

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ROČNÍK LXVI

2018

ČÍSLO 1

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SAV
NITRA 2018

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA
ČASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

HLAVNÝ REDAKTOR GABRIEL FUSEK

Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, 949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA
JOURNAL OF THE ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE OF THE SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

GENERAL EDITOR GABRIEL FUSEK

Edition: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK-949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA
ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

SCHRIFTLEITER GABRIEL FUSEK

Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK-949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
LXVI – 1 – 2018

Recenzovaný časopis – Peer-reviewed journal – Rezensierte Zeitschrift

Hlavný redaktor / General editor
Gabriel Fusek

Predsedajúci redakčnej rady / Editorial board chairman
Matej Ruttkay

Redakčná rada / Editorial board
Václav Furmanek, Luděk Galuška, Milan Hanuliak, Joachim Henning, Ivan Cheben,
Pavel Kouřil, Elena Mirošayová, Michał Parczewski, Ján Rajtár, Alexander Ruttkay,
Claudia Theune-Vogt, Ladislav Veliačik

Výkonná redaktorka / Executive editor
Zuzana Staneková

Počítačové spracovanie / Layout
Beáta Jančíková

© Archeologický ústav SAV, 2018

ISSN 1335-0102 (print)

ISSN 2585-9145 (online)

Dátum vydania: jún 2018

IČO 00 166 723

Vychádza dvakrát ročne. Príspevky sú indexované a evidované v databázach Scopus, ERIH PLUS a CEJSH.
Bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv nesmie byť žiadna časť tejto publikácie
reprodukovaná alebo rozširovaná v žiadnej forme – elektronicky či mechanicky vrátane fotokópií, nahrávania,
prípadne iným použitím informačného systému vrátane webových stránok.

Published twice a year. Articles are indexed and catalogued in the Scopus, ERIH PLUS and CEJSH databases.
No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form – electronic or mechanical, including
photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior
written permission from the copyright owner.

Evidenčné číslo MK SR 3404/09

Rozširuje / Distribution
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 21 Nitra
e-mail: nraukniz@savba.sk

Tlač / Printed by VEDA, vydavatelstvo SAV, Bratislava

OBSAH

Mária Novotná – Martin Kvietok

Ein Bronzedepot aus Podkonice, Bez. Banská Bystrica	1
Depot bronzov z Podkoníc, okr. Banská Bystrica	25

Călin Cosma

Seventh–Eighth-century Swords, Sabres, and Backswords discovered in Transylvania, Maramureş, and the Romanian Banat	27
Meče, šable a jednoostré meče zo 7.–8. storočia objavené v Sedmohradsku, Maramureši a v rumunskom Banáte	47

Zbigniew Robak

Carolingian or not? An Analysis of the Fitting from Haliczany in the Context of other Early Medieval Finds from Selected Areas of the Western Slavic Territories	49
Karolínske alebo nie? Analýza kovania z Haliczian v kontexte iných včasnostredovekých nálezov z vybraných oblastí západoslovanských území	105

Milan Hanuliak

Stredoveké sídlisko z 13. storočia v Beckove	107
Mittelalterliche Siedlung aus dem 13. Jahrhundert in Beckov	175

In memoriam

Titus Kolník (<i>Karol Pieta a Matej Ruttay</i>)	179

Správa

3. medzinárodné sympózium keramiky a skla Ostrakon (<i>Ivona Vlkolinská</i>)	185

Recenzia

Jiří Macháček – Petr Dresler – Renáta Přichystalová – Vladimír Sládek: Břeclav-Pohansko VII. Kostelní pohřebiště na Severovýchodním předhradí (<i>Lucia Nezvalová</i>)	187

EIN BRONZEDEPOT AUS PODKONICE, BEZ. BANSKÁ BYSTRICA

MÁRIA NOVOTNÁ – MARTIN KVIEČOK

The Bronze Hoard from Podkonice, District Banská Bystrica. The hoard from the village Podkonice is one of the group of hoards, found in the mountainous region in the upper Hron valley, the area stretching from the vicinity of Banská Bystrica to Podkonice, or Nemecká. Together with Podkonice, there are seven other sites with hoard finds: Baláže, Brezno, Lubietová, Moštenica, Nemecká, Slovenská Lupča/Podkonice. The site where the hoard was found is located in the north-eastern part of the area of Podkonice, at the place called Igovo, 558 m above sea level. The hoard was found by local people before the year 2009. According to the discoverer, the hoard was located at a depth of 50–60 cm below the present surface. It was found in the original position. Through its excavating he did not notice any particular delimitation of space of hoard. The hoard consists of a bronze kettle in which 15 bronze axes, 4 spearheads and a sickle were found. The axes were on the bottom, the sickle among them; the spearheads were at the top. The content of the kettle consisted of objects, which were slightly damaged by use (?) or got damaged during processing. The total amount of metal in 21 objects is 3669 g. 15 axes can be divided into two types. The majority (13 pcs) belong to the socketed axes, two of them are axes with a socket and a Y decoration. The four spearheads, of which two are decorated with an incised ornament, differ only little in their size and shape. The sickle can be assigned to the type with the right cutting angle and two back ribs. The kettle with a handle is on the basis of some characteristics, especially the shape of the cross fixture, identical to the Merhart's Group B. The slightly identical bottom with a standing rim also corresponds to the type B1. The outline of the lower body also suggests the type A, particularly Patay's variant A2. In the literature directed to the bronze vessels, respectively the bronze industry in general, we were only able to find one direct parallel from Unterglauheim in Bavaria. According to the accompanying findings, both objects are dated in HB1. The damaged kettle was used for the deposition of working tools and common types of weapons. They present goods designated for trade exchange, the craftsman added some damaged products by mistake. The environment with a dominant rock massif does not give us a clear answer as to why it was deposited here. For 'temporary' deposition, the rock could serve as an orientation point, it could also be a place of some cult act, but the content of the kettle does not support this possibility. What was the main reason for the deposition? The character of the country does not suggest any roads suitable for transportation by use of animal force, but more likely for load bearers who were used to much heavier loads than the deposited objects, weighing only 3.5 kg. Under normal weather conditions it could not be too heavy even for an untrained man of average age. It could also be reducing the load by discarding invaluable goods.

Keywords: central Slovakia, late bronze age, urnfield cultures, bronze hoard, bronze artefacts, kettle, axe, spearhead, sickle.

EINFÜHRUNG

Der Fund aus Podkonice ist ein weiteres Depot von Bronzen, die im hügeligen Terrain des oberen Grantals, ab der Umgebung von Banská Bystrica bis Podkonice, bzw. Nemecká, gefunden wurde. Zusammen mit Podkonice, Flur Igovo handelt es sich um sieben Lokalitäten mit Hortfunden: Baláže (bis ins Jahr 1968 Bláže; *Balaša 1960*), Brezno (*Budaváry 1940; Budinský-Krička 1948; Hampel 1886; Novotná 1991*), Lubietová (*Thomka 1898*), Moštenica (*Novotná/Kvietok 2015*), Nemecká (*Ožďáni 2009*), Podkonice/Slovenská Lupča (Abb. 1; *Novotná/Kvietok 2015*, mit Hinweisen auf weitere Literatur). Zu ihrer Deponierung ist in ungleicher Zeit gekommen, seit BD1 (Depot kreisförmigen Schmucks aus Moštenica) bis zu HB3 (Nemecká, Depot III).

Das Depot aus Podkonice wurde mit Hilfe des Metalldetektors gefunden und laut des Finders war es ein Resultat des Zufalls. Das ursprüngliche Ziel war die Feststellung des Ausmaßes der Kontamination des Bodens nach einer Metallumzäunung des Grundstückes. Für die Dokumentation und Publikationszwecke war es im Jahr 2015 einem der Autoren verliehen worden.¹ Die Fundstelle befindet sich im nordöstlichen Teil des Hotters der Gemeinde Podkonice, in der Flur Igovo. Sie liegt im ausgedehnten gebirgigen Gebiet, das die Extravilane der Gemeinden Priechod im Nordost und Podkonice im West ausfüllt. Laut dem Finder hat man das Depot im südöstlichen Abschnitt dieses Raumes gefunden (Abb. 2; 3).

Bei unserer Rekognoszierung des Fundplatzes wurde festgestellt, dass er sich auf einer Wiese befindet, wo in der Vergangenheit eine intensive

¹ Der Finder war bereit dem Museum das Depot kostenlos zu schenken, was jedoch das Denkmalgesetz der Slowakischen Republik für Funde, gewonnen privat durch den Metalldetektor, nicht erlaubt.

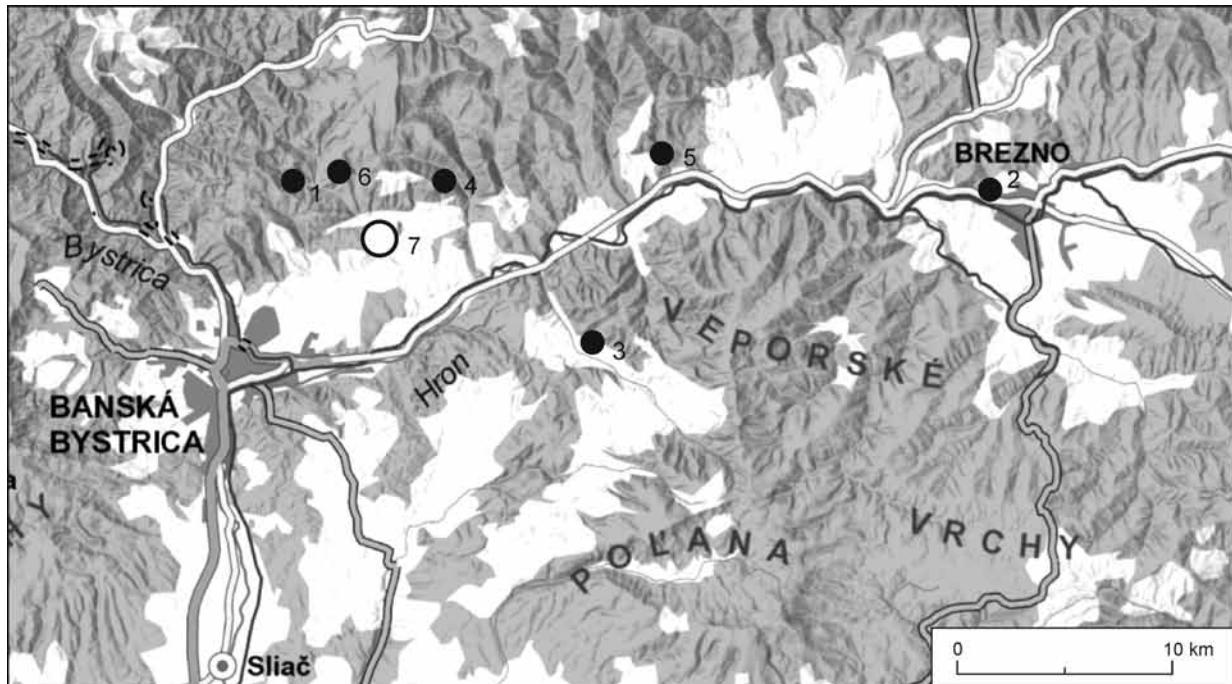

Abb. 1. Depots aus der jüngeren und späten Bronzezeit im Obergrantal.

Ackerbearbeitung stattfand. Eine Kalksteinklippe, entfernt ungefähr 130 m, erstreckt sich entlang des westlichen Randes von Igovo in einer Länge von circa 700 m. Das Terrain südöstlich des Fundes neigt sich in das Tal des linken Zuflusses des Baches Lúčica. Die Fundstelle selbst bildet irgendein plattes Tälchen, das sich im Nordost in den Raum von Igovo öffnet. Die Meereshöhe der Lokalität ist 558 M ü. d. M. Nach dem Finder lag der Kessel ungefähr in einer Tiefe von 50–60 cm unter der gegenwärtigen Oberfläche. Er befand sich in ursprünglicher Lage, war also nicht umgekippt. Bei seiner Aufhebung hat er keine besondere Abgrenzung bemerkt. Im Kessel waren 15 Tüllenbeile, eine Sichel und vier Lanzenspitzen. Ohne eine markantere Ordnung lagen die Beile am Boden und unter ihnen befand sich die Sichel. Auf sie wurden die Lanzenspitzen niedergelegt.

DIE FUNDSITUATION IN DER NAHEN UMGEBUNG DES DEPOTS

Der bekannteste, vor Jahren gefundene Satz von Schwertern aus HA2 aus Podkonice (Typ Liptov und Högl), wurde neuerlich anhand der Angaben auf den Katalogkarten, gewährt von Magyar Nemzeti Múzeum in Budapest und der Literatur (Kemenczei 1991, 87) unter der Fundstelle Slovenská Lúčka (Novotná 2014, 52, 95) angeführt. Es handelt sich um ein Depot, über das schon J. Eisner

geschrieben hat – laut der Informanten auf dem Abhang Drndáče in Podkonice (näher zur Lokalisierung des Depots Kvietok 2015) gefunden. Die gegenseitige Nähe von Podkonice und Slovenská Lúčka schließt nicht aus, dass es zu einer unabsichtlichen Verwechslung der Hotter von beiden Gemeinden gekommen ist, bzw. dass die Schwerter im Grenzgebiet gefunden wurden (Novotná/Kvietok 2015, 228, 229). Es kann schon nicht mehr festgestellt werden, welche der Nachrichten über der Stelle und des Jahres des Fundes der Realität entspricht. Die ersten archäologischen Funde aus dem Hotter der Gemeinde Priechod wurden im Jahr 1956 gemeldet. Ungefähr 1,7 km nordwestlich des Fundes, in Richtung Gemeinde Baláže, fand man Keramik aus der Römerzeit und einen zweiteiligen Mühlstein (Baláša 1960, 74). Bei der Straße aus Slovenská Lúčka nach Podkonice, Flur Priehradka, werden äneolithische Gegenstände erwähnt (Baláša 1960, 29). Während der Rekognoszierung (M. Kvietok und R. Hrončiak) hat man zwei Lokalitäten entdeckt. Auf dem Gipfel von Kopec hat man auf der Oberfläche sporadische Funde atypischer urzeitlichen Keramik gefunden (Kvietok/Hrončiak 2001, 138). Später wurden sie mit Bruchstücken, die rahmenhaft der Lausitzer- und der Púchov-Kultur gehören (Hanuliak/Záhorec/Balázová 2008, 19), ergänzt. Die Keramik aus der zweiten Lokalität, die 1,9 km westlich des neu entdeckten Depots aus Podkonice liegt, gehört der späten Bronzezeit (Kvietok/Hrončiak 2001, 138).

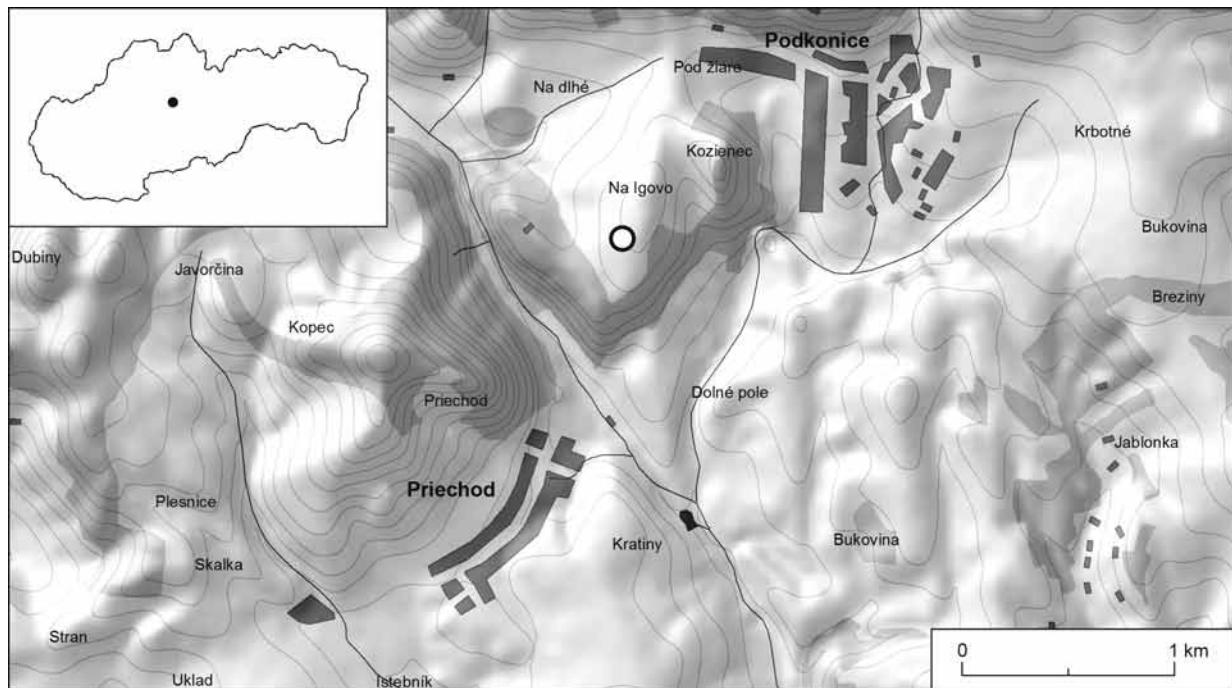

Abb. 2. Podkonice, Flur Igovo. Fundstelle des Depots.

Abb. 3. Podkonice. Gesamtblick auf Flur Igovo mit der Markierung der Fundstelle des Depots.

In der Flur Kozinec, liegender 900 m nordöstlicher Richtung, fanden Amateursucher kupferne und bronzen Gegenstände. Von diesen ist es gelungen eine zweischneidige Axt vom Typ Nográdmárcal, einen Rohstoffkuchen und eine Mehrkopfnadel zu dokumentieren. Im Jahr 2014 wurde eine Sondierung auf dem Kamm in der Flur „Na Kamennej“ durchgeführt. Die gewonnenen Funde ermöglichen die Besiedlung in die Stufen LTC2–LTD2 rahmenhaft zu datieren, mit einem möglichen Anfang schon in LTC1 (Kvietok 2014). Von der letztgenannten Flur stammt auch eine Petschaftkopfnadel, die sich in einer privaten Sammlung befindet. Die bisherige Fundsituation deutet an, dass durch die Stellen, die bisher ohne eine systematische Ausgrabung waren, spätestens seit dem Äneolithikum ein Weg verlief, der den oberen Grantal mit einer näheren und mehr entfernten Nachbarschaft verband – und dies wie in der südöstlichen, so auch der östlichen und nordwestlichen Richtung. Er führte durch die Bergpässe und auch entlang der Flussläufe. Die Hauptader, die dieses Gebiet mit dem Donaugebiet verknüpfte, war der Fluss Hron (Gran) und seine Zuflüsse, sowie für die Kontakte in östlicher Richtung war der Weg mit der Anknüpfung auf den Lauf der Flüsse Hornád und Torysa wichtig. Bei der Suche nach den Kommunikationsverbindungen ist notwenig die Resultate der Erforschung der Archäologie und der historischen Geographie in Einklang zu bringen. Dies betrifft besonders mehrere Abschnitte des Flusslaufes von Gran, oft mit versumpfter Umgebung.

Beschreibung der bronzen Gegenstände aus dem Depot

- Getriebener Kessel mit abgerundeten Wänden und mäßig nach innen eingezogenem Rand. Auf zwei entgegengesetzten Seiten hat er je eine Kreuzattache mit kurzen Armen, mit drei konischen Nieten befestigt. Die Öffnung für den Handgriff hat Form eines Tropfens. Die Enden des massiven glatten Handgriffes kreisförmigen Querschnitts sind hakenförmig gebogen. Unter der Mündung befindet sich feine geritzte Verzierung. Sie besteht aus zwei Streifen horizontaler Rillen und zwei Reihen Halbbögen. Die Wände des Gefäßes sind markant beschädigt, ohne frischen Bruch. H. 11,2 cm, Mündungsdm. 25,5 cm, Bodensdm. 5,8 cm. Gewicht 671 g. (Taf. I: 2).
- Tüllenbeil mit Öse und markant abgesetztem dünnen Schneidenteil mit gerader Schneide. Die Öse ist unter der ringförmig verstärkten Mündung aufgesetzt. Die Verzierung unter dem Rand besteht aus drei horizontalen Rippen und unter ihnen zwei Seitenleisten, bzw. Rinnen, die die Lappen nachahmen. Zwischen ihnen in der Mitte befindet sich ein kleines senkrechtes Rippchen. L. 11,2 cm, Gewicht 156 g (Taf. II: 1).
- Tüllenbeil mit Öse, mit markanten Spuren des überlauften Metalls aus dem Eingußkanälchen. Die Form und die Verzierung sind mit der Nr. 2 identisch. L. 11,2 cm, Gewicht 144 g (Taf. II: 2).
- Tüllenbeil mit Öse. Die Form und die Verzierung sind mit der Nr. 2 identisch. Die Beschädigung eines Teils der Tülle, die nicht abgeschlossen geblieben ist, entstand schon beim Gießen. Die Schneide ist gering scharbig. L. 11,2 cm, Gewicht 161 g (Taf. II: 3).
- Tüllenbeil mit Öse. Auf der Öse befindet sich ein nicht entfernter Gusszapfen. Der verstärkte Teil des Randes ist mäßig asymmetrisch, weiteres wie bei der Nr. 2. L. 11,2 cm, Gewicht 144 g (Taf. II: 4).
- Tüllenbeil mit fehlender Öse, es ist nicht gelungen sie zu gießen. Die Form und die Verzierung sind wie bei der Nr. 2, der Rand der Tülle wie bei der Nr. 5. L. 11,2 cm, Gewicht 147 g (Taf. II: 5).
- Tüllenbeil mit Öse. Durch alle Merkmale – mit der Ausnahme des Gewichtes – ist es mit der Nr. 5 identisch. L. 11,2 cm, Gewicht 103 g (Taf. II: 6).
- Tüllenbeil mit Öse, wie bei der Nr. 5. L. 11,2 cm, Gewicht 147 g (Taf. II: 7).
- Tüllenbeil mit Öse, wie bei der Nr. 2. L. 11,2 cm, Gewicht 147 g (Taf. II: 8).
- Tüllenbeil mit Öse, mit abgebrochenem Teil des Randes und kreisförmiger Öffnung nach einer Luftblase. Alles andere ist wie bei der Nr. 2. L. 11,2 cm, Gewicht 137 g (Taf. II: 9).
- Tüllenbeil mit fehlender Öse. Die anderen Merkmale sind wie bei der Nr. 2. L. 11,2 cm, Gewicht 129 g (Taf. II: 10).
- Tüllenbeil mit Öse, die fehlt. Von anderen Exemplaren dieses Typs im Depot unterscheidet es sich durch waagerecht abgekanteten Ring bei der Mündung. L. 11,2 cm, Gewicht 137 g (Taf. II: 11).
- Tüllenbeil mit Öse. Im oberen Teil befindet sich eine Öffnung nach der Luftblase. Alle anderen Merkmale sind wie bei der Nr. 2. L. 11,3 cm, Gewicht 146 g (Taf. II: 12).
- Tüllenbeil, das fließend in die Klinge mit gerader Schneide übergeht. Die Öse setzt sich auf den ringförmigen verstärkten waagerecht abgekanteten Rand auf. Die Verzierung besteht aus drei horizontalen plastischen Umfassungsrippchen und auf sie aufgehängter scharf formierten Y-Verzierung, die von beiden Seiten mit milder umgebogenen Rippchen bordiert wurde. L. 11,8 cm, Gewicht 352 g (Taf. II: 13).
- Tüllenbeil mit fehlender Öse. Unter verstärktem Rand befindet sich eine kreisförmige Öffnung nach einer Luftblase. Ein kleiner Teil der Klinge ist abgeschlagen. Die Form und die Verzierung sind wie bei der Nr. 2. L. 11,2 cm, Gewicht 149 g (Taf. II: 14).
- Tüllenbeil mit Öse. Durch die Form und die Verzierung ist es mit der Nr. 14 identisch. Die Schärfe ist mäßig beschädigt. L. 11,7 cm, Gewicht 375 g (Taf. II: 15).
- Lanzenspitze, im unteren Teil ist das Blatt bogenförmig erweitert, unter ihm je eine gegenüberliegende Öffnung.

Die Tülle auf dem Blatt bordiert auf beiden Seiten eine plastische Leiste. Den freien Teil der kurzen Tülle verzieren feine geritzte Verzierung in Form einer umlaufenden Zickzacklinie, eingereiht in drei Felder, die mit Bändern von Umfassungsrißlinien getrennt sind. L. 12 cm, Gewicht 117 g (Taf. III: 1).

- Lanzenspitze desselben Typs wie die Nr. 17, mit dem ihn auch dieselbe Verzierung der Tülle und die Platzierung der Öffnungen für den Niet verbinden. L. 12,9 cm, Gewicht 120 g (Taf. III: 2).
- Lanzenspitze. Durch die Mitte der Tülle auf fast ovalem Blatt verläuft eine vertikale Rippe. Die Öffnung für den Niet ist im oberen Teil der freien Tülle, die bei dem Rand mäßig beschädigt ist. L. 13,3 cm, Gewicht 92 g (Taf. III: 3).
- Lanzenspitze. Die Form des Blattes ist wie bei der Nr. 17 und 18, mit denen er auch die Rippen, die die Tülle bordieren, gemeinsam hat. Der Rand für den Stiel ist beschädigt. L. 12,1 cm, Gewicht 120 g (Taf. III: 4).
- Knopfsichel mäßig S-förmig umgebogen, mit einer Rippe mit verstärktem Rücken. Parallel mit ihr ab dem Knopf verläuft eine zweite Rippe. L. 15,85 cm, Gewicht 76 g (Taf. I: 1).

DER STAND DES ERHALTENS UND DIE FEHLGUSSSCHADEN

Der Kessel beinhaltete neue, durch die Verwendung (?) gering beschädigte, sowie bei dem Abguss teilweise wertlos gemachten Gegenstände. Die Gussfehler sind vor allem auf den Tüllenbeilen mit abgesetztem Schneidenteil sichtbar. Sie haben verursacht, dass die Öse nicht bei allen Exemplaren vollkommen abgegossen ist. Stellenweise ist sie verdünnt und sogar in drei Fällen fehlt sie überhaupt (Taf. II: 5, 11, 14). Die Öffnung für den Metalleinguss führte zum verstärkten Rand mit der Öse, auf der die Gusszapfen geblieben sind. Die Luftblasen in Form von kleinen kreisförmigen Öffnungen befinden sich auf drei Beilen in der Nähe des Randes (Taf. II: 9, 12, 14). Auf einem weiteren blieb wahrscheinlich infolge einer fehlerhaften Platzierung des Kerns für die Tülle ein Teil der Wand nicht verschlossen (Taf. II: 3). Die Verzierung der Tüllenbeile auf einer Seite mit weniger markanter Lappenzier entstand aus Rippen, die auf dem Negativ durch schmale Einschnitte vorher angezeichnet wurden. Die relief-hervortretende Verzierung auf der anderen Seite ist viel ausdrucksvoller. Es scheint mit bloßem Auge, dass es sich nicht um schmale Rillen, sondern um tiefere kannelurartige Rillen auf der zweiten Hälfte der Form handelt. Die Gesamtlänge aller Tüllenbeile mit abgesetzter Schärfe und einer Verzierung, die die Lappen nachahmt, ist dieselbe: sie misst 11,2 cm, nur einmal 11,3 cm. In der Mehrheit der Fälle ist auch die Länge des abgesetzten unteren Teils (sie bewegt sich in der Spannweite von 5,6 bis 5,9 cm) und die Breite

der Schärfe (4,3–4,6 cm) identisch. Gewisse Variabilität ist im Gewicht, es erreicht Werte zwischen 144 bis 149 g, das leichteste Beil hat 103 g und das schwerste 161 g. Es ist mehr als wahrscheinlich, dass alle von einem Meister oder einer Werkstatt hergestellt wurden, mehrere von ihnen schließen den Abguss in derselben Form nicht aus. Ohne sichtbare Fehler sind die beiden Tüllenbeile mit der Verzierung in Form von Y (Taf. II: 13, 15) hergestellt. Bei ihnen hat sich eine kleinere Präzision beim Negativ der Verzierung in der Form offenbart. Sie betrifft die unvollständige Symmetrie beim Motiv von Y und einem ungleichen Knick der Begleitrippen. In beiden Fällen sind die Ungenauigkeiten die gleichen, sie unterstützen die Möglichkeit, dass sie in derselben Form gegossen wurden. Dem entsprechen auch ihre Maße (Länge 11,8 und 11,7 cm, Breite der Schärfe 4,9 und 5 cm) sowie ihr gegenseitig nahe Gewicht (352 und 375 g). Am meisten beschädigt ist der Kessel. Die Risse ohne scharfe Kannten und fehlende Teile des Blechs zeugen darüber, dass es dazu schon noch vor dem Einlegen in die Erde gekommen ist (wenn er seine ursprüngliche praktische Funktion verloren hat). Der verstärkte Mündungsrand ermöglicht eine Vermutung, dass er nicht aus einem Blechstück getrieben wurde, sondern aus einem Scheibenabguss, der vielleicht auch mit Rücksicht auf die nachträgliche geritzte Verzierung dicker geblieben ist. Gut erhalten sind die beiden Lanzenspitzen mit verzierter Tülle, beide unverzierte Exemplare haben gering beschädigtes Ende der freien Tülle, was aber eine praktische Verwendung nicht hinderte. Spuren nach Schmieden der Schärfe wurden auf keinem der Exemplare festgestellt. Dies kann andeuten, dass sie noch nicht verwendet wurden, auch wenn kleine Scharten auf einer von ihnen (der unverzierten Lanzenspitze) über das Gegenteil zeugen könnten. Die einzige Sichel hat eine abgebrochene Spitze. Die gesamte Menge des Metalls von 21 Gegenständen wiegt 3669 g. Anhand der Korrosion und kleinen Klümpchen von Brekzien, die das „Zusammenkleben“ von dicht aufeinander gelegten Beilen und Speerspitzen verursacht haben, kann über auf Kalk reiche Erde nachgedacht werden. Ihre Entstehung hat die Feuchtigkeit, am ehesten aus dem Regenwasser durchgesickert, ermöglicht.

DIE TYPOLOGISCH-CHRONOLOGISCHE EINREIHUNG DER FUNDE

Tüllenbeile mit Öse

Zusammen 15 Exemplare gehören zu zwei Gruppen. Die Überzahl (13 Stücke) gehört den Tüllenbeilen mit reliefartig hervortretenden Paaren von

engen Rippen (bzw. breiteren Rinnen), die die Lappen andeuten, und markant waagerecht abgesetztem zu gerader Schärfe verbreitatem unteren Teil. Teilweise erfüllen sie die Kriterien der Typen- und zeitlich nahen Exemplaren aus Mähren, die J. Říhovský (1992) als Gruppe IX bezeichnet. Es handelt sich um mitteldanubische Formen mit reicher Rippenzier und flach abgesetzten dünnen Schneidepartien. Durch die Ausmaße und das Gewicht stehen unsere Funde auf der Grenze ihres Typs 1 (lange, kräftige und schwere Formen) mit Varianten und des Typs 2 mit kleineren leichteren Formen. Nicht zu sehr entfernt sind die Tüllenbeile der Gruppe X aus Mähren mit einer ganzen Reihe von Varianten. Ihre Grundlage stellen die Beile oder Exemplare mit lappenartiger Verzierung und abgesetztem Schneideteil, nahe der „Passauer Variante“ von Holste (1935, 60; Pászthory/Mayer 1998, 158, 159; Říhovský 1992, 227), dar. Die Funde aus der Slowakei waren wegen ihrer kleinen Zahl, die sich seit Jahren markant nicht geändert hat, zu den Tüllenbeilen mit stark abgesetztem Schneideteil, ihrer dritten und vierten Gruppe eingereiht (Novotná 1970b, 88–91). Außer den Einzelfunden ist ihr Vertreten in geschlossenen, für die Datierung geeigneten Einheiten, klein. Durch die Form und Verzierung, identisch mit den Funden aus Podkonicie, sind aus der Slowakei nur zwei als Einzelfunde geführte Exemplare aus den Gemeinden Gemer und Otročok zu nennen (Novotná 1968, 40, Taf. XXXI: 4 – Gemer; 44, Taf. XXXI: 8 – Otročok; 1970b, Taf. 38: 688, 689). Anhand der typologischen Merkmale und einer Verwandtschaft mit den Funden aus einigen Fundeinheiten waren sie schon vor Jahren in HB1 datiert (Novotná 1968, 54; 1970b, 89, 90, Taf. 38: 688–990).² Andere Funde dieses Typs haben zwischen den angedeuteten Lappen in der Mitte keine senkrechte Rippe. Bei einigen Exemplaren außerhalb des Gebietes der Slowakei ergänzt die Verzierung ein Zeichen in Form von Y in der Mitte mit einer Trennungslinie. Als ein am nächsten stehendes von den Depots kann ein schlankes Tüllenbeil aus Strekov (Novotná 1970a, Abb. 21; 1970b, Taf. 38: 671) und nur mit einer Rippe angedeuteten Lappen aus Žaškov (Novotná 1970b, Taf. 38: 674) erwähnen. Die Verzierung auf einem unvollständigen Exemplar aus Trenčianske Bohuslavice (Novotná 1970b, Taf. 39: 694), von beiden Seiten mit waagerechten Rippen abgegrenzt und in der Mitte mit einer senkrechten Reihe von kleinen plastischen Knubben, entspricht eher dem Typ mit Rahmenmuster (nach Mozsolics 1985), genannt

manchmal auch die Sanduhr-Form. Als Bestandteil eines Hortfundes sind sie meistens in die mittlere Urnenfelderzeit datiert. Unter den Funden aus Strekov (ehem. Kürt) nannte F. Holste (1951) eine Schälchenkopfnadel. Nach dem Original, das im Magyar Nemzeti Múzeum in Budapest aufbewahrt ist, ist klar, dass es sich hier um einen Anhänger handelt. Die angebliche Schälchenkopfnadel hat eine Schlüsselstellung bei W. A. von Brunns Datierung des ganzen Depots in die Stufe Rohod-Szentes (v. Brunn 1968, 293). Auch die Sicheln aus dieser Kollektion (Uiora 8, Variante mit schwalbenartiger Basis) schließen den Ansatz in eine frühere Stufe nicht aus (zum Depot vgl. auch Furmanek/Novotná 2006, 94). Im Fall von Žaškov handelt es sich um vermischt ältere und jüngere Funde. Zu den ältesten gehört eine in Bruchstücken erhaltene Tasse vom Typ Blatnica, jünger sind die Fragmente einer Bronzetasse mit einem hornartigen Fortsatz am Henkel, u. a. mit Parallele von Dresden-Dobritz. Ausgetragene Hörner haben auch die Bronzetassen aus Hajdúsámson II, die aufgrund von drei Becken vom Typ B1 in die jüngere Urnenfelderzeit (HB1) datiert sind. Die Tassen mit einem Hornvorsatz bewegen sich zwischen der mittleren und der jüngeren Urnenfelderzeit. Auf die Unstimmigkeiten, soweit es sich um die Bestandteile eines Pferdegeschirrs aus Žaškov handelt, wurde schon längst hingewiesen (Novotná 1964, 22). Bei den Depots des Horizontes Gyermely, nach A. Mozsolics (1985) gehörend in die mittleren Urnenfelder, zu dem auch das Depot aus Trenčianske Bohuslavice eingereiht wurde, hat S. Hansen eher an die jüngere Urnenfelderzeit (HB1) gedacht. Die Kombinationsgruppen und die charakteristischen Typen aus dieser Zeitspanne sind anders im Theiss-, dem Donauraum und im Lausitzer Gebiet. Bei einigen Typen eine strenge Trennungslinie zwischen den mittleren und dem Anfang der jüngeren Urnenfelder zu führen ist kaum möglich (näher zur Chronologie des Horizontes Gyermely siehe Hansen 1994, 397–405; Novotná 2001, 365–377). Identisch verzierter Tüllenbeil mit waagerecht abgesetztem Schneideteil stammt aus dem Depot aus Brodsky Varoš, datiert als eine Einheit in die II. Phase der Urnenfelderzeit in nordwestlichem Kroatien (Vinski-Gasparini 1973, Taf. 60: 3). Aus Ungarn hat A. Mozsolics als das älteste Tüllenbeil mit „pseudolappennförmigen Rippen“ das Exemplar aus Szentgáloskér – Horizont Kurd (Mozsolics 1985, 194, 195, Taf. 111: 1) bezeichnet, die anderen aus den Depots³ hat sie in das Horizont Gyermely eingereiht. Die Mehr-

² Nahe stehend ist auch die Länge beider Tüllenbeile: Gemer 11,5 cm, Otročok 11,4 cm.

³ Wie es Szentes-Bökény, Velem I, Székesfehérvár, Lovasberény, Jászkarajenő, Somogyszob, Debrecén, Fund III und Lecenceistván, Fund III (Mozsolics 1985, Taf. 223B: 4; 230A: 14, 18; 243: 1, 24; 244: 11; 250: 13; 249: 1; 264: 5; 266: 10; 270A: 4, 8) sind.

heit kommt auch in Begleitung der Tüllenbeile mit der Verzierung Y vor. Mit der Ausnahme des Beils aus Székesfehérvár (*Mozsolics 1985*, Taf. 243: 1), das durch die Verzierung und die Form der Schärfe den Exemplaren aus Podkonice am nahesten steht, gehören die restlichen aus den genannten Depots anderen Typen, bzw. Varianten der Tüllenbeile mit dem Pseudolappen oder „mit dem Rahmenmuster“, ein Teil von ihnen ist zu der Variante Passau einreihbar. Aus der Periode der jüngeren und späten Urnenfelder (Stufe Rohod – Szentes und Románd), mit einem Paar der Rippen angedeutete Lappen, können das Tüllenbeil aus Celldömölk-Sághegy, Fund V und drei Exemplare aus dem Depot aus Románd (*Mozsolics 2000*, Taf. 22: 12; 84: 17–19), aus gleichnamigem Horizont, erwähnt werden. Davon zwei von ihnen mit einer Rippe in der Form von Y in der Mitte zwischen den Lappen, in einem Fall mit einer senkrechten Linie getrennt. Die Datierung des letztgenannten Depots und des ganzen Horizontes waren schon mehrmals Gegenstand einer Diskussion (näher *Kemenczei 1996*). Laut der Forscher, die HB in Ungarn in drei Subphasen teilen, erfüllt es den mittleren Abschnitt zwischen Rohod-Szentes (Hajdúbószörény) und Bükkzentlászló, anhand der zweistufigen Teilung gehören sie dem zweiten und gleichzeitig dem Abschlussabschnitt von HB schon auch mit den ersten (den sog. trakischi-kimmerischen) Bestandteilen des Pferdegeschirrs östlichen Typs. Ein Teil der Bronzen des Horizontes Románd, wie es die erwähnten Tüllenbeile, die oberständigen Lappenbeile und die Sichel sind, gehören nach *Kemenczei (1996)* zu den Standardtypen des Horizontes Rohod-Szentes (d. h. HB1), die anderen, unter ihnen das Antennenschwert und die Messer gibt er in die zweite, jüngere Gruppe der Funde (Stufe Románd). Das Antennenschwert bewegt sich zwischen HB1/2, wohin auch das ganze Depot aus Románd von *I. von Quillfeldt (1995, 199)* hineingelegt hatte. Zwei Messer aus der erwähnten Kollektion, davon ein mit dem Griffdornmesser vom Typ Klentnice verwandt, das zweite von *E. Srockhoff (1930)* als Messer mit einem Fantasiegriff benannt, hat J. Říhovský mit dem Typ Reisenberg aus den Gräbern der älteren Stufe Klentnice II der Podoler Kultur (*Říhovský 1972*, 71, 72) verglichen. Aus Mähren können aus der Gruppe IX die Exemplare aus den Depots von Marefy (*Říhovský 1992*, Taf. 60: 858) und Syrovín (*ibid.*, Taf. 60: 860), aus der Gruppe X von Břestek (*ibid.*, Taf. 61: 872) und aus Boskovice, Depot 4 (*ibid.*, Taf. 62: 884–886) genannt werden. Von diesen melden sich in die Horizonte Klentnice (das Gebiet der mitteldanubischen Urnenfelder) und Křenůvky (das Gebiet der Lausitzer Urnenfelder), d. h. in HB1 die Depots aus Marefy und Štramberk 4. In die

fortgeschrittene Entwicklung im Rahmen von HB gehört das Horizont Boskovice (das Gebiet der Lausitzer Urnenfelder), wohin außer der eponymen Lokalität (Depot 4) auch die Kollektionen aus Břestek und Syrovín (*Salaš 2005*, 42, 43; Taf. auf S. 138; *Salaš/Šmid 1999*) eingereiht sind. Beide Depots aus Tetčice mit den Tüllenbeilen der Gruppe IX aus einem Siedlungsareal der Podoler Phase der mitteldanubischen Urnenfelder setzt M. Salaš in die Stufe HB1 (2005, Abb. 24, 138, 150, 151; 2015, 67–69, Abb. V: 16, 17). Schließlich zu dem jüngsten Vorkommen des von uns verfolgten Typs und seiner Varianten können die Tüllenbeile aus dem Hortfund aus Haslau-Regelsbrunn in Niederösterreich, u. a. mit einer zweiteiligen Gebissstange und einer Bronzetasse des Hostomice-Typs (*Gabrovec 1981*, 31–39) angeführt werden.

Tüllenbeile mit Verzierung in der Form von Y

Zwei Tüllenbeile sind nach dem Typ und Verzierung identisch. Sie gehören zu den üblich verbreiteten Funden im Karpatenbecken mit einem charakteristischen Verzierungselement in Form von Y. Außer dem Depot aus Trenčianske Bohuslavice sind sie in weiteren Einheiten, die auf dem Gebiet der Lausitzer Kultur liegen (z. B. Brvnište, Detva), vertreten. Meistens werden sie in die Zeit der mittleren Urnenfelder gelegt. Im Depot aus Kamenný Most aus dem Gebiet der mitteldanubischen Urnenfelder gehören sie anhand des Inhaltes in HB1. Nach M. Salaš stellen sie in Mähren den westlichen Rand ihrer Verbreitung dar. In klassischer scharf geknickter Ausfertigung ist dieses Motiv am Anfang der jüngeren Stufe der Urnenfelder nur in Služín (*Salaš 2005*, 41) vorgekommen. In Ungarn sind sie charakteristische Darsteller der mittleren Urnenfelderzeit.

Lanzen/Speerspitzen

Alle vier Lanzenspitzen, davon zwei mit verzierter freier Tülle, unterscheiden sich nur wenig durch ihre Ausmaße und Form. Zu der Form mit einer Maximalbreite im unteren Teil des rundlichen Blattes gehören die beiden verzierten und ein der unverzierten Speere, derer Tülle am Blatt mit Seitenrippen versehen ist (Taf. III: 1, 2, 4). Eine längst verlaufende weniger markante Mittelrippe auf der Tülle hat nur das unverzierte Exemplar mit einem engeren Blatt (Taf. III: 3). Ein gemeinsames Merkmal ist der kürzere freie Teil der Tülle mit Öffnungen zur Festigung des Stiels nahe dem Blatt. Die bisherigen

Gliederungssysteme haben die Fähigkeit ihrer selbstständigen Datierung nicht bestätigt und auch nicht zur Unterscheidung ihrer Funktion beigebracht. Allgemein werden die großen schweren Spitzen für eine Stech-, die kleineren für eine Wurfwaffe gehalten. Mit der Typologie dieser Art der Waffe für das Gebiet der Piliny-Kultur hat sich vor Jahren V. Furmanek (1977, 270, 271), später für die Lausitzer Kultur L. Veliačik (1983, 43–45) beschäftigt. Zum Ausgangspunkt wurde die Form und die Profilierung des Blattes und dort wo es möglich war, auch die chronologische Position in abgeschlossenen Funden. S. Hansen (1994, 59–80) berücksichtigte auch die Gesamtproportionen, d. h. das Verhältnis des Blattes zur Gesamtlänge. Einen der meist überarbeiteten Klassifikationssysteme, auch mit einer Übersicht der Forschungsgeschichte, hat J. Říhovský (1996) für die Funde aus Mähren, mit Rücksicht auf die Situation im Karpatenbecken, vorgelegt. Er hat vier Grundformen mit Varianten unterscheidet. Er gelangte zu ihnen durch die Kombination von schon erwähnten Merkmalen einschließlich der Platzierung der Öffnungen für die Niete. Das Vorkommen der Lanze/des Speeres im Zusammenhang mit den Militaria der mitteldanubischen Urnenfelder und in der Lausitzer Kultur in der Slowakei berührte die Co-Autorin des vorliegenden Beitrages und fügte das Verzeichnis der Funde beider Kulturen, das das keine Vollständigkeit beansprucht (Novotná 2004, 399–402, 409, 410; 2007 157ff.), bei. Als sehr nahe unseren Exemplaren können aus Ungarn die Lanzenspitzen aus den Depots aus Kereszste, Tiszanaagyfalu (Mozsolics 1985, Taf. 196: 2 – Horizont Kurd) oder aus Tiszavásvar (ibid., Taf. 261: 24 – Horizont Gyermely) genannt werden. In den beiden letztgenannten Kollektionen auch mit anderen Typen der Lanzenspitzen. Sie verbindet eine kurze freie Tülle mit nahe dem ovalen Blatt mit größter Breite mit Öffnungen im unteren Teil. Die Tülle wird am Blatt von beiden Seiten durch eine Rippe, die nicht unter das Blatt übergeht, bordiert. Sie kommen ebenfalls im Horizont Opályi, jedoch auch in der Zeit der Schwerter vom Typ Riegsee (Mozsolics 1973, 33, 34) vor. Auch dieser Umstand bestätigt ihre Langlebigkeit.

Auch im Depot aus Kereszste mit fünf Lanzenspitzen desselben Typs wie aus Podkonice befanden sich u. a. ein Kessel vom Typ A – Variante A2, ein Kegelhelm und ein bronzenes Kännchen (Mozsolics 1985, Taf. 150). A. Mozsolics datierte den Fund in das Horizont Kurd (HA1), P. Patay auch unter Berücksichtigung der wahrscheinlichen Deponierung des Kännchens setzt ihn in HA2 (Patay 1990, 45). Die

Lanzen und die Speerspitzen mit einer Reihe von Formen und Varianten stellen eine geläufige Art der Wurf- und der Stechwaffe, die man vor allem anhand der Begleitfunde datieren kann, dar. Einige Varianten ermöglichen wenigstens sie rahmenweise einzureihen und ihre größte Konzentration geographisch abzugrenzen. Solche sind auch die Exemplare aus dem Depot aus Podkonice. Beide Typen haben den Schwerpunkt der Funde im nordöstlichen Teil Ungarns, mit einer Ausstrahlung nach Karpaten-Ukraine, in die Slowakei oder nach Kroatien, mit den jüngsten Exemplaren aus der Zeit der mittleren, oder vom Übergang zu den jüngeren Urnenfeldern (Zsujta, Gyermely, Kelemér, Trenčianske Bohuslavice). Die Hauptmasse legt J. Říhovský (1996) in die älteren Urnenfelder, unter den jüngsten erwähnt er die aus Rafaia und Moigrad. Auf großem Gebiet Mitteleuropas sind sie seit der älteren Bronzezeit bis zu den jüngeren und späten Urnenfelder bekannt. Chronologisch unempfindlich sind auch die Exemplare mit verzierter Tülle.

Die Sichel

Sie kann zu den Knopfsicheln mit rechtem Basis-Schneidewinkel mit zwei Rückenrippen eingereiht werden. Im Arbeitsgebiet stammen sie aus wenigen Depots, die der Periode der älteren Urnenfelder gehören (Furmanek/Novotná 2006, 23f.). Typologisch am nächsten ist das Exemplar aus der Lokalität Gemer, angeblich aus einem Sichelhortfund, deponiert im Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz (ibid., 24, Taf. 3: 49).

Der Kessel mit Handgriff

Schon längst gelangte diese Art des Bronzege-schirrs in die Aufmerksamkeit der vorrangigen mitteleuropäischen und nordischen Forscher⁴. Die Grundtypologie und die Chronologie der Kessel mit Attaschen und Handgriffen, erarbeitet vor mehr als 60 Jahren von G. von Merhart (1952, 1–15, Taf. 1–7), hat an der Aktualität nichts verloren und ist der Ausgangspunkt bei der Bewertung der Kessel auch in der vorliegenden Arbeit. Bei einzelnen Gruppen berücksichtigt er die Profilierung der Wände, die Bodenbildung, die Attaschengestaltung und ihre Zahl, den Griff (glatt oder tordiert) und auch seine Griffendeformung. H. Müller-Karpe legte besonderen Akzent auf die Attaschen und auf die Möglichkeiten einer engeren Abgrenzung

⁴ Von denen können wenigstens E. Srockhoff, F. Holste, H. Müller-Karpe, G. von Merhart und H. Thrane genannt werden. Eine bündige Übersicht der Forschung gab zuletzt T. Soroceanu (2008, 120, 122, 124).

der Werkstattkreise. Außer dem Theißgebiet und den südlichen östlichen Alpen hat er ihre Herstellung in „verschiedenen Gegenden“ nicht gänzlich ausgeschlossen (Müller-Karpe 1952–1955, 49, 50). In der Gegenwart werden in den Grundgruppen der Kessel nach G. von Merhart mehrere Varianten, bzw. Typen unterschiedet (zusammenfassend Martin 2009, 88).

Man weiß ja nicht, ob der Kessel aus Podkonice auch zum Transport der erwähnten Bronzen gedient hatte, oder nur erst zur Deponierung des gesamten Inhaltes verwendet wurde. Anhand einiger Merkmale, vor allem durch die Form der Kreuzattasche, ist er mit der Merhart Grundgruppe B identisch. Dem Typ B1 entspricht auch der leicht eingedellte Boden mit einem Standring. Der Umriss des niedrigeren Körpers ist auch dem Typ A, besonders Patays Variante A2 (1990, 19, Taf. 2; 5), mit der ihn auch ein Handgriff verbindet, nicht entfernt. Von anderen bisher bekannten Funden der Gruppe B1 unterscheidet sich das Exemplar aus Podkonice grundsätzlich dadurch, dass anstatt einer Zwillingsattasche hat er nur je eine auf zwei gegenüberliegenden Seiten kurze Kreuzattasche, angeschlossen mit drei konischen Nieten. Sie ermöglichte die Aufhängung nur eines einzigen Griffbügels, der vollständig erhalten geblieben ist. Durch die Herstellung (glatt, kreisförmiger Querschnitt am Enden mit geschweiftem Haken) unterscheidet er sich nicht vom Handgriff der ältesten Kesseln der Gruppe A (z. B. Mezőnyárad in Ungarn, Patay 1990, Taf. 2: 1). Der Abschluss beider Einzelattaschen an den Anschluss des Handgriffs auf unserem Kessel hat anstatt eines Ringes Form eines Tropfens. Die glatten Handgriffe mit einfach hakenförmig gebogenen Enden sind auch beim Typ B1 geläufig, immer handelt es sich jedoch um auf Zwillingsattaschen aufgehängte Paare. In der auf die Bronzegefäß, bzw. die bronzenen Industrie allgemein⁵ orientierten Literatur ist es uns gelungen zu unserem Kessel eine einzige direkte Parallelen zu finden. Es ist ein unvollständig erhaltenes Exemplar aus Unterglauheim in Bayern. Es stammt aus einem Depot/Grab (?), entdeckt im Jahr 1834 bei der Feldarbeit. In einem bronzenen Eimer vom Typ Hajdúbőszörmöny lagen zwei mit goldenem Draht umwickelte goldene Schalen in einem bronzenen Kessel, gefüllt mit Knochen und Asche (Abb. 4). Ihn hat ein zweiter Kessel zugedeckt (Jacob 1995, 83). Den ersten von der angeführten Fundeinheit aus Bayern verbindet mit dem Kessel aus Podkonice auf gegenüberliegenden Seiten je eine kurze Kreuzattasche, angeschlossen mit drei Nieten und die

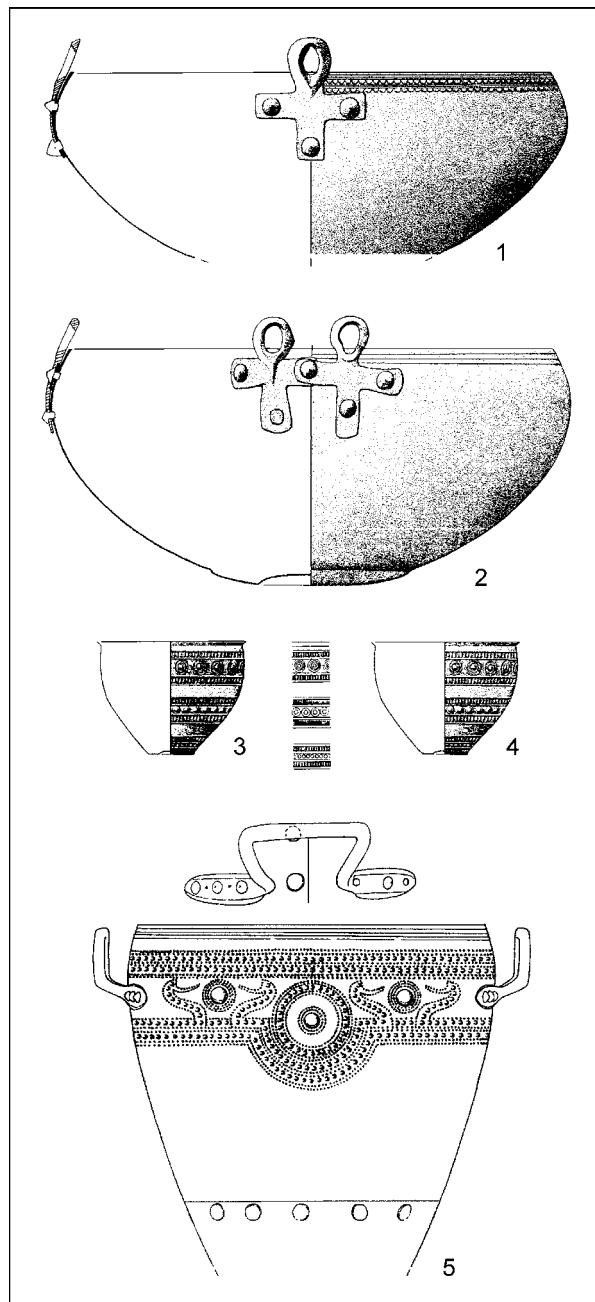

Abb. 4. Depot/Grab aus Unterglauheim. 1, 2, 5 – Bronze; 3, 4 – Gold (nach Jacob 1995).

Form der Öffnung für Anschluss eines Handgriffs. Identisch ist die Profilierung des oberen Teils des Gefäßes (aus Unterglauheim fehlt der untere Teil) und die Verzierung unter dem Rand. Sie besteht aus zwei Streifen umlaufender Rillen und Halbbögen. Es sind nicht nur Zierelemente, derer Auswahl ebenfalls wie beim Typ A so auch beim B beschränkt

⁵ Außer der älteren Literatur gehören zu ihr die Monographien der Edition PBF, Abteilung II – Bronzegefäß, die Studien von T. Soroceanu (2008) und Ch. Clausing (2004), J. Koós (2004) die den Karpatenbecken sowie auch das breitere Gebiet Mitteleuropas reflektieren, und weitere in der anwesenden Arbeit zitierte Autoren.

Abb. 5. Podkonice. Bronzekessel.

sind (Ritzlinien, Bögen, Punkte), und die sich in der Regel in den Modifikationen wiederholen, aber auch ihre ganz identische Zusammensetzung. Zwei Streifen von geritzten umlaufenden Rillen wechseln Reihen von kleinen Bögen. Bis auf eine Ausnahme, die ein Bruchstück mit einer Kreuzatertasche aus Alba Iulia ist (*Soroceanu 2008, Taf. 16, 90*), aus uns bekannten Funden dieselbe Kombination nicht vorgekommen. Der Unterschied ist anhand der Zeichnung des Kessels aus Unterglauheim nur in der Zahl der umlaufenden Rillen. Der obere Streifen dicht unter dem Rand besteht aus vier, der untere Streifen aus drei gleichlaufenden Linien. Aus Podkonice haben die beiden Streifen je drei umlaufende geritzte Linien, die sich ganz präzise nicht begegnen (Abb. 5; 6). Ihr Überdecken ist eine läufige Äußerung der Schwierigkeit beim Einhalten der Symmetrie oder dem Treffen der geraden Linien durch Ritzung erreichten Verzierung. Die auffälligen Übereinstimmungen bei den beiden Kesseln führen uns zu der Überzeugung in ihnen die „Handschrift“ eines Meisters oder einer Werkstatt zu sehen. Zwei kurze Einzelattaschen sind auch aus Welby in England (*Powell 1948,*

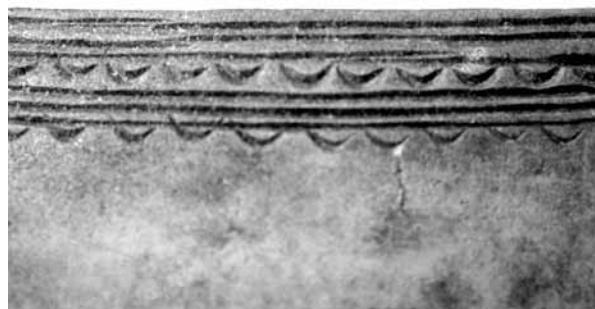

Abb. 6. Podkonice. Detail der Verzierung des Bronzekessels.

34, 35, Abb. 3: 14, 15; v. Merhart 1952; Jacob 1995, 82 mit ungenauem Hinweis auf ursprüngliche Literatur, u. a. Anhand der Zeichnung aber auch der Beschreibung beider Stücke haben die Öffnungen zum Anschluss des Handgriffs keine Form eines Tropfens, sondern sind kreisförmig. Das Depot aus Welby hat anhand der Riemenkreuzbuckel schon G. von Merhart frühestens in die Wende von den Urnenfeldern in die Hallstattzeit gelegt. Typologisch zu den älteren aus dem erwähnten Fund

hat er die Attaschen mit kurzen Armen eingereiht (*v. Merhart 1952, 14*). Die Kessel aus Podkonice und Unterglauheim haben gezeigt, dass sie eindeutig zu keiner der bisher bekannten Varianten, bzw. den Typen der Grundgruppe B eingereiht werden können. Sie regen zum Suchen ihrer Stellung in der typologisch-chronologischen Entwicklung der Gruppe B, bzw. der Beziehung zur vorherigen Gruppe A mit einer Reihe von Fragen, an. Handelt es sich um außergewöhnliche, von einem Meister hergestellte „experimentelle“ Stücke in einer Werkstatt, die auch einen anderen Typ der Gruppe B produzierte? Oder stellen sie einen neuen, bisher nur durch die angeführten Funde vertretenen Typ, der aus einer anderen Werkstatt hinausging, dar? Sind sie ein Vorgänger oder ein Prototyp, der ganz am Anfang der Produktion der Kessel vom Typ B1, charakteristisch mit Zwillingsattaschen mit zwei Handgriffen, gestanden ist? Sie schließen nicht eine Versuchsherstellung mit einem Handgriff, der sich aus praktischen Gründen (?) nicht bewährt hatte. Weniger nachweisbar für eine frühe Datierung sind die Kegelniete aus Podkonice (auf dem Kessel aus Unterglauheim handelt es sich anhand der Zeichnung auch um die Kegelniete). Der Umriss einiger Kessel der Gruppe A, Variante A2 (nach *Patay 1990*) mit einer geschwungenen Wandung mit ausdrucksloser Andeutung eines Knicks des oberen Teils ist mit beiden von uns verfolgten Exemplaren aus Podkonice und aus Unterglauheim vergleichbar. Eine direkte Fortsetzung der Kessel der Gruppe A zur Form B1 setzt eine Reihe von Forschern voraus. Zwei Torsos eines Randteils der Kessel aus Bobrovec (Gruppe A) können nach einer mäßig nach innen eingezogener Mündung die Beziehung zur Variante A2 andeuten, durch die Verzierung am Rand schließen sie sich zur Variante A1 an (Taf. IV: 1–2; *Novotná 1991, 41ff.*; Taf. 8: 46, 47). Auf einem von ihnen blieb auf jeder Seite ein erhaltenen Nietstift mit flachem Kopf auf der inneren Seite mit untergesetztem Verstärkungsplättchen, die auf ältere Traditionen hinweisen. Mäßig nach innen hineingezogener Rand aus verstärktem Blech und seine Verzierung verführt in beiden Exemplaren ein Bindeglied zu dem Becken der Gruppe B zu sehen, auch wenn die Profilierung der Wände und das Aussehen des Bodens bei den Kesseln aus Bobrovec schon nicht festzustellen ist. Die angegebene Möglichkeit schließt nicht die Datierung der ganzen Fundeinheit aus Bobrovec in HA2, nach dem

Schwert vom Typ Liptov am ehesten in ihr Ende (*Novotná 2014, 51, 58ff.*), aus. Der Hinweis auf das Aussehen des Nieten und die Art seiner Festigung auf dem Torso aus Bobrovec unterstützt nicht diese Vermutung. Die morphologische Verwandtschaft mit der einen oder der anderen Gruppe der Kessel anhand zwei Exemplare festzulegen wäre vorzeitig. Ihre Bindung mit der Gruppe B anhand einer Reihe von Merkmalen ist unbestreitbar. Die Herstellung der Variante A1 mit einem scharfen Umbruch und Verzierung des Randes vermutet *P. Patay* auf dem Gebiet der ostalpine-westungarischen Urnenfelderkultur (*Patay 1990, 20*). Demgegenüber wird die Entstehung der Variante A2 mit einer geschwungenen Wandung im nördlichen Ungarn, bzw. auch in der Slowakei auf dem Gebiet der Kyjatice-Kultur gesucht, was schon *T. Kemenczei (1984, 40)* und später auch *P. Patay (1990, 21)* vermuteten.

Kritisch stellte sich zu den angeführten Ansichten *T. Soroceanu*. In der Verbreitung des Typs A sah er keine „deutlich erkennbare Gruppierung“, sondern eher zerstreute Funde. Die Bestätigung sieht er in den übereinstimmenden jedoch territorial erheblich entfernten Funden wie aus Deva und Osternienburg (*Soroceanu 2008, 122, 123*)⁶. Die geographische Verbreitung der Kessel vom Typ A hat gezeigt, dass in dem westlichen Gebiet (ostalpinen-bayerischen, mitteldeutschen) nur verzierte Exemplare vorgekommen sind (*Clausing 2004, Abb. 34*). Damals waren die Resultate der neuen Analyse der Funde aus einem reichen Grab aus Bad Nauheim in Hessen noch nicht bekannt. In Bruchstücken erhaltener Kessel mit dreieckigen Attaschen gehört zu den unverzierten Exemplaren (*Martins/Willms 2012; Willms 2008*). Schließlich ohne Verzierung sind auch die Randbruchstücke des Kessels aus Osternienburg, dessen dreieckige Attaschen – bisher ganz außergewöhnlich – ein Tannenzweigmuster bedeckt (*Martin 2009, Taf. 32: 124a–j*).

Im Karpatenbecken (vor allem in seinem westlichen Teil) sind beide Varianten vertreten.⁷ Bei einer gesamt kleinen Zahl der Kessel vom Typ A können den Blick auf die Verbreitung auch anhand der Varianten die Funde aus unsicherer und näher unbekannten Lokalitäten entstellen. Zu diesen treten Funde wie aus Deva III nur mit einem Teil dreieckiger Attasche (*Soroceanu 2008, 121, Taf. 16, 89*), oder eine Gussform für Attasche aus Szöreg (*Mozsolics 1985, 49, 196, 197, Taf. 274: 2a, 2b*) heran, ohne eine Möglichkeit die Zugehörigkeit zu einer

⁶ Bei ihrer Verbreitung nimmt *Soroceanu (2008, 122)* die verzierte (A1) und die unverzierte (A2) Variante, die auch die Profilierung der Wände betrifft, nicht in Betracht.

⁷ J. Martin hat im Rahmen der Kessel der Gruppe A anhand der Verzierung des Randes, bestehend aus eingepunzten Punkten, Linien und Halbbögen, eine Gruppe ausgegliedert, zu der er die Funde aus Acholshausen, die beiden Torsos aus Bobrovec, aus Olešnik – Depot III und aus Klobuky eingereiht hat. Von ihr trennte er die Kessel mit unverziertem Rand aus Nadap, Osternienburg (verzierte Attaschen), Mezőnyarad und Slavonsky Brod (*Martin 2009, 90*).

Variante festzustellen. Der unverzierte Fund aus Osternienburg hat als einziger verzierte Attaschen.

Die Konzentration des Typs B1 weist auf die Herstellung in der Gegend von Nyírség und seiner Umgebung auf dem Gebiet der Kultur Gáva (Koós 2004, 100, 101; Patay 1990, 27) hin, zu dem sich wieder – als einem primären Zentrum – T. Soroceanu zurückhaltend (2008, 156) mit dem Hinweis auf die früheren ägäischen Becken, stellt. Laut der ungarischen Forscher kommen die ersten Kessel des Typs B1 schon im Abschluss von HA2, mit der größten Produktion in HB1 vor, was in mehreren Fällen ihr gemeinsames Erscheinen mit dem Eimer vom Typ Hajdúböszörény, oder den Tassen vom Jenišovice-Typ, unterstützt. Eine Variante des Typs B1 ist der zweite Kessel aus Unterglauheim. Er hat andere, jedoch ebenfalls seltene einfache Kreuzattaschen, die mit einem Arm übereinander genietet sind, dass sie Zwillinge bilden. Für diesen Typ der Attaschen findet man nur wenige Parallelen. Dieselben aus Ungarn befinden sich auf dem Kessel aus Budapest-Nagytétény (Patay 1990, 25, Taf. 23: 30 auch mit älterer Literatur), aus Krásna nad Hornádom in der Ostslowakei (Novotná 1991, 48, Taf. 9: 49) und auf einem der Kessel aus Visuia in Siebenbürgen, in dem der Depot deponiert war (Dănilă 1976, Abb. 3: 6; 7; Petrescu-Dîmbovița 1977, Taf. 335a; Soroceanu 2008, 130–132, Abb. 17a; Taf. 22: 96). Der Abschluss der Attaschen zum Aufhängen der Handgriffe auf solch entstandenen Paaren aus den ersten zwei Lokalitäten hat die Form eines Ringes, nur aus Visuia eines Tropfens. P. Patay hat den als Einzelfund geführtes Exemplar aus Budapest-Nagytétény zum Typ B1, Variante mit getrennten Attaschen (Patay 1990, 25, Taf. 23: 30) eingereicht. Es handelt sich zwar um zwei selbständig hergestellte Attaschen, die jedoch durch nachträgliche Vereinigung der Arme durch einen Niet mit der Wand des Kessels die Form von Zwillingssattaschen gewonnen haben. Seine Datierung (HB1) stützte er um ein Eimer vom Typ Hajdúböszörény aus Unterglauheim (Patay 1990, 27). In Krásna nad Hornádom sollten sich laut des Finders bei dem Kessel weitere kleine Gegenstände befinden, die nicht aufgehoben werden konnten (Javoršký 1980, 49; Novotná 1991, 48, Taf. 9: 49). Deshalb kann er nur als ein Einzelfund bewertet werden, auch anhand der tordierten Handgriffe gehörend zu den jüngeren Exemplaren im Rahmen von HB1. Der Fund aus Visuia war Bestandteil eines Depots. Zu ihm gehörten, außer dem zweiten Kessel vom Typ B1 mit läufigen Zwillingssattaschen, eine größere Zahl von Sicheln mit einem Handgriff „speziellen Typs“ nach M. Petrescu-Dîmbovița, verzierte und unverzierte Stabarmringe und Tüllenbeile (1977, 138, Taf. 335). Ungewöhnlich bei den Sicheln ist im scharfen Winkel abgesetzte Klinge vom Handgriff

und bei einem größeren Teil von ihnen auch beträchtliche Breite. Durch die angeführten Merkmale, auch wenn nur entfernt, erinnert sie auf die jüngeren Laubmesser vom Abschluss der Urnenfelderzeit, die bei den Rodungsarbeiten verwendet wurden. Vor Jahren hat M. Petrescu-Dîmbovița diesen Depot in die siebenbürgische Serie Moigrad-Tauteu, d. h. ungefähr in HB1 (1977, 125, 138) zugeordnet. Zu derselben Datierung hat sich neulich T. Soroceanu (2008, 132) angeschlossen. Über einer langen Anwendung des Kessels mit vernieteten Attaschen kann die Reparatur, bei der der vollständige untere Teil mit dem Boden ersetzt wurde, zeugen. Laut der Angaben in der Literatur war er gegossen. Was die Öffnung zur Aufhängung des Handgriffes in Form eines Tropfens betrifft, so kann man außer dem Exemplar aus Podkonice und dem identischen aus Unterglauheim und Visuia (nur anhand einer Zeichnung) beim Typ B1 weitere aus dem Depot II aus Szentes Nagyhegy (Patay 1990, Taf. 18) und in einer weniger ausdrucksvollen Form aus Hajdúsámos – Depot II (ibid., Taf. 8) in Ungarn nennen. Aus Rumänien kann ein beschädigtes Stück einer Attasche aus Moigrad – Depot I (Petrescu-Dîmbovița 1977, 131, 132, Taf. 311: 7a) hinzugegeben werden, und auf dem Typ B2a aus Sângeorgiu de Pădure (Soroceanu 2008, 133). In der westlichen Ukraine kommen sie auf den beiden Kesseln vom Typ B1 im Depot aus Jezierzany (Gedl 2001, 62, 63, Taf. 66, 67) vor. Auf die Unterschiedlichkeiten beim Typ B1, die die Kreuzattaschen mit Anhängern in Form eines Ringes oder eines Tropfens betreffen, hat schon T. Soroceanu (2008, 125) hingewiesen. Er hält sie nicht für Varianten, sondern eher für unterschiedliche „Modelle“ vieler Handwerker. Die angeführten technischen und formal-typologischen Details können ebenfalls einen gemeinsamen Ursprung bergen.

Bei der Suche nach der Werkstatt und ihrer näheren geographisch-kulturellen Situierung, in der der Kessel aus Podkonice und sein „Doppelgänger“ aus Bayern hergestellt wurden, kann teilweise auch der Eimer vom Typ Hajdúböszörény aus Unterglauheim, in dem der ganze Fund niedergelegt war, helfen. Nicht ohne Bedeutung ist auch der zweite Kessel mit vernieteten Paaren von einfachen Kreuzattaschen aus derselben Einheit und weitere, oben erwähnte Exemplare. Der Eimer vom Typ Hajdúböszörény ist mit einer Reihe von Funden (mit Abweichungen in Details der getriebenen Verzierung) im Karpatenbecken und außerhalb ihm (Patay 1990, 40–43) übereinstimmend. Die geographische Konzentration ermöglichte ihre Herstellung in den nordöstlichen Teil der ungarischen Tiefebene, in die Sandlandschaft Nyírség, eingenommen von der Gáva-Kultur (Patay 1969, 209f.; 1990, 42), zu legen. Die Funde aus dem oberen Theissgebiet, bzw. dem brei-

teren Gebiet des Karpatenbeckens einschließlich der eponymen Lokalität, sind schon traditionell in HB1, mit Anfängen in HA2, datiert. Nach T. Soroceanu sind nicht alle „klassischen“ Hajdúbüszörömény-Eimer (er denkt nicht auf die Nachfolger) einheitlich und kurzzeitlich. Eine spätere Datierung einiger Exemplare ungefähr in HB2–HB3 begründet er z. B. durch die Änderungen in der Buckel-Punktverzierung (z. B. der Eimer aus Oradea), aber auch durch die Entfernung. Mit Berufung auf die Literatur hält er den Eimer aus Unterglauheim auch für jünger und legte ihn in HB2–HC (*Soroceanu 2008, 84*). Ch. Jacob gibt ihn in die jüngeren Urnenfelder, beide Kessel nach ihr „lassen eine spätere Niederlegung vermuten“. Zu dem Bedenken über einer späteren Datierung der Kollektion führte die Autorin auch die Ähnlichkeit mit den Attaschen aus Welby (*Jacob 1995, 83, 124*). Eine große Entfernung einiger Funde von dem vorausgesetzten Zentrum als Grund ihres jüngeren Alters ist nicht eindeutig nachweisbar. Es steht fest, dass die für den Transport wirtschaftlich wichtiger sowie einer Prestigeware notwendiger Zeit hat sich ständig verkürzt. Bei dem Fernaus tausch war die Zeit, in der große Entfernungen überwinden konnten, von den Verkehrswegen und nach den physischen Fähigkeiten der Menschen, die am Transport teilnahmen, abhängig. Über den Wasserverkehr oder die Nutzung der Zugkraft eines in den Wagen angespannten Tieres, bzw. des Pferdes als eines Tragtiers im Gebirgsmilieu in mittlerem Europa fehlen relevante Zeugnisse. Mit größerer Gewissheit waren sie bei Porta Bohemica bestätigt, mit in der Elbe versenkten Bronzen, die meistens ein Import aus dem Karpatenbecken aus der Zeit HA2 – HB1 (*Kytlicová 2007, 292, 293, Taf. 119–127A*), darstellen. Nur sehr selten blieben aus der Slowakei wirkliche Wasserfahrzeuge – Einbäume, mit dem ältesten nach den ¹⁴C-Daten aus der Zeit zwischen dem 3. und 2. Jh. vor Chr., erhalten.⁸ Nicht zahlreich sind auch Tonmodelle von kleinen Booten, geeignet zum Fischfang, in der Nähe der Gemeinde. Zu den wichtigen Verkehrs Routen gehörten schon lange die Flusstäler. Sie wichen den Hindernissen aus – in der Slowakei waren es vor allem die Gebirgsmassive (z. B. typischer Durchbruch des Flusses Hornád). Ihre Passierbarkeit war trotzdem von der konkreten Terrainsituations, aber auch von der Sicherheit (z. B. das Wild), was auch zum Aufsuchen von neuen Transitverbindungen führen konnte, abhängig. Über einer Organisation oder einem nicht regulierten (?) Funktionieren eines Fernaustausches, sowie auch auf luxuriös und wirtschaftlich wichtige Kommoditäten orientierte Geschenke, gibt es im Unterschied zum Vorderen

Orient nur ungenügende Informationen. Unsere Vermutung, dass in der jüngeren und späten Bronzezeit ein gewisses Verkehrssystem mit Wegeverlauf und Kreuzungen grundsätzlicher Bedeutung existiert hatte ist nicht um ausreichende Menge von Beweisen gestützt. Zu denen gehören Siedlungen (meistens nicht untersucht) als unerlässliche feste Stellen vor allem bei den Fernverbindungen. Mehr bekannt sind kürzere Abschnitte der Wege oder Gebirgspässe, die die hinterlassenen Spuren in Form von Einzel- und Hortfunden der Bronze aufweisen. Nicht immer kann man auf solchen markierten Trassen die profanen von den kulturellen Gründen der Deponierung unbestreitbar unterscheiden. Ohne Rücksicht auf den Umstand, ob der Handelsaustausch durch mehrere Vermittler verlief oder ihn nur der Eigentümer begleitete – was weniger wahrscheinlich ist – konnte er nicht zu lange dauern. Der Zeitunterschied zwischen der Herstellungsstelle und seinem Bestimmungsort war zu kurz dafür, um die Möglichkeit der Datierung der Produktion der importierten Ware und der Stelle seiner Bestimmung zu berühren. A priori kann die Zeitverschiebung nicht ausgeschlossen werden, die eine andere Seite des Gegenstandes, bzw. seiner Bruchstücke betreffen kann. Er konnte als eine Keimeilia von Generationen aufbewahrt, oder im Umlauf behalten werden ehe er in den Boden als Bestandteil eines Depots, oder einer Grabausstattung, gelangte. Als Beispiel sind auch zwei goldene Becher aus Unterglauheim, laut der Verzierung vom Anfang der älteren Urnenfelder (*Jacob 1995, Taf. 77: 408, 409*). Die späte Datierung des Eimers vom Typ Hajdúbüszörömény und somit auch die Deponierung des gesamten Depots aus Unterglauheim ist eher eine Arbeitshypothese. Sie entspricht nicht der Datierung der genannten Metallgefäß auf dem ganzen Gebiet ihres Vorkommens.

Die zeitliche Einreihung des Kessels aus Podkonice hat eine partielle Unterstützung in den Begleitfunden. Zu denen gehören in erster Reihe die Tüllenbeile. Ihre Datierung und weiterer Inhalt haben keine neuen Indizien, die seine Position gegenüber dem Typ B1 im Sinne eines Prototyps, eines Zeitgenossen, bzw. eines Vertreters der letzten Phase ihrer Entwicklung erklärt würden, gebracht. Nur zwei Tüllenbeile (Taf. II: 9, 15) sind Repräsentanten der Zeit HA2, wohin man auch die Sichel einreihen kann. Die überwiegenden Tüllenbeile mit angedeuteten Lappen und abgesetzter Schärfe weisen anhand einer Ähnlichkeit mit einigen Funden außerhalb des Gebietes der Slowakei Einklang mit der Zeit HB1 als mit der Zeit, die ihr vorausging, vor. Dem entsprechen auch der Eimer vom Typ

⁸ Nach einer persönlichen Information von P. Barta für die wir uns an dieser Stelle herzlich bedanken.

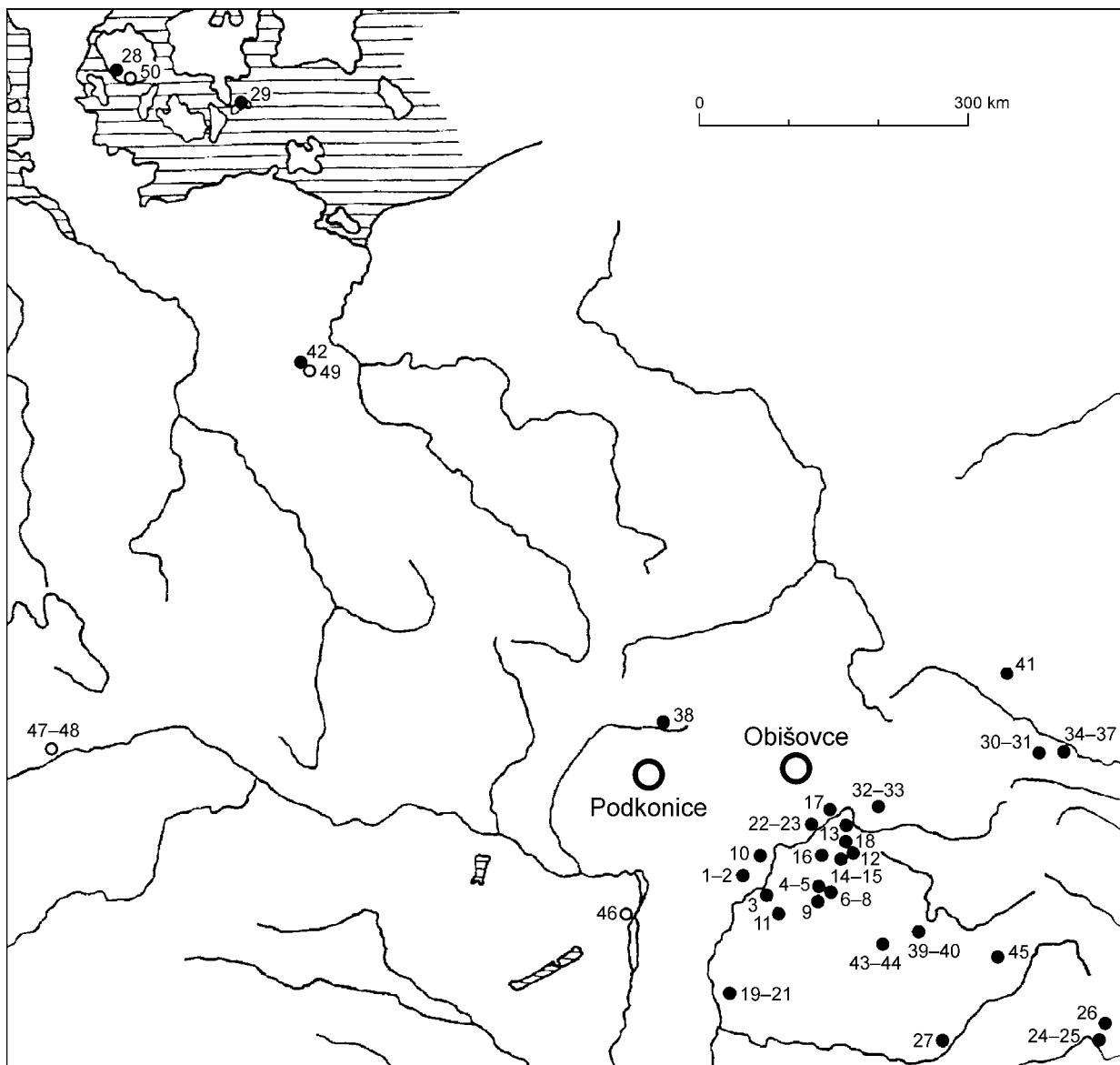

Abb. 7. Karte der Verbreitung der Kessel vom Typ B1 (nach Koós 2004), ergänzt um neue Funde aus Obišovce (Bartík 2007) und Podkonice.

Hajdúböszörmöny und der zweite Kessel aus Untergrauheim mit den Attaschenpaaren, die durch die Arme vernichtet sind. Hoffentlich machen wir keinen Fehler, wenn wir den Inhalt des Kessels aus Podkonice, bzw. seinen überwiegenden Teil für Produkte einer näher unbekannten Werkstatt halten, mit der der Kessel allein wahrscheinlich nichts zu tun hat. Auf Grund des Inhaltes gelangte er in den Boden im Verlauf von HB1, d. h. zeitgleich mit dem größten Aufschwung der Produktion der „klassischen Kessel“ vom Typ B1, meistens im östlichen Theissgebiet gesuchter (Abb. 7). Auf die Abweichungen von

dem traditionellen typologisch-chronologischen Schema, die die Werkstatt bedeuten können, aber auch einen gewissen Zeitabstand im Sinne eines Vorgängers, bzw. Nachfolgers, weisen auch andere Typen des bronzenen Geschirrs im Karpatenbecken, hin. Zum Beispiel werden zwei Eimer vom Typ Kurd, Variante Hosszupályi. Ein stammt aus einer ungewissen Fundstelle in Mikepércz in Ungarn, der zweite aus einer unbekannten Fundstelle (wahrscheinlich Obišovce) aus einer Kollektion, die in Wien auf einer Auktion versteigert wurde (Veliačik 2015, 158, Abb. 3: 3–5).⁹

⁹ Zu ihren Besonderheiten gehören vier Henkel mit Ringen und eine Verzierung in zwei Reihen untereinander platzierten Vogelbarken mit einer Sonnenscheibe.

WEITERE KESSELFUNDE AUS DEM GEBIET DER SLOWAKEI

Einzelne Gruppen und ihre Typen sind nur durch kleine Zahl aus Einzel- oder Hortfunden vertreten. Der Gruppe A mit dreieckigen Attaschen gehören zwei schon erwähnte Randtorsos aus dem Depot aus Bobrovec (anhand der Verzierung A1). Ein Kessel vom Typ A2 aus der Sammlung von J. Nyáry hat eine ungewisse Lokalisation der Fundstelle: Santovka in der Slowakei oder „Piliny“ in Ungarn (*Patay 1990, 19, Anm. 6*). Beide vernichteten Kessel aus Bobrovec können für den ältesten Bestandteil des Depots gehalten werden, nach den anderen Funden in HA2 datiert (*Novotná 2014, 59*). Um weniger zahlreicher ist die Gruppe B mit den Kreuzattaschen. Zu den längst bekannten aus Lúčky (B1), Krásna nad Hornádom (B1, Variante mit vernieteten Paaren der Kreuzattaschen mit tordierten Handgriffen) und zwei Bruchstücken aus näher unbekannten Fundstellen (davon ein aus dem Gebiet der oberen Nitra, beide wahrscheinlich B1; *Novotná 1991, 47, 48, Taf. 9: 48, 49; 10: 50, 51*) sind zwei weitere Kessel, gewonnen durch Metalldetektor, hinzugekommen. Einer davon ist angeblich aus Obišovce (B1; *Bartík 2007, 15, 17, 21, Abb. 3*). In der Sammlung, von der er stammt, befinden sich zwei weitere Bronzegefäße: eine Tasse vom Typ Jenišovice und ein Eimer vom Typ Kurd, Variante Hosszupályi (*Bartík 2007, Abb. 4; 5*), alle mit Angabe der wahrscheinlichen Fundstelle Obišovce. Nach der Information von E. Studeníková (1999, 177; 2007) über ein großes Depot aus dem Burgwall Stráža in Obišovce handelt es sich angeblich bis um 60 Bronzegefäße (näher nicht angegebene Typen) und Goldschmuck, illegal mit Metalldetektor gewonnen. J. Bartík vermutet begründet, dass der Satz von drei Gefäßen ursprünglich sein Bestandteil sein konnte. Über den bisher reichsten Fund des Bronzegeschirrs aus Obišovce in der Ostslowakei sind außer einigen veröffentlichten bronzenen und goldenen Gegenständen keine verlässlichen Informationen zur Verfügung. In einer näher nicht angeführten Privatsammlung in Mähren befinden sich sehr zahlreiche Bronzen, angeblich ebenfalls auf dem Burgwall Stráža gefunden. Man weiß nicht, ob es sich um einen Bestandteil derselben, oder um zwei selbständige Gesamtheiten handelt. Außer einigen veröffentlichten Bronzen sollten zu der Kollektion ursprünglich auch „mehrere Dutzend Dreiwulstenschwerter vom Typ Liptau, Schalenknaufschwerter, Kleinschwerter und Posamenteriefibel“ gehören (*Podborský 2012b*). In

der vorgelegten Arbeit präsentierter Kessel aus Podkonice bleibt vorläufig im Rahmen der Gruppe B nicht eingereiht.

Der einzige Repräsentant der Gruppe B2a ist der große Kessel aus Liptovský Mikuláš-Ondrašová, in dem ein ganzes Trinkgeschirr deponiert war (*Furmánek 1970; Novotná 1991, 33ff.*). Seine Zeitstellung, außer den für Typ B2a charakteristisch platzierten Attaschen, stützt sich um dieselbe Art der Funde aus Siebenbürgen, am frühesten in HB2 datiert (*Soroceanu 2008, 145*). Es handelt sich eher um rundliche und nicht um doppelkegelstumpfförmige höhere Exemplare (vgl. *Soroceanu 2008, 133*). Leider einer der ausdrucksvollsten Merkmale des Typs B2a – die tordierten Handgriffe – bei diesem Fund fehlen. Im Depot aus Liptovský Mikuláš außer dem Ausklang der Tassen vom Typ Jenišovice, kommen auch neue Elemente, bekannt aus dem Abschluss der Urnenfelder, vor.¹⁰

Als zeitgleich mit dem Kessel aus Liptovský Mikuláš zum Typ B2a mit der Ausnahme eines besonderen Typs der Attaschen hat P. Patay das Exemplar aus dem Depot aus Prügy aus nördlicher Theissgegend eingereiht. Anhand der Begleitfunde und Ähnlichkeiten mit einigen Kesseln aus Siebenbürgen hat er ihn in HB2–HB3 datiert (*Patay 1990, 29, 30, Taf. 23, 31*). Auch neuerlich legte diesen kleinen bronzenen Kessel mit der Attasche in T-Form mit zwei Ringen für zwei Handgriffe T. Kemenczei in Beziehung mit den Kesseln aus Sâangeorgiu de Pădure und Buza. Unter den Begleitfunden mit einem Pferdekopfzepter vom Typ Novočerkask war auch eine ganze Reihe von Tüllenbeilen ostkarpatenländischen Typs (mehrere Varianten), charakteristisch für die ausgehende jüngere Urnenfelderzeit und den Anfang der Früheisenzeit (*Kemenczei 2005*). Es kann beigefügt werden, dass dem Typ B2a außer einigen (teilweise nebensächlich, bzw. durchgehende Merkmale) gehört zu den entscheidenden die regelmäßige Tordierung der Handgriffe und der verlängerte geschwungene Haken, wie es bei dem angegebenen Typ schon G. von Merhart (1952, 4) betonte. Mit diesem, absichtlich gewählten Fund aus Ungarn wollen wir dokumentieren, dass im Rahmen der Kessel der Gruppe B, außer den präsentierten Funden aus Podkonice und Unterglauheim und einer kleineren Gruppe mit Paaren zusammen vernieteten Kreuzattaschen, ist eine weitere Ausnahme bei dem Fund aus Prügy vorgekommen. Bei allen Fällen betrifft dies in erster Reihe die Attaschen, handle es sich um ihre Form, Zahl und Art der Platzierung auf dem

¹⁰ Es handelt sich um Tassen mit einem hoch über den Rand gezogenem Henkel, am unteren Ansatz kleeblattartig modelliert. Ähnliches kommt auf den Tassen vom Typ Stillfried-Hostomice (*Novotná 1991, Taf. 6, 38*) aus Celldömölk, Depot I (*Patay 1990a, 66, Taf. 43; 105; 106*), vor. Das Sonnenmotiv auf einer der Tassen (*Novotná 1991, Taf. 7: 42*) hat Parallele im Depot aus Sâangeorgiu de Pădure I (*Petrescu-Dimbovița 1977, 149, 150, Taf. 261: 2*).

Kessel. Diese Feststellung betrifft auch die Gruppe A, derer Attaschen aus dem Prinzip eines Paars, eines Trios bis Quartetts der Ringe, in einen Dreieck zusammengestellt, hervorgehen. Aus Ungarn sind sie nur bei drei Exemplaren gleich (Szombathely – früher selbst. Dorf Operint, Vácszentlászló, Keresztéte), bei den restlichen zwei (Mezőnyárad, Nadap) ist jede anders. Unterschiedlich ist auch die Attasche auf dem Kessel aus „Santovka“ oder „Piliny“. Mit den ersten drei Exemplaren aus Ungarn sind identisch die Attaschen aus dem vernichteten Kessel aus Osternienburg, der jedoch ausnahmsweise mit dem Tannenzweigmuster verziert ist. Die Verschiedenartigkeit der gegossenen Attaschen der Kessel der Gruppe A kann vielleicht unterschiedlichen Meistern – den Metallgießern zugeschrieben werden. Diese haben ihn eine mehr individuelle Form eingedrückt, was auch die besonderen Funde der Gussformen – selbständig oder in einem Depot gruppiert, unterstützen können. Eine ähnliche Praxis schließt auch die Herstellung der Attaschen für den Typ B1 nicht aus. Dann auch ihr Anschluss zum Handgriff in Form eines Tropfens kann nicht „die Manier unterschiedlicher Meister“, sondern ihren gemeinsamen Ursprung bedeuten.

DIE FUNKTION DES KESSELS

Die bisherigen Funde aus der Slowakei stammen aus den Hort- oder Einzelfunden. Der Typ A mit Randstücken zweier Bronzebecken aus Bobrovec gehörten zu einem Depot (Fund aus dem Jahr 1864), mit uneinigem Inhalt. Ein Teil anhand der Vollgriffscherwerter vom Typ Liptov, der Tüllenbeile, eines Fragmentes einer Bronzetasse, der Blechbänder (Teile einer Armspirale oder eines Blechgürtels) und Bestandteile eines Kultwagens mit zwei Radnabenkappen mit Vogelsplint weisen auf die Ausstattung eines Mannes einer übergeordneten Schicht (Novotná 1991, 24, 43, 44)¹¹, hin.

Die Kessel vom Typ B und ihrer Varianten stammen bis auf zwei Bruchstücke (event. der Gruppe B1 zugehörig) aus den Depots. Als unsicher von ihnen ist der Satz aus Lúčky, angeblich ein Becken (B1) und ein Eimer vom Typ Hajdúböszörmény sollten eine Einheit mit einem Kegelhelm, der außer der Tatsache, dass er von ihnen älter ist, auch eine andere Patina hat, bilden. In Liptovský Mikuláš – Ondrašová waren in einem großen Kessel (Typ B2a) ineinandergeschobene Bronzetassen, eine Lanzenspitze und ein flacher Symbolgegen-

stand, bzw. ein Szepter (Furmánek 1970, 451ff., Abb. 2: 14; 4; 1977, 64, 67f.; 114f.). Die Beschädigung des Kessels, auch infolge des zu stark ausgehämmerten Blechs, hat verursacht (ähnlich wie beim Exemplar aus Podkonice, bzw. bei weiteren außer dem Arbeitsgebiet), dass er seine ursprüngliche Funktion verloren hat und nur als Hülle für Niederlegung der Kollektion gedient hatte. Nicht immer stellt er einen untrennbaren Bestandteil des deponierten Inhaltes dar, auch wenn bei einer Tisch- oder Trinkgarnitur diese Möglichkeit mehr als wahrscheinlich ist. Meistens werden die Kessel für Essen- oder Getränk-Behältnisse gehalten. Sie waren zur Bringung der Lebensmittel und Servieren von Essen bei einem Festessen passend, was ihre Anwesenheit in den Garnituren mit großen Eimern, kleineren Tassen, Sieben u. s. w. andeutet. Sie stellen vielleicht den persönlichen Besitz eines Mitgliedes der Oberschicht, bzw. einer Gruppe von Menschen, hervorgehend aus ihrer sozialen, militärischen oder kultischen Stellung, dar. Bis auf Ausnahmen es fehlen Feuerspuren auf dem Boden¹². Sie wurden also nicht zur Aufwärmung der Flüssigkeiten oder zum Kochen benutzt, wie es eine Gewohnheit in der minoischen Zivilisation von Kreta, wo sie zu dem groben Gebrauchsgeschirr in den Palastkomplexen gehörten, eine Sitte war. In Unterglauheim dienten sie angeblich als ein „Schrein“ zur Aufbewahrung eines Brandgrabes. Mit den Kesseln in der Grabausstattung und in den Depots, auch mit dem Ziel ihre Funktion zu erläutern, hat sich ausführlich T. Soroceanu (2008), J. Martin (2009) und neuerlich, was vor allem die Funde aus der Hallstattzeit betrifft, M. Jereb (2016) beschäftigt.

Bei der Festlegung der Stelle einzelner Arten des Metallgeschirrs im Kult hat T. Soroceanu auch auf die Weise ihrer Deponierung Rücksicht genommen (Soroceanu 2008).

ZUR STELLUNG DES DEPOTS AUS PODKONICE

Die Bedeutung und Funktion der Depots ist aus mehreren Gesichtspunkten schon länger diskutiert worden. Zu der Zusammensetzung der Denkmäler kommt auch das Fundmilieu, öfters entscheidend für die Beurteilung ihres reversiblen oder irreversiblen Charakters, hinzu. Man verlässt die Ansicht über ihrer fast eindeutig kultischen Bedeutung, die in vielen Fällen jedwede Unterstützung vermisste.

¹¹ In dem Hortfund überrascht eine relativ große Zahl der Sicheln. Mit männlichen Beigaben, oft auch mit einem Schwert wird je eine Sichel aus den Brandgräberfeldern im westlichen Teil Mitteleuropas angegeben (Furmánek/Novotná 2006, 22, Anm. 6).

¹² Die Feuerspuren nennt T. Soroceanu (2008, 154) auf den Exemplaren aus Moigrad und Visuia.

Der schon beschädigte Kessel in Podkonice wurde zur Niederlegung des Inhaltes, bestehend aus Arbeitswerkzeugen und üblich verbreitetem Typ der Waffe, verwendet. Die Mehrheit bilden die Tüllenbeile, die aus der Hand eines Meisters oder einer Werkstatt hervorgehen. Sie stellen eine für den Handelsaustausch bestimmte Ware dar, zu der der Hersteller auch fehlerhaft gegossene Gegenstände hinzufügte. Das Milieu der Fundstelle mit der Dominante eines Felsmassives gibt keine eindeutige Antwort auf die Gründe der Deponierung. Bei einer „provisorischen“ Niederlegung konnte er die Bedeutung eines Orientierungspunktes haben, ebenfalls wie eine Kulisse eines Kultaktes sein, dem jedoch sein Inhalt nicht hindeutet. Was war der Hauptgrund des Vergrabens? Der Charakter der Landschaft vermutet keine für den Transport geeignete Wege mit Nutzung der Kraft eines Tieres, jedoch für einen Träger, gewohnt auf viel mehr schwere Fracht als der deponierte Inhalt mit einem Gewicht von etwas mehr über 3,5 kg. Unter normalen Witterungsbedingungen konnte es keine große Belastung auch für einen nicht trainierten Mann eines entsprechenden Alters bedeuten. Es konnte sich um eine Erleichterung eines Teils der Fracht, in der auch nicht vollwertige Ware war, handeln. Aus einer näheren und mehr entfernten Umgebung stammen einige Hortfunde von den frühen bis zu späten Urnenfeldern. Davon ein Teil anhand der Lage (unter den Gipfeln der Berge), doch vor allem durch das Außenaussehen wahrscheinlich ein Votivgeschenk, bzw. ein Grabdepot (Novotná/Kvietok 2015) dar. Andere bewegen sich zwischen der kultischen und wirtschaftlichen Rolle. Bei der Mehrheit der Tüllenbeile aus Podkonice handelt es sich um den mitteldanubischen Typ, der im lokalen Milieu ein fremdes Element und Gegenstand eines Handelsaustausches darstellt. Eher dieser Austausch stattfinden konnte, gelangte der ganze Inhalt aus unbekannten Gründen absichtlich in den Boden. Es ist möglich, dass die Strapazen auf dem Weg zum Ziel gezwungen haben, einige den wirtschaftlichen Zwecken dienende Kommoditäten zu übergehenden Lagern wurden. Bei einem Teil kann auch ihr eventueller Wechsel in Opfergeschenke nicht ausgeschlossen werden.

Eine große Zahl der Depots aus mehreren Abschnitten der Bronzezeit, konzentriert auf ausgewählten Lagen (z. B. der Berg von Plešovica bei Blatnica in Turiec, der Berg Tovaš und seine Abhänge bei der Gemeinde Gemer) werden gewöhnlich für Kultstellen gehalten. Vielleicht waren

einige von ihnen gleichzeitig „Marktplätze“, wo der Warenaustausch, sowie die Dankzeremonien mit den Geschenken für Schutz und Erfolg der Reise durchgeführt wurden. In erster Reihe denken wir an die in unmittelbarer Nähe, bzw. direkt im Areal der Siedlung sich befindende Stellen, bzw. mit belegter oder vorausgesetzter Metallproduktion. Für einen der wichtigsten überregionalen Marktplätze kann der Burgwall Stráža bei Obišovce, Bez. Košice-Umgebung in der Ostslowakei, gehörend der Gáva-Kultur, gehalten werden. Ein enormer Reichtum an Bronzezeugnisse laut bisherigen Informationen unterschiedlicher Art und Ursprungs soll gerade aus dieser Stelle stammen. Von den wenig bisher veröffentlichten Funden kann man die Hohlkugel mit einem Handgriff vom Typ Chalon-sur-Saone (Studeníková 2007, 38f.; Abb. 2: 1), die Hals- und Arminge nach der Autorin typisch für den Lausitzer Bereich (Studeníková 1999, 182ff.; Abb. 3), einen Wendelring (Studeníková 2007, 37, Abb. 3: 4), im nordischen Kreis bis zum Lausitzer Kulturreal in Mähren bekannt und im Karpatenbecken nur ausnahmsweise in einem gestörten Körpergrab in Sliače entdeckt (Novotná 1984, 44, Taf. 47: 330), nennen. Aus Obišovce ist nicht weniger außergewöhnlich ein Zweirad- Deichselwagen, bekannt aus dem breiten Gebiet der Lausitzer Kultur in Brandenburg, Pommern und Schlesien, sowie auch zwei „Keulenköpfe“ aus Blech (Podborský 2012b).¹³

Über die überregionalen Beziehungen sagt eine Reihe von weiteren Funden, die ihren Ursprung in dem Lausitzer Milieu haben, aus. Andere gehören der auf weitem Gebiet verbreiteten Gáva-Kultur, die im Osten der Slowakei ihre Grenze darstellt. Davon stammt wahrscheinlich ein großer Teil aus dem Burgwall selbst oder seinem unmittelbaren Hinterland. Unter den bisher veröffentlichten, bzw. bekannten Gegenständen aus der fotografischen Dokumentation des Kataloges der Auktionshalle Dorotheum in Wien fällt eine größere Zahl an die Tassen vom Typ Spišská Belá und Jenišovice. Von weiteren Metallgefäß handelt es sich um einen Eimer vom Typ Kurd Variante Hosszúpály, Typ Hajdúböszörmény, einen Bronzesieb sowie auch um einen Kessel vom Typ B1 (Veliačik 2015, 15). Vor allem der Eimer und der Kessel vom Typ B1 gehören zu dem Herstellungsumkreis mit der Konzentration im oberen Theissgebiet. Einige Besonderheiten der Tassen vom Typ Jenišovice, angeblich auch aus Obišovce, führten V. Podborský zum Suchen dieses Zentrums wenigstens für die angeführte Variante der Tasse direkt in der Region des Burgwalls

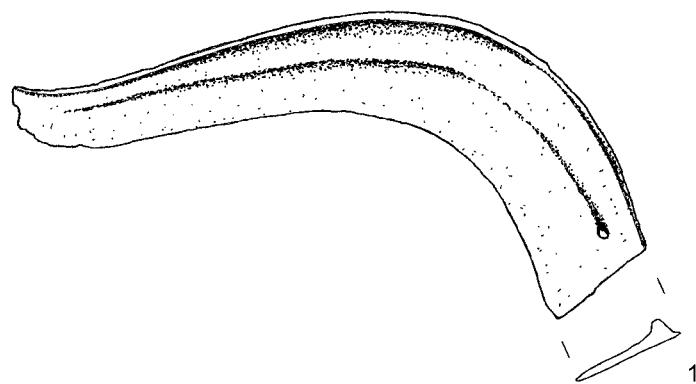
¹³ Es handelt sich um eine Hilfsbenennung, gewählt vom Autor für unbekannte Art der Bronzezeugnisse. Für den allernächsten halten wir den kugelförmigen Gegenstand aus dem Depot 1 in Spišská Belá. Der gegenwärtig verschollene Fund ist nur aus der zeitgemäßen Fotografie bekannt (Novotná 1970a, 117, Taf. XXXIX).

(*Podborský 2012a*, 335).¹⁴ Der goldene ringförmige Schmuck aus Obišovce (*Studeníková 2007*) hat Parallelen im einheimischen Milieu der Ostslowakei (*Kemenczei 1999*, Abb. 36; *Novotná 1988–1989*), wahrscheinlich mit Bindungen an Siebenbürgen. Die Kontakte nordischer Urnenfelder mit dem östlichen Theissgebiet beweisen die importierten Bronzegefäße, u. i. auch die Becken (*Thrane 1966*). Zu den Beweisen der Fernverbindungen ordnen wir auch die bis jetzt einzigartige Brandbestattung unter dem Burgberg in Kapušany, Bez. Prešov. Die Ausstattung beinhaltete einen Tätowierungssatz mit direkten Parallelen in der nordischen Bronzezeit. Das Rasiermesser gehört zu der herrschenden Form der Periode IV (im nordischen Kreis; *Novotná 2008*, 313, Abb. 1). Diesen Fund hat schon vor Jahren A. Jockenhövel für einen der möglichen Verbindungspunkte zwischen dem Norden und Siebenbürgen gehalten. Er dachte an einen direkten Weg, der vom Odergebiet über die untere Weichsel, die Ostslowakei, und das Theißgebiet bis ins obere Siebenbürgen führen konnte (*Jockenhövel 1971*, 202, 203, Taf. 74). Für die Verbindungen Siebenbürgens mit Ostdeutschland (betrifft die Kessel vom Typ B2a) sieht T. Soroceanu (2008, 146) die einzige Verbindungsstation in den Funden aus Radewell (Sachsen) und in Liptovský Mikuláš-Ondrašová mit der Voraussetzung, dass durch das angeführte Gebiet in Deutschland auch der Weg nach Jütland weiter fortführen konnte. Einer der Stützpunkte auf dem Weg, der die Mitte der Slowakei mit dem Osten auf der einen und mit dem Donaugebiet auf der anderen Seite verband, ist die neueste Kollektion aus Podkonice. Die Hauptader war der Fluss Hron (Gran) und seine Zuflüsse. Weitere Verbindungen in östlicher und nördlicher Richtung sicherten der Lauf von Hornád und seine Zuflüsse. Der Burgwall Stráža in Obišovce liegt nordwestlich über den Zusammenfluss von Svinka und Hornád. Die Stelle, die wir für den Marktplatz und den Warenlager halten, hat auf seine Bedeutung schon im 19. Jh. durch Funde, wie es zwei gesamtmetallene Wagenräder mit vier Speichen waren (*Hampel 1886*, Taf. LIX: 1; *Nicholson 1980*, 60, Abb. 111), Aufmerksam gemacht. Ihr Durchmesser 56 cm (anhand der Angaben aus der Zeichnung) zeugt darüber, dass es sich um keinen kleinen kultischen, sondern um einen wirklichen Zweiradwagen handelt. Vielleicht machen wir keinen Fehler, wenn wir in ihm das Eigentum und ein Symbol eines hochstehenden Mannes sehen, der den Lauf

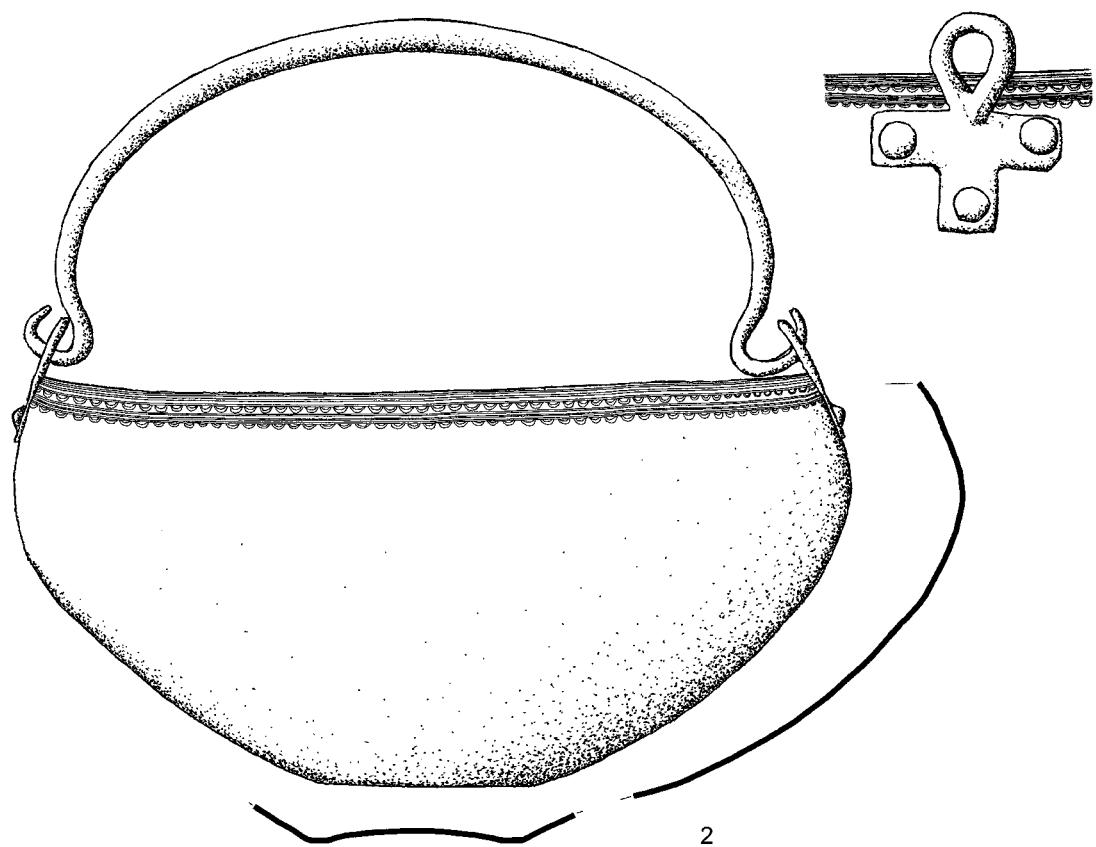
eines überregionalen Handels geleitet hat, der auf dem Warenwechsel der Kommoditäten von hohem Wert errichtet war. Ob an derselben Stelle oder in unmittelbarer Umgebung auch eine Werkstatt tätig war kann mit Sicherheit nicht behauptet werden. Eine der Möglichkeiten wie in der Zukunft diese Vermutung nachzuweisen, bzw. widerzulegen ist die Verwendung von Methoden, die auf die Identifikation der Stellen wo die Schmelzung und der Abguss stattfanden, orientiert sind. Dies ist mit Hilfe von dem Magnetmeterverfahren, bzw. der Mikrosondierung, gerichtet auf die Metallmetrie, möglich.

Ein illegaler und hoch unprofessioneller Eingriff mit den Metalldetektoren hat alle Zeugnisse außergewöhnlichen kulturell-historischen Wertes unwiederbringlich zerstört. Auch anhand der Fortifikationselemente stellt sie eine neue, bis dahin in dem slowakischen oberen Theissgebiet unbekannte Form der Besiedlung – den Burgwall, dar. Nach dem erreichbaren Material (ohne die mit dem Detektor gewonnenen Funde) in Obišovce wird seine Entstehung und Dauer in HA2–HB1 gelegt. Es ist offensichtlich, dass das Funktionieren eines Marktplatzes schon ein gewisses festgelegtes System voraussetzte. Es betrifft die Regelmäßigkeit der Markttage, die Möglichkeit einer Unterbringung der Besucher und des Schutzes – wie der Personen so auch der Ware. Vielleicht verborgen sich hinter den Depots irgendwelche „provisorischen Lager“ der Kaufläute, denen es aus unterschiedlichen Gründen schon nicht gelungen ist ihre Ware abzuheben. Auch einigen weiteren Burgwällen in der erwähnten Region (Somotor, Sedliská, Terňa u. w.) wird die Bedeutung der wirtschaftlichen und Herstellungszentren, sowie auch der gesellschaftlichen und Kultstellen (*Kotorová-Jenčová 2010*, 180, 182), zugeschrieben. Es kann nicht verschwiegen werden, dass die Stellen auf den Lokalitäten, die wir für Marktplätze halten, von der Überzahl der Autoren für Höhen-Kultstellen gehalten werden. Die ethnographischen Parallelen haben zur Ansicht gebracht, dass der Austausch in Gesellschaften mit vorstaatlicher Organisation auch einen zeremoniellen Aspekt hatte und auch mit der Opferung verbunden sein konnte (*Hansen 1995*). Der Inhalt des Depots aus Podkonice, bzw. seine Mehrheit, stammt aus einer näher nicht bekannten Metallproduktionswerkstatt die die wirtschaftlichen Ziele verfolgt hatte.

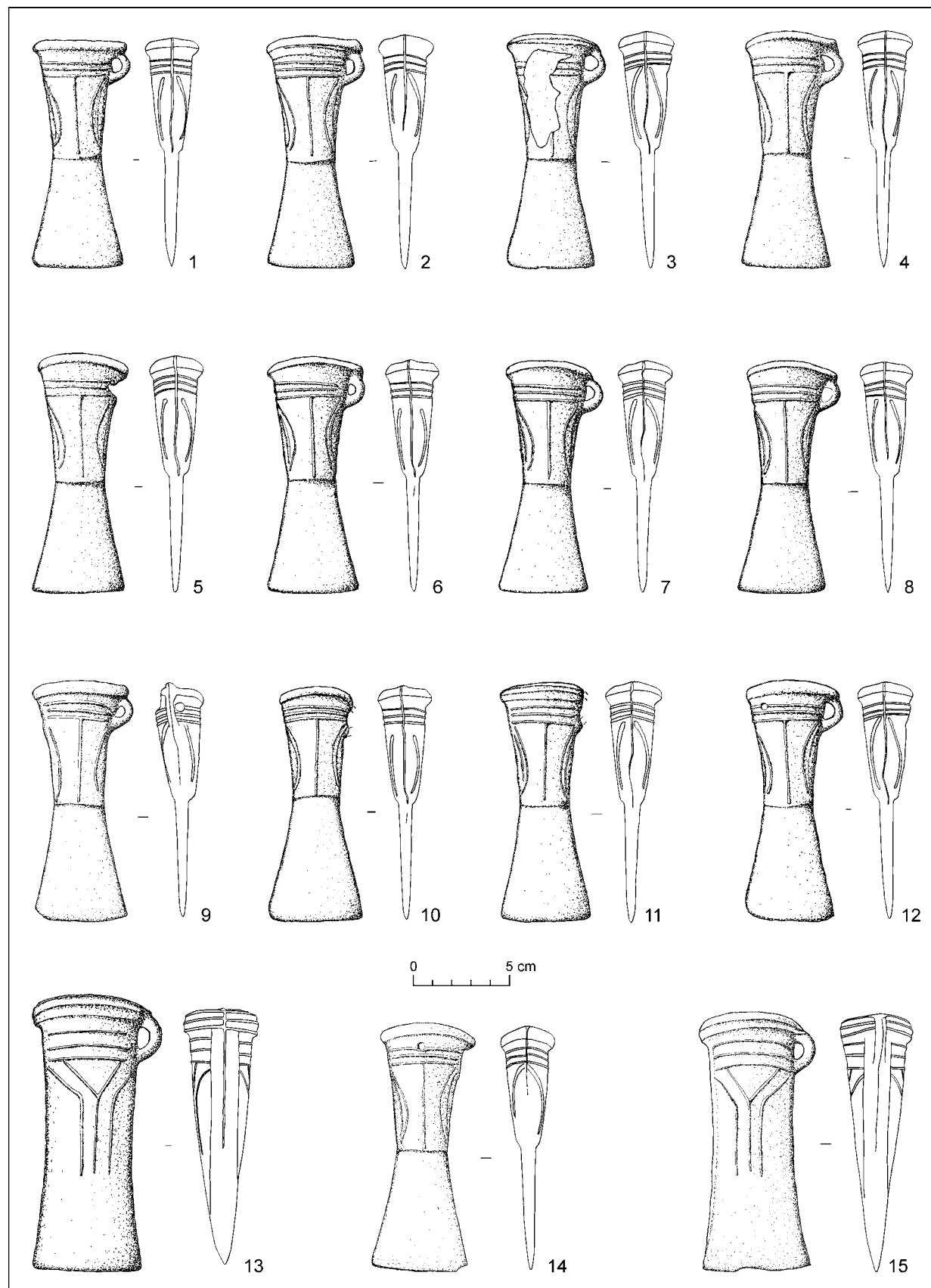
¹⁴ Der Autor schlägt vor, sie als Obertheiss-, oder direkt als Obišovce-Variante zu benennen.

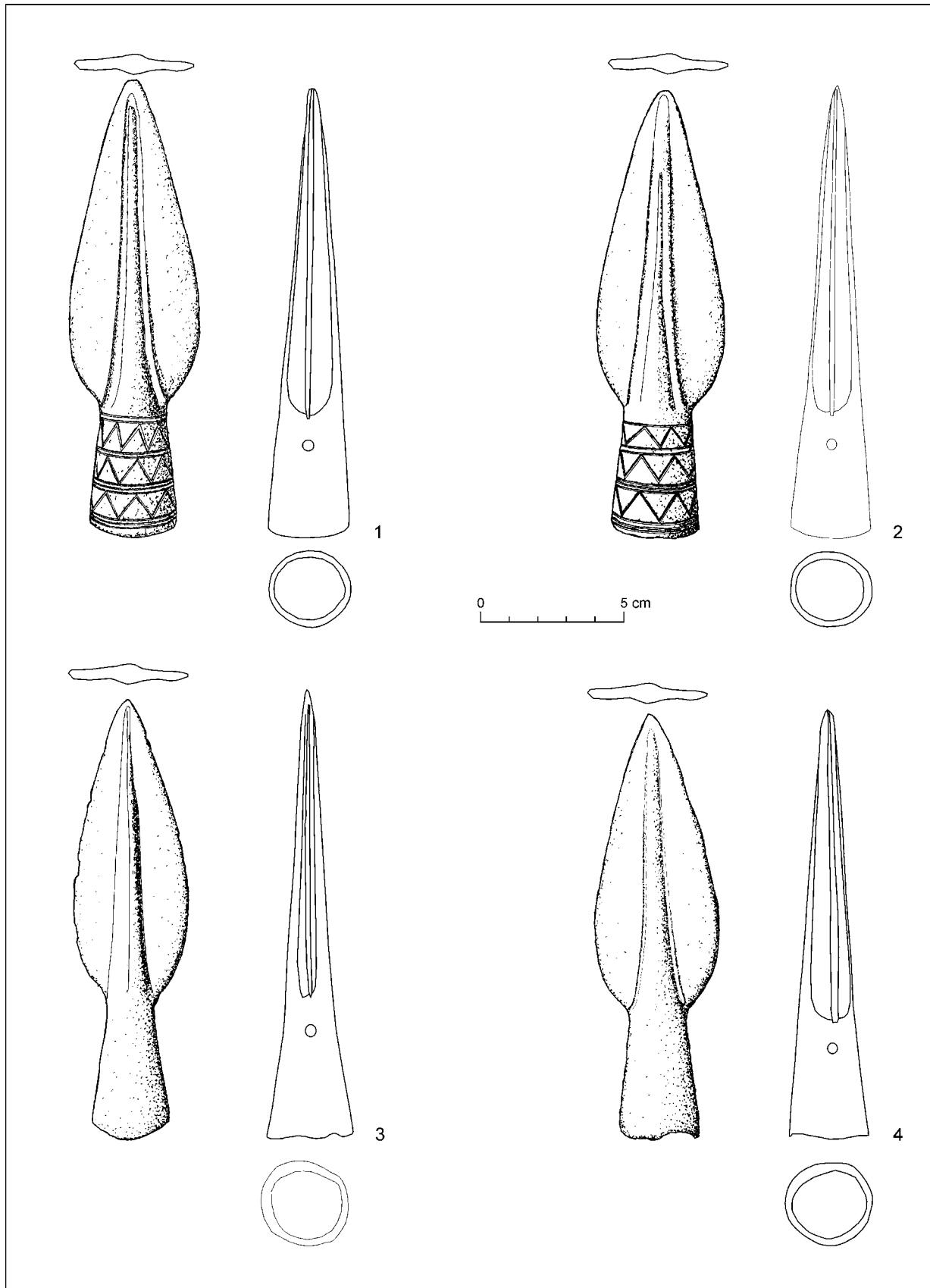
0 5 cm

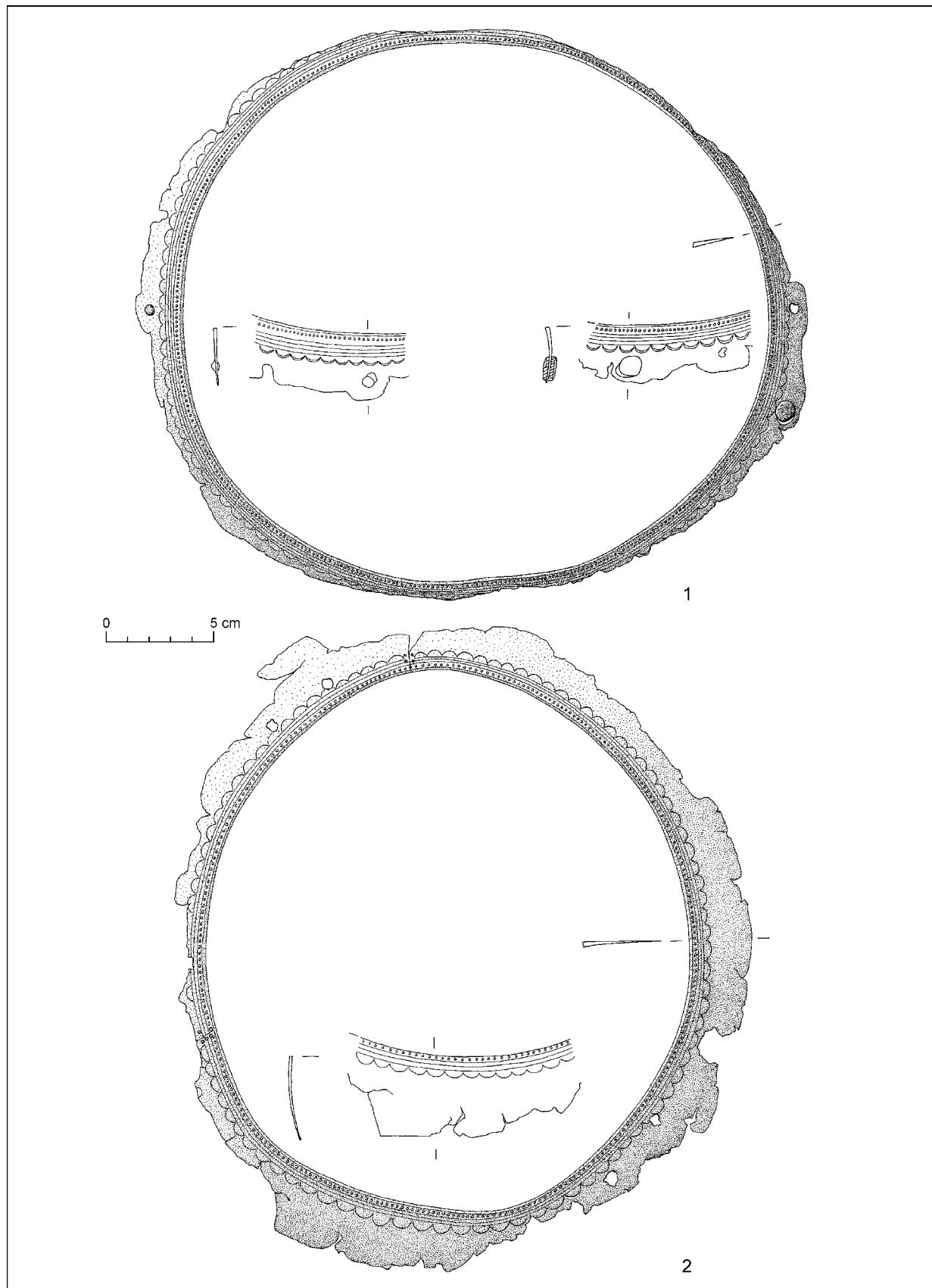
Taf. I. Podkonice. 1 – Sichel; 2 – Bronzekessel.

Taf. II. Podkonice. Die bronzenen Tüllenbeile aus dem Depot.

Taf. III. Podkonice. Die bronzenen Lanzenspitzen aus dem Depot.

Taf. IV. Bobrovec. Fragmente zweier Bronzekessel (nach Novotná 1991).

LITERATUR

- Balaša 1960 – G. Balaša: *Praveké osídlenie stredného Slovenska*. Bratislava – Martin 1960.
- Bartík 2007 – J. Bartík: Predmety z doby bronzovej zo súkromnej zbierky. *Zborník Slovenského národného múzea* 101. Archeológia 17, 2007, 15–34.
- v. Brunn 1968 – W. A. von Brunn: *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*. Römisch-Germanische Forschungen 29. Berlin 1968.
- Budaváry 1940 – V. Budaváry: Zpráva o prírastkoch archeologickej oddelenia Slov. nár. múz. v T. Sv. Martine, nadobudných r. 1934. *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti* 31/2, 1940, 34.
- Budinský-Krička 1948 – V. Budinský-Krička: Niekoľko príspievkov k súpisu pamiatok z doby bronzovej zo stredného a horného Pohronia. *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti* 39/3, 1948, 44–47.
- Clausing 2004 – Ch. Clausing: Ein urnenfelderzeitlicher Hortfund von Slavonski Brod, Kroatien. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 50, 2004, 47–206.
- Dănilă 1976 – S. Dănilă: Depozitul de bronzuri de la Visuia (com. Ariceștii de Cîmpie, jud. Bistrița-Năsăud). *Studii și cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 27, 1976, 61–75.
- Furmánek 1970 – V. Furmánek: Hromadný nález broncových předmětů v Liptovské Ondrašové. *Slovenská archeológia* 18, 1970, 451–468.
- Furmánek 1977 – V. Furmánek: Pilinyer Kultur. *Slovenská archeológia* 25, 1977, 251–370.
- Furmánek/Novotná 2006 – V. Furmánek/M. Novotná: *Die Sicheln in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde XVIII/6. Stuttgart 2006.
- Gabrovec 1981 – Der Beginn der Hallstattkultur und der Osten. In: *Die Hallstattkultur. Frühform europäischer Einheit*. Katalog. Linz 1981, 30–53.
- Gedl 2001 – M. Gedl: *Die Bronzegefäße in Polen*. Prähistorische Bronzefunde II/15. Stuttgart 2001.
- Hampel 1886 – J. Hampel: *A bronzkor emlékei Magyarhonban I*. Budapest 1886.
- Hansen 1994 – S. Hansen: *Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken*. Bonn 1994.
- Hansen 1995 – S. Hansen: Aspekte des Gabenaustausches und Handels während der Urnenfelderzeit in Mittel- und Nordeuropa im Lichte der Fundüberlieferung. In: B. Hänsel (Hrsg.): *Handel, Tausch und Verkehr in bronze- und früheisenzeitlichen Südosteuropa*. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 11. München – Berlin 1995, 181–202.
- Hanuliak/Záhorec/Balážová 2008 – V. Hanuliak/L. Záhorec/A. Balážová: *Priechod, intravilán – Hlavná ulica, ulica Na dolinky, okr. Banská Bystrica*. Výskumná dokumentácia archeologického výskumu č. 9/2008-AV-607/08. Archiv von Landesamt für Denkmalpflege. Banská Bystrica.
- Holste 1935 – F. Holste: Zur jüngeren Urnenfelderzeit im Ostalpengebiet. *Prähistorische Zeitschrift* 26, 1935, 58–78.
- Holste 1951 – F. Holste: *Hortfunde Südosteuropas*. Marburg – Lahn 1951.
- Jacob 1995 – Ch. Jacob: *Metallgefässe der Bronze- und Hallstattzeit in Nordwest-, West- und Süddeutschland*. Prähistorische Bronzefunde II/9. Stuttgart 1995.
- Javorský 1980 – F. Javorský: Výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS 1980, 1981, 108–126.
- Jereb 2016 – M. Jereb: *Die Bronzegefäße in Slowenien*. Prähistorische Bronzefunde II/19. Stuttgart 2016.
- Jockenhövel 1971 – A. Jockenhövel: *Die Rasiermesser in Mitteleuropa*. Prähistorische Bronzefunde VIII/1. München 1971.
- Kemenczei 1984 – T. Kemenczei: *Die Spätbronzezeit Nordungarns*. Archaeologia Hungarica. Series nova 51. Budapest 1984.
- Kemenczei 1991 – T. Kemenczei: *Die Schwerter in Ungarn 2*. Prähistorische Bronzefunde IV/9. Stuttgart 1991.
- Kemenczei 1996 – T. Kemenczei: Notes on the Chronology of late Bronze Age Hoards in Hungary. In: J. Chochorowski (red.): *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedlowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*. Kraków 1996, 247–279.
- Kemenczei 1999 – T. Kemenczei: Spätbronzezeitliche Goldschatzfunde. In: T. Kovács/P. Raczy (Hrsg.): *Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum*. Budapest 1999, 63–79.
- Kemenczei 2005 – T. Kemenczei: Funde ostkarpatenländischen Typs im Karpatenbecken. Prähistorische Bronzefunde XX/10. Stuttgart 2005.
- Koós 2004 – J. Koós: Újabb késő bronzkori bogrács kelet-Magyarországról. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 43, 2004, 83–102.
- Kotorová-Jenčová 2010 – M. Kotorová-Jenčová: Slovenské horné Potisie v mladšej a neskorej dobe bronzovej. Súčasný stav výskumu a perspektívy. In: V. Furmánek/E. Mirošayová (ed.): *Popolnicové polia a doba halštatská*. Nitra 2010, 173–191.
- Kvietok 2014 – M. Kvietok: Nová lokalita z doby laténskej v Priechode (okr. Banská Bystrica) a jej postavenie v štruktúre osídlenia horného Pohronia. *Zborník Slovenského národného múzea* 109. Archeológia 25, 2015, 171–191.
- Kvietok 2015 – M. Kvietok: Po stopách horára Ondreja Smidu. Príspevok k lokalizácii depotu broncových mečov z Podkoníc (okr. Banská Bystrica). In: O. Ožďáni (ed.): *Popolnicové polia a doba halštatská*. Nitra 2015, 125–136.
- Kvietok/Hrončiak 2001 – M. Kvietok/R. Hrončiak: Prieskum na okolí Banskej Bystrice. AVANS 2000, 2001, 138.
- Kytlicová 2007 – O. Kytlicová: *Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen*. Prähistorische Bronzefunde XX/12. Stuttgart 2007.
- Martin 2009 – J. Martin: *Die Bronzegefäße in Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Berlin, Sachsen-Anhalt, Thüringen und Sachsen*. Prähistorische Bronzefunde II/16. Stuttgart 2009.

- Martins/Willms 2012* – S. Martins/Ch. Willms: Ein Rasiermesser sucht seine Bestimmung. In: E. Schallmayer: *Hessen Archäologie*. Wiesbaden 2012, 59–62.
- v. Merhart 1952* – G. von Merhart: Studien über einige Gattungen von Bronzegefäßen. *Festschrift Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz* 2, 1952, 1–71.
- Mozsolics 1973* – A. Mozsolics: *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*. Budapest 1973.
- Mozsolics 1985* – A. Mozsolics: *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely*. Budapest 1985.
- Mozsolics 2000* – A. Mozsolics: *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte Hajdúbüszkörnyé, Rómand und Bükk-szentlászló*. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 17. Kiel 2000.
- Müller-Karpe 1952–1955* – H. Müller-Karpe: Zur Typologie und Verbreitung urnenfelderzeitlicher Kreuzattschenkessel. *Archaeologia Geographica* 2, 1952–1955, 49, 50.
- Nicholson 1980* – S. M. Nicholson: *Catalogue of the prehistoric metalwork in merseyside county museums*. Liverpool 1980.
- Novotná 1964* – M. Novotná: Bronzové kužeľovité helmy a niektoré typy bronzových nádob v hromadných náleزوč na Slovensku. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Musaica* 4, 1964, 19–43, Taf. VII–X.
- Novotná 1968* – M. Novotná: Praveké a ranohistorické pamiatky v Štátnom kaštieli v Betliari. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Musaica* 8, 1968, 37–57, Tab. XVII–XXXII.
- Novotná 1970a* – M. Novotná: *Die Bronzechortfunde in der Slowakei*. Bratislava 1970.
- Novotná 1970b* – M. Novotná: *Die Äxte und Beile in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde IX/3. München 1970.
- Novotná 1984* – M. Novotná: *Halsringe und Diademe in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde XI/4. München 1984.
- Novotná 1988–1989* – M. Novotná: Jungbronzezeitliche Goldfunde aus der Ostslowakei. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 118–119, 1988–1989, 175–180.
- Novotná 1991* – M. Novotná: *Die Bronzegefäße in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde II/11. Stuttgart 1991.
- Novotná 2001* – M. Novotná: K depotom horizontu Gyermely v Karpatskej kotline. *Pravěk. Nová řada* 10, 2001, 365–377.
- Novotná 2004* – M. Novotná: Militáriá lužickej kultúry na Slovensku. In: *Popelnicová pole a doba halštatská. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 1*. České Budějovice 2004, 393–412.
- Novotná 2007* – M. Novotná: Militáriá stredodunajských popolnicových polí na Slovensku. In: M. Salaš/ K. Šabatová (ed.): *Doba popolnicových polí a doba halštatská*. Brno 2007, 157–165.
- Novotná 2008* – M. Novotná: Ein Tätowierungssatz aus einem Grab in Kapušany (Ostslowakei). *Anodos. Studies of the ancient World* 6–7, 2008, 313–324.
- Novotná 2014* – M. Novotná: *Die Vollgriffschwertter in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde IV/18. Stuttgart 2014.
- Novotná/Kvetok 2015* – M. Novotná/M. Kvietok: Nové hromadné nálezy z doby bronzovej z Moštenice. *Slovenská archeológia* 63, 2015, 209–237.
- Ožďáni 2009* – O. Ožďáni: Deputy bronzových predmetov z hradiska pri Nemeckej. *Slovenská archeológia* 57, 2009, 1–56.
- Pászthory/Mayer 1998* – K. Pászthory/E. F. Mayer: *Die Äxte und Beile in Bayern. Prähistorische Bronzefunde IX/20*. Stuttgart 1998.
- Patay 1969* – Der Bronzefund von Mezőkövesd. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 21, 1969, 167–216.
- Patay 1990* – P. Patay: *Die Bronzegefäße in Ungarn*. Prähistorische Bronzefunde II/10. München 1990.
- Patay 1996* – P. Patay: Einige Worte über Bronzegefäße der Bronzezeit. In: T. Kovács (Hrsg.): *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag*. Budapest 1996, 405–419.
- Petrescu-Dimbovița 1977* – M. Petrescu-Dimbovița: *Dezile de bronzuri din Romania*. București 1977.
- Podborský 2012a* – V. Podborský: Nová varianta plechových koflíků typu Jenišovice-Kirkendrup z horního Potisí. In: R. Kujovský/V. Mitáš (ed.): *Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k 70. narozeninám*. Nitra 2012, 325–338.
- Podborský 2012b* – V. Podborský: Der neue Fund eines Deichselwagens aus der Ostslowakei. In: W. Blajer (red.): *Peregrinationes archaeologicae in Asia et Europa. Joanni Chochorowski dedicata*. Kraków 2012, 205–213.
- Powell 1948* – T. G. E. Powell: A late bronze age hoard from Welby, Leicestershire. *The archaeological Journal* 105, 1948, 27–40.
- v. Quillfeldt 1995* – I. von Quillfeldt: *Die Vollgriffschwertter in Süddeutschland*. Prähistorische Bronzefunde IV/11. Stuttgart 1995.
- Říhovský 1972* – J. Říhovský: *Die Messer in Mähren und dem Ostalpengebiet*. Prähistorische Bronzefunde VII/1. München 1972.
- Říhovský 1992* – J. Říhovský: *Die Äxte, Beile, Meissel und Hammer in Mähren*. Prähistorische Bronzefunde IX/17. Stuttgart 1992.
- Říhovský 1996* – J. Říhovský: *Die Lanzen-, Speer- und Pfeilspitzen in Mähren*. Prähistorische Bronzefunde V/2. Stuttgart 1996.
- Salaš 2005* – M. Salaš: *Bronzové deputy střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I*. Brno 2005.
- Salaš 2015* – M. Salaš: Ve zlatavém lesku doby bronzové. In: Z. Hájek (ed.): *Tetčice. Archeologické doklady lidských aktivit na katastru obce a blízkého okolí*. Tetčice 2015, 55–87.
- Salaš/Šmid 1999* – M. Salaš/M. Šmid: Hromadný bronzový nález ze Služína (okr. Prostějov). Příklad sémanticky signifikantního depozita doby popelnicových polí. In: *Pravěk. Supplementum 2*. Brno 1999, 9–42.
- Soroceanu 2008* – T. Soroceanu: *Die vorskythenzeitlichen Metallgefäß im Gebiet des heutigen Rumänien. Bronze-funde aus Rumänien III*. Cluj-Napoca 2008.
- Sprockhoff 1930* – E. Sprockhoff: *Zur Handelsgeschichte der germanischen Bronzezeit*. Vorgeschichtliche Forschungen 7. Berlin 1930.
- Studeníková 1999* – E. Studeníková: Ein Bronzeeimer vom Typ Kurd aus der Ostslowakei. In: I. Jerem/

- I. Poroszlai (ed.): *Archaeology of the bronze and iron age. Experimental archaeology, environmental archaeology, archaeological parks, proceedings of the international conference. Százhalombatta 3–7 October 1996. Budapest 1999*, 177–185.
- Studeníková 2007* – E. Studeníková: Bemerkungen zur Fundzusammensetzung des Hortes aus Obišovce. *Zborník Slovenského národného múzea* 101. *Archeológia* 17, 2007, 35 – 44.
- Thomka 1898* – G. Thomka: Libetbányia bronzlelet. *Archaeologiai Értesítő* 18, 1898, 379–380.
- Thrane 1966* – H. Thrane: Dänische Funde fremder Bronzegefäße der jüngeren Bronzezeit (Periode IV). *Acta Archaeologica* 36, 1966, 157–207.
- Veliačik 1983* – L. Veliačik: *Die Lausitzer Kultur in der Slowakei*. Nitra 1983.
- Veliačik 2015* – L. Veliačik: Dve pozoruhodné tepané bronzové nádoby. In: *Zborník Slovenského národného múzea. Supplementum 9*. Bratislava 2015, 155–165.
- Vinski-Gasparini 1973* – K. Vinski-Gasparini: *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*. Zadar 1973.
- Willms 2008* – Ch. Willms: Ein Bronzebecken der Urnenfelderzeit aus dem Bad Nauheimer Elitengrab von 1878. In: F. Verse/B. Knoche/J. Graefe/M. Hohlbein/K. Schierhold/C. Siemann/M. Uckelmann/G. Woltermann (Hrsg.): *Durch die Zeiten... Festschrift für Albrecht Jockenhövel*. Studia honoraria 28. Rahden/Westf. 2008, 291–304.

Manuskript angenommen am 13. 2. 2018

*Abstract translated by Veronika Kvietková
Übersetzt von Ľubomír Novotný*

prof. PhDr. Mária Novotná, DrSc.
Trnavská univerzita v Trnave
Katedra klasickej archeológie
Hornopotočná 23
SK – 918 43 Trnava
novotna.mar@gmail.com

JUDr. Mgr. Martin Kvietok
Midland Adventure, s. r. o.
Stoličková 8
SK – 974 01 Banská Bystrica
m.kvietok@gmail.com

Depot bronzov z Podkoníc, okr. Banská Bystrica

Mária Novotná – Martin Kvietok

SÚHRN

Depot z Podkoníc sa našiel pomocou detektora kovov v polohе Igovo (558 m n. m.) počas zisťovania rozsahu kontaminácie pôdy po kovovom oplotení pozemku. Podľa objaviteľa kotlík ležal približne v hĺbke 50–60 cm pod súčasným povrchom. V ňom bolo uložených 15 sekereiek s tuľajkou, jeden kosák a štyri hroty oštěpov. Ide o nové, používaním nepatrne poškodené (?), ale aj pri odlievaní čiastočne znehodnotené predmety. Výrobné chyby sú na sekerekach s odsadeným ostrím. Pravdepodobne ich vyrobil jeden majster alebo dielňa, viaceré z nich nevylyučujú odliatie v tej istej forme. Najviac poškodený je kotlík. Trhliny bez ostrých hrán a chýbajúce časti plechu svedčia o tom, že k strate jeho pôvodnej funkcie došlo už pred uložením do zeme. Jeden kosák má odlomený hrot. Cel-

kové množstvo kovu použitého na výrobu 21 predmetov obsiahnutých v depote má hmotnosť 3669 g.

15 sekereiek s tuľajkou patrí dvom typom. Prevláda variant stredodunajského typu s reliéfnymi vystupujúcimi dvojicami úzkych rebier naznačujúcimi laloky a vodorovne odsadenou časťou s rovným ostrím (13 ks; Tab. II: 1–12, 14). Príliš vzdialený nie je ani Holsteho variant Passau. Im blízke sú exempláre z Moravy, J. Říhovským (1992) označené ako skupina IX. Podľa typologických znakov a príbuznosti s nálezmi z uzavretých celkov boli už pred rokmi datované do HB1 (Novotná 1970b), čo sa ani po rokoch nezmenilo. Dve sekeryky s tuľajkou a charakteristickou výzdobou v podobe Y (Tab. II: 13, 15) patria k bežne rozšíreným v období stredných popolnicových polí v Karpatskej kotlinе. Štyri

hroty oštepor, z nich dva so zdobenou tuľajkou (Tab. III) sa od seba len málo odlišujú rozmermi a tvarom. Doterajšie nálezy neprekázali spoľahlivosť ich samostatného datovania. Exempláre z Podkoníc umožňujú len rámcové časové zaradenie. Čažisko nálezov leží v severovýchodnom Maďarsku v období stredných, resp. na prechode k mladším popolnicovým poliam. Hlavnú masu kladie J. Říhovský (1992) do starších popolnicových polí, medzi najmladšimi spomína sekery z Rafaia a Moigradu.

Základná typológia a chronológia kotlíkov vypracovaná G. von Merhartom (1952) nestratila na aktuálnosti a je východiskom pri ich hodnotení aj v súčasnosti. Pri jednotlivých skupinách prihliada na profiláciu stien, tvar dna, ataše a ich počet, držadlo (hladké alebo torzované) a jeho ukončenie. H. Müller-Karpe (1952–1955) kládol osobitný dôraz na ataše v súvislosti s výrobnými okruhmi. Okrem horného Potisia a južných východných Álp nevylučoval ich výrobu aj na iných miestach. V súčasnosti sa v základných skupinách G. von Merharta (1952) rozlišujú ich viaceré varianty, resp. typy (súhrnné Martin 2009). Kotlík z Podkoníc je viacerými znakmi porovnatelný s Merhartovým typom B1. Obrys nižšieho tela nie je vzdialenosť ani od typu A, Patayovej varianty A2, s ktorým ho spája aj jedno držadlo. Od skupiny B1 sa zásadne odlišuje počtom ataší. Namiesto spolu odliatych dvojíc krížových ataší má iba dve krátke ataše umiestnené po jednej na dvoch protiľahlých stranách. Každá bola pripojená trojicou kónických nitov. Ataše umožňovali uchytanie jediného držadla, ktoré sa zachovalo celé. Držadlo je hladké kruhového prierezu s mierne prehnutými koncami s hákmi. Zhotovením sa nelíši od držadla najstarších kotlíkov skupiny A. V literatúre sa k predmetnému kotlíku podarilo nájsť jedinú priamu paralelu. Je to neúplne zachovaný exemplár z Unterglauheimu v Bavorsku. Pochádza z depotu/hrobu objaveného v roku 1834. V bronzovom vedre typu Hajdúböszörmeny naplnenom košťami a popolom ležali dve zlaté šálky ovinuté zlatým drôtom. Druhý kotlík, ktorý ho zakrýval patrí k variantu typu B1 (Jacob 1995). Nápadné zhody prvého kotlíka z Unterglauheimu s kotlíkom z Podkoníc vedú autorov k presvedčeniu vidieť v nich „rukopis“ jedného majstra, či dielne. Zároveň ukázali, že sa nedajú priradiť k žiadnejmu z doteraz známych variantov, resp. typov základnej skupiny B. Ide o výnimočné, jedným majstrom zhotovené „experimentálne“ kusy alebo sú prototypom, či záverom typu B1? Ich väzba so skupinou B podľa radu znakov je nepopierateľná. Koncentrácia typu B1 ukazuje na výrobu v oblasti Nyírségu a jeho okolia, na území kultúry Gáva (Patay 1990; Koós 2004). Podľa maďarských bádateľov prvé kotlíky typu B1 sa objavujú už v závere HA2, s najväčšou produkciou v HB1, čo vo viacerých prípadoch podporuje ich spoločný výskyt s vedrom typu Hajdúböszörmeny, alebo šálkami jenišovického typu. Variantom typu B1 je druhý kotlík z Unterglauheimu. Jeho krížové ataše sú jedným ramenom spolu znitované tak, že tvoria „dvojice“. Uvedený spôsob spojenia dvojice ataší má len málo paralel. Sú známe na kotlíkoch z Budapešti-Nagyterén (Patay 1990), z Krásnej nad Hornádom (Novotná 1991) a na jednom z kotlíkov z Visuia v Sedmohradsku (Dănilă 1976), všetky tri sú datované do HB1. Pri hľadaní dielne, v ktorej bol vyrobený kotlík z Podkoníc a jeho „dvojník“ z Bavorska, a jej bližšieho geograficko-kultúrneho situo-

vania čiastočne napomáha vedro typu Hajdúböszörmeny z Unterglauheimu, v ktorom bol uložený súbor predmetov. Nie bez významu je aj druhý kotlík so znitovanými dvojicami jednoduchých krížových ataší z toho istého celku a ďalšie, vyššie spomenuté exempláre. Geografická koncentrácia uvedeného typu vedra umožnila ich výrobu položiť do severovýchodnej časti maďarskej nížiny (Patay 1990). Už tradične sú datované do HB1, s počiatkami v HA2. Neskoršie datovanie vedra a celého depota z Unterglauheimu na koniec obdobia popolnicových polí (Jacob 1995), opreté aj o vzdialenosť od centra, považuje autorka za pracovnú hypotézu bez dostatočných dôkazov. Pri diaľkovej výmene čas – sotva merateľný – za ktorý sa dali prekonáť veľké vzdialenosť bol závislý od radu daností (stav a bezpečnosť cest, fyzické schopnosti osôb, využitie ľahnej sily zvieraťa, splavnosť vodnej cesty). O organizovanej alebo neregulovanej (?) diaľkovej výmene, či daroch luxusnej povahy a hospodársky dôležitých komodít, sú len nepostačujúce informácie. Známe sú kratšie úseky cest či horské priechody, ktoré vyznačujú zanechané stopy v podobe ojedinelých i hromadných nálezov. Časové zaradenie kotlíka z Podkoníc má čiastočnú oporu aj v sprievodných nálezoch. K nim patria v prvom rade sekery s tuľajkou. Ich datovanie ako i ďalší obsah kotlíka nepriniesli žiadne nové indície, ktoré by objasnili jeho pozíciu voči typu B1 v zmysle prototypu, súčasníka, resp. zástupcu poslednej fázy ich vývoja. Iba dve sekery s tuľajkou (Tab. II: 9, 15) sú predstaviteľmi obdobia HA2. Prevládajúci typ sekery s tuľajkou podľa uzavretých nálezov patrí do HB1. Tomu zodpovedá aj vedro typu Hajdúböszörmeny a druhý kotlík z Unterglauheimu s dvojicami ataší, ktoré boli vzájomne znitované ramenami. Obsah kotlíka z Podkoníc resp. jeho prevládajúcu časť považujú autori za výrobky bližšie neznámej dielne, odlišnej od miesta vzniku samotného kotlíka. Liate ataše na plechové kotlíky (skupiny A aj B) dodávali výrobcovia, ktorí nemuseli pracovať v spoločnej dielni s kovopečcami. K predpokladanému výrobnému a distribučnému centru bronzových nádob vo východnom Potisi sa ich veľkým počtom (údajne až 60 ks) pripája pravdepodobné nálezisko na hradišku Stráža v Obišovciach aj s ďalšími bronzovými a zlatými predmetmi (Bartík 2007; Podborský 2012b; Studeniková 1999; 2007; Veliačik 2015), získanými taktiež detektormi kovov. Vedrá a kotlíky typu B1 sú ich charakteristickými produktami. Kotlík z Podkoníc po strate pôvodnej funkcie (ako súčasť súpravy na stolovanie a hostiny) slúžil ako obal na uloženie obsahu. Predstavuje tovar určený na obchodnú výmenu, v ktorom boli aj chybne odliate predmety. Prostredie náleziska s blízkou dominantou skalného masívu nedáva jednoznačnú odpoveď na dôvody deponovania. Azda ide o „dočasný“ sklad remeselníka či obchodníka, ktorý sa z neznámych príčin nepodarilo vyzdvihnuť. V závere práce je upriamena pozornosť na početné depoty sústredené na vybraných polohách, spájané s kultom, ktoré mohli byť súčasne trhoviskom. Jednou z lokalít nadregionálneho významu podľa autorov bola Stráža v Obišovciach, aj s pravdepodobne miestnou výrobou kovového riadu. Tvorila okrajovú časť centra vo východnom Potisi, ktoré svoje výrobky distribuovalo ďaleko na sever až do južného Švédska. O výmene vysvetľujú okrem iných aj predmety lužickej proveniencie a obsah hrobu z Kapušian so severskou súpravou na tetovanie.

SEVENTH-EIGHTH-CENTURY SWORDS, SABRES, AND BACKSWORDS DISCOVERED IN TRANSYLVANIA, MARAMUREŞ, AND THE ROMANIAN BANAT

CĂLIN COSMA

The chronological framework of the current subject is provided by the three main historical phases of the Avar Khaganate established in the Carpathian Basin. Geographically, the subject is limited to Transylvania, Maramureş, Crişana and the Romanian Banat. The catalogue of hitting/thrusting/cutting weapons discovered in western Romania lists 14 objects. The 14 artefacts were recovered from 12 cemeteries: 13 objects; and one settlement/house: one object. Based on the shape and characteristics of the blade, three main types of hitting, thrusting or cutting weapons have been distinguished: I – the Sabre; II – the Sword; III – the Backsword. The backswords have been further classified according to the characteristics of the hilt and cross-guard. Type III.1.a – backsword with the hilt ornamented with decorative thin precious metal foils covering the wood: Unirea/Vereşmort. Type III.1.b – backsword with an undecorated hilt, without a cross-guard: Dindeşti, Sfântu Gheorghe, Teiuş, Sânpetru German. Type III.2 – backsword with a hilt and a narrow rod-shaped cross-guard fixed perpendicularly on the blade, with a rhombic part whose sharp ends point towards the blade and the hilt: Aiudul de Sus. Type III.3.a – backsword with a ring-shaped cross-guard and a semi-circular pommel: Valea lui Mihai. III.3.b – backsword with a ring-shaped cross-guard and a simple, straight hilt: Timișoara. All deceased of the 7th–8th c. from western Romania that have been buried together with a sword, sabre or backsword, but also with other weapons or dress accessories, were men (adults). No woman's or child's grave contained, at least according to the current state of the research, swords, backswords or sabres. In 7th–8th c. western Romania the sword, the backsword and the sabre were the weapons used by the high-ranking Avar warriors within the military hierarchy of the Avar Khaganate.

Keywords: Romania, sword, sabre, backsword, Avars, Early Middle Ages.

BRIEF INTRODUCTORY REMARKS

The swords, sabres and backswords were amongst the most representative weapons to be used throughout history. Each of them were adopted at different times and then constantly developed throughout history. Regarding the Middle Ages, the study of the three above-mentioned weapons was and still is a constant focus for archaeologists. The research on the various aspects concerning the swords, sabres and backswords, such as the occurrence, the origin of each type, the shape and evolution of these weapons throughout time and last, but by no means least, the archaeological contexts they were found in, provide opportunities for the study of several historical subjects. The swords, sabres and backswords share the fact that they are all personal weapons intended for a one-to-one combat (See for example Bálint 1978, 173–186; 1992, 338–343; Csíky 2009, 35–39, 106–188; Garam 1991, 157; Kazanski 1999, 197, 198, 204, 205; Kirpichnikov 1966; Kokowski 1993, 336; Kolias 1988, 133–161; Korzuhina 1950, 63–94; Masia 2000, 185–226; Menghin 1983; Pinter 2007, 18, 19, 41–46, 53, 54; Ruttikay 1976, 245–293; Simon 1991, 263–346; 1993, 171, 172; Stachowski 2004, 133–138; Szőke 1992, 92–96; Yotov 2004, 37–76, 205). Nevertheless, each

has a particular shape that entails distinct roles in the fight between the combatants, difference which will be explored in the following pages.

A series of studies have been elaborated in the European professional papers concerning the swords and sabres discovered at European sites that date to the 5th–10th c. On the one hand, the swords, sabres and backswords are introduced and discussed in distinct subchapters in the monographs of the sites where they were discovered. On the other hand, this type of weapons was the subject of separate analyses described in special studies. Both types of papers are extremely numerous (Aside from the papers listed in note no. 1, I include only a few contributions which refer to swords, sabres or backswords: Čilinská 1973, 23, 24; Garam 1979, 78, 79; 1995, 342–345; Kaminsky 1996, 95–98; Kazanski 2000, 199–212; 2012, 193–199, 290; László 1955, 228–230, 232–238, 261; Legoux 2005, 77–82; Sós/Salamon 1995, 66, 67; Urlacher/Passard/Manfredi-Gizard 1998). Several typologies have been put forward, as well as multiple theories about the role that these objects could have played in the communities where they were found. Briefly, what is understood from these studies is that during the Early Middle Ages there are different phases of use in the history of these swords,

Tab. 1. Sites where swords, sabres and backswords have been discovered.

	Cemeteries	Settlements
Transylvania	1. Aiudul de Sus (A.a.1) 2. Cicău (A.a.2) 3. Noşlac (A.a.3) 4. Șpălnaca (A.a.4) 5. Teiuș (A.a.5) 6. Unirea/Vereşmort (A.a.6)	1.Sf. Gheorghe (A.c.1)
North-Western Romania	1. Dindeşti (B.a.1) 2. Săcueni (B.a.1) 3. Valea lui Mihai (B.a.3)	
The Romanian Banat	1. Dudeşti Vechi (D.a.1) 2. Sânpetru German (D.a.2) 3. Timișoara (D.a.3)	

sabres and backswords in the European areal. The sword is a weapon that was used by the Germanic and Slavic tribes. The Avars, although they also fought with the sword during the first half of the 7th c., abandoned it in favour of the backswords (in the Hungarian language they are referred to as 'swords with a single blade', term that will be further discussed in the paper) and the sabres. The ancient Hungarians brought the sabres with them in the Carpathians Basin and only later adopted the swords as combat weapons. The presence or absence, as well as the primordial or less important role that each of the above-mentioned weapons had in the war-like communities, result from the fighting technique specific to each people that moved through Europe during the Early Middle Ages. However, generally, the heavy cavalry fought with the sword, whereas the sabre and the back-sword were used by the light cavalry.

If the swords, sabres and backswords discovered in Eastern, Central and Western Europe in contexts dated to the 5th–11th c. enjoyed a close interest from the specialists, the artefacts from 7th–8th c. archaeological sites of western Romania did not. There is no study dedicated to the aforementioned weapons. Reason enough for the current scientific effort, which aims to describe in detail all 7th–8th c. swords, sabres and backswords published in the Romanian professional papers, along with those unpublished, discovered in Transylvania, Maramureş and the Romanian Banat. If correctly described and typologically classified, as well as analysed in close relation with their archaeological context of discovery, the swords, sabres and backswords provide new opportunities for the decoding of some military, social, political, economic and other situations that manifested within the western Romanian territory during the 7th–8th c.

Remarks on the chronological and geographic context

From a chronological point of view, the studied time span is contemporary with the three main phases of the Avar Khaganate in the Carpathian Basin. Geographically, the area of interest is limited to Transylvania, Maramureş, Crişana and the Romanian Banat.

The above-mentioned four Romanian provinces are defined in the physical geography of Romania as distinct territorial units (Fig. 1; Pop 2003, 11–27). All have been affected during the 7th–8th c. by the migration of the Slavs and the expansion policy of the Avar Khaganate based in the Pannonian Plain. The Transylvanian Depression, encircled by the Carpathian Mountains, stands out from the other territories of western Romania (Pop 2003, 17–20). Maramureş includes the geographical and ethnographic areas of Sătmăr, Oaş and the Historical Maramureş (Stanciu 2011, 17–21). The entire area

Fig. 1. Historical provinces of Romania.

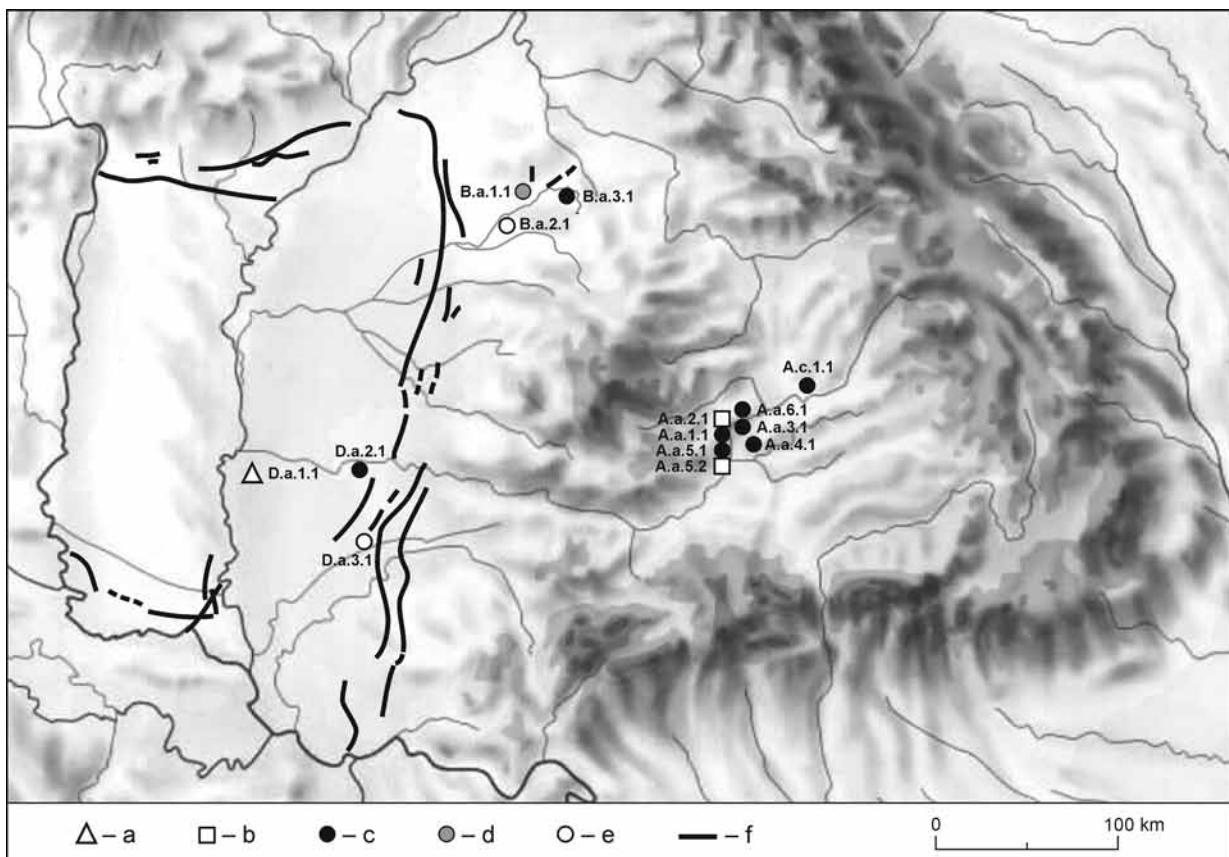

Fig. 2. Geographical distribution of the weapon finds. Identifiers according to the catalogue. Legend: a – sword (600–650); b – sabre (650/670–710/720); c – backsword (650/670–710/720); d – backsword (725–780); e – backsword (720–810/830); f – earth dikes.

is generically (or conventionally) referred to as North-Western Romania (*Cosma 2002, 16–19; Stanciu 2011, 16–21*). Within the North-Western Romanian territory are incorporated also the western parts of today county Sălaj (*Cosma 2002, 16–19; Stanciu 2011, 16–21*). The geographic area Maramureş is bordered to the east by the Western Hills of Romania, to the north-east by the crests of the Maramureş Mountains, and to the south by the upper basin of the Eriu River (*Cosma 2002, 16–19; Pop 2003, 12–22; Stanciu 2011, 16–21*). The North-Western Romanian territory is from a geographical point of view part of the Northern Carpathians' area and of the upper basin of Tisa river (*Stanciu 2011, 16–21*). Crişana is bordered to the north by the upper basin of Eriu river, to the south by the Mureş valley, to the east by the Occidental Carpathians and to the west by the Tisa River (*Cosma 2002, 16–19; Pop 2003, 11, 17–20*). The Romanian Banat is limited to the east by the crests of the Occidental Carpathians, to the north by the Mureş River and to the south by the Danube (*Mare 2004, 9–11; Pop 2003, 11, 15–21*). North-western Romania, Crişana and Banat are structurally interdependent with the Tisa basin (*Stanciu 2002, 203; 2011, 16–21*).

Southern Banat is incorporated in the lower basin of the Danube (*Mare 2004, 9–11*). The Transylvanian Depression was and still is connected with the areas across the Occidental Carpathians by the communication paths set along the main water streams that flow westwards, as well as by the passes of the Western Carpathians (*Pop 2003, 19*).

TYPОLOGY, ANALOGIES, CHRONOLOGY

In the western area of Romania the catalogue of finds lists 14 weapons for hitting, thrusting or cutting. The 14 artefacts are from 12 cemeteries (13 finds) and one single settlement/house: one find (Fig. 2; Tab. 1).

Based on the shape and characteristics of the blade there are three types of weapons for hitting, thrusting or cutting: I – the Sword, II – the Sabre, III – the Backsword. All three types are well defined in the Romanian archaeological professional papers (*Pinter 2007, 18–20*), applicable including for the Early Middle Ages in the Carpathian Basin (*Bálint*

1978, 173–186; 1992, 338–343; Csiky 2009, 35–39; Garam 1991, 142–160; Kokowski 1993, 336; Masia 2000, 185–226; Menghin 1983; Ruttkay 1976, 245–293; Simon 1993, 171, 172, 204, 205; Stachowski 2004, 133–138; Szőke 1992, 92–96; Yotov 2004, 37–76, 205). However, there are several terminological differences concerning the typology of these weapons, which will be detailed below.

Type I – the sword

The sword is a weapon with a straight blade and two cutting-edges. It has a hilt ended in most cases with a pommel of different shapes, meant to prevent the warrior's hand from slipping. The sword also has a cross-guard, although not always preserved. As a weapon, it was used for hitting and thrusting (Csiky 2009, 35–39; Menghin 1983; Pinter 2007, 18; Simon 1991, 263–346). On the same subject, depending on the point of the blade, the swords have been split in two categories: those with a rounded point are considered hitting weapons; whereas those with a sharp point were evidently linked to both hitting and thrusting (Pinter 2007, 59–66).

Only one sword was found in western Romania. It was recovered from an Avar inhumation grave from Dudeștii Vechi, in the Romanian Banat (D.a.1.1; Fig. 2). The blade of the sword is straight, with two cutting-edges. It probably had a fuller. The blade is wider next to the cross-guard, and then narrows gradually towards the point, detail which suggests the efficacy of the weapon both for the hitting and thrusting of the enemy. The hilt didn't have a guard or it wasn't preserved. The hilt is wider next to the blade, but then narrows towards the end, where it had a rivet. Traces of the wooden grip were preserved on the hilt.

The swords, which originated in a Roman setting and are detected later in the Germanic milieu, were detected by the Avar warriors particularly during the Early Avar period (Csiky 2009, 107–109, 114; Menghin 1983; Pinter 2007, 18; Simon 1991, 263–346; 1993, 175). G. Csiky counts only few swords with two cutting-edges for the Late Avar period (Csiky 2009, 114). According to Csiky, these have a different shape from the swords of the Early Avar period and he sees no direct connection between the two types (Csiky 2009, 114). Considering the discovery of the sword from Dudeștii Vechi in an Avar grave, the analogies for its shape have been searched mainly in the Avar cultural milieu of the Carpathian Basin. The scarce technical details preserved identify the sword from Dudeștii Vechi with the V.I.A/1 type of the classification elaborated by G. Csiky for the swords indexed in the Avar Khaganate established

in the Carpathian Basin (Csiky 2009, 108–111). The swords without a cross-guard are considered older (used during an earlier time of the Early Avar period) weapons than those with a cross-guard, occurring during the 7th c. in the Carpathian Basin (Csiky 2009, 114). Certainly, the sword from Dudeștii Vechi was used by an Avar warrior who fought during the first half of the 7th c. in the Romanian Banat. The chronological framework is confirmed both by the analogies and the other artefacts found in the grave (Kisléghi Nagy 2015).

Type II – the sabre

The sabre is a hitting and cutting weapon intended for a one-to-one combat. The main characteristic of the sabre is the curvature of the blade inward, while its point curves towards the outside. The curvature of the blade and of the point is the main technical aspect which clearly separates the sabre from the sword (for example Csiky 2009, 35, 125–130; Garam 1991, 142; Korzuhina 1950, 63–94; Pinter 2007, 19; Simon 1993, 171, 172, 176; Stachowski 2004, 133–138; Yotov 2004, 59–76, 205). Most of the Early Middle Ages sabres in Europe have a more or less pronounced cross-guard and a hilt that curves in the direction opposite to the curvature of the blade (Csiky 2009, 35, 125–130; Garam 1991, 142; Korzuhina 1950, 63–94; Pinter 2007, 19; Simon 1993, 171, 172, 176; Stachowski 2004, 133–138; Yotov 2004, 59–76, 205).

Sabres of the above-described type were found within Transylvania in the Avar cemeteries at Cicău and Teiuş. The sabre from Cicău is relatively well preserved. In the middle, the blade, with only one cutting-edge, curves slightly towards the inside, while the point curves towards the outside. The cross-guard has the shape of a rectangular rod. The hilt is inclined in the direction opposite to the point. The hilt ends in an angle. At the end of the hilt the rivet meant to attach the wooden plates of the grip was preserved. The sabre from Cicău is 84.9 cm long and its blade is 3.2–3.4 cm wide (A.a.2.1; Fig. 2; 3: 4). The sabre from Teiuş has a curved blade (with only one cutting-edge) and point (A.a.5.2; Fig. 2; 4: 3).

Regarding their chronology, both the sabre from Cicău and Teiuş have clear discovery contexts. They were recovered from cemeteries, each from an Avar warrior's grave. Both cemeteries and implicitly both graves date to the Middle Avar period (650/670–710/720; Cicău – Winkler et al. 1977, 269–283; Teiuş – Cosma 2013, 23–29). Based on the ethnic configuration of the two cemeteries where the sabres were found, analogies have been searched in the Avar milieu of the Carpathian Basin, in order to confirm also by typological correspondences both

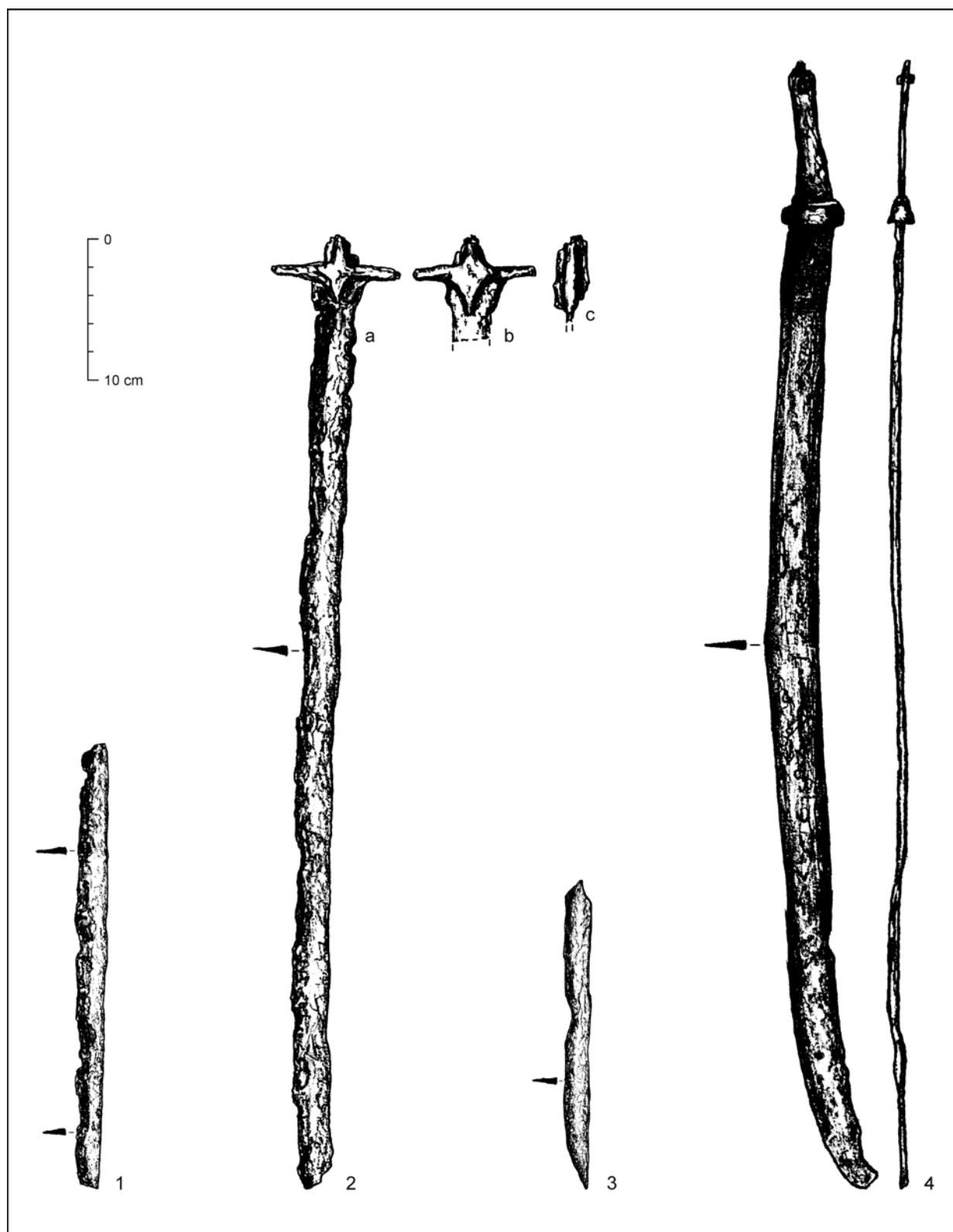

Fig. 3. 1. Backswords (1–3) and sabre (4) from Transylvania. 1 – Noşlac; 2 – Aiudul de Sus; 3 – Șpălnaca; 4 – Cicău (1–3 – according Cosma 2017; 4 – according Winkler et al. 1977).

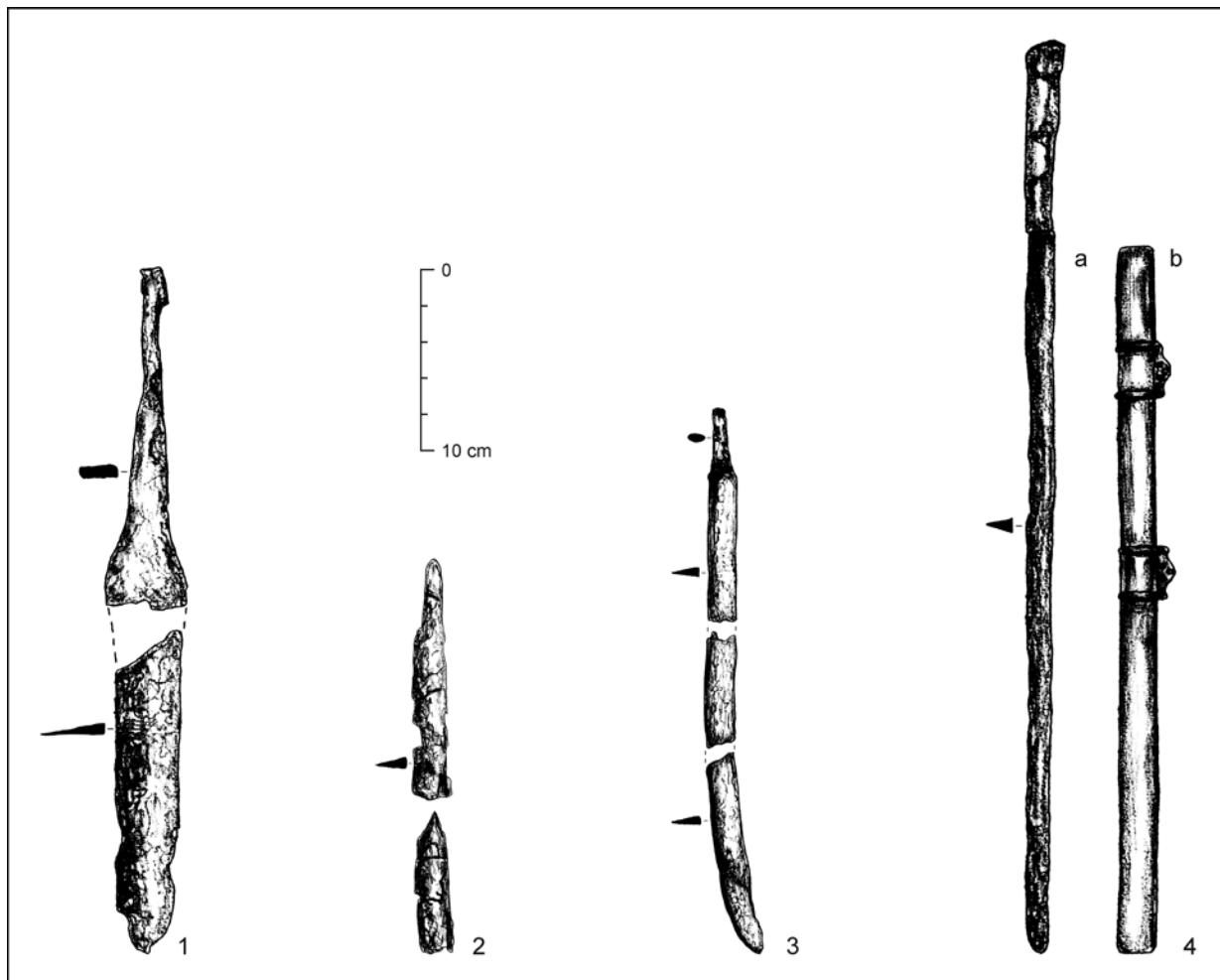

Fig. 4. Backswords (1, 2, 4) and sabre (3) from Transylvania. 1 – Sfântu Gheorghe; 2, 3 – Teiuș; 4 – Unirea II/Vereşmort (1 – according Cosma 2013; 2, 3 – according Cosma 2017; 4 – according Cosma et al. 2013b; Rustoiu/Ciută 2015).

the dating and the ethnic-cultural identity suggested for the two cemeteries at Cicău and Teiuș. The two sabres from Transylvania do not possess unique typological traits which could justify a typological or chronological reassessment of the sabres discovered in the Avar cemeteries within the Carpathian basin. The sabres from Cicău and Teiuș fit in the group of sabres used by the Avar warriors in the Carpathian basin (Csiky 2009, 35, 125–130; Čilinská 1973, 23, 24; Garam 1979, 78, 79; 1991, 142; 1995, 342–345; Simon 1993, 171, 172; Sós/Salamon 1995, 66, 67). In fact, they can be included into the Csiky's V.III.A 'sabres with a slightly curved blade' type. The type appears at the end of the Early Avar period, it reaches peak popularity during the Middle Avar period and is still used afterwards during the Late Avar period (Csiky 2009, 131).

The numerous studies on the origin, typology and dating of the sabres from Early Middle Ages Central Europe note that their origin should be searched in Asia, from where they were introduced

in Europe along with the population movements from Asia into Europe, and date their use within the Avar Khaganate in the Carpathian Basin starting somewhere during the Middle Avar period (when most finds date to), after which it continued during the Late Avar period (Bálint 1978, 184–186; 1992, 338–343; Csiky 2009, 125–136; Garam 1991, 142–160; Simon 1993, 171–174). The adoption of the sabre has been directly linked with the stirrup, which eased the control of the horse by the light cavalry warriors and implicitly the handling of the sabre in a one-to-one encounter (Garam 1991, 160).

Type III – the backsword

The backsword is a hybrid weapon which combines the characteristics of the sword with those of the sabre. The backsword is a hitting/cutting and thrusting weapon. It has a straight blade, but one cutting-edge. In some cases, the point only can

be slightly curved towards the outside. The hilt is straight or slightly inclined (*Pinter 2007, 19; Simon 1993, 171*). From an etymological point of view, in the Romanian language the term *paloş* (backsword) originates from the Slavic languages, where it appears as *paloš* (*Csiky 2009, 35; Pinter 2007, 19; Zábojník 2004, 136*). The Slavs used this word to make the distinction between the sword (weapon with a straight blade, with two cutting-edges) and the weapon with a straight blade, but only one cutting-edge (*Csiky 2009, 35; Pinter 2007, 19; Zábojník 2004, 136*). Accordingly, the backsword is a weapon of a particular body/blade shape, distinct from the sword or sabre.

The backswords identified in western Romania were found in Transylvania at Aiudul de Sus (A.a.1.1; Fig. 2; 3: 2), Noşlac (A.a.3.1; Fig. 2; 3: 1), Șpălnaca (A.a.4.1; Fig. 2; 3: 3), Teiuş (A.a.5.1; Fig. 2; 4: 2), Unirea/Vereşmort (A.a.6.1; Fig. 2; 4: 4) and Sfântu Gheorghe (A.c.1.1; Fig. 2; 4: 1), in North-Western Romania at Dindeşti (B.a.1.1; Fig. 2; 5: 1), Săcueni (B.a.2.1; Fig. 2) and Valea lui Mihai (B.a.3.1; Fig. 2; 5: 2) and in the Romanian Banat at Sânpetru German (D.a.2.1; Fig. 5: 3) and Timişoara (D.a.3.1; Fig. 2; 5: 4). From a typological point of view, all the weapons are identical. They have a straight blade with one cutting-edge and a point sharpened only at the cutting-edge. Most of the finds are fragmentary; therefore, it is difficult to evaluate the exact length of the blades. The preserved length of the blades varies between 0.60–1.05 m. Their width is between 2.5–4 cm. The weapons are with or without a cross-guard.

Except for the backsword found in a settlement/house from Sfântu Gheorghe, all the other backswords were recovered from funerary areas which belonged to the Avar milieu of the Middle and Late Avar periods. Consequently, the analogies for the finds from western Romania have been searched first of all in the Avar cultural milieu of the Carpathian Basin.

However, before introducing the analogies for the backswords from western Romania, several remarks should be made about the terminology used in the historiography of the countries neighbouring Romania to describe the weapon of the Avar Khaganate with a straight blade, with one cutting-edge and a hilt which has or hasn't a cross-guard. Most of the Hungarian archaeologists define the aforementioned weapon as 'the sword with one cutting-edge' (for example *Bálint 1978, 173–184; Csiky 2009, 35, 119–124; Garam 1991, 142–160; Simon 1993, 171–177*). G. Csiky distinguishes the *paloş*, as a weapon with a straight blade and one cutting-edge, from the sword with two cutting-edges (*Csiky 2009, 35*). Still, he prefers to refer to the weapons for thrusting, cutting and hitting with a straight blade and one cutting-edge, from the areal of the Avar

Khaganate, as 'swords with a straight blade and one cutting-edge' (*Csiky 2009, 35, 39, 119–124*). I have met in the Hungarian professional papers also the term *paloş* for the weapons with a straight blade and one cutting-edge (*Szőke 1992, 93; 2002, 77, no. 9b., 80, no. 13, 14*). In the Slovak archaeological papers, the weapons for hitting/cutting and thrusting with a straight blade and one cutting-edge are described in most cases as 'swords with a straight blade and one cutting-edge' (*Čilinská 1973, 23, 24*). J. Zábojník's separation between the sword and the weapon with a straight blade and one cutting-edge, named *paloş*, is notable. He adds that the latter term didn't prevail in the professional papers (*Zábojník 2004, 136*).

Personally, I consider that the term 'sword with a straight blade and one cutting-edge' is here improper, because it can cause confusion in the description and typological classification of the weapons for hitting and cutting. Both the sword and the sabre have well defined technical characteristics, which I have already highlighted. If the term 'sword with a straight blade and one cutting-edge' is accepted, then the essence of the definition of the sword, whose essential characteristic is the straight blade with two cutting-edges and a sharp or rounded point, disappears.

THE TYPOLOGY OF THE BACKSWORDS FROM WESTERN ROMANIA BASED ON THE HILT AND CROSS-GUARD

From the backswords discovered at Noşlac (Fig. 3: 1) and Șpălnaca (Fig. 3: 3) only the blades, which are straight with one cutting-edge, have been preserved. As a result, it is impossible to classify them based on the cross-guard and the hilt, elements which are used by the Hungarian archaeologists to typologically define the 'swords with a straight blade and one cutting-edge' of the Avar Khaganate (*Csiky 2009, 119–124; Garam 1991, 142–160*). Despite the absence of these elements, the two backswords from Noşlac and Șpălnaca can still be dated to the Middle Avar period, just as the archaeological finds associated with the swords confirm.

III.1 Backsword with a hilt without cross-guard

In Transylvania, Maramureş and the Romanian Banat were found also backswords whose upper part was preserved. Consequently, their typological classification based on the hilt and cross-guard is possible. Such finds were discovered at Dindeşti (Fig. 5: 1), Sfântu Gheorghe (Fig. 4: 1), Teiuş (Fig. 4: 2),

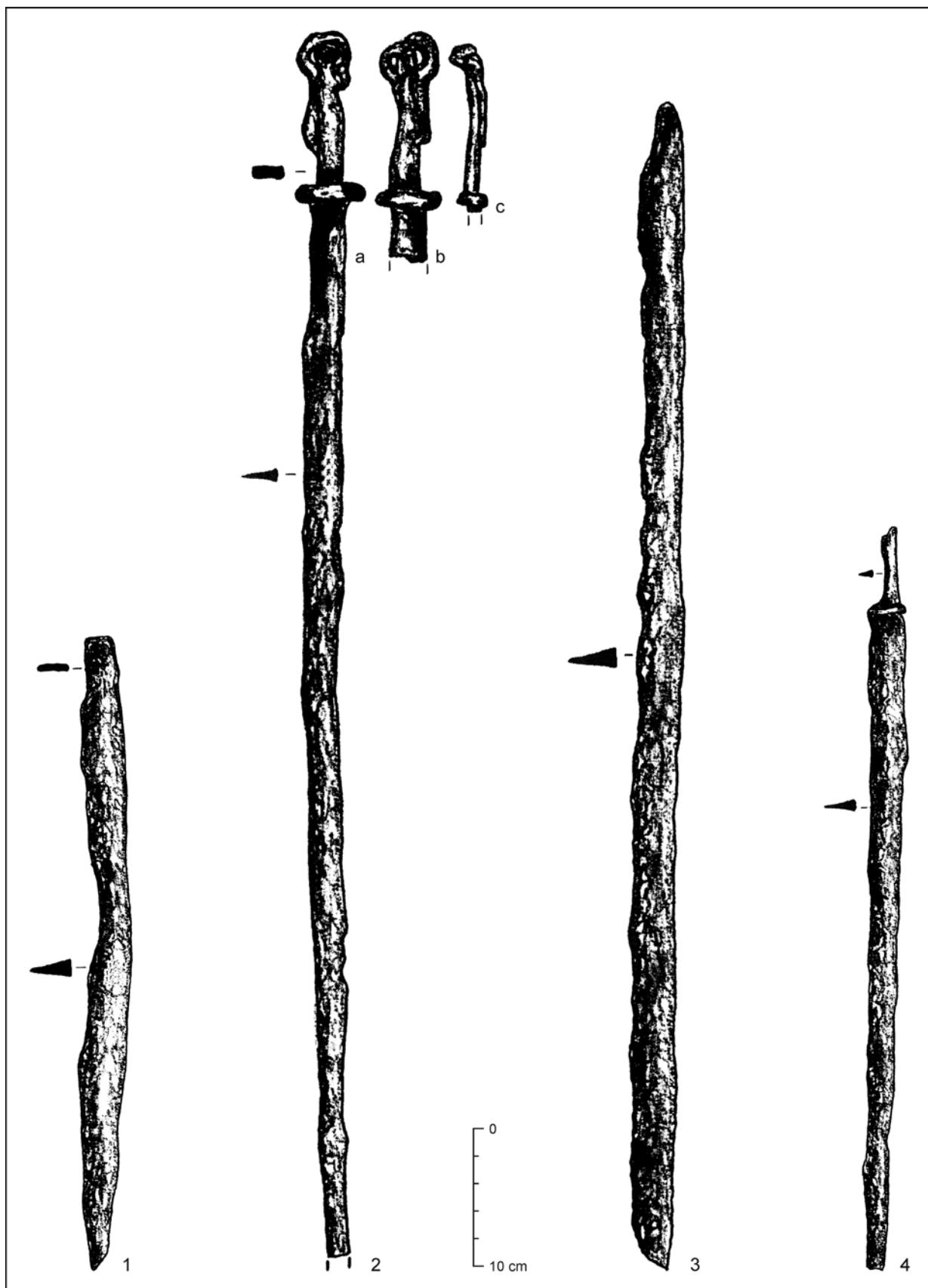

Fig. 5. Backswords from Maramureş (1, 2) and Romanian Banat (3, 4). 1 – Dindeşti; 2 – Valea lui Mihai; 3 – Sânpetru German; 4 – Timișoara (1, 2 – according Cosma 2016; 3 – according Dörner 1960; 4 – according Cosma et al. 2013b).

Type III.1		Type III.2	Type III.3	
Type III.1.a	Type III.1.b	Aiudul de Sus	Type III.3.a	Type III.3.b
Unire/Vereşort	Sânpetru German		Valea lui Mihai	Timișoara

Fig. 6. Types of backswords based on the hilt and cross-guard.

Sânpetru German (Fig. 5: 3) and Unirea/Vereşmort (Fig. 4: 4). Depending on the ornamentation of the hilt, two types of backswords are described:

- III.1.a Backsword with a hilt ornamented with decorative thin precious metal foils covering the wood;
- III.1.b Backsword with an undecorated hilt.

III.1.a

At Unirea/Vereşmort the iron hilt of the back-sword was covered by wooden plates fixed with iron rivets. The hilt was then plated with a thin silver foil. The silver part of the hilt, which has the shape of a reversed truncated cone with a circular-oval section, is formed by two unequal parts, fixed together transversally by narrow bronze bands decorated with parallel longitudinal ridges. At

the hilt's end is a circular iron ring, partially immersed in the silver covering. The scabbard of the backsword was also preserved, along with the bronze fittings that fixed it to the belt. Two sets of finds were placed along the length of the scabbard. One set was formed by two similar bronze plates, attached parallel to one another by five copper rivets. Starting at each end of the small plates, two parallel bronze bands decorated with ridges ran, in an oval pattern, transversally around the scabbard. On some of these bands the leather parts of the scabbard were still conserved. The other set was similar to the previous, but only one of the two small plates was preserved (Fig. 4: 4; 6). The backsword from Unirea/Vereşmort, based on both the hilt and the scabbard (the system of fixing to the belt), can be included in the Garam second type,

dated mainly to the second third of the 7th c. (*Garam 1991*, 145–148, fig. 11). In the typology of G. Csiky, the weapon from UnirealII/Vereşmort is listed under the V.II.A/1b Csiky type (Straight swords with one cutting-edge, without a cross-guard, with a hilt ornamented with precious metal foils: *Csiky 2009*, 121). G. Csiky mentions some Early Avar finds, but dates most of the ‘straight swords with one cutting-edge, without a cross-guard, with a hilt ornamented with precious metal foils’ to the Middle and Late Avar periods (*Csiky 2009*, 121). This type of weapon is considered special, intended for the Avar elite (*Bálint 1978*, 173–184; 1992, 338–343; *Csiky 2009*, 121; *Garam 1991*, 145). The backsword from Unirea/Vereşmort is chronologically included, according to the finds it was associated with inside the warrior grave, in the Middle Avar period. The backsword is unique in Transylvania, but similar weapons were found in Alföld and more particularly in the area across the Danube (*Csiky 2009*, 120, 121).

III.1.b

The backswords from Dindeşti (Fig. 5: 1), Sfântu Gheorghe, (Fig. 4: 1), Teiuş (Fig. 4: 2/6) and Sânpetru German (Fig. 5: 3), without a cross-guard, are of the Garam second type (*Garam 1991*, 145–152, fig. 11), or the Csiky V.II.A/1a type, named ‘swords with a straight blade, with one cutting-edge, without a cross-guard’ (*Csiky 2009*, 120, 121). G. Csiky underlines the frequency of this type in the Avar milieu, already used during the Early Avar period, and then frequently occurring during the Middle and Late Avar periods (*Csiky 2009*, 120, 121). A similar chronology was set also for a series of weapons found in Avar cemeteries across Slovakia (*Čilinská 1973*, 23, 24). According to the archaeological finds that the backswords are associated with in the contexts of their discovery, the backswords from Teiuş and Sfântu Gheorghe date to the Middle Avar period, whereas the weapon from Dindeşti is from the Late Avar period (Teiuş – *Cosma 2013*, 23–29; Sfântu Gheorghe – *Cosma et al. 2013a*, 100 wrongly identified as a sabre; *Cosma 2016*, 218).

III.2 Backsword with a narrow rod-shaped hilt and cross-guard, fixed perpendicularly on the blade, with a rhombic part whose sharp ends point towards the blade and the hilt

The backsword from Aiudul de Sus (Fig. 4: 4; 6) has a rod-shaped cross-guard perpendicular on the blade. The cross-guard has a rhombic central part with the sharp ends oriented towards the blade and the hilt. The rod of the hilt is broken above

Tab.2. Geographical distribution of swords, sabres and backswords.

Historical provinces/ Weapon type	Sword	Sabre	Backsword
Transylvania	–	2	6
North-Western Romania	–	–	3
The Romanian Banat	1	–	2

Tab. 3. Distribution of the swords, sabres and backswords in the Avar graves within the Band-Noşlac group.

Avar graves within the cemeteries of the Band-Noşlac group (Transylvania)	
Without swords, sabres, backswords	With swords, sabres, backswords
1. Bandu de Câmpie	1. Noşlac
2. Bistriţa	2. Șpălnaca
3. Bratei	3. Unirea/Vereşmort
4. Fântânele	
5. Valea Largă	
6. Unirea/Vereşmort	

the cross-guard. Analogies for the cross-guard of the backsword from Aiudul de Sus are known in the Avar cemeteries from Slovakia (*Čilinská 1973*, 23, 24) and Hungary (for example *Garam 1979*, 78, 79; 1995, 342–345). Within the two aforementioned areas, cross-guards such as the one from Aiudul de Sus are mentioned on sabres, as well as on ‘swords with one cutting-edge’. Both types of weapons were recovered mainly from Middle Avar contexts. Fewer (almost none) contexts date to the Late Avar period (*Csiky 2009*, 169; *Garam 1991*, 148–153, fig. 13). Based on the objects associated with it, the backsword from Aiudul de Sus was buried sometime at the end of the Middle Avar period (*Horedt 1958*, 93, fig. 17: 1–4).

III.3 Backsword with ring-shaped cross-guard and hilt

III.3.a Backsword with a ring-shaped cross-guard and a semi-circular pommel

The weapon was found at Valea lui Mihai (Fig. 5: 2; 6). The cross-guard of the backsword is ring-shaped. The hilt ends in an iron semicircle with prolonged ends that were fixed on the hilt rod. At its discovery, the imprints of the wooden scabbard were still visible. I personally have yet to identify an analogy for the semicircle at the end of the hilt. The artefacts found together with the backsword in the grave from Valea lui Mihai date to the Middle Avar period (*Cosma 2016*, 211–213, 220, pl. 6). G. Csiky describes them as ‘popular (intended for ordinary

Tab. 4. Typological distribution of the swords, sabres and backswords in the Avar graves within the Band-Noşlac group.

Cemeteries of the Band-Noşlac group (Transylvania)	Total number of graves/cemetery	Total number of Gepid graves	Total number of Avar graves	Weapon type			Chronology of the Avar graves
1. Noşlac	120	118	2	Sw.	Sa.	Ba.	650–710/720
			1	–	–	1	
			1	–	–	–	
2. Șpălnaca	39	36	3	Sw.	Sa.	Ba.	650–710/720
			1	–	–	1	
			2	–	–	–	
3. Unirea/Vereşmort	?	?	1	Sw.	Sa.	Ba.	650–710/720
			1	–	–	1	

Sw. – Sword; Sa. – Sabre; Ba. – Backsword.

people) weapons' and considers them characteristic for the Early Avar period (*Csiky 2009, 122*).

III.3.b Backsword with a ring-shaped cross-guard and a simple, straight hilt

A backsword of this type was found at Timișoara (Fig. 5: 4; 6). The backsword was recovered from a grave which contained artefacts from the Late Avar period. Weapons such as the backsword from Timișoara are very frequent during the Avar age. They appear during the Early Avar period, but their occurrence on a large scale is detected during the following Middle and Late Avar periods (*Csiky 2009, 120, 121*).

The conclusion of the above is that the chronology of the sword, sabres and backswords from western Romania corresponds to the chronological framework outlined for the hitting/thrusting/cutting weapons of the Avar Khaganate that have been discovered in the Carpathian Basin.

THE GEOGRAPHIC DISTRIBUTION OF THE SWORDS, SABRES AND BACKWORDS

Swords, sabres and backswords have been discovered in Transylvania, the Romanian Banat and in North-Western Romania. They are missing from the archaeological sites of the 7th–8th c. in Crișana (*Cosma 2015a, 266–268*; for Nădlac – *Cociș et al. 2016, 1–75*).

Most of the weapons are from Transylvania. Strictly typologically, there is no sword identified in the Transylvanian Plateau. Within the same territory, the backswords are more numerous than sabres, the latter counting only two. In North-Western Romania, on the other hand, only three backswords are known. The sword appears only in the Romanian Banat – one find. Along with it, other two backswords were found here (Tab. 2).

THE TYPOLOGICAL AND NUMERICAL DISTRIBUTION OF THE SWORDS, SABRES AND BACKWORDS ACROSS THE ARCHAEOLOGICAL SITES

In the 7th–8th c. settlements from Transylvania, only one backsword was found, together with other weapons, inside a house of the settlement at Sfântu Gheorghe, jud. Mureș (*Cosma et al. 2013a, 100–102*).

All the other sabres or backswords from the Transylvanian Plateau were discovered in cemeteries. Within the Band-Noşlac horizon, in the nine necropolises that included also Avar graves (*Cosma 2015a, 254, 255*), only three Avar graves of only three cemeteries contained backswords (Tab. 3; 4). One backsword was placed in an Avar warrior grave at Noşlac, which date to the second half of the 7th c. Due to the fact that the cemetery is still in preparation for publication, the number of graves which belonged to Avar warriors is unknown. Of the 39 inhumation graves from the 6th–7th c. mentioned at Șpălnaca, three of them are described as belonging to Avar warriors buried with horses, weapons, horse harness and jewellery (*Protase et al. 2000, 104*. Cemetery currently being prepared for publication by C. Cosma). However, only one included an iron backsword. The isolated grave from Unirea/Vereşmort, dated to the Middle Avar period, contained in its funerary set a special backsword linked to the Avar elite. Although unique on the site where it was found, the aforementioned grave was certainly linked with the cemetery of the Band-Noşlac group researched in 1934 by M. Roska at Unirea-Vereşmort (*Roska 1934, 123–130; Rustoiu/Ciută 2015, 108, 109*).

Within the 19 Avar cemeteries and/or graves identified in the Transylvanian Plateau, sabres and backswords were discovered in only three necropolises (Tab. 5; 6; for verification see *Cosma 2015a, 255–262*. The cemeteries from Gâmbaș/Ogoare and Sâncrai, jud. Alba, are unpublished and are currently

Tab. 5. Distribution of the swords, sabres and backswords in the Avar cemeteries from Transylvania.

Avar cemeteries and graves from Transylvania	
Without swords, sabres, backswords	With swords, sabres, backswords
1. Aiud	1. Aiudul de Sus
2. Bratei	2. Cicău
3. Câmpia Turzii	3. Teiuș
4. Gâmbaş/Cimitirul Reformat	
5. Gâmbaş/Ogoare	
6. Geoagiu de Sus	
7. Heria	
8. Leşnic	
9. Lopadea Nouă	
10. Măgina	
11. Râmeş	
12. Sâncrai	
13. Sebeş	
14. Stremt	
15. Târnava	
16. Târnăveni	

being prepared for publication by C. Cosma). The cemeteries from Cicău and Teiuş provide each one sabre. The backswords occur at Aiudul de Sus and Teiuş. The backsword from Aiudul de Sus was found together with a series of horse harness and weapons, which together certainly formed the funerary set of an Avar grave. At Cicău, only one of the six graves included also a sabre. In the cemetery at Teiuş, at least 60 Avar graves were researched. Only two contained a backsword and a sabre. The cemetery at Teiuş is otherwise the only necropolis from western Romania where two types of weapons are listed: the sabre and the backsword.

In North-Western Romania, the backsword is the only type represented. It was discovered in three of the four settlements/sites with Avar funerary

vestiges of the 7th–8th c. (Cosma 2016, 205–233). One backsword was placed in one of the two researched graves from the cemetery at Săcueni. The other two were discovered in the isolated graves from Dindeşti and Valea lui Mihai, which included each one backsword (Tab. 7; 8).

The catalog of Avar cemeteries and graves from the Romanian Banat lists 17 archaeological sites within 11 localities (Cosma 2015a, 268–271). In only three cemeteries, a sword and two backswords were found. The sword appeared in one of the two Avar graves researched at Dudeşti Vechi. One backsword was placed in one of the four graves at Timişoara, whereas the other was recovered from the isolated grave at Sânpetru German/Magazin (Tab. 9; 10).

The statistics illustrated in the charts and tables above and syntetized in the table below (Tab. 11) are based on the current research level of the 7th–8th c. in Transylvania, North-Western Romania, Crişana and the Romanian Banat. Notably, 99 % of the swords, sabres and backswords were found in Avar cemeteries or graves. The 1 % difference is represented by the backsword from the Early Middle Ages village at Sfântu Gheorghe. It is difficult to estimate the real number of swords, sabres or backswords for each Avar cemetery from western Romania (Cosma 2015a, 251–275), particularly because in most cases we deal with isolated graves. Even in the cemeteries where more graves have been identified, sabres or backswords were found in only one or maximum two graves (only at Teiuş).

THE ASSOCIATION OF SWORDS, SABRES AND BACKSWORDS WITH OTHER ARTEFACTS

Without exception, all the types of weapons for cutting, hitting or thrusting here presented are associated in the graves they were found with other metal artefacts, such as different types of weapons

Tab. 6. Typological distribution of the swords, sabres and backswords in the Avar cemeteries from Transylvania.

Avar cemeteries and graves from Transylvania	Total number of graves/cemetery	Number of graves without swords, sabres, backswords	Number of graves with swords, sabres, backswords	Weapon	Type
1. Aiudul de Sus	?	?	1	– – 1	sword sabre backsword
2. Cicău	6	5	1	1 –	sword sabre backsword
3. Teiuş	60	58	2	1 –	sword sabre backsword

Tab. 7. Typological distribution of the swords, sabres and backswords in the Avar cemeteries from North-Western Romania.

Avar cemeteries and graves from North-Western Romania	Total number of graves/cemetery	Number of graves without swords, sabres, backswords	Number of graves with swords, sabres, backswords	Weapon	Type
1. Dindeşti	1	0	1	–	sword
				–	sabre
				1	backsword
2. Săcueni	2	1	1	–	sword
				–	sabre
				1	backsword
3. Valea lui Mihai	1	0	1	–	sword
				–	sabre
				1	backsword

Tab. 8. Numerical distribution of the swords, sabres and backswords in the Avar cemeteries from North-Western Romania.

Avar cemeteries and graves from North-Western Romania	
Without swords, sabres, backswords	With swords, sabres, backswords
1. Căuaş	1. Dindeşti 2. Săcueni 3. Valea lui Mihai

Tab. 9. The numerical distribution of swords, sabres and backswords in the Avar cemeteries from the Romanian Banat.

Avar cemeteries and graves from the Romanian Banat	
Without swords, sabres, backswords	With swords, sabres, backswords
1. Cenad	1. Dudeşti Vechi
2. Comloşu Mare	2. Sânpetru German/Magazin
3. Comloşu Mare	3. Timişoara
4. Comloşu Mare	
5. Denta	
6. Lunga	
7. Orşova Veche	
8. Sânandrei	
9. Sânnicolau Mare	
10. Sânpetru German/Goliat	
11. Vizejdia	

or horse harness (stirrups and/or horse bits), particularly spearheads, then axes and arrowheads. The backsword from Cicău was associated with a spear and an axe. Traces of a bow and arrowheads have been identified at Unirea/Vereşmort. Other arrowheads were found at Valea lui Mihai, along with an axe. One arrowhead was discovered inside the grave from Sânpetru German. In other graves, the horse or only parts of it have been placed together with the deceased and the weapons. The

belt strap-ends and belt or horse harness appliques are amongst the objects which have been found in archaeological contexts containing swords, sabres or backswords. The jewellery is represented only by earrings, detected in the graves from Unirea/Vereşmort and Sânpetru German/Magazin, and beads, identified at Săcueni. Other artefacts that are placed together with the weapons inside graves are pottery and household items (particularly knives and strike-a-lights). Additionally, the graves from Sânpetru German/Magazin and Timișoara each contained a coin (Tab. 12; 13).

THE SYMBOLIC MEANING OF THE SWORDS, SABRES AND BACKSWORDS PLACED IN THE GRAVES WITHIN TRANSYLVANIA, NORTH-WESTERN ROMANIA AND THE ROMANIAN BANAT

The interpretation of the presence of swords, backswords and sabres inside the Early Middle Ages graves on a large geographic area was and still is the focus of numerous professional studies (I mention here only a few studies that focus on a series of aspects concerning the interpretation of the occurrence of the swords, sabres or backswords in graves: Bálint 1978, 173–186; 1992, 338–343; Bóna 1979, 5–32; 1980, 31–95; Csíky 2009, 238–267; 2011, 9–34; Čilinská 1991, 187–212; Garam 1991, 142–160; Kazanski 1999, 197, 198, 204, 205; László 1955, 228–230, 232–238, 261; Masia 2000, 185–226; Menghin 1983; Pedersen 1997, 123–135; Pinter 2007, 21–40; Simon 1991, 263–346; 1993, 175; Zábojník 1995, 205–344; 2015, 277–291). The swords, backswords and sabres offered/laid inside the graves certify the warrior status of the deceased, a position which is often reinforced by the association with other types of weapons. The higher the quality of the swords, sabres and backswords, particularly those with the

Tab. 10. The typological distribution of the swords, sabres and backswords in the Avar cemeteries from the Romanian Banat.

Avar cemeteries and graves from the Romanian Banat	Total number of graves/cemetery	Number of graves without swords, sabres, backswords	Number of graves with swords, sabres, backswords	Weapon	Type
1. Dudeștii Vechi	2	1	1	1	sword
				—	sabre
				—	backsword
2. Sânpetru German/Magazin	1	0	1	—	sword
				—	sabre
				1	backsword
3. Timișoara	4	3	1	—	sword
				—	sabre
				1	backsword

Tab. 11. The list of archaeological sites and the number of 7th–8th c. swords, sabres and backswords from Transylvania, North-Western Romania and the Romanian Banat.

Historical provinces/Discovery type	Archaeological sites	Number of finds				Total	
		Sword	Sabre	Backsword	Sabre & Backsword		
Transylvania	Cemeteries	Aiudul de Sus	—	—	1	—	1
		Cicău	—	1	—	—	1
		Noșlac	—	—	1	—	1
		Şpălnaca	—	—	1	—	1
		Teiuş	—	1	1	yes	2
		Unirea/Vereşmort	—	—	1	—	1
	Settlements	Sf. Gheorghe	—	—	1	—	1
North-Western Romania	Cemeteries	Dindeşti	—	—	1	—	1
		Săcueni	—	—	1	—	1
		Valea lui Mihai	—	—	1	—	1
The Romanian Banat	Cemeteries	Dudeștii Vechi	1	—	—	—	1
		Sânpetru German	—	—	1	—	1
		Timișoara	—	—	1	—	1
Total	Cemeteries	12	1	2	11	1	14
							14

hilt and scabbard decorated with precious metal foils, the higher the social rank of the warrior must have been. In a similar manner, the combination of the weapons with other types of artefacts, such as dress accessories, jewellery, coins etc., inside graves, depending also on their quality, indicates the rank of the deceased within the military hierarchy of the Avar Khaganate in the Carpathian Basin.

All the deceased from the 7th–8th c. western Romania that have been buried with a sword, sabre or backsword, but also with other weapons or dress accessories, were men (adults). For example, the anthropological analysis of the skeletons from Șpălnaca shows that the warrior buried with the backsword was an adult (*Protase et al. 2000, 104*). The anthropological analysis of the warrior from Unirea/Vereşmort revealed that the deceased was an adult man (*Rustoiu/Ciută 2015, 116, 117*). There isn't, at least so far, any woman or child grave that

contained a sword, sabre or backsword. Bases on the artefacts that have been discovered together with the weapons in the 7th–8th c. graves from western Romania, a certain pyramid of the military hierarchy of the Avar warriors from the Transylvanian Plateau, North-Western Romania or the Romanian Banat can be drawn. The highest position is occupied by the warriors from Unirea/Vereşmort, Cicău and Teiuş. The superior rank of the warrior from Unirea/Vereşmort is signaled by the ornamented hilt and scabbard of the backsword he was buried with, both decorated with precious metal foils. The piece alone is recognized as an artifact specific to the Avar military elites (*Bálint 1978, 171–186; Bóna 1980, 48–52; Garam 1991, 145–152; László 1955, 228–230, 232–238, 261*). At Cicău, compared to the other five graves of the necropolis, the grave which includes a sabre is the only one with a rich funerary set. The deceased was certainly the chief of the Avar com-

Tab. 12. The association of the swords, sabres and backswords with other artefacts.

Discovery type	Weapon type	Sites	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	Chronology
Avar cemeteries and graves from Transylvania	sabre	Cicău	●	●	●			●		●		●		650/670–710/720
		Teiuș			●									
	backsword	Aiudul de Sus	●	●	●									
		Noșlac	●	●	●									
		Şpălnaca	●	●	●			●						
		Teiuș		●		●	●	●		●	●	●		
		Unirea II/Vereşmort	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		
Settlements from Transylvania	backsword	Sf. Gheorghe	●	●							●			
Avar cemeteries and graves from North-Western Romania	backsword	Dindeşti				●		●						650/670–710/720
		Săcueni	●	●					●					
		Valea lui Mihai	●	●							●			
Avar cemeteries and graves from the Romanian Banat	sword	Dudeştii Vechi		●		●	●	●		●		●		580–630/650
	backsword	Sânpetru German	●	●	●	●	●	●	●				●	650/670–710/720
		Timișoara		●	●	●	●	●			●	●	●	710/720–810/830

A – other types of weapons; B – horse harness; C – burial with horse; D – belt tongue; E – belt appliques; F – buckles; G – jewelry; H – harness appliques; I – pottery; J – household items; K – coin.

Tab. 13. The association of the swords, sabres and backswords with other types of weapons.

Discovery type	Weapon type	Sites	Spear	Axe	Bow	Arrows	Chronology
Avar cemeteries and graves from Transylvania	sabre	Cicău	●				650/670–710/720
		Teiuș					
	backsword	Aiudul de Sus	●				
		Noșlac		●			
		Şpălnaca	●				
		Teiuș			●		
		Unirea II/Vereşmort			●	●	
Settlements from Transylvania	backsword	Sf. Gheorghe	●				750–810/830
Avar cemeteries and graves from North-Western Romania	backsword	Dindeşti					650/670–710/720
		Săcueni	●				
		Valea lui Mihai		●		●	
Avar cemeteries and graves from the Romanian Banat	sword	Dudeştii Vechi					580–630/650
	backsword	Sânpetru German	●				650/670–710/720
		Timișoara				●	710/720–810/830

munity from Cicău. The warrior from Teiuș that was buried with a backsword was laid in a wooden box, along with an extremely rich funerary set (belt strap-ends, apliques etc.). He is the only person amongst the 60 deceased from Teiuș that was associated with a rich and high quality funerary set, thus suggesting that he was the military and political chief of the community which buried its dead at the site. Amongst the other graves from the cemetery at Teiuș only two contained weapons, one a spear and the other a sabre. The deceased from the latter grave was certainly higher in rank than the one

buried with a spear. A series of small silver apliques decorated by pressing which have been discovered in the grave with the sabre, together with a horse, supports this conclusion.

The warriors from Şpălnaca and Noșlac occupied a lower position in the Avar military hierarchy from Transylvania, compared to the military chiefs from Unirea/Vereşmort, Cicău and Teiuș. The fighters were buried merely with weapons and several other artefacts which cannot be considered evidence of a high social status in the Avar military hierarchy. Nevertheless, the backswords from the two graves

Tab. 14. The chronology of the 7th–8th c. swords, sabres and backswords from Transylvania, North-Western Romania and the Romanian Banat.

Historical province	Discovery type	Site/ Weapon type	Type I Sword	Type II Sabre	Type III Backsword				Chronology	
					III.1		III.2	III.3		
			III.1.a	III.1.b	III.3.a	III.3.b		III.3.a	III.3.b	
The Romanian Banat	Cemeteries	Dudeștii Vechi	●							580/625–630/650
Transylvania	Cemeteries	Aiudul de Sus					●			650/670–710/720
		Cicău		●						
		Noșlac				?				
		Şpălnaca				?				
		Teiuș	●		●					
Transylvania	Settlement	Unirea/Vereșmort		●						710/720–810/830
		Sfântu Gheorghe				●				
		Săcueni				?				
The Romanian Banat	Cemeteries	Valea lui Mihai					●			710/720–810/830
		Sânpetru German				●				
Transylvania	Cemeteries	Dindești								
The Romanian Banat		Timișoara							●	

Tab. 15. The chronology of the 7th–8th c. swords, sabres and backswords from Transylvania, North-Western Romania and the Romanian Banat.

Type	Chronology		
	580–625/630/650	650/670–710/720	710/720–810/830
Type I Sword Dudeștii Vechi	●		
Type II Sabre Cicău; Teiuș		●	
Type III.1.a Backsword Unirea/Vereșmort		●	
Type III.1.b Backsword Noșlac, Săcueni, Sânpetru German, Sfântu Gheorghe, Șpălnaca, Teiuș		●	
Type III.2 Backsword Aiudul de Sus		●	
Type III.3.a Backsword Valea lui Mihai		●	
Type III.1.b Backsword Dindești			●
Type III.3.b Backsword Timișoara			●

provide enough proof for a higher position of the two fighters in the Avar army, than for example the spearmen troops which took part in the conquest of the Gepid centers from Transylvania.

It is possible that the destroyed grave from Dindești, in North-Western Romania, which contained alongside a backsword also belt strap-ends and belt buckles specific to the Avar elite, belonged to a Avar military chief. The presence of the back-

swords inside the Avar graves from Săcueni and Valea lui Mihai (together with other weapons or horse harness) supports the positioning of the two warriors in the Avar military elite, on a higher rank than the one occupied by the spearmen.

A leading warrior was the deceased from Dudeștii Vechi, in the Romanian Banat. He was buried with a sword, as well as with a series of dress accessories specific to the Avar leaders of the first half of the

7th c. within the Carpathian Basin. The grave from Sânpetru German/Magazin also belongs to a warrior from the upper part of the military pyramid of the Avar Khaganate. The composition of the entire funerary set: weapons, dress accessories, gold coin, gold earring, leads to this conclusion. For example, the gold ring from the grave at Sânpetru German is an artefact occurring in the graves of the Avar military and political elites from Pannonia (*Bóna 1970, 251, 260, 261; 1979, 5, 27; 1980, 39–42*). A higher position in the military hierarchy of the Avar Khaganate was occupied also by the warrior buried in the grave from Timișoara. Based on the associated grave goods – a backsword and dress accessories specific to the Avar elite – he can be considered the chief of the Avar community from Timișoara/Podul Modoș.

I will approach very briefly one other subject. It refers to the evaluation of the upper or lower status of the warriors using the two weapons they were buried with – the sabre or the backsword – as a criterion. It is noted that the backsword was the weapon most frequently used by the ordinary warriors of the Avar Khaganate (*Csiky 2009, 122; Garam 1991, 156*). However, in Transylvania the backswords were used also by the Avar military elite (*Unirea/Vereșmort, Teiuș*). Possibly, also the sabre was in Transylvania an attribute of the leading soldiers of the Avar armies, especially during the Middle Avar period (*Garam 1991, 156*), when the sabre from Cicău was buried. The grave containing a sabre from Teiuș shouldn't be omitted. Although it includes several appliques which can be connected with an upper status, the rank of the deceased is still lower compared to the military chief buried in the same cemetery together with a backsword and many other valuable artefacts.

FINAL REMARKS

The sword occurs only in the Romanian Banat, in an archaeological context which dates to the first half of the 7th c. In North-Western Romania and Transylvania, only backswords and sabres were found (Fig. 7; Tab. 14; 15).

The absence of the swords from the Avar milieu in Transylvania and North-Western Romania could be the consequence of the transformations which the Avar warrior elite underwent after the defeat suffered in front of the gates of Constantinopol in 626 (*Simon 1993, 171, 172, 176*). It is estimated that a significant part of the Avar nobility, which formed the heavy cavalry of the Khaganate, whose main weapon was the sword, died under the walls of Constantinopol (*Simon 1993, 171, 172, 176*). After 626 the sword falls out of fashion and is replaced by the backsword and/or sabre, which gradually became the weapons used

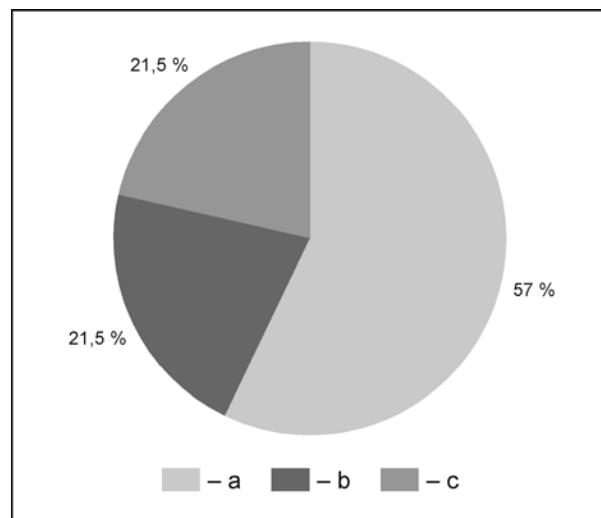

Fig. 7. Distribution of the 7th–8th c. swords, sabres and backswords in western Romania by historical provinces.
Legend: a – Transylvania; b – North-Western Romania;
c – Romanian Banat.

by the light cavalry of the Avar army (*Garam 1991, 160; Simon 1993, 176*). The absence of the swords from the Avar cemeteries, at least so far, suggests that the Avars entered Transylvania somewhere after 630, when the sword was no longer used by the Avar military elite. In the western Romanian territory, during the 7th–8th c. the swords, backswords and sabres were the weapons used by the Avar warriors occupying an upper position in the military hierarchy of the Avar Khaganate. The Avar soldiers buried with backswords at Unirea/Vereșmort, Noșlac and Șpălnaca can be considered amongst the military chiefs who led the Avar troops into Transylvania with the aim to conquer the Gepid centers. The cohorts of Avar ordinary warriors from Transylvania, North-Western Romania and the Romanian Banat used mainly the spear, less the battle axe and almost never the bow (*Cosma 2015a, 251–275*). For example, at Bratei/Cimitirul nr. 3 (Gepid-Avar cemetery), the Avar fighters were buried with horse harness and spears (*Bârzu 2010, Grab. 66, 78, 83, 108, 274, 278*).

Those buried in the Avar cemeteries from the Transylvanian Plateau with backswords or sabres were military and political chiefs of the 7th–8th c. communities in Transylvania. Conclusive examples in this regard are the two warriors from Cicău and Teiuș, who were political and military chiefs that led/coordinated the troops of Avar mounted spearmen, with the mission to control a significant part of the Transylvanian Plateau. However, it should be mentioned that these military and political chiefs were under the direct coordination of the Khagan established in Pannonia (*Cosma 2015a, 254–262, 271–273; 2015b, 228–246*).

CATALOGUE

A. Transylvania**a. Inhumation cemeteries****1. Aiudul de Sus (jud. Alba) – locality's boundary**

A.a.1.1. Iron backsword with straight single-edged blade (Fig. 3: 2). It has a rod-shaped cross-guard fixed perpendicularly on the blade, with a rhombic central part whose sharp ends point towards the blade and the hilt. The rod of the hilt is broken just above the cross-guard. Dimensions: $L = 61$ cm; $W_{\text{blade}} = 2.8$ cm; $L_{\text{cross-guard}} = 6$ cm.

Datation: 650/670–710/720.

Find circumstances: Grave 1/Warrior.

Bibliography: Horedt 1958, 93, fig. 17: 3.

Deposition: History Museum Aiud, inv. no. 5426.

2. Cicău (jud. Alba) – Săliște

A.a.2.1. Single-edged iron sabre (Fig. 3: 5), placed to the left of the human skeleton. The point is slightly curved towards the outside. The cross-guard has the shape of a rectangular rod. The hilt is inclined in the direction opposite to the point. The hilt ends in an angle. At the end of the hilt the rivet meant to attach the wood on the grip was preserved. Dimensions: $L_{\text{total}} = 84.9$ cm ($L_{\text{hilt}} = 10.6$ cm, $H_{\text{cross-guard}} = 1.2$ cm); $W_{\text{blade}} = 3.2$ – 3.4 cm.

Datation: 650/670–710/720.

Find circumstances: Grave 3/Warrior.

Bibliography: Winkler et al. 1977, 270, fig. 4: 1; pl. I: 1.

Deposition: National History Museum of Transylvania Cluj-Napoca, inv. no. V. 32 380–32 874.

3. Noșlac (jud. Alba) – Grădina lui Hărăstășan

A.a.3.1. Single-edged iron backsword, fragmentary (Fig. 3: 1). At the time of its discovery, the cross-guard was still preserved. Dimensions: $L_{\text{preserved blade}} = 46$ cm; $W_{\text{blade}} = 3.2$ – 3.4 cm.

Datation: 650/670–710/720.

Find circumstances: Grave 11/Warrior.

Unpublished (Archive: M. Rusu, Institute of Archaeology and Art History Cluj-Napoca).

Deposition: History Museum Aiud, inv. no. 5712.

4. Șpălnaca (jud. Alba) – Șugud

A.a.4.1. Iron backsword, fragmentary. Single-edged straight blade, with traces of wood from the scabbard (Fig. 4: 4). Only the upper part of the blade was partially preserved. The blade has one cutting-edge and a sharp point. Preserved dimensions: $L = 23$ cm; $W_{\text{blade}} = 2$ cm.

Datation: 650/670–710/720.

Find circumstances: Grave 19/Warrior.

Bibliography: Protase et al. 2000, 104.

Deposition: National Union Museum Alba Iulia, inv. no. F. 10226.

5. Teiuș (jud. Alba) – Cetățuie

A.a.5.1. Single-edged iron backsword, fragmentary (Fig. 4: 2). Very poorly preserved. Without a cross-guard. On some parts of the blade the traces of the wooden scabbard are still preserved. Dimensions: $L_{\text{preserved}} = 34$ cm.

Datation: 650/670–710/720.

Find circumstances: Grave 53/Warrior.

Unpublished.

Deposition: National History Museum of Transylvania Cluj-Napoca.

A.a.5.2. Single-edged iron sabre, fragmentary (Fig. 4: 3). The blade and the point slightly curved. Without a cross-guard. Dimensions: $L_{\text{preserved}} = 19$ cm; $W_{\text{preserved blade}} = 1.8$ cm.

Datation: 650/670–710/720.

Find circumstances: Warrior grave with horse.

Unpublished.

Deposition: National History Museum of Transylvania Cluj-Napoca.

6. Unirea/Vereșmort (jud. Alba) – Traian str., no. 827

A.a.6.1.a. Single-edged iron backsword (Fig. 4: 4a). The hilt was formed from an iron rod on to which wood was fixed with iron rivets. The hilt was covered in a thin silver foil. The silver part of the hilt, in the shape of a reverse truncated cone with a circular-oval section ($d = 2.7 \times 1.37$ cm), has two uneven parts, joined together transversally by narrow bronze bands decorated with parallel longitudinal ridges. The hilt's end has a circular iron pommel ($d = 4.43$ cm), which is partially immersed in the silver covering. Dimensions: $L_{\text{total}} = 106$ cm, $L_{\text{blade}} = 84$ cm, $W_{\text{blade}} = 3.2$ cm.

A.a.6.1.b. Scabbard of the backsword, with bronze fittings that fixed the scabbard (Fig. 4: 4b). The fittings are part of two sets attached along the scabbard. One set was formed by two similar bronze plates, fixed by 5 copper rivets. Two parallel bronze bands decorated with ridges started from the upper and lower ends of the plates and then ran transversally around the scabbard creating an oval pattern. Pieces of the leather parts of the scabbard were preserved on some of these bands. The second set was similar to the first, only that just one of the two plates was recovered.

Datation: 650/670–710/720.

Find circumstances: Grave/Warrior.

Bibliography: Rustoiu/Ciută 2015, 109, pl. 1: 1, 2.

Deposition: National Union Museum Alba Iulia.

c. Settlements**1. Sfântu Gheorghe (jud. Mureș) – Pe Șes**

A.c.1.1. Single-edged iron backsword, fragmentary (Fig. 4: 1).

From it are preserved the hilt and part of the blade. The hilt is straight and pointed towards the end. Probably, it has a button at the hilt's end. Dimensions: $L_{\text{preserved}} = 40$ cm; $W_{\text{blade}} = 3.6$ cm.

Datation: 780–850.

Find circumstances: House.

Bibliography: Cosma et al. 2013a, 100, fig. 69: 1a, 1b.

Deposition: Institute of Archaeology and Art History Cluj-Napoca.

B. Maramureș (North – Western Romania)**a. Inhumation cemeteries****1. Dindești (jud. Satu Mare) – Latura brazilor**

B.a.1.1. Iron backsword, with one cutting-edge, fragmentary (Fig. 5: 1).

Hilt without a cross-guard. Dimensions: $L = 48.7$ cm.

Datation: 725–780.

Find circumstances: Grave/Warrior.

Bibliography: Cosma 2016, 218, pl. 1: 1; Németi 1983, 137, fig. 3: 3.

Deposition: Municipal Museum Carei, inv. no. 3292.

2. Săcueni (jud. Bihor) – Veresdomb

B.a.2.1. Iron backsword.

Datation: 725–810/830.

Find circumstances: Grave 1/Warrior.

Bibliography: Cosma 2016, 218; Nánási/Wilhelm 1996, 128, no. 7, 8.

Deposition: History Museum Săcueni, inv. no. 546 (the object was sent to the Archaeological Museum of Bucharest, untraced).

3. Valea lui Mihai (jud. Bihor) – Rétalj

B.a.3.1. Iron backsword with a single-edged straight blade (Fig. 3: 2).

Placed on the left of the human skeleton, from the shoulder down to the waist. The cross-guard is made of a transversal iron rod. The hilt ends in an iron semicircle with prolonged ends that were fixed on the hilt rod. At the time of its discovery the imprints of the wood scabbard were still visible. Dimensions: L = 93 cm; L_{hilt} = 10.2 cm.

Datation: 650/670–710/720.

Find circumstances: Grave/Warrior.

Bibliography: Cosma 2016, 220, pl. 6: 5; Németi 1983, 146, fig. 8: 1.

Deposition: Municipal Museum Carei, inv. ro. 2280.

D. The Romanian Banat

a. Inhumation cemeteries

1. Dudeștii Vechi (jud. Timiș) – Movila IV

D.a.1.1. Double-edged iron sword. The blade is straight, wider near the cross-guard, then gradually narrowing towards the point. The hilt doesn't have a cross-guard. The hilt is wide next to the blade, and then narrows gradually

towards the end, where a rivet was fixed. The traces of the wooden plates that were fixed on the iron grip are preserved. Dimensions: L = 100 cm; W_{blade next to the hilt} = 5.2 cm; W_{blade at the point} = 2.5 cm; L_{hilt} = 12.4 cm; W_{hilt next to the blade} = 2.9 cm; W_{hilt's end} = 1.6 cm.

Datation: Early Avar period (?).

Find circumstances: Grave 2/Warrior buried with horse.

Bibliography: Kislegéhi Nagy 2015, 123, 124; Mare 2004, 116; Tănase 2015, 220, pl. 1. A; Tănase/Gál 2012, 705.

Deposition: Museum of Banat Timișoara.

2. Sânpetru German (jud. Arad) – Magazin

D.a.2.1. Iron backsword with a straight single blade (Fig. 5: 3).

From it are preserved the blade (in two fragments) and a small part of the hilt. The blade narrows towards both ends. The backsword was found on the left of the waist.

Dimensions: L = 90 cm; W = 3.1 cm; Wg = 0.7 cm.

Datation: 650–670.

Find circumstances: Grave/Warrior.

Bibliography: Dörner 1960, 424, fig. 3: 6; Mare 1998, 290, pl. VIII: 7; 2004, 122, pl. XL: 9.

Deposition: Mseum Complex Arad.

3. Timișoara (town, jud. Timiș) – Podul Modoș

D.a.3.1. Iron backsword, with a single-edged straight blade (Fig. 5: 4).

It has a ring-shaped cross-guard. Dimensions. L = 63 cm; L_{blade} = 57 cm; W_{blade} = 4 cm.

Datation: 720–800/830.

Find circumstances: Grave 1 or 2/Warrior.

Bibliography: Bejan 1983, 489; Mare 1998, 292; 2004, 125; Cosma et al. 2013b, 87, fig. 63: 1.

Deposition: Museum of Banat Timișoara, inv. no. 8460.

BIBLIOGRAPHY

Bálint 1978 – Cs. Bálint: Vestiges archéologiques de l'époque tardive des sassanides et leurs relations avec les peuples des steppes. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 30, 1978, 173–212.

Bálint 1992 – Cs. Bálint: Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe. Das Grab von Üç Tepe (Sowj. Azerbajdžan) und der beschlagverzierte Gürtel im 6. und 7. Jahrhundert. In: F. Daim (Hrsg.): *Awarenforschungen II. Archaeologia Austriaca Monographien* 1. Wien 1992, 309–496.

Bârzu 2010 – L. Bârzu: Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen das Gräberfeld Nr. 3 von Bratei. *Archaeologia Romanica* 4. Cluj-Napoca 2010.

Bejan 1983 – A. Bejan: Necropola de inhumăție de sec. VIII–IX de la Timișoara-Podul Modoș. *Acta Musei Napocensis* 20, 1983, 489–498.

Bóna 1970 – I. Bóna: Avar lovassír Iváncairól. *Archaeologia Úrtesítő* 97, 1970, 243–263.

Bóna 1979 – I. Bóna: A Szegvár-sápoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz. *Archaeologia Úrtesítő* 106, 1979, 3–32.

Bóna 1980 – I. Bóna: Studien zum frühawarischen Reitergrab von Szegvár. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 32, 1980, 31–95.

Cociș et al. 2016 – S. Cociș/E. Gál/M. Urák/A. Ursuțiu: The Periphery of the Centre? The Late Avar Cemetery Part at Nădlac (Germ.: Nadlak; Hung.: Nagylak; Slov.: Nadlak). *Archaeologia Bulgarica* 20, 2016, 1–75.

Cosma 2002 – C. Cosma: *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII–X d. H. Ethnic and cultural interferences in the 1st millennium B.C. to the 1st millennium AD*. 6. Cluj-Napoca 2002.

Cosma 2013 – C. Cosma: Războinici și suite militare în Transilvania secolelor VII–VIII D. H. In: Cosma et al. 2013b, 9–49.

Cosma 2017 – C. Cosma: Războinici avari în Transilvania. Cluj-Napoca 2017.

Cosma et al. 2013a – C. Cosma/A. Dobos/G. T. Rustoiu/A. Rustoiu/O. Oargă: Catalogul descoperirilor. Așezări și locuințe. In: Cosma et al. 2013b, 99–102.

Cosma et al. 2013b – C. Cosma/A. Dobos/G. T. Rustoiu/A. Rustoiu/O. Oargă (ed.): *Războinici în Transilvania din epoca avara*. Cluj-Napoca 2013.

Cosma 2015a – C. Cosma: Avar warriors in Transylvania, Sătmăr and Maramureş, Crișana and Banat. Archaeological landmarks on the political status of western Romania in the Avar Khaganate. In: Cosma 2015c, 251–280.

Cosma 2015b – C. Cosma: Notes on the presence of Avar warriors in the Transylvanian Plateau. In: S. Șipoș/D. O. Cepraga/G. Ambrosi (eds.): *Transylvanian Review* 24. Supplement 2. Cluj-Napoca 2015, 228–246.

Cosma 2015c – C. Cosma (ed.): *Warriors, weapons, and harness from the 5th–10th centuries in the Carpathian Basin*. Cluj-Napoca 2015.

Cosma 2016 – C. Cosma: Avar Warriors in North-West Romania during the 7th–8th Centuries. Notes on the

- Political Status of North-West Romania during the 7th–8th Centuries. *Ephemeris Napocensis* 26, 2016, 205–227.
- Csiky 2009 – G. Csiky: Az avar kori szúró- és vágófegyverek. Osztályozás – tipológia – kronológia – technológia. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest 2009 [online]. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/csikyergely/diss.pdf> [01-10-2014].
- Csiky 2011 – G. Csiky: Armament and Society in the Mirror of the Avar Archaeology. The Transdanubia-Phenomenon Revisited. In: M. Ioan (ed.): *Militaria Mediaevalia in Central and South Eastern Europe*. Sibiu, October 14th–17th 2010. Studia Universitas Cibiniensis. Historica. Supplementum 1. Sibiu 2011, 9–34.
- Čilinská 1973 – Z. Čilinská: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. *Archaeologica Slovaca Catalogi*. Bratislava 1973.
- Čilinská 1991 – Z. Čilinská: Soziale Differenzierung und ihre Spiegelung im Bestattungsritus des 7.–8. Jahrhunderts in der Slowakei. *Acta Archaeologica Carpathica* 30, 1991, 187–212.
- Dörner 1960 – E. Dörner: Momânt din epoca avară la Sân-petru German. *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 11, 1960, 423–433.
- Garam 1979 – É. Garam: Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre. *Fontes Archaeologici Hungarie*. Budapest 1979.
- Garam 1991 – É. Garam: A tiszakécske-óbogi avarkori sírok. Adatok az avarkori szablyákhoz és az egyenes, egyélfű kardokhoz. *Communicationes Archaeologicae Hungarie* 1991, 129–166.
- Garam 1995 – É. Garam: Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. *Cemeteries of the avar period (567–829) in Hungary* 3. Budapest 1995.
- Horedt 1958 – K. Horedt: Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV–XIII. Biblioteca istorică. București 1958.
- Kaminsky 1996 – V. N. Kaminsky: Early medieval weapons in the north Caucasus – A preliminary review. *Oxford Journal of Archaeology* 15, 1996, 95–105.
- Kazanski 1999 – M. Kazanski: L'armement slave du haut Moyen-Age (V^e–VIIe siècles). A propos de chefs ulgarien et des guerriers professionnels chez les anciens Slaves. *Přehled výzkumu* 39. Brno 1999, 197–236.
- Kazanski 2000 – M. Kazanski: Les armes baltes et occidentales dans la zone forestière de l'Europe orientale à l'époque des Grandes Migrations. *Archaeologia Balatica* 4, 2000, 199–212.
- Kazanski 2012 – M. Kazanski: Les armes et les techniques de combat des guerriers steppiques du début du Moyen Âge. Des Hunnes aux Avars. In: S. Lazaris (ed.): *Le Cheval dans le sociétés antiques et médiévales*. Actes des Journées d'étude internationales organisées par l'UMR 7044. Étude des ulgarienons de l'Antiquité. Strasbourg 6–7 novembre 2009. Turnhout 2012, 193–199, 289–299.
- Kirpichnikov 1966 – A. N. Kirpichnikov: *Drevnerusskoe oruzhie. Vypusk 1. Mechi i sabli IX–XIII vv.* Moskva – Leningrad 1966.
- Kisléghi Nagy 2015 – Gy. Kisléghi Nagy: *Jurnal arheologic*. Timișoara 2015.
- Kokowski 1993 – A. Kokowski: L'art militaire des Goths à l'époque momaine tardive (d'après les données archéologiques). In: F. Vallet/M. Kazanski (ed.): *L'armée romaine et les barbares du IIIe au VIIe siècle*. Mémoires publiés par l'Association Française d'Archéologie Mérovingienne. Tomus V. Paris 1993, 335–354.
- Kolias 1988 – T. G. Kolias: *Byzantinische Waffen. Ein Beitrag zur Byzantinischen Waffenkunde von den Anfängen bis zur lateinischen Eroberung*. Byzantina Vindobonensis XVII. Wien 1988.
- Korzhuhina 1950 – G. F. Korzhuhina: Iz istorii drevnerusskogo oruzhia XI. veka. *Sovetskaja arheologija* 13, 1950, 63–94.
- László 1955 – Gy. László: *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*. Archaeologia Hungarica XXXIV. Budapest 1955.
- Legoux 2005 – R. Legoux: *La nécropole mérovingienne de Cutry (Meurthe-et-Moselle)*. Mémoires publiés par l'Association française d'Archéologie mérovingienne. Tom XIV. Saint-Germain-en-Laye – Paris 2005.
- Mare 1998 – M. Mare: Rituri și ritualuri de înmormântare în Banatul românesc între secolele IV–IX. *Analele Banatului. Serie nouă Arheologie – Istorie* 6, 1998, 285–306.
- Mare 2004 – M. Mare: *Banatul între secolele IV–IX*. Timișoara 2004.
- Masia 2000 – K. Masia: The evolution of swords and daggers in the sasanian empire. *Iranica Antiqua* 35, 2000, 185–289.
- Menghin 1983 – W. Menghin: *Das Schwert in Frühen Mittelalter. Chronologisch-typologische Untersuchungen zu Langschwertern aus germanischen Gräbern des 5. bis 7. Jahrhunderts n. Chr.* Wissenschaftliche Beihände zum Anzeiger des Germanischen Nationalmuseum 1. Stuttgart 1983.
- Nánáši/Wilhelm 1996 – Z. Nánáši/I. Wilhelm: Un mormânt din epoca târzie a migrațiilor la Săcuieni. *Acta Musei Porolissensis* 20, 1996, 125–131.
- Németi 1983 – I. Németi: Noi descoperiri din epoca migrațiilor din zona Carei (jud. Satu Mare). *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 34, 1983, 134–150.
- Pedersen 1997 – A. Pedersen: Weapons and riding gear in burials – evidence of military and social rank in 10th century Denmark? In: A. Norgard Jorgesen/B. L. Clausen (eds.): *Military Aspects of Scandinavian Society in European Perspective, AD 1–1300*. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 2–4 May 1996. Copenhagen 1997, 123–135.
- Pinter 2007 – Z. K. Pinter: *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (Secolele IX–XIV)*. Bibliotheca Bruenthal VII. Sibiu 2007.
- Pop 2003 – Gr. P. Pop: Transilvanaia, Banat, Crișana și Maramureș. Caracteristici geografice. In: I. A. Pop/T. Năgăler (coord.): *Istoria Transilvanaiei I (până la 1541)*. Institutul Cultural Român. Cluj-Napoca 2003, 11–27.
- Protase et al. 2000 – D. Protase/M. Blăjan/D. Botezatu/S. Haimovici: Șpălnaca, com Hopârtă, jud. Alba, Punct Șugud, Campania 1999. *Cronica Cercetărilor Arheologice din România* 2000, 104.
- Roska 1934 – M. Roska: Das gepidische Gräberfeld von Vereşmort-Morosveresmart. Turda-Tordaaranyos, Siebenbürgen. *Germania* 18, 1934, 123–130.
- Rustoiu/Ciută 2015 – G. T. Rustoiu/M. Ciută: An avar warrior's grave recently discovered at Unirea-Vereşmort (Alba county). In: *Cosma 2015c*, 107–127.
- Ruttkay 1976 – A. Ruttkay: Waffen und Reiterausrüstung des 9. Bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei. II. *Slovenská archeológia* 24, 1976, 245–395.
- Simon 1991 – L. Simon: Korai avar kardok. *Studia Comitatis* 22, 1991, 263–346.
- Simon 1993 – L. Simon: Adatok a szablyák kialakulásáról. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 1993, 30–31, 171–192.

- Sós/Salamon 1995 – Á. Cs. Sós/Á. Salamon: *Cemeteries of the Early Middle Ages (6th–9th Centuries A. D.) at Pókaszepetk*. Budapest 1995.
- Stachowski 2004 – M. Stachowski: The origin of the European word for sabre. *Studia Etymologica Cracoviensis* 9, 2004, 133–141.
- Stanciu 2002 – I. Stanciu: Gepizi, avari și slavi timpurii (Sec. V–VII p. Chr.) în spațiul vestic și nord-vestic al României. *Ephemeris Napocensis* 12, 2002, 203–236.
- Stanciu 2011 – I. Stanciu: *Locuirea teritoriului nord-vestic al României între antichitatea târzie și perioada de început a epocii medievală timpurii (mijlocul sec. V–sec. VII timpuriu)*. Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 4. Cluj-Napoca 2011.
- Szőke 1992 – B. M. Szőke: Karolingerzeitliche Gräberfelder I–II. von Garabonc-Ófalú. *Antaeus* 21, 1992, 41–203.
- Szőke 2002 – B. M. Szőke: Avar kori központok a határ mentén. In: K. Béres/L. Kostyál/J. Kvassay (szerk.): *Központok a Zala mentén. A Göcseji Múzeum állandó kiállítása. Katalógus*. Zalaegerszeg 2002, 65–87.
- Tănase 2015 – D. Tănase: Săpăturile lui Gyula Kislegyi Nagy în situri din mileniul I. p. Chr. și epoca medievală. In: *Kislegyi Nagy* 2015, 219–226.
- Tănase/Gáll 2012 – D. Tănase/E. Gáll: Von Kislegyi Nagy Gyula bei Dudeștii Vechi entdeckte Gräber aus der Awarenzeit – der Hügel V. In: T. Vida (szerk.): *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére*. Budapest 2012, 697–706.
- Urlacher/Passard/Manfredi-Gizard 1998 – J.-P. Urlacher/F. Passard/S. Manfredi-Gizard: *La nécropole mérovingienne de la grande Oye à Doubs. VIe–VIIe siècles après J. C. Mémoires de l'Association Française d'Archéologie Mérovingienne*. Tomus X. Saint-Germain-en-Laye–Dijon 1998.
- Winkler et al. 1977 – I. Winkler/M. Takács/Gh. Păiuș: Necropolă avară de la Cicău. *Acta Musei Napocensis* 14, 1977, 269–283.
- Yotov 2004 – V. Yotov: *V'or'zhenieto i snariazhenieto ot b'lgarskoto srednovekovie (VII–XI vek)*. Varna 2004.
- Zábojník 1995 – J. Zábojník: Soziale Problematik der Gräberfelder des nördlichen und nordwestlichen Randgebietes des Awarischen Kaganats. *Slovenská archeológia* 43, 1995, 205–336.
- Zábojník 2004 – J. Zábojník: *Slovensko a Avarsý Kaganát*. Studia Archaeologica et Medievalia 6. Bratislava 2004.
- Zábojník 2015 – J. Zábojník: Zum Verhältnis zwischen Archäologie und Anthropologie am Beispiel frühmittelalterlicher Gräberfelder aus dem Mitteldonauraum (7.–10. Jahrhundert). In: *Castellum, Civitas, Urbs: Zentren und Eliten in frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa*. Budapest – Leipzig – Keszthely – Leidorf 2015, 277–292.

Manuscript accepted 30. 4. 2018

Translated by Andreea Drăgan
Súhrn preložila Viera Tejburová

Dr. Habil. Călin Cosma
Cluj-Napoca Branch of the Romanian Academy
The Institute of Archaeology and Art History Cluj-Napoca
M. Kogălniceanu 12–14
RO – 400084 Cluj-Napoca
cosma2165@yahoo.com

Meče, šable a jednoostré meče zo 7.–8. storočia objavené v Sedmohradsku, Maramureši a v rumunskom Banáte

Călin Cosma

SÚHRN

Štúdia prináša detailný prehľad všetkých mečov, šablí a jednoostrých mečov zo 7.–8. stor. objavených v Sedmohradsku, Maramureši a v rumunskom Banáte (obr. 1), ktoré boli publikované v rumunských odborných textoch, prípadne ešte publikované neboli.

V západnom Rumunsku sa dosiaľ našlo 14 takýchto sečných zbrani. Artefakty boli objavené na 12 pohrebiskách (13 nálezov) a len jeden pochádzal zo sídliska/obydlia (tabela 1). Na základe tvaru a vlastností čepele boli rozlíšené tri hlavné typy týchto zbrani: I – meč, II – šabla, III – jednoostrý meč.

Dosiaľ jediný meč bol objavený v avarskej kostrovej hrobe v Dudeștii Vechi (obr. 3: 1) v rumunskom Banáte. Používal ho avarský bojovník, ktorý bol, podľa dostupných analógií a skladby nálezov objavených v hrobe, aktívny v prvej polovici 7. stor.

Šable sa našli na avarskej pohrebiskách Cicău (obr. 4: 4) a Teiuș (obr. 5: 2, 3) v Sedmohradsku, pričom šabla z Cicău je relatívne dobre zachovaná. Obe šable sa našli v hroboch avarskej bojovníkov. Obe pohrebiská aj konkrétnie hropy sú datované do stredného stupňa doby Avarskeho kaganátu (650/670–710/720).

Jednoostrý meč je zbraň s rovnou čepeľou a s jedným ostrím. V niektorých prípadoch je len špička mierne zahnutá smerom von. Rukoväť je rovná a mierne šíkmá. Etymológia slova jednoostrý meč/palos v rumunčine naznačuje pôvod v slovanských jazykoch, kde sa označuje ako paloš. Slovania používali tento názov, aby vyjadrili rozdiel medzi mečom (zbraňou s rovnou dvojostrou čepeľou) a zbraňou s rovnou, ale jednostrou čepeľou. Jednoostrý meč je teda zbraň so špecifickým tvarom tela/čepele, odlišným od meča alebo šable, ktorá má zahnutú čepeľ.

Typologicky sú jednoostré meče zo západného Rumunska, triedené na základe rukoväte a záštity (obr. 6). Spomedzi jednoostrých mečov objavených na náleziskách Noşlac (obr. 4: 1) a Špălnaca (obr. 4: 3) sa zachovali len rovné čepele s jedným ostrím. Preto je ich typologické učenie na základe rukoväte a záštity nemožné. Nálezy zo západného Rumunska sa triedia nasledovne:

III.1 Jednoostrý meč s rukoväťou bez záštity

Podľa dekorácie na rukoväti sa rozlišujú dva typy jednoostrých mečov:

III.1.a Jednoostrý meč s rukoväťou zdobenou dekoratívnymi fóliami zo vzácného kovu pokryvajúcimi drevo – meč tohto typu sa našiel na nálezisku Unirea/Vereşmont. Železná rukoväť jednoostrého meča bola pokrytá drevnenými doštičkami, ktoré boli pripojené železnými nitmi. Rukoväť pokryvala strieborná fólia (obr. 5: 4). Nález je datovaný do obdobia rokov 630–700.

III.1.b Jednoostrý meč s jednoduchou nezdobenou rukoväťou – jednoostré meče tohto typu boli objavené v Dindeşti (obr. 3: 1), Sfântu Gheorghe (obr. 5: 1), Teiuş (obr. 5: 2, 3) a Sânpetru German (obr. 3: 3). Meče z lokalít Teiuş a Sfântu Gheorghe sú datované do stredného stupňa obdobia Avarskeho kaganátu, zatiaľ čo zbraň z Dindeşti sa datuje do neskorejšieho stupňa obdobia Avarskeho kaganátu.

III.2 Jednoostrý meč s úzkou tyčinkovou rukoväťou a záštitou pripojenou kolmo na čepel, s kosoštvorcovou strednou časťou, ktorej ostré konce smerujú k čepeli a rukoväti

Meč nájdený na lokalite Aiudul de Sus má tyčinkovú záštitu s kosoštvorcovou strednou časťou s ostrými koncami smerujúcimi k čepeli a rukoväti. Tyčinkové telo rukoväte je zlomené priamo nad záštitou (obr. 4: 2). Na základe archeologickej nálezu, ktoré sú s ním spojené, sa meč datuje do stredného stupňa obdobia Avarskeho kaganátu.

III.3 Jednoostrý meč s kruhovou záštitou

Rozoznávame dva typy:

III.3.a Jednoostrý meč s kruhovou záštitou a polkruhovou hlavicou – meč bol objavený vo Valea lui Mihai (obr. 3: 2). Jeho záštita kruhová, rukoväť je ukončená polkruhovou železnou hlavicou s predĺženými koncami upevnenými k telu rukoväte. Na základe predmetov, ktoré hrob obsahoval, možno nálezy datovať do stredného stupňa doby Avarskeho kaganátu.

III.3.b Jednoostrý meč s kruhovou záštitou a jednoduchou rovnou rukoväťou – meč tohto typu bol nájdený na lokalite Timișoara, v hrobe obsahujúcom artefakty datované do neskorejšieho stupňa doby Avarskeho kaganátu (obr. 3: 4).

Pokiaľ ide od geografickej rozšírenie, na Sedmohradskej vysočine meče absentujú. V porovnaní so šabľami sa v tejto oblasti vyskytuje viac jednoostrých mečov. V severozápadnom Rumunsku sa našli len tri jednoostré meče. Zo spracúvaného súboru militárií sú meče zastúpené len v rumunskom Banáte, jedným nálezom, kde však boli zaznamenané aj dva jednoostré meče (tabela 2).

Typologické zastúpenie a početnosť mečov, šabľí a jednoostrých mečov na archeologickej lokalitách je nasledovné: z hodnotených militárií sa v sídliskovom prostredí našiel jeden jednoostrý meč, v interiéri obydlia skúmaného sídliska v Sfântu Gheorghe v Sedmohradsku. Všetky ostatné sečné zbrane zo západného Rumunska boli nájdené na pohrebiskách (tabela 3–11).

Čo sa týka výskytu mečov, šabľí a jednoostrých mečov s inými predmetmi treba konštatovať že všetky typy sečných, úderných a bodných zbraní z hrobov boli nájdené spolu s inými druhmi zbraní a s časťami konského postroja – strmeňmi a zubadlami (tabela 12; 13).

Meče, šable a jednoostré meče uložené v hroboch malí svoj symbolický význam. Všetci zosnulí zo západného Rumunska zo 7.–8. stor., ktorí boli pochovaní s mečom, šablou alebo jednoostrým mečom, ale aj s ďalšími zbraňami a súčasťami odevu, sú dospelí muži. Teda dosiaľ žiadny zo ženských alebo detských hrobov tento druh zbrane neobsahoval. Vloženie meča, šabľe alebo jednoostrého meča do hrobu v 7.–8. stor. v západnom Rumunsku určuje identitu zosnulého. Na základe súboru ďalších artefaktov nájdených v hroboch a porovnania so zvyškom hrobov z toho istého pohrebiska, možno majiteľov diskutovaných zbraní považovať za členov avarskej bojovej elity. Boli to vojenskí a politickí vládcovia spoločenstiev, ktoré obývali západné Rumunsko v 7.–8. stor.

**CAROLINGIAN OR NOT?
AN ANALYSIS OF THE FITTING FROM HALICZANY
IN THE CONTEXT OF OTHER EARLY MEDIEVAL FINDS
FROM SELECTED AREAS OF THE WESTERN SLAVIC TERRITORIES¹**

Z B I G N I E W R O B A K

The paper presents some remarks on the chronology and spatial distribution of the Late Avar, Carolingian, and Great Moravian finds in selected areas of the Western Slavic Territories. The main subject of this paper is to analyse a particular item found in Haliczany, Chełm County in Poland. The fitting from Haliczany has already been subjected to typological and chronological analyses twice. In each case, however, it led the authors to entirely different conclusions and since the space for its interpretation remains broad, it requires some clarification. The purpose of the study is to indicate possible origins of the fitting from Haliczany in terms of both typology and the route it travelled to finally reach the areas of today Eastern Poland. There are two competing explanations that are examined in this paper concerning either Carolingian or nomadic origins of the item in question. In the methodological dimension the paper provides arguments in favour of considering even single finds in a context broader than only stylistic speculations, including also cultural, historical, and when possible also ‘geopolitical’ determinants.

Key words: Early Middle Ages, Central Europe, Late Avar culture, Carolingian culture, Slavic culture.

INTRODUCTION

The paper presents some remarks on the chronology and spatial distribution of the Late Avar, Carolingian, and Great Moravian finds in selected areas of the Western Slavic Territories. Some of these comments have already been presented in a monographic study (*Robak 2013b; 2014*), but most of them have not been included there. The main subject of this paper is to analyse a particular item found in Haliczany, Chełm County in Poland (*Bronicki/Michalik/Wołoszyn 2003*). The purpose of the study is to indicate possible origins of the item in terms of both typology and the route it travelled to finally reach the areas of today Eastern Poland. In the methodological dimension the paper provides arguments in favour of considering even single finds in a context broader than only stylistic speculations, including also cultural, historical, and when possible also ‘geopolitical’ determinants. The paper is organised as follows: the subsections below describe the artefact itself and provide an overview of previous analyses of the item. Second and third section investigate two hypotheses about possible contexts of the artefact, nomadic and Carolingian, respectively. Finally, the conclusion summarises results and provides some general remarks on the chronological and geographical distribution of early medieval finds in selected areas of Western Slavic Territories.

THE FITTING FROM HALICZANY

The artefact from Haliczany is a small strap fitting, resembling a head of a sheep seen from the front (Fig. 1: 1). The fitting is 2 cm high and 2.2 cm wide. It was made of copper and in its lower part we can still see traces of gilding. The surface of the fitting is filled with an ornament executed with pseudo-granulation or rather small, roughly made knobs, about 1 mm in diameter, arranged linearly. Edges of the fitting smoothly turn into a central rib dividing the upper part of the fitting into two. From the bottom, the surface of the fitting is concave. The entire fitting was mounted with three rivets. It has been found in a mound of a kurgan attributed to the Trzciniec culture, right at the border between humus and the original surface of the kurgan. Since the very beginning, however, features of the fitting does not exclude that it could be attributed to the Bronze Age or directly linked with the burial mound. Both the kurgan and its vicinity was used as a burial ground in modern times and the accumulation of early medieval (pottery) as well as single late medieval finds suggests intense human activities in this area throughout the Middle Ages, particularly between the 8th and 10th c. It seems, thus, that the space for the interpretation of the find was (and still is) wide. It cannot be ruled out that the kurgan served as a burial ground also in the early Middle Ages (*Bronicki/*

¹ The research was supported by the Project APVV-14-0842 ‘Process and regularities of settlement development in mountain and foothill regions of Western Slovakia’ and VEGA-2/0001/18 ‘Slovakia and Middle Danube Region from the Early Historic Period till the Beginning of the Middle Ages’ (ratio 50 : 50).

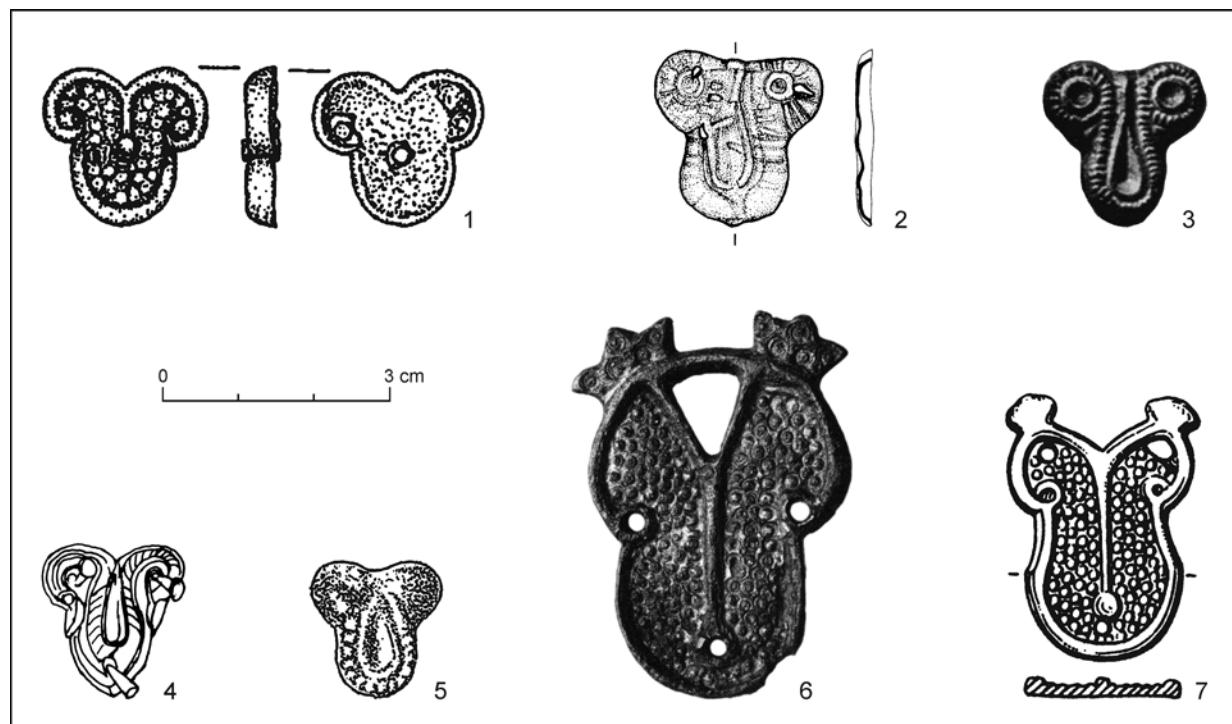

Fig. 1. 1 – Haliczany; 2 – Loretto-Krainäcker; 3 – Kehida Tsz-major; 4 – Balmazújváros-Hortobágy-Árkus; 5 – Keszthely-Döbogó; 6 – Zalaszabar; 7 – Mockersdorf.

Michałik/Wołoszyn 2003, 221–230). Naturally, therefore, there aroused questions as to where from, which way, when and what for the item was deposited in the kurgan. Because, however, the sources are insufficient, answers to these questions may not be always unambiguous, although the analysis of available sources may at least make some hypotheses more probable and falsify some others.

Two hypotheses

The fitting from Haliczany has already been subjected to typological and chronological analyses twice (*Bronicki/Michałik/Wołoszyn 2003; Schulze-Dörrlamm 2005*), although in each case it led the authors to entirely different conclusions. In one case the authors highlighted the nomadic context of the find, whereas the other one stressed its Western European connotations. The authors of the first publication of the find (*Bronicki/Michałik/Wołoszyn 2003*) looked for its analogies among artefacts typical for the Eastern European nomads, mainly the Hungarians. This direction was supported by another find from this kurgan, namely an Old Hungarian lyre buckle. As the authors have, however, admitted themselves, they could not find an exact analogy for the fitting. On the other hand, M. Schulze-Dörrlamm in a paper of 2005 formulated a presumption that the artefact

from Haliczany has Carolingian origins (*Schulze-Dörrlamm 2005, 131, 132*). An argument justifying this hypothesis was a find of a similarly decorated fitting at the cemetery in Mockersdorf, Lkr. Neustadt an der Waldnaab, located in the area of the Upper Palatinate (Fig. 1: 7; *Stroh 1954, pl. 15: 20*). Further arguments substantiating the hypothesis were provided by other finds of strap fittings of the Carolingian type decorated with pseudo-granulation on a symmetrically divided plate.

Analysing the fitting from Haliczany, however, we should ask a question, whether the method of decoration itself (as in this case we cannot speak of any particular style that could significantly facilitate the process of determining cultural affiliation of the item) is a feature sufficient to establish origins of the artefact. The technique of decoration, pseudo-granulation or knobs, is, unfortunately, nothing uncommon in the Early Middle Ages. Of course it can be found on fittings of the Carolingian type (*Robak 2013b, 162; Wamers 1985, 75*), although it was not very popular in this culture. More often this manner of decoration of the background can be found on fittings linked with cultures of early medieval nomads. A punched or knobbed background is one of specific determinants of the ornamentation of late and decline Avar periods (*Szenthe 2013b*). This method of filling the ornamentation space, however, was known also in other early medieval European

cultures. M. Schulze-Dörrlamm, for example, refers to the Longobardian fittings decorated with granulation and dated back to the 7th c. (*Schulze-Dörrlamm 2005, fig. 6: 1*). And thus, drawing definite conclusions relying solely on the decorative pattern is at best too hasty. The main trouble with proving the Carolingian origins of the fitting from Haliczany is linked, however, with the fact that none of the fittings quoted by M. Schulze-Dörrlamm provides a typological analogy for this artefact. Furthermore, in the aforementioned monograph I could not find such an analogy among over 2000 fittings from the entire Europe that typologically or indirectly through the context of the find could be attributed to the Carolingian cultural milieu (*Robak 2013b; 2014*). Among strap fittings of the Carolingian type, both early and late Carolingian decorated applications of straps, there are no items in a shape similar to the one of the fitting from Haliczany. This observation inclines us to be rather cautious or even sceptical about the hypothesis of the Carolingian origins and to return to exploring other directions. Decorations similar both in terms of shape and dimensions are common equipment of Avar graves in the area of the Carpathian Basin. I refer here to small heart-shaped applications known from grave 24 from Balmazújváros-Hortobágy-Árkus (Fig. 1: 4; *Meier-Arendt 1985, fig. 87; Szentpéteri 1993, fig. 4: 4*), grave 1 from Kehida-Tsz-major (Fig. 1: 3; *Heinrich-Tamáska/Kiss 2009, pl. XV: 1; Szóke 1994, 157; pl. 2*), grave C from Keszthely-Dobogó (Fig. 1: 5; *Hampel 1894, pl. CI: 3*) or Loretto-Krainäcker (Fig. 1: 2; *Winter 1997, pl. 40: 2*). Each of these fittings is decorated in a different manner – embossed specimens could be dated back to the Middle Avar period, while casted items should be attributed to the Late Avar period III or IV (*Csuthy 2015, 183, 184*). The fitting from Haliczany placed within such context appears to fit typologically and stylistically – the intuition of the authors of the first publication seems to be correct, although this is far from being a sufficient argument to dispel the doubts. Paradoxically, however, the hypothesis of the Avar origin of the fitting from Haliczany could be supported by the finds referred to by M. Schulze-Dörrlamm – particularly if we look at them in a slightly modified context.

A cumbersome analogy

The alleged proof of the Carolingian origins of the fitting from Haliczany was its similarity to the fitting found in 1921 at the cemetery in Mockersdorf, Lkr. Neustadt an der Waldnaab in the Upper Palatinate (Fig. 1: 7; *Brundke 2013, 72–74, 103, pl. 11: 20; Stroh 1954, pl. 15: 20*). It is a small, flat, gilded bronze

U-shaped plate with indentations on the sides and a broadened upper part resembling a volute. The fitting is plastically decorated with pseudo-granulation and knobs placed on the upper edge. Unfortunately the context of the find was lost. According to the most recent research, the entire cemetery, as confirmed by the finds, should be dated back to the period from the second half of the 8th c. to the beginning of the 10th c., with a particular emphasis on the turn of the 8th and 9th c. (*Brundke 2013, 69*). The fitting was considered to be Carolingian, I presume, based solely on the general assumption that the cemetery belongs to the Carolingian-Otonian row-grave-cemeteries (*Stroh 1954*).

Indeed, the decorative manner used to decorate the fitting from Mockersdorf is relatively close to the one used to decorate the one from Haliczany. The more careful analysis of the find, however, together with considerations for a wider context of the find, raises significant doubts about its Carolingian origins. Most of all, the fitting from Mockersdorf (similarly as the one from Haliczany) has no analogies among thousands of known fittings of the Carolingian type. Apart from the untypical shape of the item, the Carolingian stylistics did not apply knobs on upper edges of strap fittings. On the contrary, this type of decoration is characteristic of the Late Avar strap fittings – from simple, semi-circular forms to stylised animal heads (see *Stadler 1985, pl. 3; 8; 9; Zábojník 1991, pl. 12–19*). In most cases rivets mounting a fitting to a strap were placed inside knobs. There are, however, known series of (most often) smaller fittings where knobs had only decorative functions. This applies mainly to heart-shaped fittings extremely popular in the Late Avar period (see *Zábojník 1991, pl. 33: 20–24*). Identically punched backgrounds can be also found on many Late Avar ornaments and strap fittings (see *Trugly 2008*). We should, however, note that this similar type of fitting is not singled out by researchers working on the issue and typology of Avar fittings.

Is it, therefore, possible that the fitting from Mockersdorf travelled to the area of the Upper Palatinate from the territories of the Carpathian Basin? Well, it seems to be highly probable. The cemetery in Mockersdorf is located at the borders of the Upper Palatinate, only about 50 km to the west from the Cheb. In the second half of the 8th c. and in the 9th c. this area was a border zone between territories inhabited by the Slavic Czech tribes and territories administrated by the Duchy of Bavaria and since 788 by the Kingdom of the Franks. At least up to the end of the 10th c., it was characterised with a mixed, German-Slavic settlement with a dominant Slavic component (*Losert 2007–2008; 2009*). This fact alone proves that Avar decorations from the areas of the

Carpathian Basin could get to the areas of the Upper Palatinate, where they are found in large numbers (*Profantová 2010; Zábojník 2011*). Cultural relations between the Upper Palatinate and the Middle Danube Basin, however, seem to be much stronger. Numerous artefacts, particularly decorations, coming from the entire north-east Bavarian area inhabited by the Slavs between the half of the 8th c. and the beginning of the 10th c. indicate convergences with artefacts attributed to cultures of peoples that inhabited the Middle Danube Basin (*Losert 2007–2008, 317–335*). As one of the most recent finds in this context we should mention a burial containing a complete, Late Avar (IIIrd period) set of belt fittings coming from the cemetery in Iffeldorf, Lkr. Schwandorf (*Lampl u. a. 2014; Losert/Szameit 2014*). It almost automatically arouses associations with skeletal burials known from the areas of Eastern Alps containing Avar strap fittings and pieces of Western European weaponry interpreted as graves of the Slavic elites living at the German-Avar borderland (*Eichert 2012, 340–346; Szameit 1996*). Strong cultural relations between the Slavic north-eastern Bavaria and the Middle Danube areas are also confirmed by finds of buttons or other decorations (*Lampl u. a. 2014, fig. 2–4; Losert 2007–2008, fig. 15; 16*) that we commonly find in burials dated back to the second half of the 8th c. and the 9th c. from territories of Bohemia, Moravia, Pannonia, and the Eastern Alps areas (see *Boháčová/Profantová 2014, fig. 3; Brundke 2013, 70; Eichert 2010, 166; Galuška 2014; Kouríl 2014, 451; Szőke 2014, 105*). Among such items also the fitting from Mockersdorf could find its place.

The fact that the fitting from Mockersdorf has no analogies among Carolingian artefacts does not mean that there are no analogies at all. In looking for similar items, a find of a fitting from the cemetery in Zalaszabar-Borjúállás by the Kis-Balaton proves to be very helpful (Fig. 1: 6; *Szőke 2014, fig. 53*). It is a strap fitting very similar to the one from Mockersdorf, differing, however, in terms of dimensions, quality and presence of an openwork opening. Knobs of the fitting are arranged in a shape resembling a crown and decorated with punching. This fitting, similarly as the fitting from Mockersdorf, was made of bronze and gilded. In the picture of the fitting we can also clearly see that the ornament was made with a punch, not casted from a mould.

Unfortunately the way the cemetery from Zalaszabar was published (or rather remains unpublished) makes a closer analysis of this find impossible. The fitting was published as a kind of rarity without any piece of information that could clearly indicate

whether it comes from a grave, and if yes in what context it was found (*Müller 2014, 74*). The origins of the cemetery are associated with construction of a wooden church in 845 during the settlement action in the western Pannonia initiated by a newly appointed administrator of the area, dux Pribina. As we can judge from the equipment of graves, the cemetery was abandoned in the first half of the 10th c., which gives about 80-years long period of operation, allowing determining the chronology of burials relatively precisely. Nevertheless, also older items, characteristic of the culture of the late Khaganate were found in backfills of graves and even among equipment of burials (*Müller 1995, 94*). Taking, however, into account the location of the cemetery it cannot be surprising. The areas on the west bank of Lake Balaton, ever since the Roman colonisation, were in the early Middle Ages still inhabited by various groups of people, particularly the Avars. In the immediate vicinity of the Zalaszabar at least several cemeteries dated back to the late and decline Avar periods were identified (*Heinrich-Tamáska 2014*). Even at the beginning of the 9th c., in a period of the decline of the Khaganate, we record no settlement hiatus in this area (*Kőlto et al. 2014; Szőke 2008, 52, 53; 2014, 33*)². The remaining population probably became inhabitants of the later political and economic centre established in the vicinity of Zalavár by Pribina. Items of the Late Avar type could thus remain in this area for a long period of time during the 9th c., at least as long as the generation of those last users or their closest relatives lived. It remains a mystery, however, how, after the decline of the Khaganate at the beginning of the 9th c. and before the Carolingian administration took actual control over these areas establishing the political and economic centre in Zalavár around 840, the craft production in the area of the Great Hungarian Plain looked like (*Szőke 2014, 38–51*).

The pieces of information we possess about the place where the items were discovered do not exclude the possibility that the fitting from Zalaszabar, similarly as the analogous fitting from Mockersdorf, is Avar (respectively ‘post-Avar’?). This hypothesis is additionally supported by the fact that the fitting from Zalaszabar has an openwork ornament – only rarely present on fittings of the Carolingian type, although characteristic of the Late Avar decorations. Therefore, apart from the fact that they make only remote and loose analogies (decorative manner), quoting them as such for the fitting from Haliczany, paradoxically, makes the hypothesis about the Avar origins of the latter fitting even more probable.

² As an example we can recall here the cemetery in Vörs-Papkert B located only 9 km from Zalaszabar used constantly since the end of the 8th c. until the 11th c. (*Kőlto et al. 2014*).

LATE AVAR ARTEFACTS OUTSIDE THE KHAGANATE

An axis around which all presented here debates concentrate, is the fitting from Haliczany and thus we should take a closer look at the fitting itself in its direct cultural and geographical context. A little more light on the issue may be thrown by placing the find from Haliczany in the context of other finds of Late Avar items from territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes, and Ore Mountains – that is in the area covering territories of today Poland, Germany to the east of the Elbe and Saale, and a small fragment of today western Ukraine located in the Bug River Basin. The comparative analysis is founded on a collection of finds that are defined as specimens typical for the Late Avar culture (List 1). That is why I did not included here items present in the culture of the so called early and middle Khaganate (being a diverse, also ethnically, cultural formation) that we can trace also in many other cultures inhabiting territories of Central, Southern, and Eastern Europe, including even Byzantium. While such items found in the Carpathian Basin, within the area delineated by the scope of early Avar cemeteries, could be easily linked with the culture of the early Khaganate (although often it is impossible to determine, beyond any doubts whether a particular item was produced locally or imported), in the areas located to the north of the Carpathian Mountains we need to consider also direct and indirect relations between the Slavs inhabiting these areas with other cultural formations occupying the Dnieper River Basin, Dniester Basin, the Black Sea and Azov steppes, and the Byzantine culture present in the Crimea. The Avar mediation in import of such items in such cases is only hypothetical and not better substantiated than other hypotheses (Szymański 1995, 139–141)³. In the case of items characteristic of the culture of the late Khaganate (8th c.–first quarter of the 9th c.), particularly metal finds, we observe a crystallisation of stylistics that could be easily and unambiguously

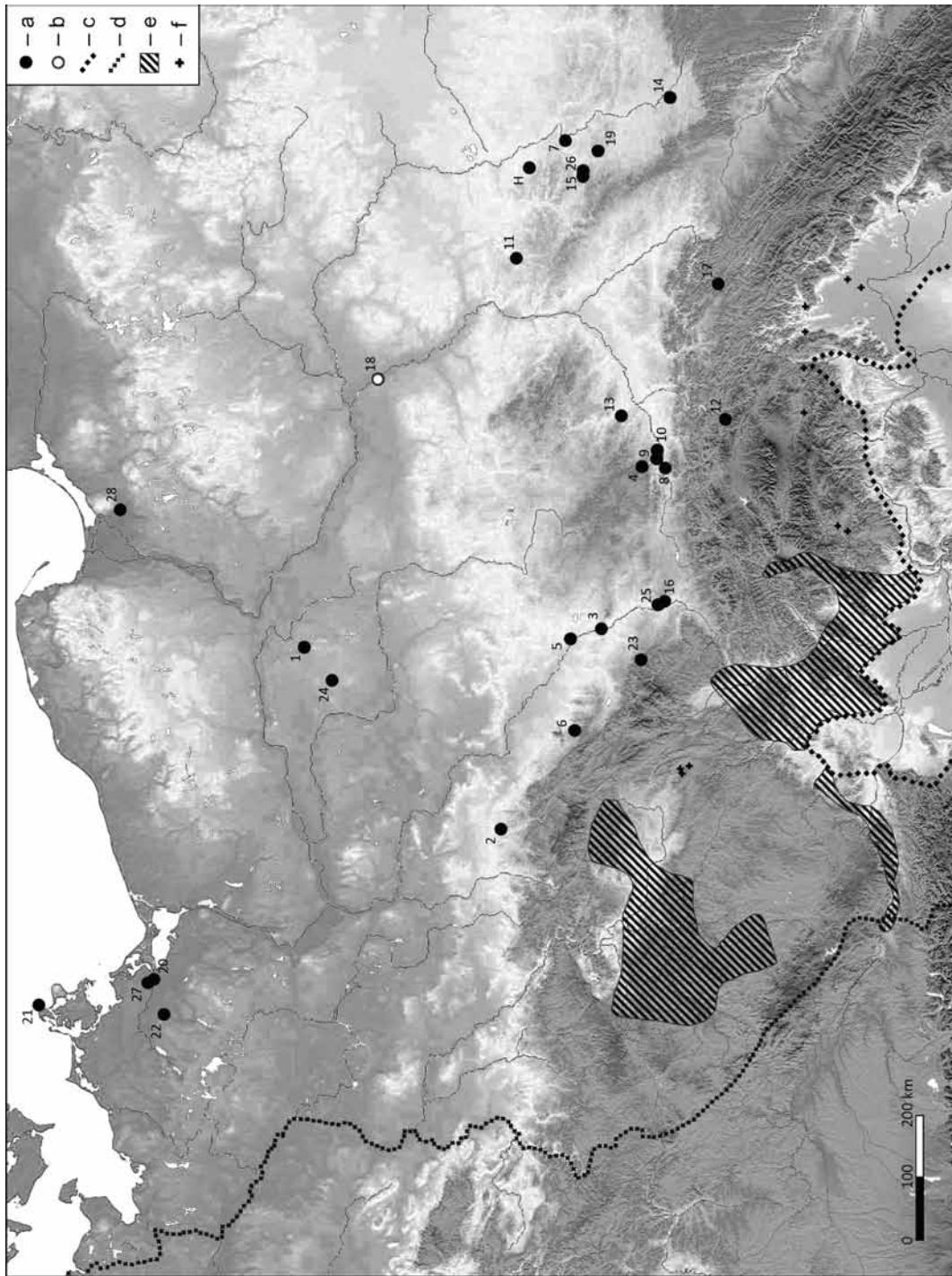
attributed to particular time and space. Although the craft and the art of the late Khaganate widely and extensively borrowed motifs from the Mediterranean, Byzantine, and Sassanian craft and art, it also developed own specific concepts and stylistic canons that could be identified with the culture of nomads living in the Carpathian Basin. The main carriers of these schemes were sophisticated and expanded sets of strap fittings (Szenthe 2013a; 2013b).

Once the hypothesis about the Avar origins of the fitting from Haliczany is preliminary substantiated, there still remains a much more complex and speculative issue to be settle. Let us try, however, to identify arguments allowing us to answer the question of the time and routes of import of Late Avar products to the Western Slavic Territories located outside the zone of direct influences of the Khaganate – to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes, and Ore Mountains. The analysis will cover only Late Avar items, whose origins raise no significant doubts. Following the path of reasoning suggested by W. Szymański (1995, 141, 142), this operation eliminates items that could have been present in the culture of the late Avar Khaganate, but appeared also in other cultures, not necessarily even synchronous. As relatively functional items, despite their stylistics, they could have been used for quite a long period of time. This applies mainly to three-leaf arrowheads with a pivot, decorations of horse tacks, stirrups or spindle whorls decorated with a zigzag line that, although were characteristic of the culture of the late Khaganate, are found also in archaeologically younger contexts attributed, for example, to the Great Moravian culture⁴ (see Poleski 2013, 167–169).

Finds of Late Avar items concentrate around several centres, nearly solely in southern Poland and, interestingly, in a small cluster in Mecklenburg (Map 1; List 1; Fig. 2–5). As for the latter, however, it is difficult to say anything more definite. First of all, the finds are located in seaside trade centres (Seehandelsplätze), for example in Menzlin, Ralswiek, Gross Strömkendorf (Bogucki 2004, fig. 1) or in

³ Examples include, among others, Byzantine buckles from Neuenkirchen, Lkr. Mecklenburg-Strelitz dated back to the 7th c. (Eger/Biermann 2009, fig. 7) and other coming from unspecified closer areas of Gdańsk (Eger 2010, pl. 15; Wołoszyn 2001, 52, fig. 2) – known also from areas of Pannonia occupied by the Avars (where they could be produced or imported from Byzantium) and extensive stretches of the entire Byzantine Empire and its borderlands, but also Western Europe and even the British Isles. There many possible routes through which they got to the coast of the Baltic Sea. Similar doubts apply, for example, to an earring from Usti, Ternopil region (Petehyryč 2007, fig. 5: 1) for which analogies can be found both among finds from the Carpathian Basin (Bálint 2010, fig. 22; Garam 2001, pl. 10), burials of Eastern European nomads (Komar 2006, 101, 102, fig. 24: 1; 306), and in Byzantium (Garam 2001, 29).

⁴ In this context, the term 'Great Moravian' is used only to describe the material culture characteristic of the Slavs inhabiting what are now areas of Moravia and Slovakia between the turn of the first and second quarters of the 9th c. and the first half of the 10th c., and avoiding unnecessary debates about whether it should be categorised under the early or late period (see Robak 2013b, 199; 2017b). I accept that although it is a common derivation of the historical term 'Great Moravia', which designates a political entity that existed between 833 or 846 – depending on the perspective – to 907 or 924, it is not an adequate term, as the lifespan of 'Great Moravian' material culture does not exactly match that of the political entity.

Map 1. Finds of artefacts linked with the culture of the late Avar Khaganate in Western Slavic Territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes and Ore Mountains (List 1). Legend: H – Haliczany; a – Late Avar finds; b – find with uncertain localisation; c – reach of the Late Avar bi-ritual burial grounds (territory of the Khaganate); d – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 803–828; e – areas of high concentration of the Late Avar metalwork outside the territory of the Khaganate; f – single finds of the Late Avar metalwork.

Fig. 2. Late Avar artefacts. 1 – Biskupin; 2 – Bolesławiec; 3 – Ostrów Lednicki; 4 – Żulice; 5 – Chorula; 6 – Syrynia; 7 – Warszawa (okolice); 8 – Kraków-Kopiec Kraka; 9 – Víno; 10 – Janów Pomorski (Truso).

their direct vicinity. Apart from the Avar products, we can find there also a series of late Merovingian, Carolingian, Scandinavian, Baltic, Anglo-Saxon, and Hiberno-Scottish imports (Brather 1996; Klein-gärtner 2014, fig. 21; Robak 2013b, 60). The Avar decorations could travel there at any time, either as an ornaments or as a scrap material. On the other

hand it is probable that in addition to the Saxons and the Frisians, also the Czechs and maybe even the Polabian Slavs (allied then with the Franks) participated in the expeditions of Charlemagne against the Avars in 791 (Třeštík 2009, 82). They could bring the Avar products acquired as loot during such expeditions⁵ to Mecklenburg at that time. In the

⁵ In areas located far from the Khaganate, richly decorated Avar belts could be considered an exotic and thus very attractive gift of object of exchange. In 796 Charlemagne himself, for example, gave “unum balteum et unum gladium Huniscum” to Offa, king

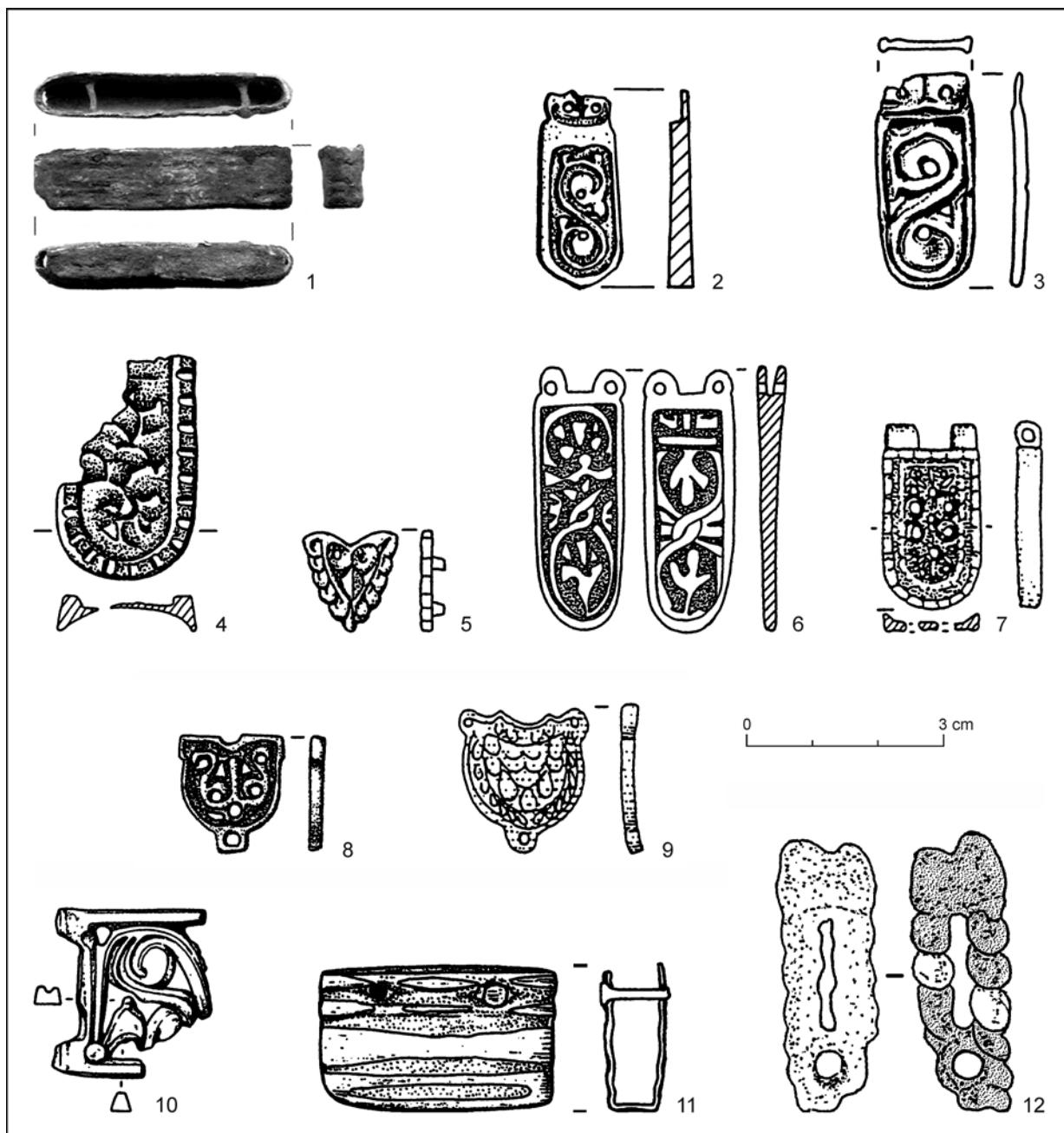

Fig. 3. Late Avar artefacts. 1 – Damice; 2 – Dobrzenie Mały; 3 – Gilów; 4 – Kraków-Mogila; 5 – Kraków-Wyciąże; 6 – Lublin-Zemborzyce; 7–9 – Naszowice; 10, 11 – Pełczyska; 12 – Ripniv.

territories of today Poland, finds of Late Avar products concentrate in Lower Silesia, south-western part of Lesser Poland (particularly around Cracow) and in its north-eastern part. Even a maximising approach to this category of items attributed to the

Avar culture proposed by H. Zoll-Adamikowa (1992, fig. 6), and criticised by W. Szymański (1995, 131–139), cannot change the picture.

It would be rather bold to assume that the Avars, with their political centre located in the Great Hun-

of Mercia (*MGH* 1895). It can be assumed that the gift was loot acquired by Eric of Friuli during his expedition against the Avars. Even if the information about 15 wagons of gold and silver plundered in 795 from the Avar Ring cannot be confirmed, the loot acquired by the Franks and their allies were still tremendous. A significant part of the loot became later some sort of ceremonial gifts. Not without a reason Einhard stressed that the Franks got rich during the Avar wars – even if generally his relations were exaggerated (*Nelson* 2010, 144, 148; 2014, 132, 133). It is possible that as a consequence of the Avar wars at the turn of the 8th and 9th c., Central and Western Europe was virtually flooded by items looted from the Avars.

Fig. 4. Late Avar artefacts. 1, 2 – Swaryczów; 3 – Czermno; 4 – Lubomia; 5 – Trepca-Horodyszcze; 6 – Arkona-Puttgarten; 7 – Anklam; 8, 9 – Klempenow.

garian Plain, could actually control territories located in the Vistula or the Oder Basins. In the second half of the 8th c., the northern border of the Khaganate, marked by the scope of skeletal and bi-ritual cemeteries (Fig. 6; Zábojník 2009, fig. 1), was located only 100 km from the closest existing then strongholds (see Parczewski 2005, fig. 1; Poleski 2013, fig. 102) placed on the northern side of the Carpathian Mountains (Trepca, Trzcinica, Wietrzno-Bóbrka, Naszacowice). Thus, it cannot be ruled out that the Avar bronzes could be brought to territories of today

south-eastern Poland already in the second half of the 8th c., directly from areas of the Khaganate. The character of relations between inhabitants of these lands and the Khaganate remains, however, so far unrecognised. On the one hand these territories were located within the direct operational range of the Avar troops and it cannot be excluded that at least some of the strongholds located in south-eastern Poland, including those where Late Avar items have been found, were erected in reaction to this threat (Parczewski 2005, 30–33; Poleski 2013, 168)

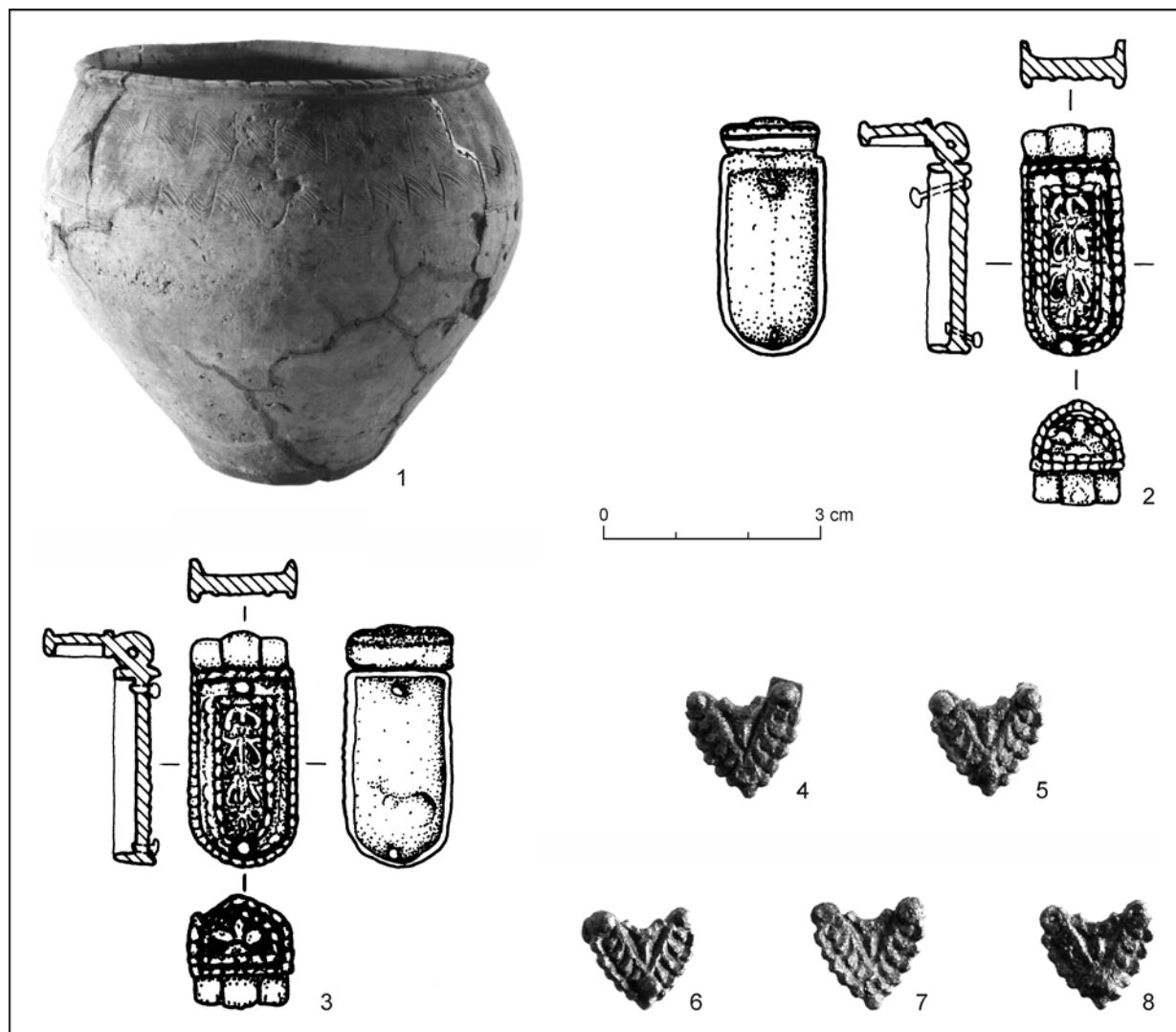

Fig. 5. Menzlin. Urn (size reduced, without scale) and fittings from grave 32.

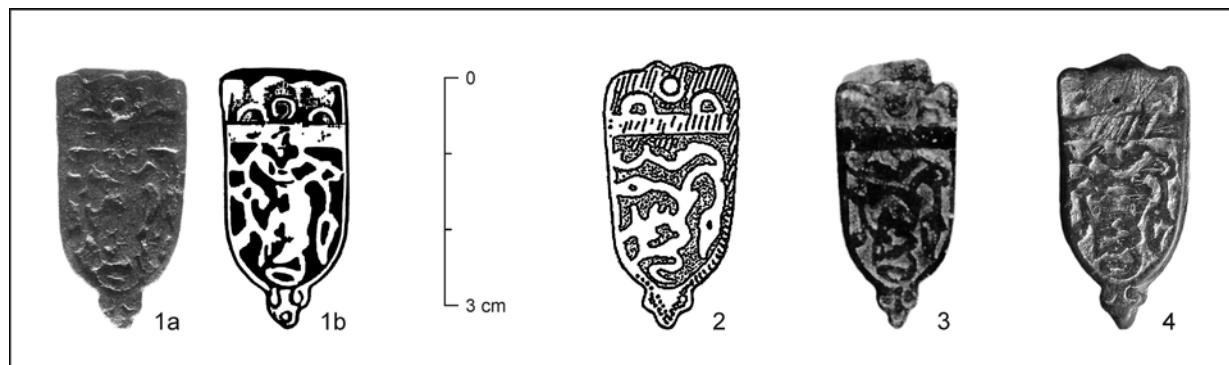

Fig. 6. Early Carolingian strap-ends decorated in Tassilo Chalice Style. 1 – Kraków-Wawel Hill; 2 – Petronell (Stadler 1989); 3 – Cristuru Secuiesc; 4 – unknown localization.

and the finds themselves were imported there during warfare activities. On the other hand, however, scarce written sources suggest that in the period of the late Khaganate, the Avars eagerly engaged in a long-distance trade, controlling in the same time the trade route connecting Western Europe with Kiev, passing along the Danube to its bend, and further to the east, towards the passes in the eastern Carpathian Mountains (Čaplovič 1997, 44; Třeštík 2009, 72, 73).

It seems, however, that the most probable hypothesis is the one claiming that the import of Avar products to the areas located in the Vistula and Oder Basins was mediated by the immediate southern neighbours. There is a series of tribal strongholds from Moravia, Bohemia, and Slovakia (in Moravia and Slovakia commonly referred to as 'pre-Great Moravian'), where we found Late Avar artefacts (Map 1), often counted in dozens (for example at Bohemian strongholds: Rubín-Dolánky, Praha-Šárka, Tismice, Moravian: Brno-Líšeň, Uherské Hradiště-Ostrov Sv. Jiří, Mikulčice⁶, Olomouc-Povel, and Slovak: Horné Orešany-Rekomberek)⁷. We cannot be sure, however, neither when these strongholds were abandoned nor whether they were erected already during the times when the late Khaganate still existed or later, during its decline⁸. Unfortunately, the strongholds are dated only generally back to the 8th–9th c. The fact that on these strongholds the Late Avar bronzes and hooked spurs (and sometimes also quasi-looped) are accompanied by rare items of the early Carolingian type (Robak 2015) seems to contribute to the hypothesis that the Slavic elites showed an increasing demand for luxury goods, associated probably with their gradual emancipation. It could take place still with the consent of the Khaganate or in opposition to its politics. The fact, however, that most of finds could be dated back to the loosely understood turn of the 8th and 9th c. (Late Avar bronzes are mostly dated back to the Late Avar III and IV periods, while the early Carolingian items to the last third of the 8th c. and the first third of the 9th c.) greatly hinders placing the process in the exact context of historical events. It could take

place already in the period of prosperity of the late Khaganate, with its consent, during the Frankish-Avar wars (782–805), when the Slavs inhabiting the Middle Danube Basin attempted to turn the situation to their advantage or after the ultimate political collapse of the Khaganate (805), when it no longer presented an obstacle.

The Late Avar products, therefore, could be brought to areas located in the Vistula and Oder Basins either directly from the Khaganate or through Moravia (and maybe even Bohemia?) both in the second half of the 8th c. and later, in the period immediately after the collapse of the Khaganate or even during expansion of the Great Moravia (second half of the 9th c.). It is likely that, as a scrap material, the Avar bronzes were in trade still in the 9th c. (Galuška 2013, 60; Profantová 2010, 231, 232, 255; Ungerman 2007, 222, 223; Zábojník 2005, 104). It is no big surprise that in Polish territories these items concentrate around early medieval tribal centres in Silesia and Lesser Poland, respectively in strategically located points at the outlets of Carpathian passes, which in itself indicate the direction where they were imported from (Map 1). A natural route of import of most of these items seems to be the Moravian Gate, through which items traded in Moravia could get to Silesia and western parts of Lesser Poland.

It should be noted, however, that researches performed in Silesia by K. Jaworski (Jaworski i in. 2012, 42, 43) revealed that on none of the sites where the Late Avar bronze products were discovered, these artefacts were accompanied by contemporary ceramics. On the contrary, there are ceramic items dated back to the second half of the 9th c. and even the 10th c. It is thus highly probable that also items dated back to the 8th c. or the beginning of the 9th c. were brought there together with the Great Moravian products found in Lower Silesia dated, based on stylistic features, back to the second half of the 9th c. and the beginning of the 10th c. A similar scenario can be assumed in the case of two Late Avar finds from Greater Poland (Ostrów Lednicki, Biskupin), where these items were probably imported through Lower Silesia. The attractiveness and thus longevity

⁶ This, of course, applies to the so called 'pre-Great Moravian phase' of Mikulčice (Galuška 2013, 43–48).

⁷ Profantová 2010; Zábojník 2011. In the neighbourhood of the Rekomberek stronghold a large deposit (86 items) containing mainly Late Avar bronzes was found (Pieta 2015; Pieta/Ruttay 2017).

⁸ The fact that many 'flagship' strongholds linked with the so called Nitra Principality (Nitra, Bojná, Pobedim, Majcichov), whose origins for many years were dated back to the turn of the 8th and 9th c. – allegedly as a consequence of rapid social and economic changes that took place among the 'liberated' Slaves after the first defeat of the Khaganate in 795–796 – in fact were erected closer to the middle of the 9th c. (Henning/Ruttay 2011), gives credence to the assumption that strongholds considered as older (tribal) could be used longer than only to the end of the 8th c. Recently, his doubts concerning this issue were openly expressed by P. Šalkovský (2015, 102), although I strongly believe that this traditional view will soon be abandoned. In the Carpathian Basin tribal strongholds could function, more or less, undisturbed still throughout the 9th c. (Beranová/Lutovský 2009, 65–95).

of the Avar decorations is confirmed by a find of a fitting from Trepca that was later remodelled into a pendant (*Ginalski/Glinianowicz/Kotowicz 2013, fig. 5: 1*). Similarly remodelled items are present also in Great Moravian burials (*Galuška 2013, 60*).

In order to better understand faintness of the Avar-Slavic relations in the discussed here part of Europe, we should realise the contrast that arises when we try to reconstruct these relations based on archaeological sources and compare them with the situation at the southern side of the Carpathian and the Sudetes. Already the number of Late Avar artefacts found so far in territories located to the north from the Carpathian Mountains, Sudetes, and Ore Mountains and its mere comparison with the number of similar finds from those parts of Slovakia, Moravia, and the Bohemian Basin (when we have hundreds of items) where there are no skeletal and bi-ritual cemeteries characteristic of the culture of the Khaganate (Map 1; *Profantová 2010; Zábojník 2010, fig. 6; 2011, fig. 1*), reveals profound differences reflecting distinct cultural situations. There is no doubt that the Slavs inhabiting areas of today Slovakia, Moravia, and Bohemia had strong relations with the culture of the Khaganate, directly adjacent to the lands they occupied, while to the north from the Carpathian Mountains the number of finds seems to confirm the hypothesis that mutual contacts between these cultural formations were only incidental and selective.

In the case of territories of today Slovakia and Moravia we can even talk about direct political dependence on the Khaganate, which borders in the 8th c. were delineated by the scope of cemeteries nearly reaching ramparts of local strongholds in the area of Nitra⁹. The character of these interactions is,

however, difficult to verify using only archaeological methods. The lack of skeletal burials makes it impossible to determine to what extent (and even if at all) the Slavs inhabiting the aforementioned areas of Slovakia, Moravia, and Bohemia were subjected to cultural 'avarisation'. The fact that such process in the 8th c. took place in some areas of today Southern Slovakia and Moravia is confirmed by an increasing scope of (early and middle) Avar skeletal and bi-ritual cemeteries, replacing in some places typical Slavic crematory burial grounds (*Zábojník 1996; 2009, fig. 2*). The nomads themselves were not focusing on forced cultural subordination of the settled society. We should rather assume that this process was voluntary and that the Slavs simply adjusted to new circumstances and adopted the culture (together with its ideological background) of the stronger neighbour they were forced to cooperate with. It cannot be excluded that such a progressive 'avarisation' of the Middle Danube Slavs, interrupted at the beginning of the 9th c. by the Franks, would finally reach also upland territories, unattractive for the nomads themselves.

Hundreds of Avar decorations found both loosely and in deposits at Bohemia, Moravian and to slightly lesser extent also at Slovak (mainly in Western Slovakia) strongholds and in their vicinity provide a vast space for interpretation. One of possible options is a situation, when the Slavs (or their elites), similarly as their southern cousins inhabiting areas of the Eastern Alps, who in the 8th c. remained under political influences of the Khaganate, applied Avar attire or its elements in order to manifest their social position, possibly also cultural identity and adherence to a given group (*Daim 1998; Eichert 2013*)¹⁰. In a situation of forced but long-term (smaller or

⁹ The unpublished cemeteries – skeletal in Nitra-Selenec (*Ruttkay/Bielich/Daňová 2015*), Nitra-Mikov dvor II (*Ruttkay a i. 2016, 47*) dated back to the first half of the 8th c. and the second half of the 8th c. respectively, and bi-ritual in Nitra-Dolné Krškany Bioveta (*Zábojník 2009, 104, 105*) – are located about 3 km from the stronghold on Zobor that, as suggested by archaeological sources, was used already in the older phases of the early Middle Ages (*Pieta 2011, 203, 204; Ruttkay 2015*). The existence of strongholds on Hradný Kopec and Martinský Vrch located in today Nitra before the 9th c. is not sufficiently confirmed in sources. Nevertheless, it seems that the scope of Late Avar cemeteries meets here a culturally different (Slavic) and densely populated area of the Middle Nitra Basin with its centres (in 8th c.) located about 40 km from Nitra in Bojná-Žihľavník, district Topoľčany and Klátova Nová Ves, district Partizánske. We can observe a very similar situation in the area of the Lower Váh Basin (between Nitra and Bratislava), Košice Basin, and in southern Moravia. I thank J. Zábojník, M. Ruttkay, and M. Bielich for the information about the cemeteries.

¹⁰ This is substantiated by a series of elite burials from the second half of the 8th c. containing Avar sets of belt fittings. These burials are located far to the west, outside the scope of Avar skeletal and bi-ritual cemeteries, in areas of Eastern Alps, to the east of Enns (Hohenberg, Krungl, Kremsdorf) – that is in areas inhabited by the Slavs, although then considered rather to be a political domain of the Avars (*Eichert 2013; Szameit 1994; 1996; Szameit/Stadler 1993*). The hypothesis that the Avar attire was attractive to the Slavs receives further support from recent discoveries of burials with Avar belts from Iffeldorf in eastern Bavaria (*Lampl u. a. 2014; Losert/Szameit 2014*) and Menzlin in Pomerania (Fig. 5; *Kleingärtner 2014, 379*) with elements characteristic of the decline of the Late Avar period (see *Trugly 2008, pl. 19: 36, 37; Szenthe 2013a, fig. 3*). Another example is provided by graves from Dalmatia and borderlands of today Slovenia and Croatia containing fragments of Late Avar strap fitting sets (*Petrinec 2009, 172–183*). It is also worth noting that the Late Avar fitting was found also in the Krak Mound (Fig. 2: 8), believed to be a kurgan. On the other hand the 'nobleman burial' from Blatnica in Northern Slovakia quoted many times in the literature is only a collection of stylistically mixed and incoherent items that it hardly could be referred to as an assemblage. Most likely these items were parts of an amateur collection of baron F. Rémay complemented in the 19th c. with a dubious story about a nobleman grave (*Robak 2017b*).

greater) collaboration of the Moravian or 'Slovak' Slavs with the Khaganate, that would be a definitely favourable move and to some extent even a natural strategy in relations with a stronger neighbour they needed to cooperate with.¹¹ This hypothesis is substantiated by the fact that soon afterwards elites of the Moravian Slavs began mimicking the attire of the Frankish aristocracy, particularly the tendency to use straps decorated with metal ornaments in a particular (Carolingian) type, previously unknown (or unappealing) to them. The acquisition of the Carolingian ways of dressing up was probably supported by the same mechanisms as the decision to adopt Christianity and was dictated both by the mere necessity and aspirations that could be satisfied only with the help of western partners dominating over their Slavic neighbours militarily and culturally. Adjusting to the Carolingian patterns of manifesting social status increased chances of the Slavic aristocracy and warriors to be accepted by their Carolingian counterparts and simultaneously proved their willingness to become a part of a given society (just like in the case of *comunitas christiana*). Only 80 years later, in the era of invasions and conquest of the Carpathian Basin by the Hungarians, the Bavarian bishops complained to the Pope that the Moravians who mingle with the Hungarians "*shave their heads in the Hungarian way*" and assault the Christians (Havlík 2013, 286). As we can see, therefore, identification with a dominant or currently stronger neighbour, particularly through imitating as important determinants of identity as attire and appearance, and immediate obliteration of any links with the defeated party was, at that time, a popular survival strategy. Was it applied also during the dominance of the Avar Khaganate?

Lack of skeletal graves from the 8th and the beginning of the 9th c. in areas discussed here does not allow, at the moment, to verify this hypothesis. The hypothesis about the common application of Avar decorations in the 8th and at the beginning of the 9th c. by the Slavic elites (men) inhabiting areas directly neighbouring the Khaganate (today

Slovakia, Moravia, and Bohemia) remains, however, probable also due to the fact that those are generally the only types of decorations (dated back to this period) of the male attire found in large numbers at strongholds and in their vicinity (Galuška 2013, 41–91; Profantová 2010, 230; Zábojník 2011). By comparison – contemporary early Carolingian imports (of any type) from territories of today Slovakia, Moravia, and Bohemia could be nearly counted on the fingers of one hand (Profantová 2016; Robak 2013b, 192; 2015). Most of these items (if we can talk about a majority in the case of only few specimens) come from areas of the Bohemian Basin, the land that directly bordered Carolingian territories and at the end of the 8th c. and the beginning of the 9th c. repeatedly became an arena of the Carolingian military operations (791 and 805–806).

Another possible explanation of the phenomenon of this common presence of Late Avar artefacts in areas of today Slovakia, Moravia, and Bohemia is provided by a hypothesis that such products were brought in mass (in many different ways: as loot, trade items or raw material)¹² to lands located to the north of the borders of the Khaganate mainly during the period of the political decline of the Khaganate and the Frankish-Avar war (after 791) or even later, but mainly as a scrap material used in production of other items. Application of single items in accordance with their original function was only incidental. As an argument supporting this hypothesis we can mention here an observation that the vast majority of these items are typical only for the stylistics of the late and decline Avar periods (Galuška 2013, 88; Zábojník 2011, 208) and the fact that most of them bear traces of long-term use – they are often damaged or defective castings. As a consequence, they could have remained in circulation as a valuable raw material for a considerably long period of time, namely even throughout the first half of the 9th c. Occasionally, Avar fittings are found in skeletal graves – both belonging to the horizon of the oldest skeletal graves in Moravia (for example Mikulčice, grave 108/II; Modrá, grave 22)

¹¹ In the Frankish written sources from the time of Frankish-Avar wars (782–805), the Avars as well as the Slavs are generally mentioned jointly, as a single enemy. This, however, shows also that the Franks made no effort to distinguish them, particularly when they were not easily distinguishable. According to the proverb, fine feathers make fine birds, and in the Middle Ages the attire, including a hairdo, was a primary determinant of ethnic and cultural identity and group affiliation (while today it is the language that serves as such a cultural determinant), and based on those features people attributed ethnicity to a given person. This procedure, however, had a series of consequences – particularly legal – as an individual was subject to laws of his own people. All this should make us ask, how many people labelled by the contemporaries (particularly the Franks) as the Avars, were Avars indeed, and how many were simply Slavs wearing Avar attire. Another question is how many of those Slavs quickly changed their appearance, when being 'an Avar' was no longer desirable (once the Avars became conquered people).

¹² Robbery dig-ins discovered during exploration of burials of most cultures and epochs contributes to the conclusion that robbing was a common method of acquiring valuable items. Late Avar burial grounds were not spared this fate – the practice is there widely widespread, particularly in the area of Komárno (Zábojník/Béreš 2016, 61, 62). There remains, of course, an open question of whether the Avar graves were robbed by the 'revengeful' Slaves or 'greedy' tribesmen.

and those dated back to the second half of the 9th c., corresponding already to the Great Moravian period (e. g. Břeclav-Pohansko, grave 17/ŽP). Usually, however, such items do not reproduce their original function, serving, at best, as fittings of saddlebags (Staré Město, grave 291/AZ; Ducové, grave 1205) or pendants (Břeclav-Pohansko, grave 17/ŽP) and only in few cases (Modrá, grave 22; Staré Město, grave 307/AZ) as belt fittings although without the entire set (*Galuška* 2013, 54–70).

With the current state of knowledge, however, the first hypothesis (gradual ‘avarisation’) does not exclude the second one (import of scrap material). The mere fact that we find items nearly solely dated back to the late and decline Avar periods (generally the second half of the 8th c. and the first quarter of the 9th c.) is consistent with the propagation of the Avar cultural model (or its selected elements) from the south to the lands located to the north of the Middle Danube. The process itself is perceptible thanks to the presence of skeletal and bi-ritual burial grounds containing pieces of equipment typical for Avar burials from the Transdanubian areas (*Zábojník* 1996). In this case it is not important whether we deal here with an actual migration of the population from the south or rather propagation of the Avar cultural model in a previously Slavic environment. It is, however, important, that in such areas Avar strap fitting sets were applied and that such items could get to the north, to the lands of Moravia and Slovakia or Bohemian Basin still in the period of their primary use. On the other hand, however, the social decline of the Khaganate and its elites at the beginning of the 9th c. certainly ‘freed’ large groups of craftsmen who had previously worked for the Avars and who then needed new customers. Natural recipients of their services were the newly formed Slavic elites, who in the first half of the 9th c. inhabited Moravia and Western Slovakia (*Zábojník* 2005, 104). Migrating craftsmen took their tools and valuable raw materials (such as scraps of nonferrous metals) with them. Somewhat in parallel to these processes, Avar items were brought in to these territories also as loot plundered at the turn of the 8th and 9th c. during the wars – either by the Franks or the opportunistic Slavs – and then put into circulation.

As mentioned above, the lack of skeletal graves outside the Khaganate does not allow us to provide an unambiguous answer to the question of whether the Slavic elites inhabiting areas of Moravia, Slovakia, and Bohemian Basin in the 8th c. and at the beginning of the 9th c. applied the ‘Avar type’ attire.

Single skeletal graves in Moravia and Slovakia do contain Late Avar strap-ends, but we should not overlook the fact that even the oldest among them (Mikulčice, grave 108/II; Modrá, grave 22) come from the period when the Moravians had already changed their political orientation to the west (turn of the first and second quarters of the 9th c. or the beginning of the second quarter of the 9th c.) and such single Avar fittings are usually already accompanied by late Carolingian fittings. What was the prevailing fashion before that period, for example in the second half or at the end of the 8th c., remains unknown. It is equally possible either that the Slavs commonly applied single Avar fittings to decorate straps (*Profantová* 2010, 230–232), they did that only incidentally and in their own, unique way (*Galuška* 2013, 85, 86) – as for example in the case of skeletal graves 291/AZ or 307/AZ from Staré Město and grave 17 and 20 from Dubovany dist. Piešťany¹³) – or that they used belts in a typical Avar form with more or less elaborated sets of fittings in order to highlight their social position. They did not have to produce them – imports from the Khaganate were sufficient enough (*Ungerman* 2007, 223). The fact that the Avar bronzes were used as a source of raw material long in the 9th c. does not exclude any of these hypotheses. Contrary to previous speculations (e. g. *Klanica* 1972, 65–67; *Poulik* 1960, 159; 1975, 29; *Szymański* 1995, 129) there is no evidence that could confirm that the Slavs inhabiting areas of today Moravia or Slovakia, located outside the borders of the Khaganate, produced belt decorations in the Avar type themselves (*Galuška* 2013, 46, 47, 87; *Zábojník* 2011, 210).

Finally, it would be useful to make here some reservation, namely that if not for the burial assemblages of the Grabelsdorf type from the areas of the Eastern Alps (Hohenberg, Krungl, Kremsdorf) or the find from Iffeldorf in the Upper Palatinate¹⁴, none of the researchers, relying only on loose finds, would reasonably venture to assume that also in these areas some elites (either Slavic or Avar residents) used a complete set of strap fittings of the Avar type in order to express their privileged social position. Following an analogical observation we should conclude that if not for the hundreds of burials of Great Moravian warriors containing the equipment, based on the loose finds coming nearly solely from Great Moravian strongholds, we could successfully claim that in Moravia and Slovakia only single, selected components of strap fittings of the late Carolingian type were used – and not the entire sets. What is more, perhaps we would not even know how those original Carolingian sets

¹³ *Staššíková-Štukovská* 2005, 303.

¹⁴ See footnote 10.

looked like. From the Western Europe we know complete sets nearly only from finds of the Vikings' deposits and iconographic sources from the epoch. Faced with the custom of not placing the equipment in graves adopted at the turn of the 8th and 9th c. in the Carolingian State, we would be unable to complete even a single late Carolingian sword set relying only on loose finds from the former Carolingian Empire. Even the design and the composition of early Carolingian sword sets was confirmed (still partially) only recently by a find of a deposit from Aggbichl near Marquartstein, Lkr. Traunstein in Bavaria (*Helmbrecht 2008*). In this situation a find of the only complete (or nearly complete) belt set of the Avar type from Moravia (near Zlín) in a deposit (*Galuška 2013, 80–84*) does not necessarily mean that prior to the deposition the belt was not used by some local warrior. Simply we have so scarce and scattered data that each new find can radically change our perspective. Regardless of their position on the causes, however, researchers are unanimous that the greatest inflow of Avar imports to the territories of today Moravia, Slovakia, and Bohemia took place at the turn of the 8th and 9th c. (*Galuška 2013, 91; Zábojník 2005, 104*).

CAROLINGIAN IMPORTS

Locations of finds of Carolingian-type imports on a map nearly precisely copy the distribution of clusters of Late Avar imports in the discussed here European areas (Maps 2–4). This, probably, is a consequence of two simple facts. First of all, various imported and luxury goods naturally concentrated around centres occupied by elites for whom they were imported or locally produced (using imported raw materials, for example scrap metal). At most of those sites or in their vicinity also other, not only Avar or Carolingian, luxury goods and decorations were found. Secondly, it is linked with the state of research, particularly long-term excavations at a series of Lesser Poland tribal strongholds during which these items were acquired. It cannot be denied that the number of finds significantly cor-

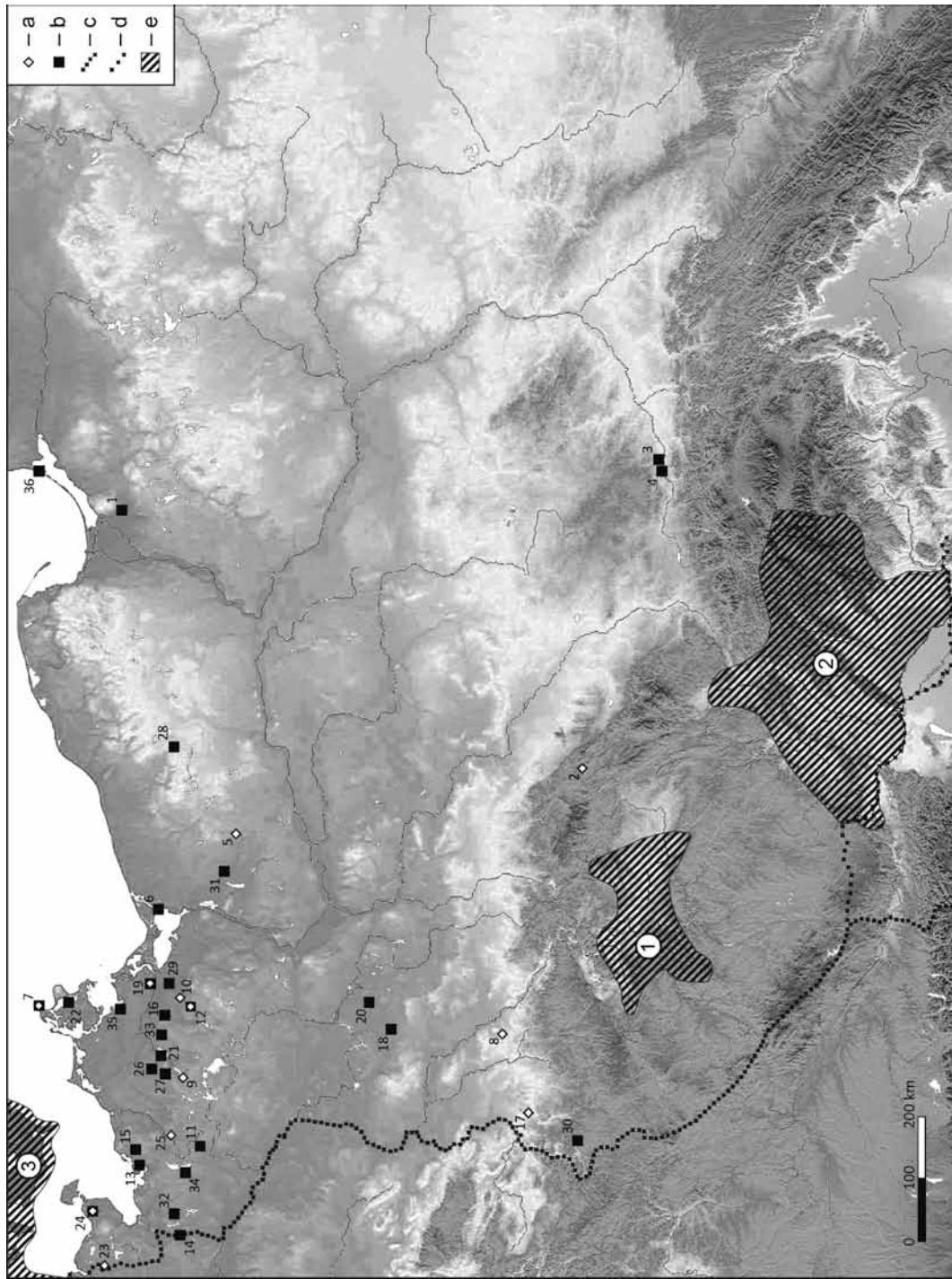
relates with the intensity of researches performed in a given area.

When I write here about items of the Carolingian type, I focus on types of items characteristic of the Carolingian material culture, particularly components of the male attire and weaponry, but also those that could be considered as foreign, that is imported from a foreign cultural circle and those that were not popularised enough so the local cultural environment did not initiate a mass production of their copies (respectively, from various reasons, for example linked with technology or resources, they could not be produced locally). Wearing them was thus a good strategy to distinguish oneself from a given social group and could be used to manifest an actual social position or an ambition to belong to some group. Therefore, the category of items of the Carolingian-type on lands located in the Oder and Vistula Basins generally covers Great Moravian items, because it is Moravia and Slovakia where we find their closest and most accurate analogies. In some cases we can even indicate places where such items were presumably manufactured¹⁵. In terms of a warriors' (and particularly members of the elites) attire and equipment, the material culture of the Slavs inhabiting territories of today Moravia and Western Slovakia until the turn of the first and second quarter of the 9th c. was highly parallel to the trends coming from the Carolingian State. Until the mid-9th c. such items are practically indistinguishable from the Carolingian originals (probably most of them are imports indeed). Only in the second half of the 9th c. items of the Carolingian type, particularly strap fittings, gained local features in Moravia and Slovakia, although they still followed general trends borrowed from the West (*Robak 2013b, 171–185, 213–215*). This, however, after a detailed analysis, makes these artefacts relatively good independent chronological determinants.

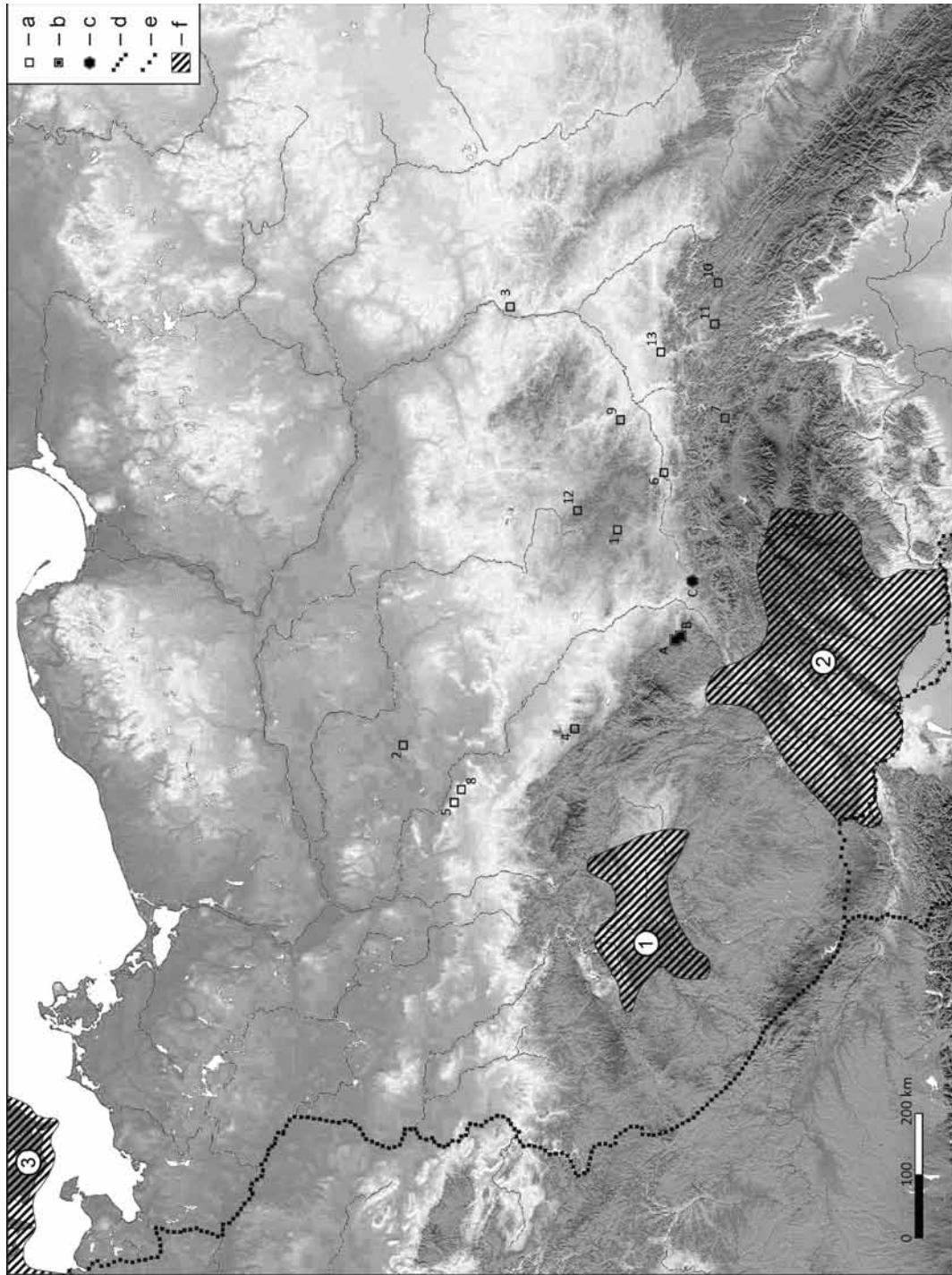
Generally, on lands located in the Oder and Vistula Basins, only a few items could be considered as the Carolingian (western) originals (List 2)¹⁶. These include, among other, a fitting of a small strap (judging from its size most likely a spur strap) from Kraków-Wawel Hill (Fig. 6: 1; *Zoll-Adamikowa 1998*)

¹⁵ One of such places could be the stronghold in Bojná, district Topoľčany in Slovakia, where we have discovered hundreds of strap fittings of various types dated mainly back to the second half of the 9th c. and the beginning of the 10th (*Robak 2013a; 2013b; 2014; 2015*). Single items strikingly similar to those from Bojná are found in Western Slovakia and one comes from Kraków-Dębniki (*Robak 2013b, 73, 176*). The general picture drawn by Great Moravian imports in southern Poland resembles rather reception of the Great Moravian culture in today Slovakia than in Moravia. Most of weaponry found in Slovakia is made of precious and non-ferrous metals. This is particularly evident when we compare equipment of graves with warriors' graves, which are relatively scarce in Slovakia. There is also a noticeable over-representation of items dated back to the second half of the 9th c.

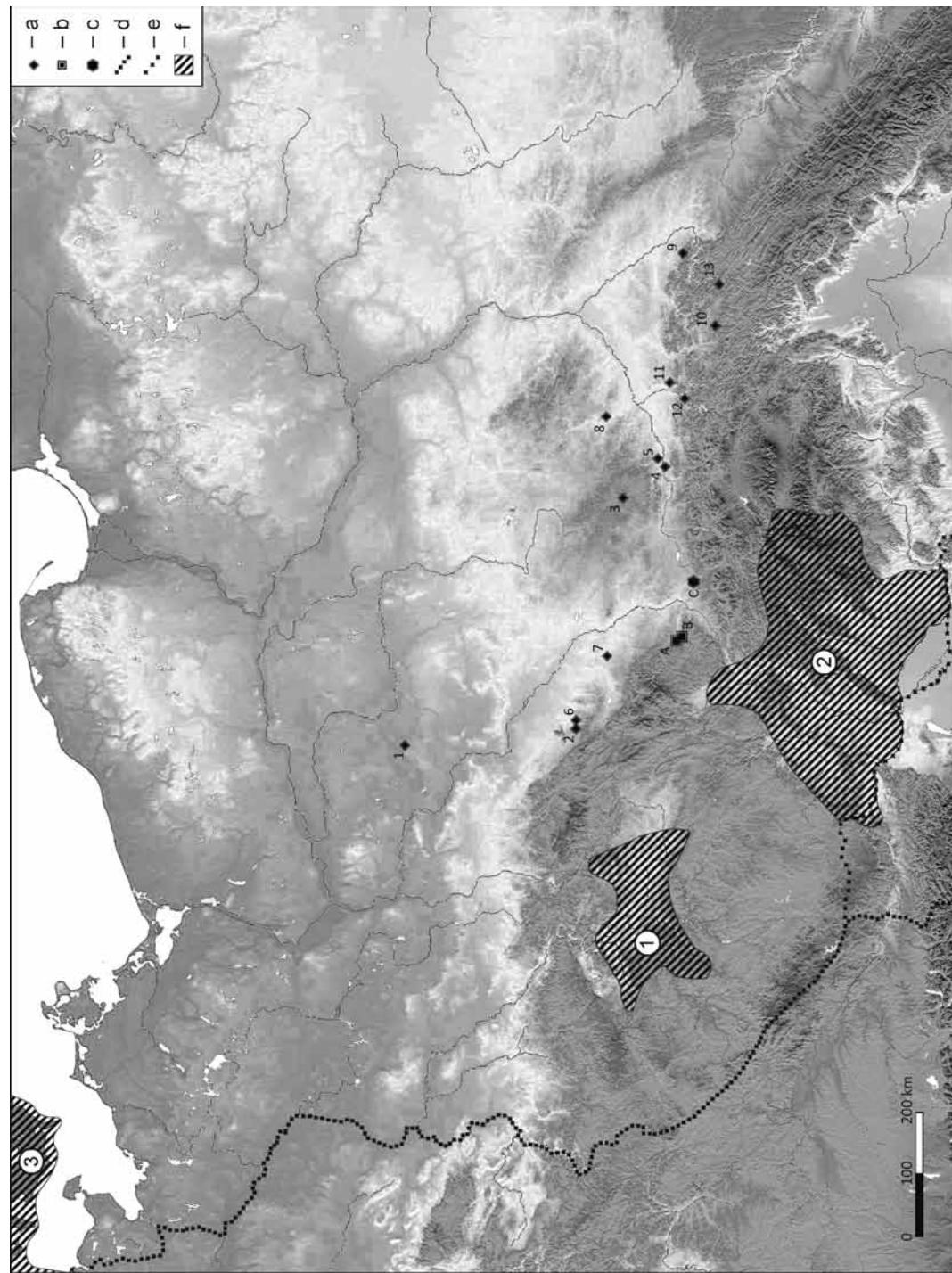
¹⁶ The spur from Kraków-Gródek dated sometimes back to the first half of the 9th c. (recently, for example, discussed by *Strzyż 2006, 108*) represents the type of spurs with the so called chalice-like prick, referred to as the York and Menzlin types (*Kind 2002, 289–292*). Spurs of the latter type are dated back to the 10th c. A very similar specimen has been found in a settlement in Obiszów (*Rzeźnik 2006, 185*).

Map 2. Finds of Carolingian items (second half of the 8th c.–turn of the 9th and 10th c.) in Western Slavic Territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes and Ore Mountains (List 2). Legend: a – Carolingian spurs; b – other Carolingian finds; c – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 803–828; d – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 828–906; e – areas of high concentration of the Carolingian and Carolingian-type finds: 1 – Bohemian Basin > 100 items; 2 – Moravia and Slovakia > 1000 items; 3 – Scardinavia > 100 items.

Map 3. Finds of items of the Carolingian type, most likely imports from Great Moravian territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes and Ore Mountains (List 3). Legend: A – stronghold in Chotěbuz-Podobora; B – burial ground in Hradec nad Moravici; C – Great Moravian warrior burials; c – Great Moravian stronghold; d – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 803–828; e – skeletal cemeteries with Great Moravian burials; b – areas of high concentration of the Carolingian and Carolingian-type finds: 1 – Bohemian Basin > 100 items; 2 – Moravia and Slovakia > 1000 items; 3 – Scandinavia > 100 items.

Map 4. Finds of plate spurs (various types), most likely imports from Great Moravian territories in Western Slavic Territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes and Ore Mountains (List 4). Legend: A – burial ground in Stěbořice; B – plate spurs (considered as Great Moravian); b – skeletal cemeteries with Great Moravian warrior burials; c – Great Moravian stronghold; d – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 803–828; e – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 828–906; f – areas of high concentration of the Carolingian and Carolingian-type finds: 1 – Bohemian Basin > 100 items; 2 – Moravia and Slovakia > 100 items; 3 – Scardinavia > 100 items.

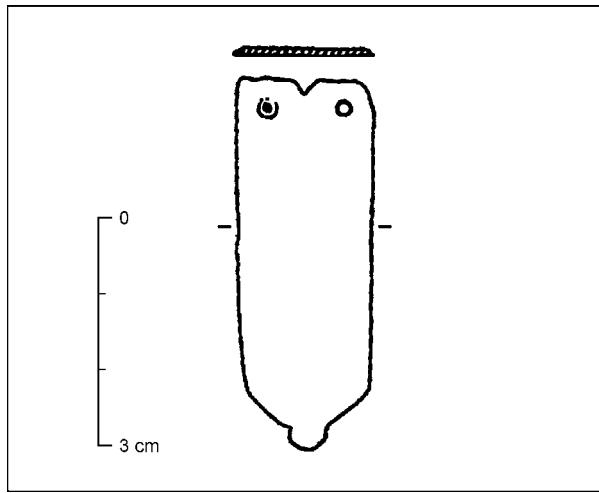

Fig. 7. Kraków-Nowa Huta-Mogila. Carolingian-type strap end.

decorated with a stylistics linked with the Tassilo Chalice Style and a slightly larger fitting, decorated with an end-knob, found in Kraków-Nowa Huta-Mogila (Fig. 7; Poleski 2013, fig. 97: 6). Items of this type are very typical for the elite culture of the early Carolingian period (second half of the 8th c. or, more likely, the last third of the 8th c. and the first third of the 9th c.) in the Carolingian State (Robak 2015, 312–315). Outside the central area of the Carolingian State such items are present mainly in territories covered at the beginning of the 9th c. by the Carolingian expansion, or speaking more generally, wherever at the end of the 8th c. and at the beginning of the first third of the 9th c. the army of Charlemagne and Louis the Pious operated, particularly in Dalmatia and southern Pannonia. Recently, more and more similar items are found also in western parts of Bohemia (Profantová 2016). While in today Moravia and Slovakia these are as rare items as in the entire western Slavdom, but of course at least until the first quarter of the 9th c. we cannot speak about any intense Carolingian cultural influences in these areas. The earliest wave of Carolingian imports (manifested, for example, by a presence of complete sets of a warrior's equipment in the Carolingian type) reaches Moravia and Western Slovakia at the end of the first quarter of the 9th c. (Robak 2013b; 2014; 2015). We cannot exclude, of course, incidental imports also in the earlier period, just as we cannot exclude that these items were imported later, already as a scrap mate-

rial. Taking into account cultural relations between Southern Poland and Moravia or Western Slovakia in the 9th c. (Wachowski 1994; 1997; Poleski 2013, 170–185), it seems that the most probable route along which these two early Carolingian fittings were imported to western Lesser Poland goes through Moravia (similarly as in the case of Late Avar fittings). This is much more probable than any form of direct import from Western Europe or the Bohemian Basin, although these options cannot be completely ruled out. Similarly as in the case of Avar artefacts, they could be imported as already out-dated items used only as a source of raw material.

I have already discussed the issue of the small strap-end from Kraków-Wawel and a very similar specimen from Petronell (Robak 2015, 317) including them into a group of items decorated with the manner of the so called twisted animal silhouettes (*winklig verknottete und verschränkte Struktur*). Recently, however, two nearly identical but much better preserved artefacts have been found that called my hypothesis into question (Fig. 6)¹⁷. Deciphering the image on fittings from Wawel and Petronell according to the pattern depicted on the item kept in a private collection, forces us to ask whether it is an animal silhouette at all and not only an abstract bundle of twisted lines mimicking the Tassilo Chalice Style. A simplistic imitation of the visual effect produced by animal or plant ornaments characteristic of the Tassilo Chalice Style, instead of a sophisticated image, was sometimes a measure used by craftsmen, particularly in the case of small fittings or fibulae (Robak 2015, 314). Although such items were not entirely common products (as there are also gilded specimens), they are quite dissimilar to items of the highest quality represented by most of goods decorated with the aforementioned stylistics.

The second fitting (from Kraków-Nowa Huta-Mogila) that could be considered also as an early Carolingian specimen is known only in a form of a schematic drawing (Fig. 7; Poleski 2013, fig. 97: 6). It seems that this item is larger than the first one, possibly a fitting of a larger strap. Similar fittings are known from elite skeletal burials belonging to the so called Biskupija-Crkvina Horizon being the earliest horizon of Carolingian finds in territories of today Croatia, mainly its Dalmatian part. The horizon is defined based on finds coming from abundantly equipped skeletal graves dated rough-

¹⁷ The first one is a fitting from Cristuru Secuiesc, jud. Harghita in Transylvania (Prohászka/Nevizánsky 2016). Unfortunately the second item (together with another strap-end) has been located at an auction in one of Munich antique shops. Despite intense attempts, it was impossible to determine its origins. The Author understands that the way the artefact was published is unscientific, but it could be the only opportunity to approximate how the ornament on the fitting found at Wawel Hill could look like.

ly back to the range between 790 and 850 (*Giesler 1974, 532, 533; Kleemann 2010; Robak 2013b, 17–22, 192, 193, 207, 208; pl. LXVI: 4, 5; LXXVI: 1a, 1b, 2*). This, however, does not mean that large strap-ends with an end-knob were characteristic solely for those areas. Items used as determinants of the Biskupija-Crkvina Horizon are typical Carolingian products and have their counterparts among finds from Western Europe.

In addition to the two aforementioned early Carolingian we should remember here also about a strap-end from Będzin (Fig. 17: 12; *Kouřil/Gryc 2011, fig. 14: 11; Rogaczevska 2002, 286, fig. 4: a*). As it is difficult to unambiguously determine its origins and purpose it was supposed to serve, I intentionally do not label it a ‘Carolingian import’. The item was made of lead and was never used (openings for rivets are not pierced). Generally, it seems that it served rather as a model to be reproduced using other materials, bronze for example. The fitting can be dated relatively well based on its stylistics. The ornament decorating the fitting is a typical example of still undeveloped Carolingian plant ornamentation¹⁸, characteristic particularly for the second quarter of the 9th c. (*Robak 2013b, 161*) and thus there is little doubt as to the cultural environment it should be assigned to. Items decorated in this style are known from Western Europe in relatively large numbers. There is, however, one obstacle that makes it difficult to assume beyond any doubt that the fitting from Będzin was manufactured in the West and then directly imported, namely the fact that the first wave of Carolingian imports to the territories of Moravia and Slovakia included also products decorated with the early plant style (*Robak 2013b, 166, 193, 194, 209*). The distinction between items ‘of the Carolingian type’ manufactured in Western Europe and those produced in Moravia is, in many cases, impossible. This applies particularly to the early period of Carolingian influences (first half of the 9th c.), when the ‘local’ style of decorating items of the Carolingian type (spurs, strap fittings) had not yet crystallised and thus craftsmen simply copied decorative patterns or entire products

imported directly from Western Europe (*Robak 2016*). It is possible that the fitting found in Będzin was indeed a copied Carolingian original that was supposed to serve as a model for further duplication. It will be very difficult to determine where it was produced, although it seems clear that most likely it travelled to Lesser Poland from Moravia. Including this item among imports from this area, substantiated at least by the territorial proximity, seems to be more legitimate than assuming that it was imported directly from the west of Europe. And in the absence of evidence confirming production of any decorations inspired by the Carolingian craft in lands located in the Oder and Vistula Basins, it would be rather difficult to consider the fitting as a local product.

In the areas of the Polabian Slavs, particularly today Mecklenburg and Western Pomerania the situation is utterly different than in today southern Poland. Carolingian products could be, and most likely were imported there directly from the Carolingian Empire either through trade activities or military and diplomatic actions intensely performed in Elbe region and Western Pomerania, particularly during the times of Charlemagne and the early years of reign of Luis the Pious (*Brather 1996, 73–81; Polek 2007*). The accumulation of items, mainly strap fittings and spurs, dated back to the first half of the 9th c., is legible particularly in the vicinity of the political and economic centre of the Obotrites located in Stargard/Oldenburg (*Brather 1996, 61; Gabriel 1988*). At that stronghold, in addition to other artefacts confirming intense contacts with the Carolingian State, archaeologists have also found traces of a palatium (*Gabriel 1986*), which makes this centre exceptional in scale of the entire north-western Slavic Territories. Some (possibly even a majority) of the Carolingian items could get to these territories through the Scandinavians (*Brather 1996, 61; Wachowski 1992, 110*). In the 9th c. they brought Carolingian and Hiberno-Scottish decorations made of non-ferrous and precious metals in large numbers to Denmark, Norway, and Sweden (Fig. 8). This particularly applies to coastal

¹⁸ One thing is, however, certain – in no case the fitting is an item of the ‘Blatnica-Mikulčice style’. The style (sometimes referred to as a ‘horizon’) simply never existed and the appearance of the term in the literature in the ‘60s and ‘70s of the previous c. is a consequence of a series of unfortunate coincidences mixed with carelessness (for details see *Robak 2013b, 22–25; 2017b; Ungeran 2011*). Fittings that for decades were assigned to the so called ‘Blatnica-Mikulčice style’ are simply of Late Avar or Carolingian types (or neither of the two, but researchers do not know how to label them). Craft and art of both these cultures freely drawn from Byzantine and oriental sources (independently and from various reasons), particularly in the second half of the 8th c. and at the beginning of the 9th (*Daim 2000; 2001; Wamers 2015, 75, 76*). Fittings of the Carolingian type from the Slavic Territories have their analogies (sometimes even perfect matches) among Carolingian originals from Western Europe, only nobody has sought them. Similarly, late and decline Avar fittings, as for example the fitting from Bolesławiec, in the Polish literature are referred to as ‘Blatnica-Mikulčice’ (e. g. recently: *Jaworski i in. 201, 42; Poleski 2013, 171; 2014, 152, 153*). The fitting from Bolesławiec is a beautiful example of the late and decline Avar craft with features of the Italo-Byzantine style. Similar items can be found in the entire Central and Eastern Europe, from the Alps through the Balkans, Crimea, to the Azov steppes (*Daim 2000, 185, fig. 112, map 3; 2010, 67–70; Szente 2013b, 316, 317*).

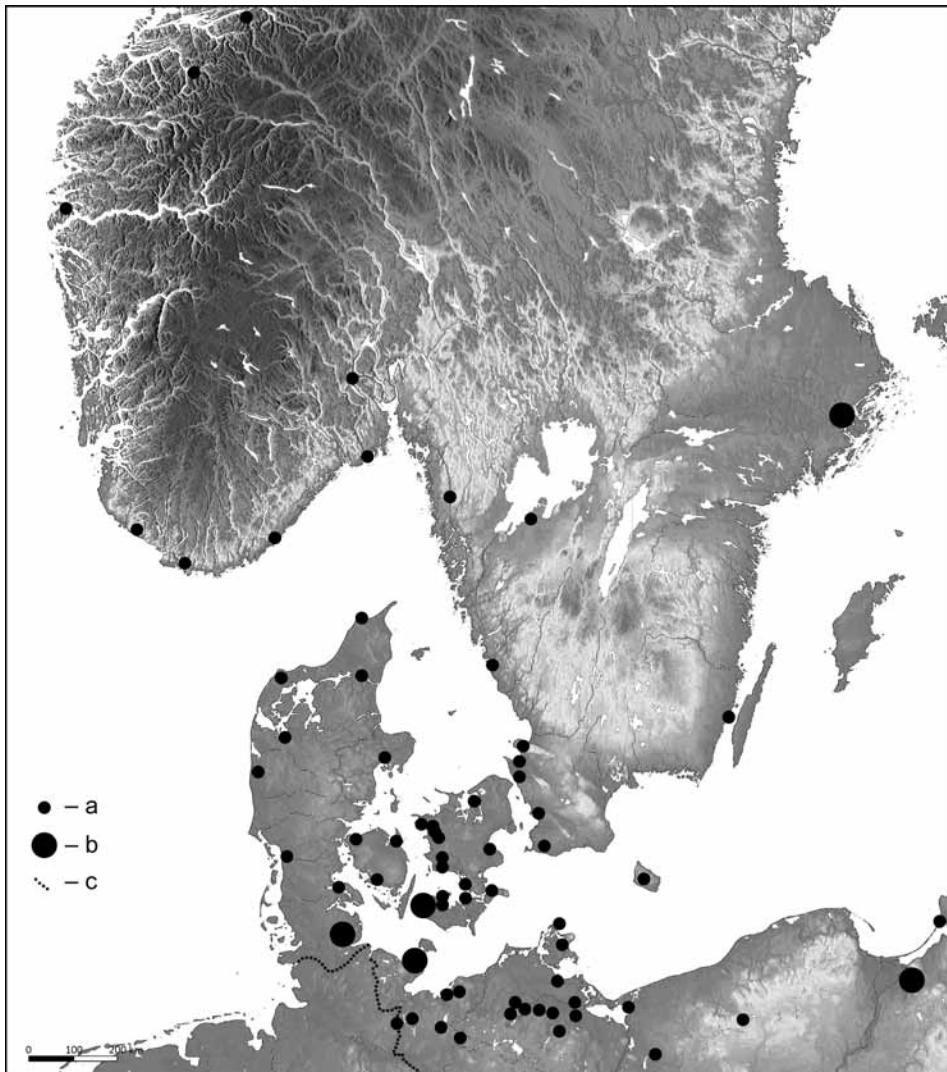

Fig. 8. Distribution of Carolingian metalwork in Scandinavia and Pomerania. Legend: a – one find; b – two and more finds; c – borders of the Carolingian state in the 9th c.

trade settlements, including those located in Polish parts of Pomerania (Wolin, Truso). Possibly Scandinavians even produced some of the items of the Carolingian type themselves.¹⁹ Occasionally, we found also Carolingian coins in these areas, whose occurrence is linked with the Scandinavians' activities as well (Bogucki 2006). Although the number of Carolingian imports in the territories occupied

by the Polabian Slavs and in Pomerania (which eastern parts were inhabited in 9th c. by Prussian tribes), when compared to Moravia and Slovakia, is relatively small (comparable for example with today Southern Poland), the finds concentrate in a much smaller area and, unlike in the case of lands located in the Oder and Vistula Basins, are more diverse (Fig. 9–14).

¹⁹ This applies particularly to elements of spur fastenings (decorated loops in particular) adopted by the Scandinavians in the 9th c. from the Carolingians together with buckle spurs. Loops of the Carolingian type, sometimes identical as those found on the continent, are discovered in Scandinavian burials and in settlements on the British Isles and in Scandinavia (Bersu/Wilson 1966, 35–41; Paterson *et al.* 2014, 87, 88; Wamers 2011, 72–74). There is no reason, however, to believe that they were all imported from the continent. What is more, the period when they were used is dated from the mid-9th c. to the end of the 10th c. – that is long after strap fittings of the Carolingian type ceased to be used on the continent. In this context, loops from the kurgan 3 in Świelubie (Łosiński 1966, 167, 168) are most likely Scandinavian products although mimicking the Carolingian type. They are accompanied by strap fittings in a form of a bended plate, also typical for Scandinavia and the British Isles. I thank to A. Janowski from IAiE PAN in Szczecin, who drew my attention to the assemblage from Świelubie.

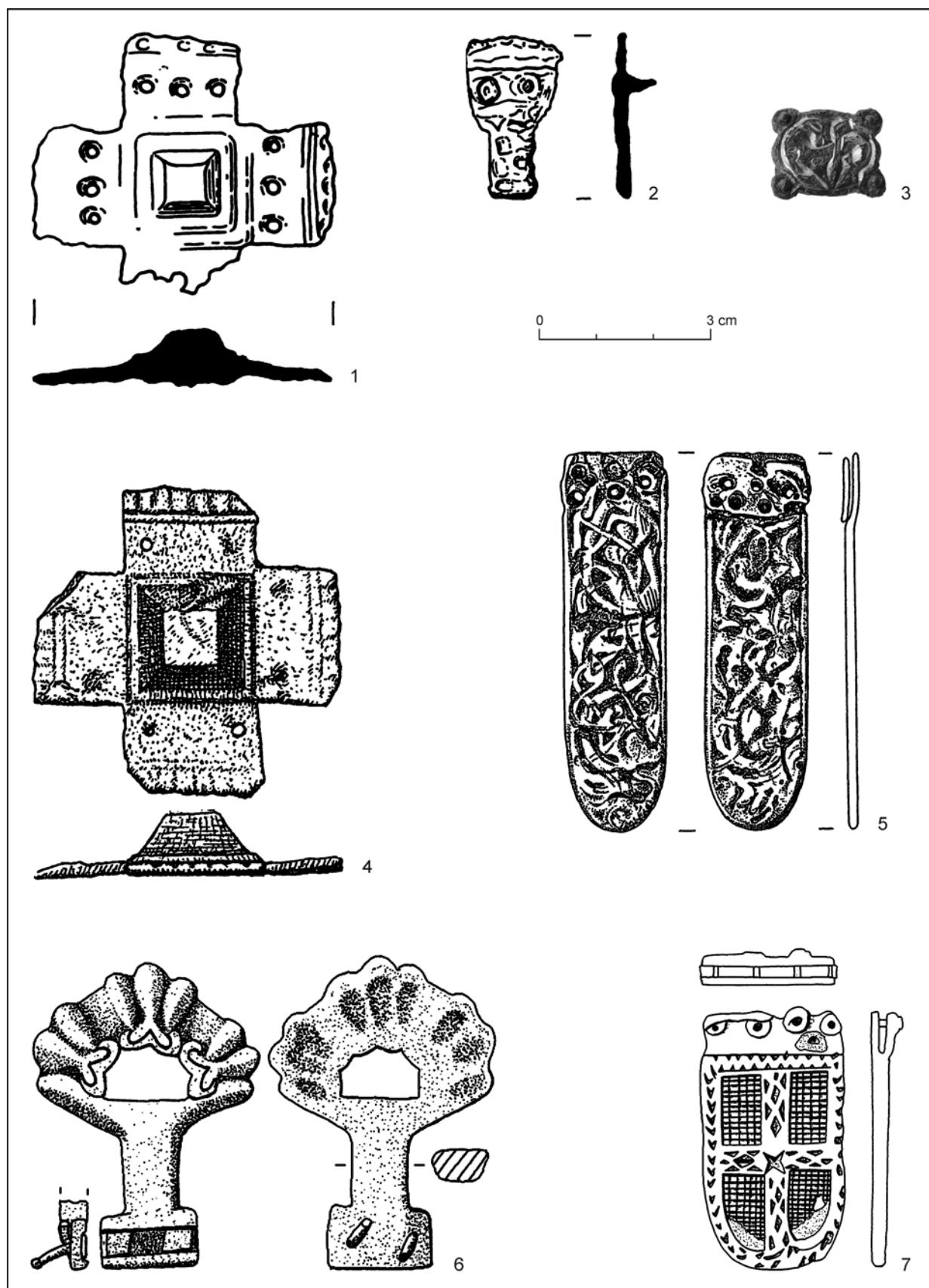

Fig. 9. Carolingian-type finds. 1, 2 – Arkona-Puttgarten; 3 – Schwerinsburg; 4 – Hammersburg; 5 – Mittenwalde-Pennigsberg; 6 – Neukalen; 7 – Sukow-Marienhof.

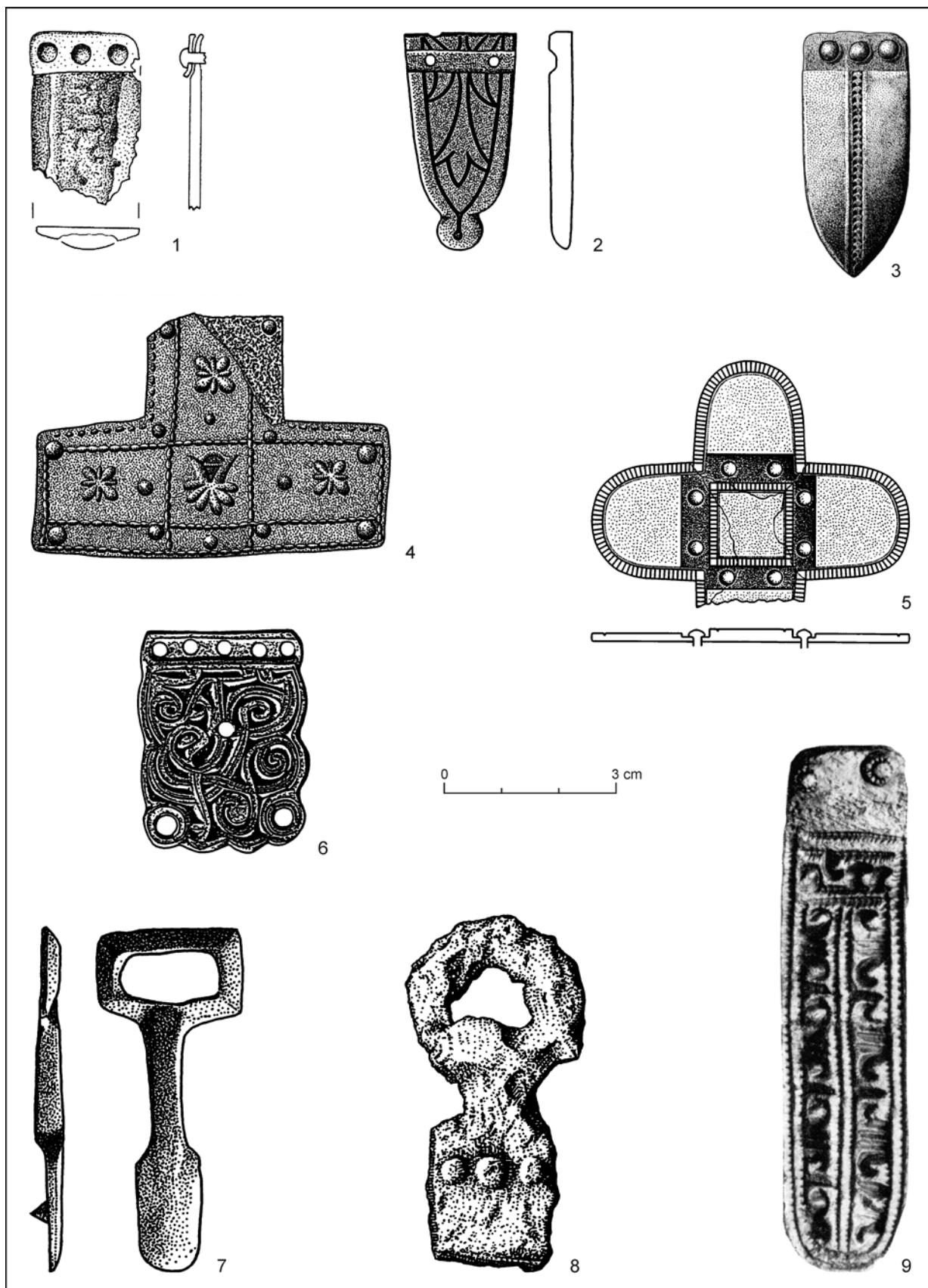

Fig. 10. Carolingian-type finds. 1–7 – Starigard-Oldenburg; 8 – Teterow; 9 – Luckenwalde.

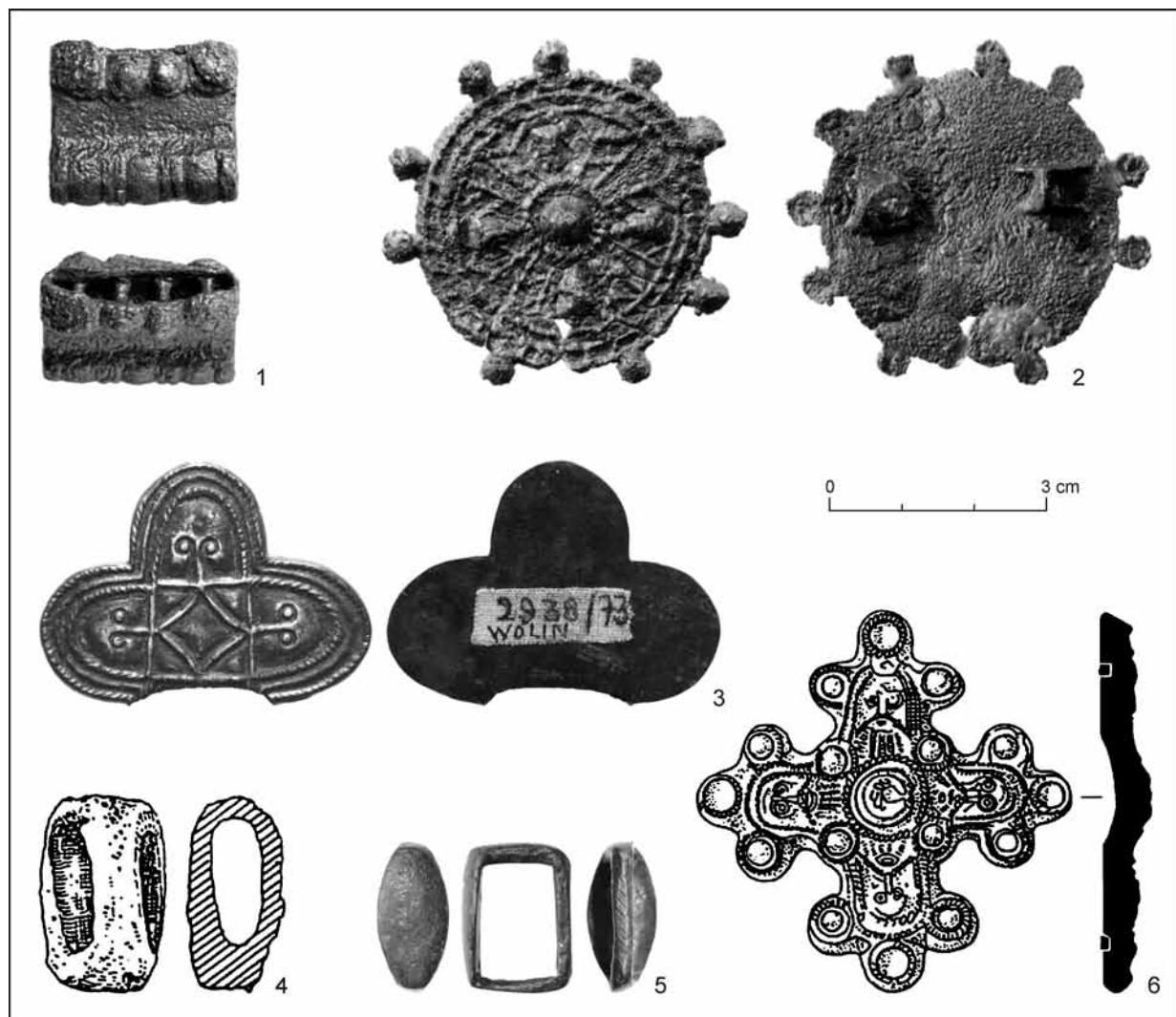

Fig. 11. Carolingian-type finds. 1, 2 – Janów Pomorski (Truso); 3 – Wolin; 4 – Radacz; 5 – Stargard; 6 – unknown place in Sambia.

I deliberately did not put on the map finds of imported weaponry, such as heads of pole weapons and axes. In the case of these items their popularity, or even their mere acceptance, was not conditioned by visual attractiveness or cultural meaning they inferred (as in the case of warrior's attire), but simply by their usefulness that users would probably accepted without much regard for ornamentation or origins of the item. Such items could be (and were) used for a very long time, even passed on from one generation to another.²⁰ Their typological variability is, as for the needs of archaeological research, insufficient. The latter comment applies particularly to axes and heads of pole weapons that could hardly be considered

status determinants or a measure of manifesting own social position – at least as long as they were not 'parade' specimens. Unlike decorations or elite (precious) weaponry their dispersion does not necessarily reflect actual economic and cultural relations between given areas of production and occurrence. Another issue that eliminates similar items from this analysis is the fact that most of them cannot be assigned to a single cultural milieu (as for example three-leaf or rhomboidal arrowheads). Carolingian swords provide a good example: it is commonly known that they were often distributed by the Scandinavians and thus their geographical distribution reflects the scope of rather Scandinavian not Carolingian influences (Łosiński 2008, 153).

²⁰ See Ahmad ibn Rustah Book of Precious Records, chapter 12, line 252, who wrote about a custom popular among the Rus' to pass a sword on to a newly born son (Labuda 1999, 120).

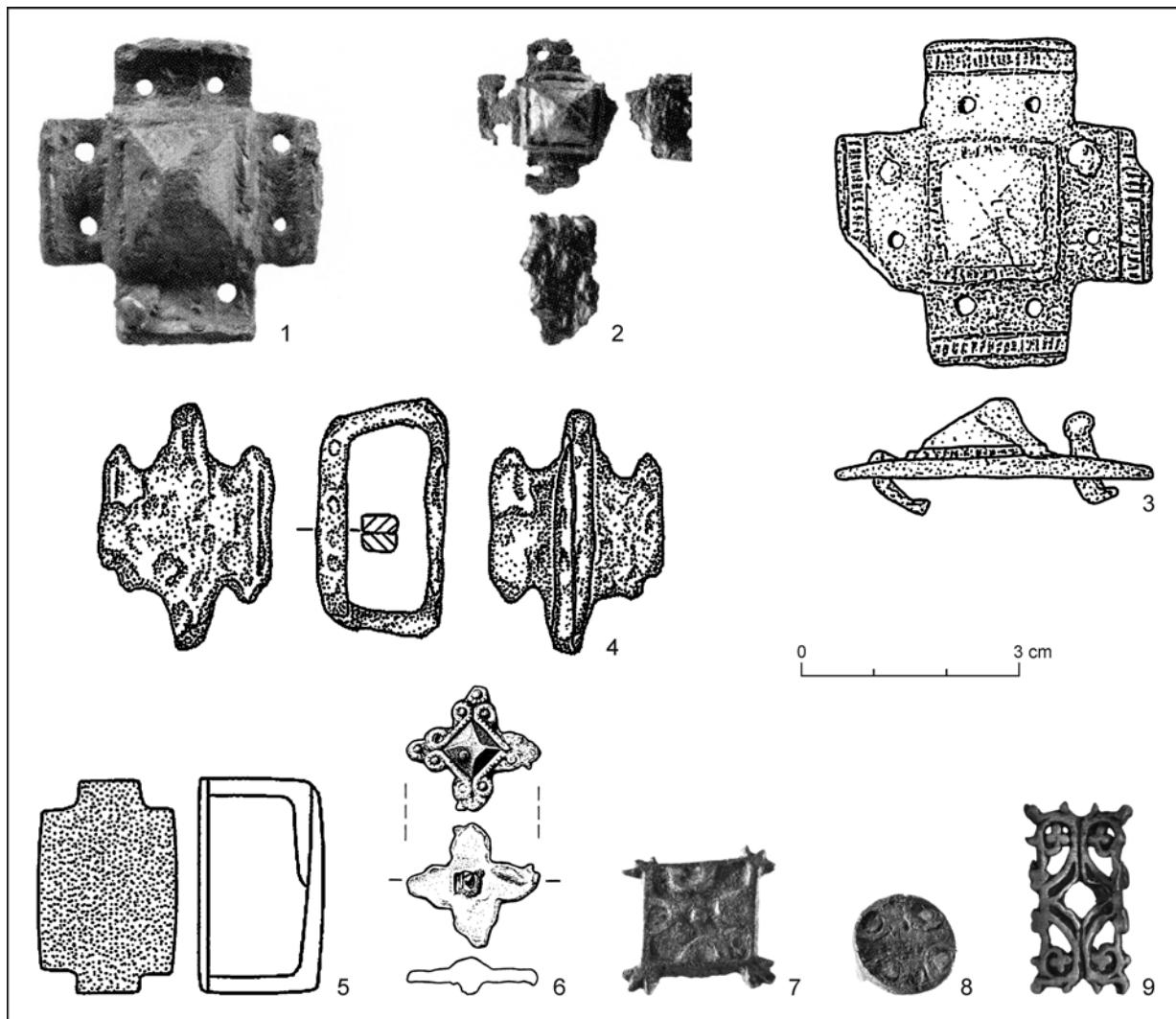

Fig. 12. Carolingian and Carolingian-type finds. 1 – Ganschendorf; 2 – Schlagbrücke; 3, 4 – Glienke; 5 – Starigard-Oldenburg; 6 – Scharstorf; 7, 8 – Schwerin; 9 – Greifswald.

If, however, we decide to include in the analysis types of swords that could be unambiguously dated back exclusively to the Carolingian period (Manheim type, special type 2, types B, G, H, I, K), then except for the swords from Machów and Strzegocice in Lesser Poland (*Strzyż 2006, 17–21*) and the one from an unknown location in Silesia (*Marek 2004, 114*), remaining finds come from Polish and German parts of Pomerania, mainly from the area of Wolin and Truso (*Dulinicz 2001, 95–97; Jagodziński 2013, fig. 19; Marek 2004²¹; Messal 2015, 137–139; Pudło 2012; Świątkiewicz 2002*). It seems thus highly probable that their import was mediated by the Scandinavians (particularly in the case of swords of type G), much more probable than

direct import of these products from Western Europe by the Slavs themselves.

Furthermore, I have not included to the group ‘items of the Carolingian type’ in the studied area finds of spurs, commonly referred to as ‘loop spurs’. In the Slavic Territories long-yoke Carolingian loop spurs (*Schlaufensporen*) with characteristically bolded edges of the eyelets, identical as those known from Western Europe, are present in Croatia, Slovenia, and also north-western Bulgaria from where we know a small number of specimens with knee-like bolded yokes around eyelets (*Milošević 2006; Yotov 2004, 161–163*). A fragment of one is known also from Bohemia (*Profantová 2016, fig. 7b*). Spurs found in the Western Slavic Territories

²¹ The quoted study mistakenly places swords from the area of Dithmarschen around Dresden, while in fact the village is located in Schleswig-Holstein.

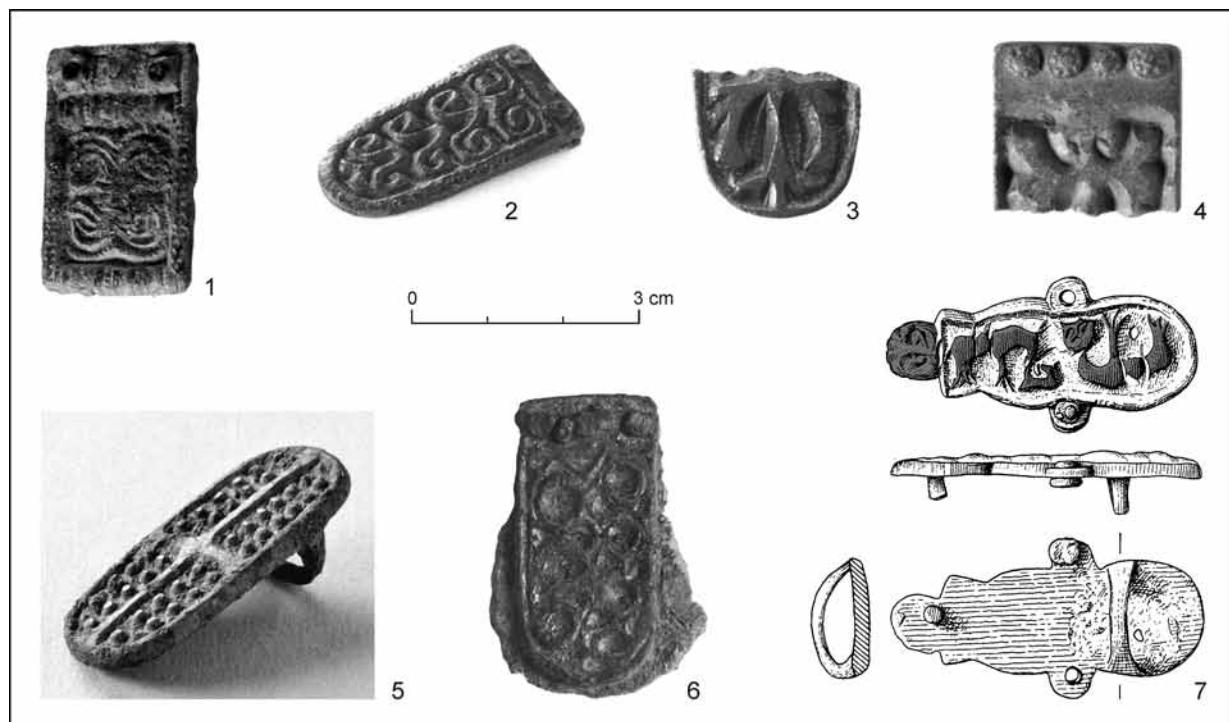

Fig. 13. Carolingian-type finds. 1 – Ilow; 2 – Menzlin; 3, 4 – Groß Strömkendorf; 5 – Klempenow; 6 – Friedrichsruehe; 7 – Weltwitz.

(outside borders of the Carolingian State) although commonly referred to as 'loop spurs' are, in fact, nearly solely items that should be labelled as 'quasi-looped', as eyelets are made simply of a tip of a yoke that was bent and hammered with an arm, respectively flatten and pierced. These items could be manufactured either in areas located in the Oder and Vistula Basins or in territories of today Moravia, Slovakia, and Bohemia. They were a Slavic variation of loop spurs, most likely produced as a consequence of impulses inflowing from the West, from the Merovingian cultural milieu – it would be rather doubtful, if items so simple in form and design were imported. These spurs are known from areas of today Poland, Moravia, Slovakia, Germany, and Bohemia (Kavánová 1976, 16, 17; Poleski 2004, 15; Strzyż 2006, fig. 27: 12) where they appear already in the first half of the 8th c., and most of them are dated back to its second half and possibly even the beginning of the 9th c. (Bialeková 1977, 122–124; Brather 1996, 55; Ginalski/Kotowicz 2004, 221; Kotowicz/Michalak 2007–2008, 362–364).

The issue, however, still requires thorough studies. The current state of knowledge about looped and 'quasi-looped' spurs provides no grounds to restrict the chronology of their disappearance from assemblages and finds from Slovakia, Moravia, and Bohemia exclusively to the beginning of the 9th c. that is the time when Carolingian loop spurs disappeared (Kind 2007, 554). There is a possibility that quasi-looped spurs, similarly as in other Slavic areas (Kotowicz 2005, 68; Kotowicz/Michalak 2007–2008, 362), were manufactured and used there throughout the entire 9th c. (Profantová 1994, 71; 2016, 32; Robak 2013b, 28), not only in the 8th c. and at the beginning of the 9th c.²² This puts a question mark over accepting specimens with a riveted prick as imports from the West (Ginalski/Kotowicz 2004, 221). Particularly when we know that since the mid-9th c. plate spurs with a riveted prick were simultaneously manufactured in Moravia and Slovakia. Therefore the technique was known there and cannot be considered a decisive factor in a debate about origins of a given item.

²² Confer a find from grave 788 from Čakajovce, where a quasi-looped spur was accompanied by a fastening set of the late Carolingian type (Robak 2013b, 28; 2014, 54). In the literature, however, the assemblage is dated back to the beginning of the 9th c., precisely due to the attachment of researchers to the traditional chronology of looped and quasi-looped spurs. This is also the only known example of using a set of spur strap fittings with a quasi-looped spur. It should be noted here also that the drawing in a publication by M. Rejholecová (1995, pl. CXXVI: 1, 2) is inconsistent with the actual appearance of the artefact. Furthermore, what is not a common knowledge, but I had a chance to witness it for myself, the present appearance of eyelets (see Kouřil 2014, 312) is a consequence of rather artistic modelling activities of a conservator, who shaped them of plastic.

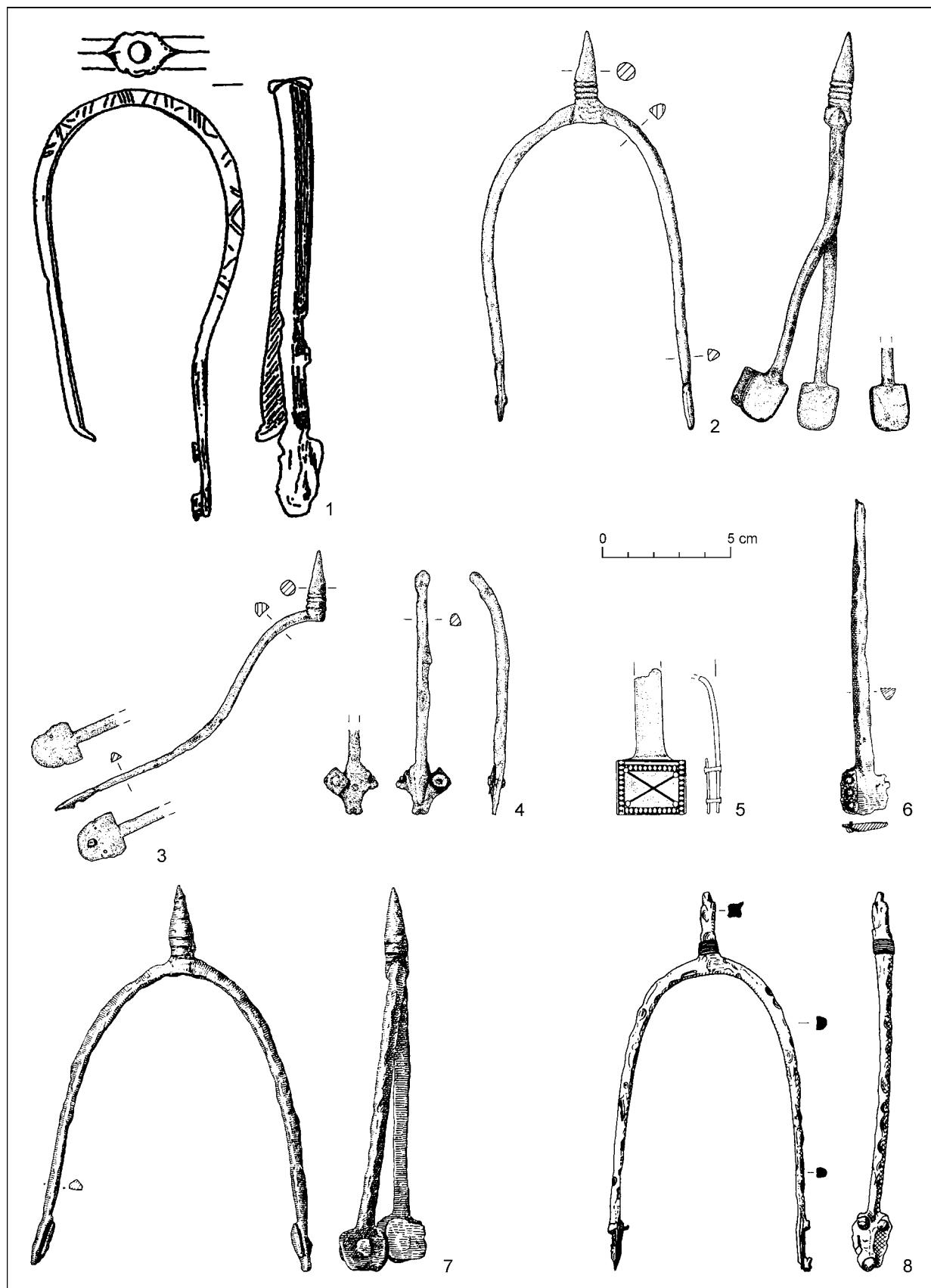

Fig. 14. Carolingian spurs. 1 – Recz; 2–4 – Glienke; 5 – Starigard-Oldenburg; 6 – Menzlin; 7 – Sternberger Burg; 8 – Arkona-Puttgarten.

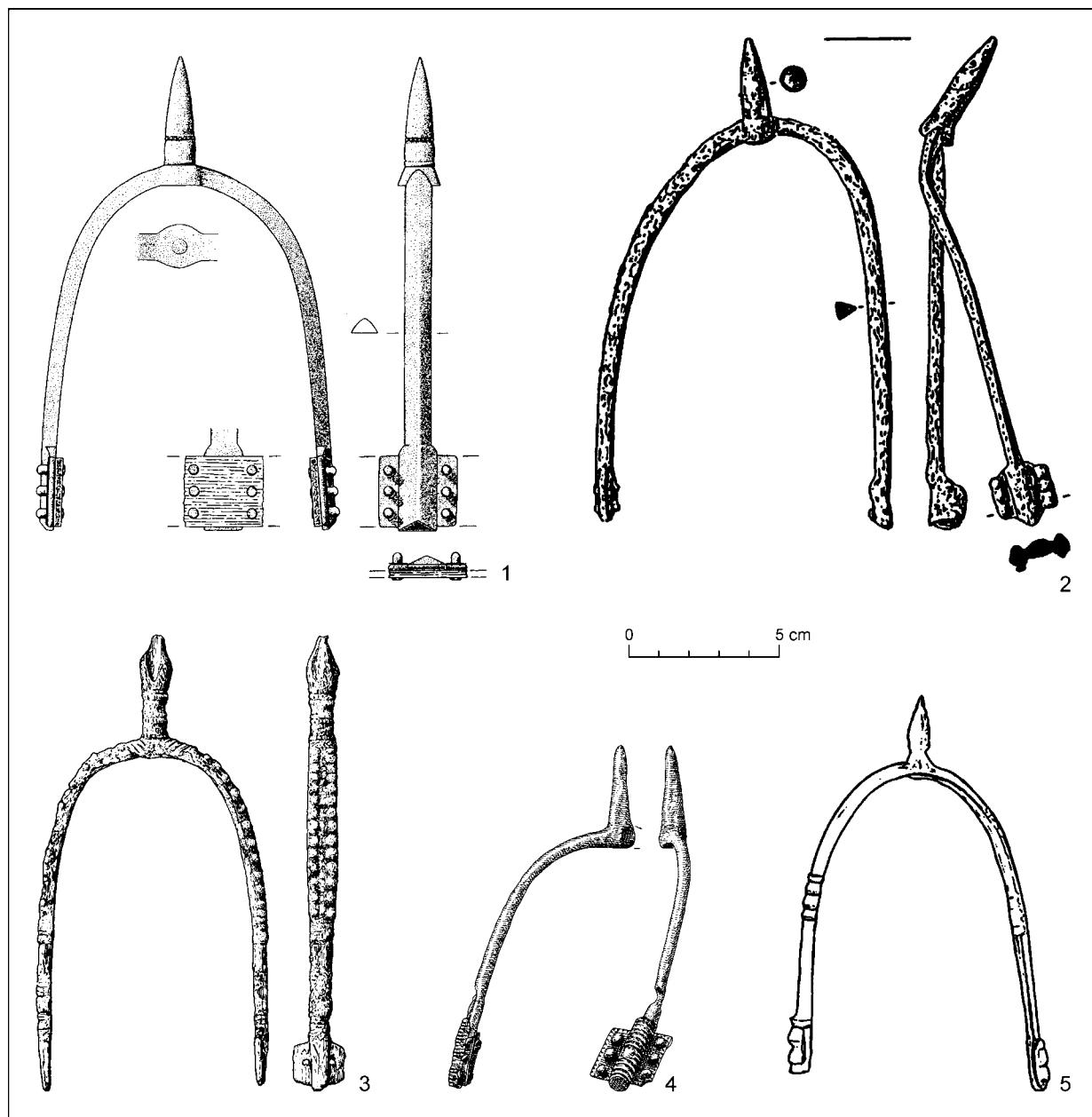

Fig. 15. Carolingian spurs. 1 – Scharstorf; 2 – Kreitzschau-Groitzschen; 3 – Baderitz (Oschatz); 4 – Friedland; 5 – Jedlina-Kamieńsk.

A characteristic feature of 'quasi-looped' spurs, particularly those with a long yoke, is the fact that they seem to be poorly done. In Moravia, for example, where more technologically advanced items (plate spurs of various types) were available, we are entitled to assume that although the quasi-looped spurs were only a substitute, the substitution was satisfactory, particularly when it was impossible (due to financial or technical reasons) to acquire other, better products. It cannot be excluded that some quasi-looped spurs found in Southern Poland could be imported

from the South. It is possible, for example, that a well-made spur from Barkowice Mokre (Sikora 2009, 147, fig. 11) has Great Moravian origins. A find of a bearded axe at the same site makes this hypothesis even more probable.

Among items that could be considered to be early Carolingian originals, we should include a looped spur from Jedlina-Kamieńsk in Lower Silesia (Fig. 15: 5; Petersen 1939, fig. 95; Wachowski 2001, fig. 5). Since such items are absent in Moravia and Slovakia, this specimen was imported to Silesia most likely from Western Europe through

Lusatia or Bohemia, where recently researchers have found a fragment of a similar item together with a loop decorated in a similar style (Profantová 2016, fig. 7b; 10: 2). Spurs of this variation, with two knee-like thickenings on eyelets, are common at Western European cemeteries, in assemblages dated back to the second half of the 8th c. They disappear at the beginning of the 9th c. (Kleemann 2002, 126; Robak 2013b, 27; Stein 1967).

Apart from the weaponry, spurs are virtually the only element of an elite (or military) Carolingian (and previously Merovingian) culture that was accepted the Western Slavs without much regard for stylistics or types of the items. This, most probably, was associated with their obvious usefulness. When in the 9th c. new types of spurs, namely plate spurs, started to appear in the Carolingian State and Moravia, they got also to the territories of today Southern Poland. There are a couple of arguments found there that lend support to the hypothesis about Great Moravian mediation in the import of spurs in the 9th c.: first of all the presence of types known nearly solely from Moravia and Western Slovakia (spurs with a heart-shaped plate), lack of older types of Carolingian spurs that are absent also in Moravia (buckle spurs), and finally the fact finds concentrate mainly in southern and south-western Lesser Poland and western part of Upper Silesia (Map 4). Unlike in the case of hooked and quasi-looped spurs, nothing allows us to assume that these new types of spurs were manufactured there.

Therefore, a vast majority of imports of items of the Carolingian type found in the Oder and Vistula Basins are goods brought from territories of Moravia and Western Slovakia (List 3; 4) and not Carolingian (Western European) originals. It is worth noticing that in addition to plate spurs of various types (Fig. 16; 17: 1–7)²³, nearly all other artefacts are loops or small strap-ends matching the spurs (Fig. 18–20). The patterns of dispersion of finds of Great Moravian spurs and loops coincide. In other words, they are present at the same sites or concentrate in the same areas (Maps 3–5). It is difficult to date such items precisely, particularly if they are not accompanied by other, more characteristic elements of a set or decorated in some specific manner. We should notice, however, that nearly all loops found in today Poland are very small (about 2 cm long) specimens with oval or corrugated at edges plates. An interesting observation follows from a comparison of dimensions of these elements, particularly their width, with fittings they accompanied in Great Moravian

graves. It seems that we are entitled to conclude that dimensions of loops found in territories of today Poland reflect a tendency initiated about the middle of the 9th c. to miniaturise spur-strap fittings of the Carolingian type. The process was a consequence of the fact that plates with side rivets, where rivets were placed at both sides of a yoke, were replaced by smaller plates with a transverse row of two–three rivets (Robak 2013b, 59, 68, 79, 204, 205). It is, therefore, possible that most of such imports (plate spurs with fasteners containing loops) were brought to Lesser Poland and Silesia (and also southern Greater Poland) after the middle of the 9th c. In comparison with the ‘Mecklenburg-Pomeranian agglomeration’, where the chronology of items of the Carolingian type (and most likely Western European originals) falls within the range between the final third of the 8th c. and the beginning of the 10th c. – with a significant over-representation of the turn of the 8th and 9th c. and the first half of the 10th c. (Maps 6–8) – this constitutes a major difference. This difference is a reflection of profound interests of the Carolingians in these areas that were abandoned during the dynastic crisis at the turn of the ‘30s and ‘40s of the 9th c. Later, as we can judge from the written sources (or more precisely from their absence), these interests significantly lessened (Třeštík 2009, 205, 206).

Contrary to popular beliefs about the conquer of territories of today Poland by the Great Moravian state in the second half of the 9th c., there are no indisputable and direct evidence of the permanent presence of the Great Moravian army in Lesser Poland or Upper Silesia, although since about the middle of the 9th c. we, indeed, observe a significant expansion of the Great Moravian state to the north (Kouřil/Gryc 2011). In the second half of the 9th c. this expansion focused on areas outside the Moravian Gate, occupied then by the Golensizi. It was the time, where Great Moravian skeletal cemeteries containing burials of Great Moravian warriors started to appear in Stěbořice and Hradec nad Moravicí and further in Opava-Malé Hostice, and Hněvošice. Probably the stronghold in Chotěbuz-Podobora was conquered and incorporated into the network of strongholds of the Mojmir dynasty in the last quarter of the 9th c. (Kouřil/Gryc 2011, 239; Kouřil/Tymonová 2013, 155–159). The area of Cieszyn Silesia is the only region where archaeological artefacts confirm that Great Moravia actually crossed the Carpathian Mountains and the Sudetes. Maybe, if not for the political decline of the Great Moravian statehood, in the first half of the 10th c. the Mojmir

²³ And possibly also a looped specimen from Barkowice Mokre (Sikora 2009, fig. 11: 1).

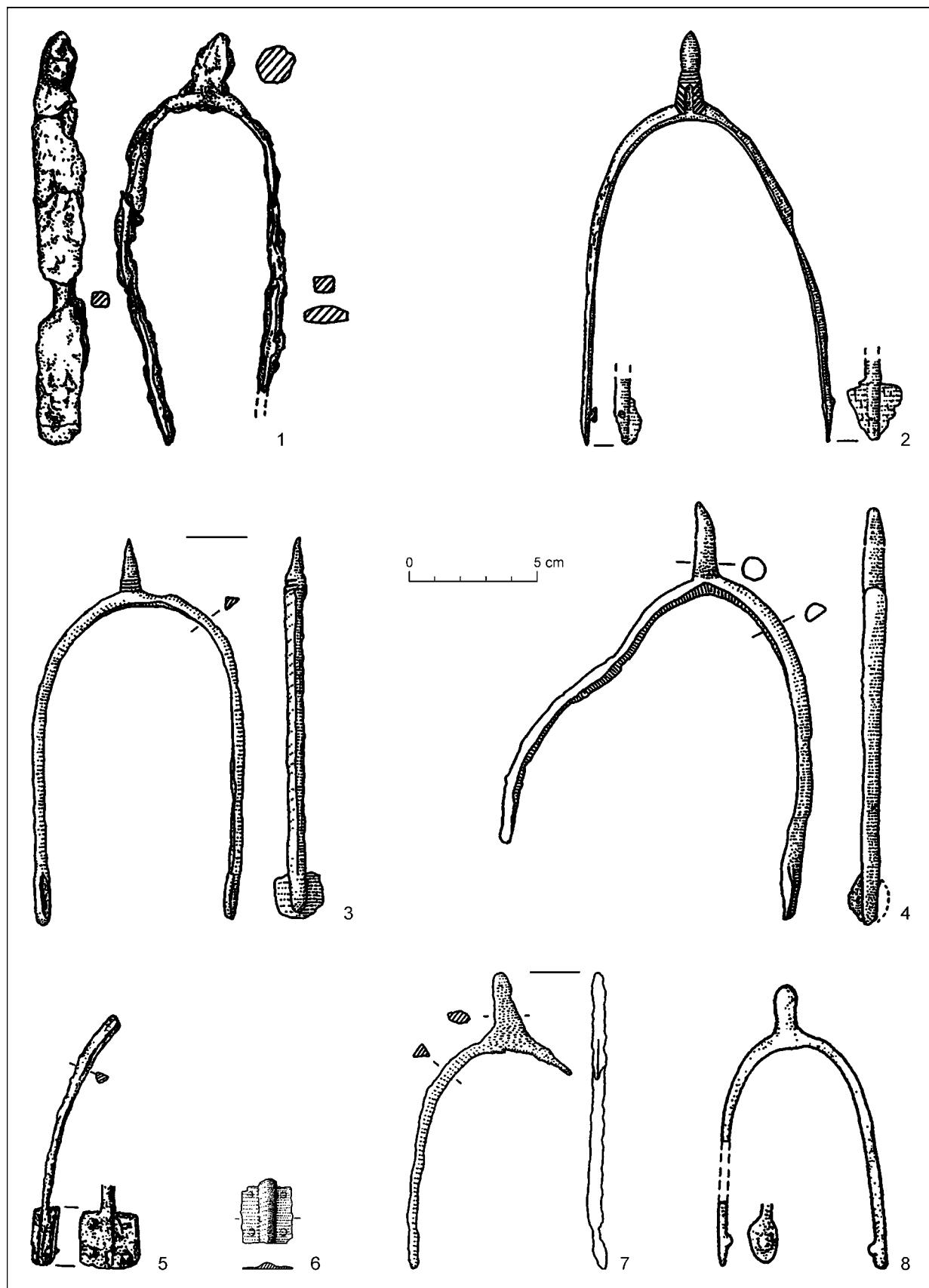

Fig. 16. Carolingian-type spurs. 1 – Piechocice; 2 – Kraków-Nowa Huta-Mogila; 3 – Zawada; 4 – Kraków-Bieżanów; 5 – Wietrzno-Bóbrka; 6 – Szczaworyż; 7 – Zawada Lanckorońska; 8 – Tuligłowy.

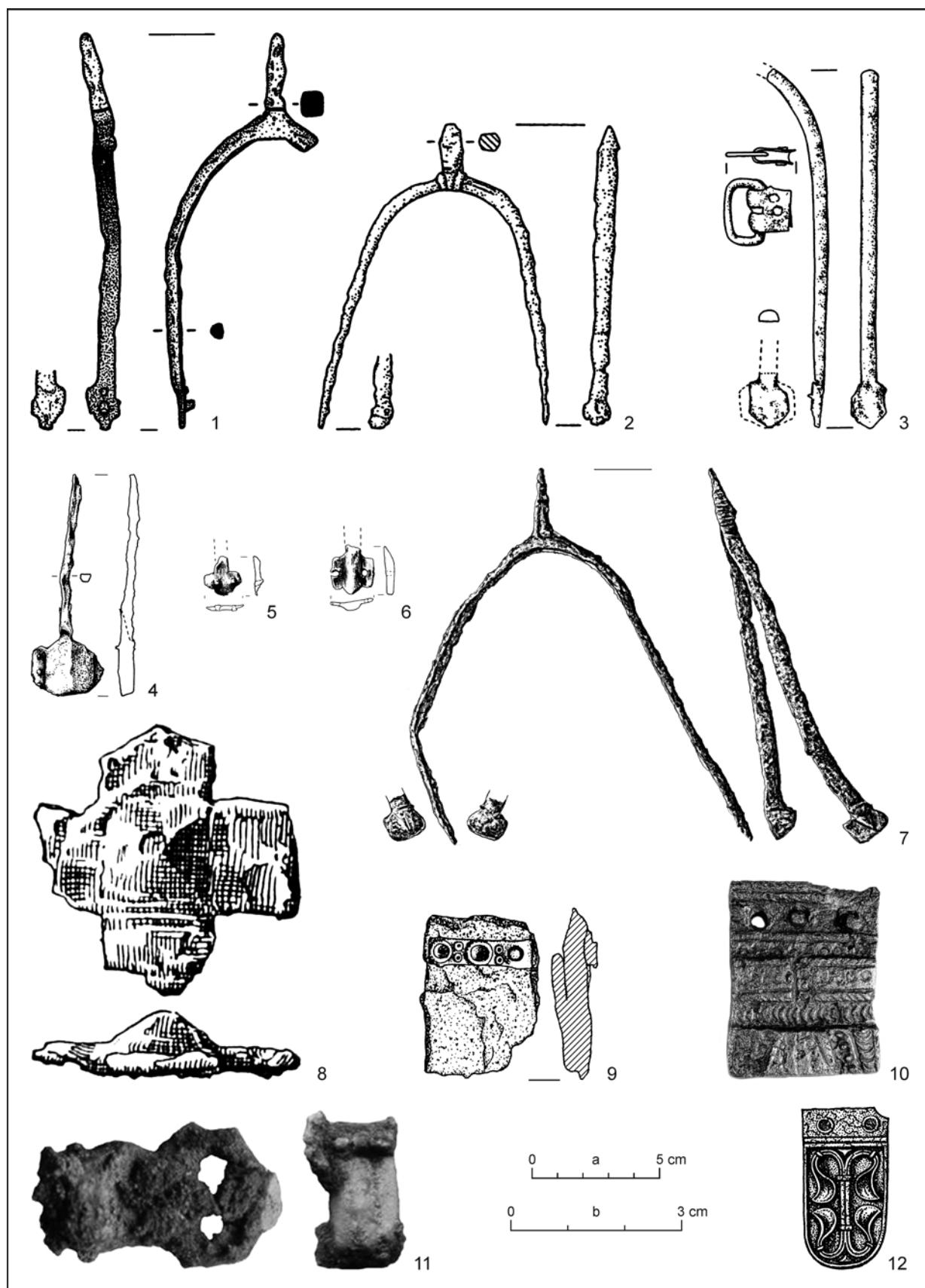

Fig. 17. Carolingian-type spurs. 1 – Trepca, st. 25; 2 – Brusczewo; 3 – Niemcza; 4–6 – Gilów; 7 – Jaroszowiec. Carolingian-type strap set elements. 8 – Gostyń; 9 – Naszacowice; 10 – Kraków-Dębniki; 11 – Chodlik; 12 – Będzin. Scale: a – 1–7; b – 8–12.

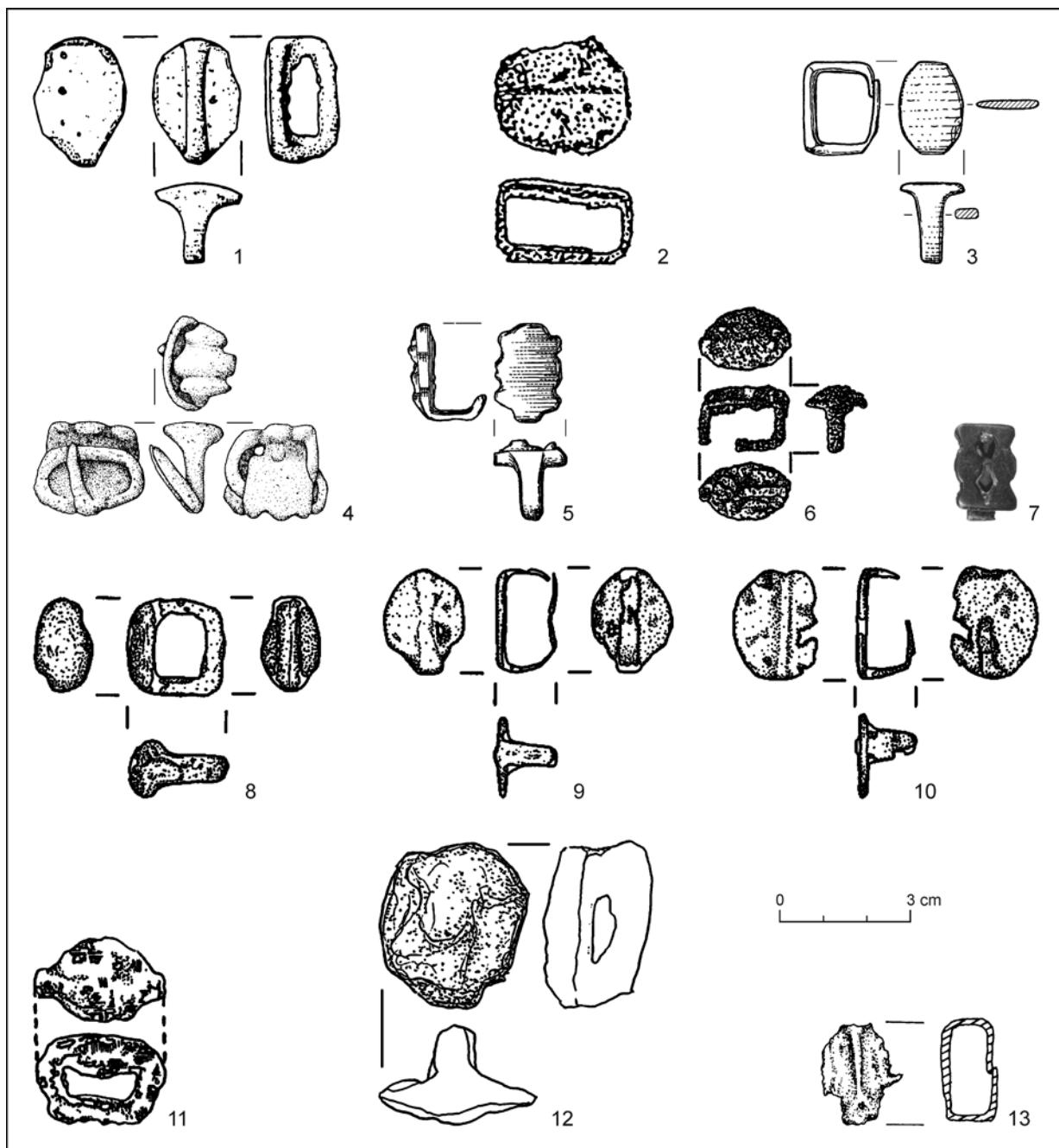

Fig. 18. Carolingian-type loops. 1 – Bruszczewo; 2 – Będzin (*Rogaczewska 2004*); 3–5 – Naszacowice; 6 – Obiszów; 7 – Złoty Potok; 8 – Trepca-Horodna; 9, 10 – Trepca, stan. 25; 11 – Wietrzno-Bóbrka; 12 – Żyraków; 13 – Stradów.

dynasty would have subdued also Upper Silesia and Lesser Poland. On the other hand, in the case of Upper Silesian Gilów it still remains controversial whether the settlement was conquered when the Great Moravian statehood existed or already after its decline, for example by a group of refugees (*Poleski 2014, 154*), or maybe even there was no conquest at all, only a group of migrants or contractors who looked for a job? Ramparts in Gilów resemble constructions of fortifications typical for Great Mora-

vian strongholds (*Jaworski 2005, 270–285*) and the significant number of sets of strap fittings known from this site was most likely left by a group of Great Moravian warriors stationing there. We can thus assume that a foreign team spent there some time. This is the only site located in territories of today Poland, from which we have a significant number of strap fittings of the Carolingian type other than spur-strap fittings. We could presume, however, that a permanent incorporation into the domain of

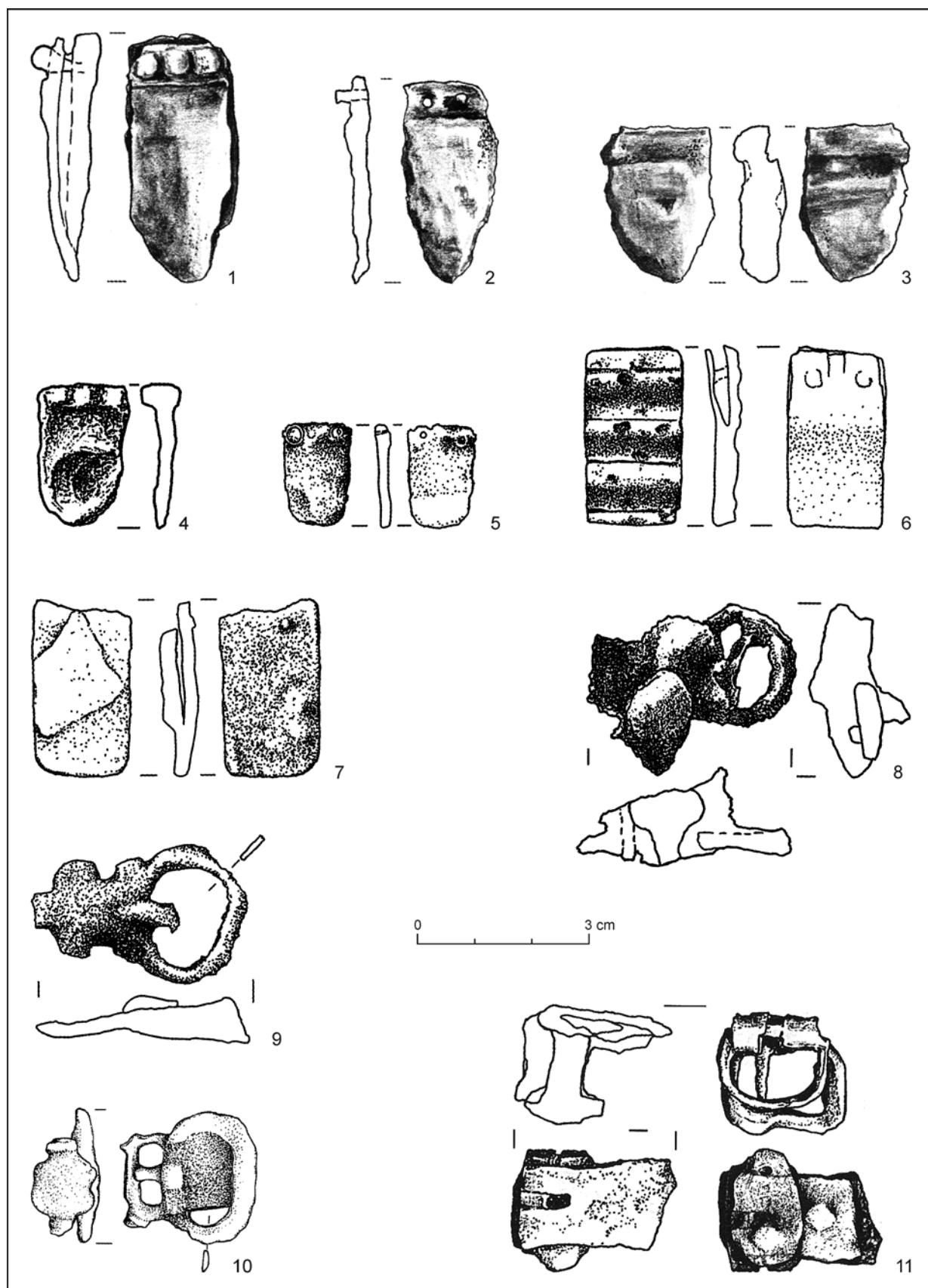

Fig. 19. Carolingian-type strap set elements from Gilów.

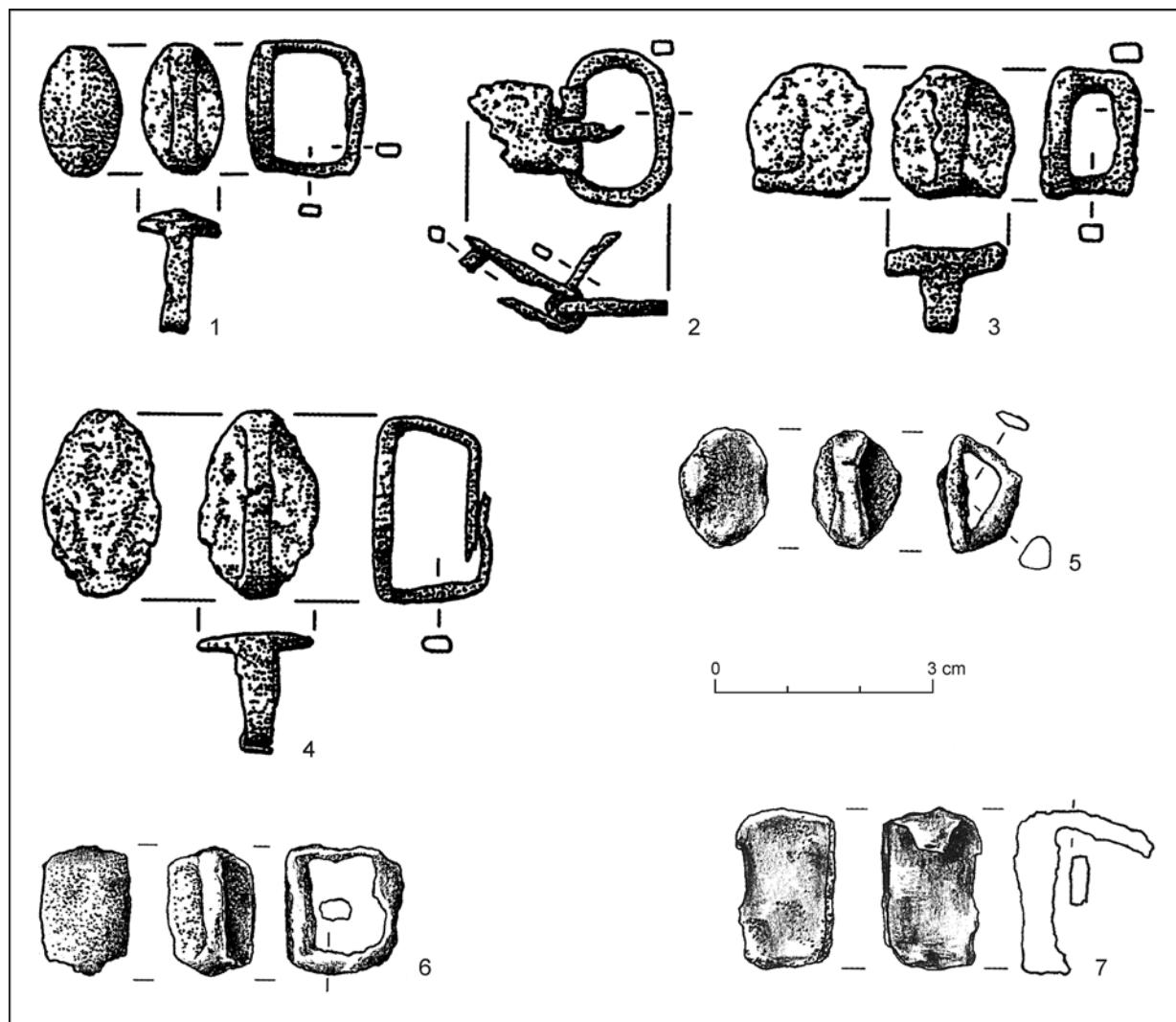
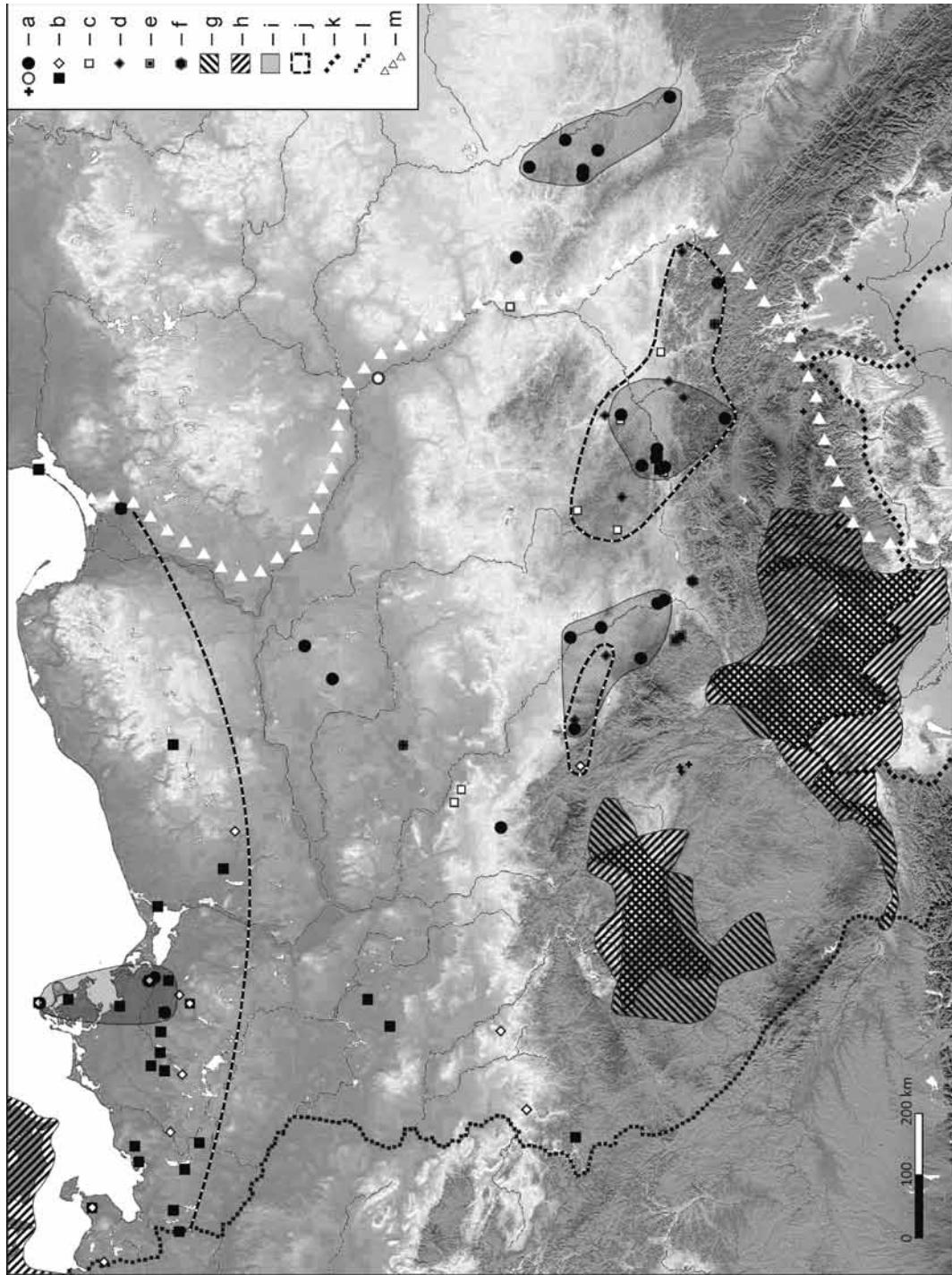

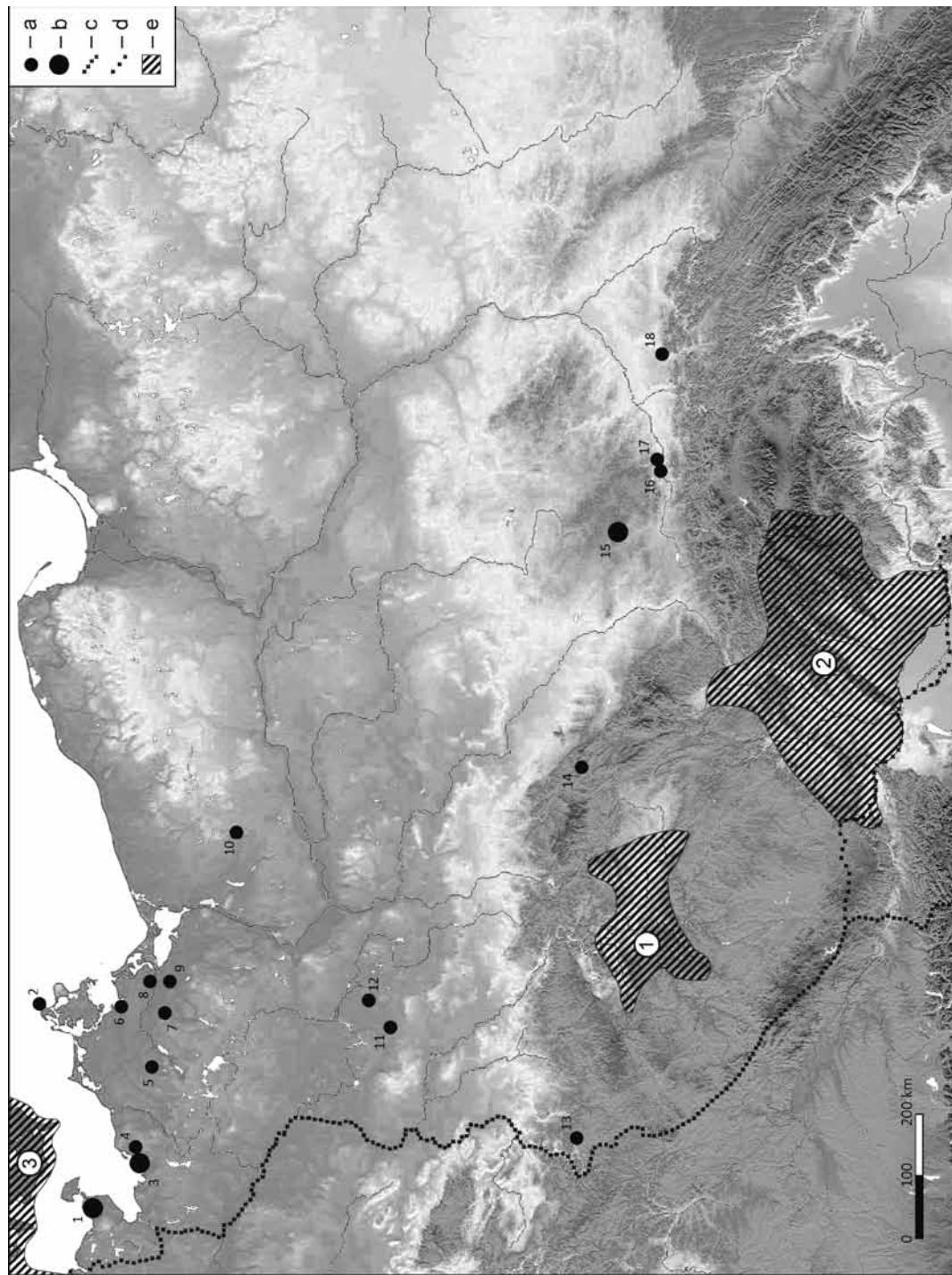
Fig. 20. Carolingian-type loops from Gilów.

the Mojmír dynasty would result in a presence of representatives of Great Moravian elites and thus we should observe there finds of weaponry and horse tack of a highest quality – and those are still missing. Unlike in the case of Cieszyn Silesia, there are no skeletal cemeteries in Lower Silesia that could lend some credence to the hypothesis that the area remained under control of the Great Moravian State for a significant period of time. It is possible that the skeletal cemetery in Niemcza was exactly such a burial ground, it requires, however, new studies that will confirm or disprove the hypothesis about its links with ‘Great Moravian’ Gilów (Jaworski 2011, 46). Meanwhile, regardless results of such re-examinations, the process of fortifying northern and north-eastern borders of the Mojmír dynasty domain in the second half of the 9th c. is confirmed in the archaeological material. The material clearly contains an increased number of finds of weaponry

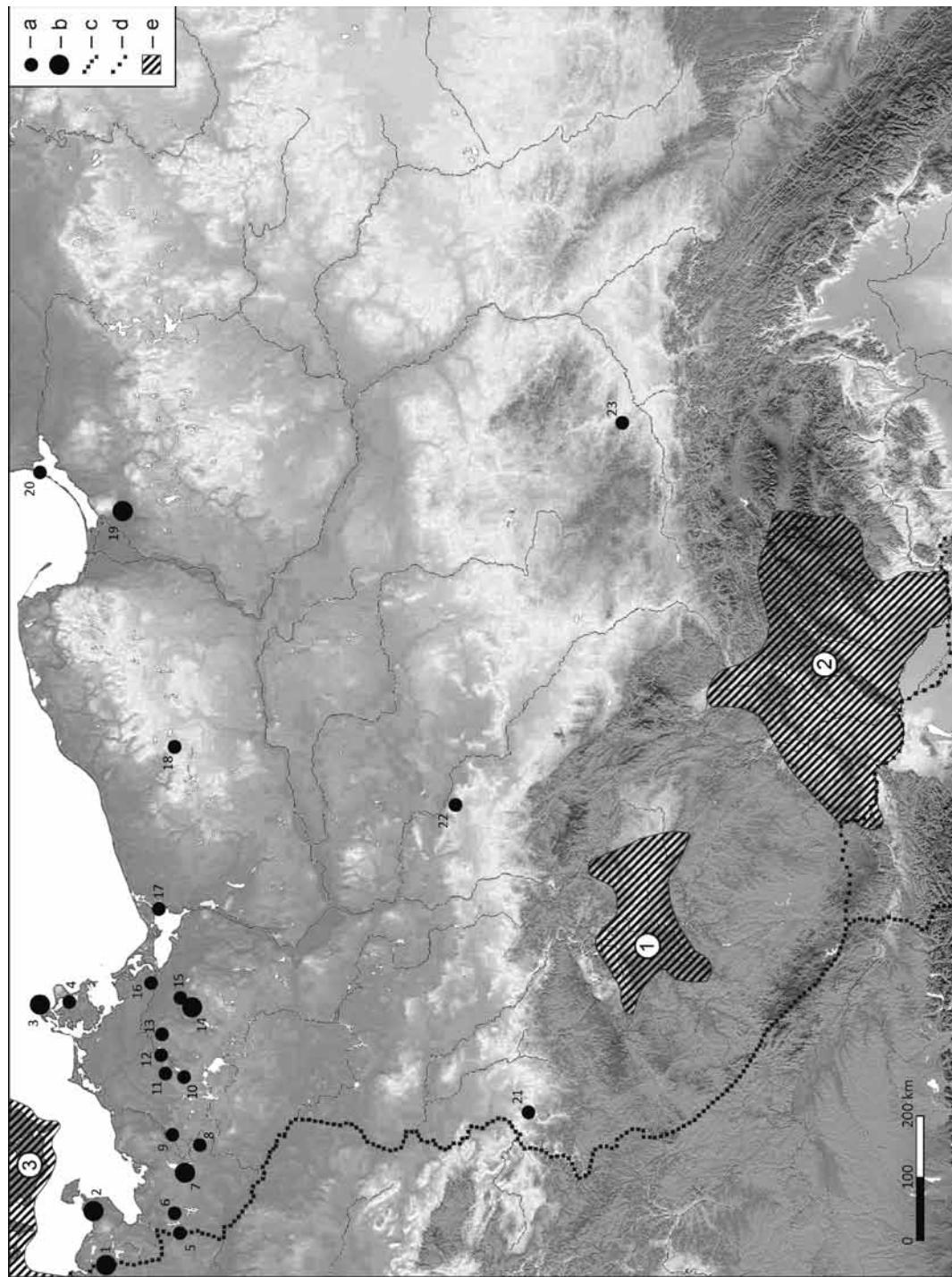
dated back to the second half of the 9th c. and the beginning of the 10th c., particularly in the area of Turiec, Liptov, Orava, many mountainous valleys in the Fatra-Tatra region and also in Czech part of Silesia and Eastern Slovakia (Čaplovic 1997; Fusek, *in print*, fig. 10; Kouřil 2004, 70, 71; Kouřil/Tymonová 2013, 157; Pieta 2016; Robak 2013, 205; Schreiber 2015). The process was obviously linked with an expansionist policy of Moravian rulers, particularly during the times of Svatopluk. It was caused by the need to integrate already controlled areas, protect extending borders and provide a secure background for further expansions (Čaplovic 1997; 1999). Therefore, the fact that most artefacts of the Carolingian type from territories of Southern Poland are dated back to the second half of the 9th c. and that these artefacts concentrate mainly in Upper Silesia and western Lesser Poland (natural ‘outlets’ of the Moravian Gate and smaller Carpathian valleys) cannot be a

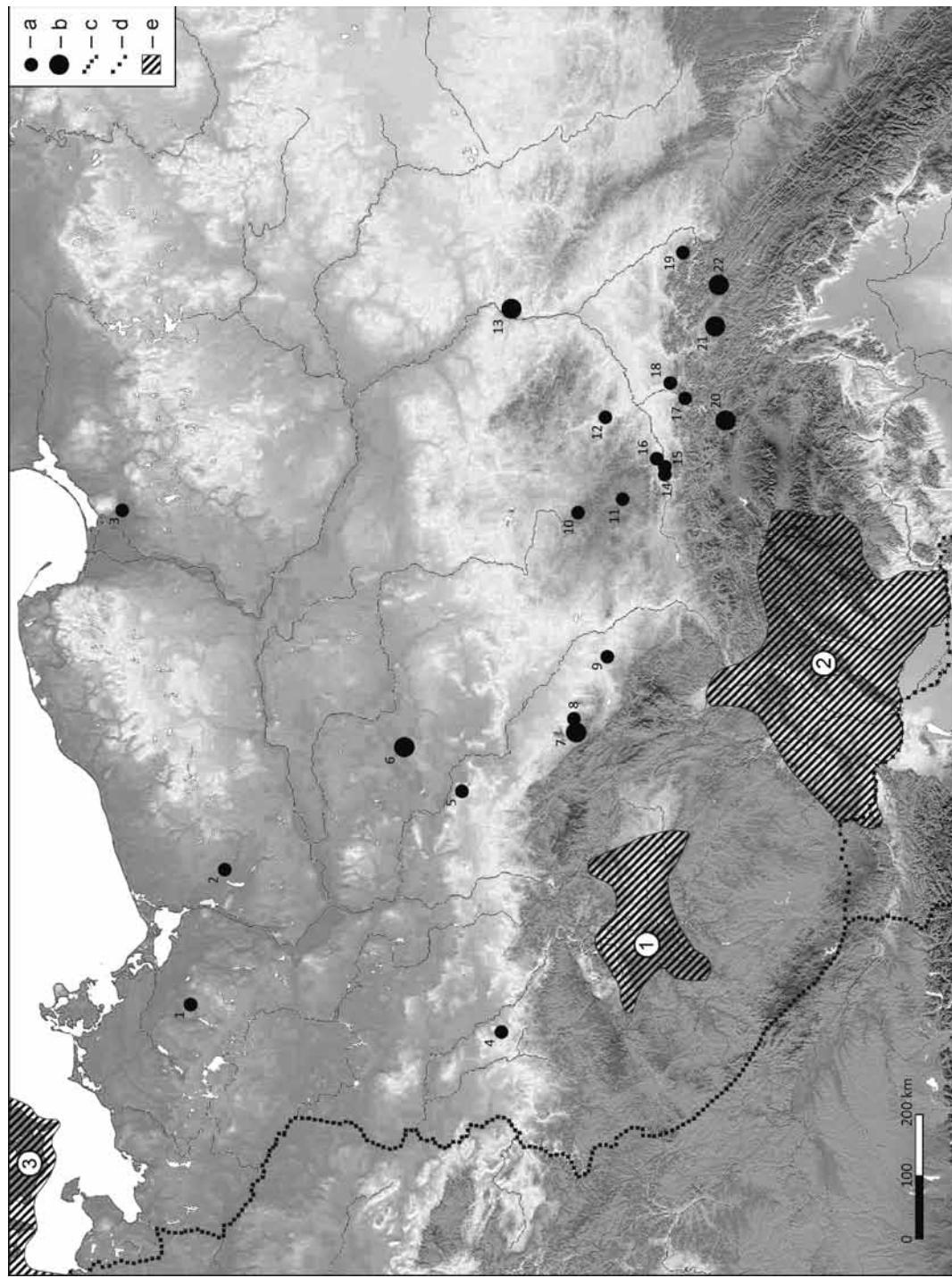
Map 5. Finds of Late Avar items and items of the Carolingian type in Western Slavic Territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes and Ore Mountains. Legend: a – Late Avar finds; b – Carolingian finds; c – Carolingian-type finds; d – plate spurs (Great Moravian); e – skeletal cemeteries with Great Moravian warrior burials; f – Great Moravian stronghold; g – areas of high concentration of the Khaganate; h – areas of high concentration of the Carolingian and Carolingian-type finds; i – clusters of the Late Avar finds; j – clusters of Carolingian and Carolingian-type finds; k – reach of the Late Avar bi-ritual burialgrounds (territory of the Khaganate); l – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 803–828; m – eastern border of distribution of Carolingian and Carolingian-type metalwork in Europe.

Map. 6. Carolingian and Carolingian-type items dated back from second half of the 8th c. to the middle of the 9th c. (List 5). Legend: a – one item; b – two and more items; c – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 803–828; d – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 828–906; e – areas of high concentration of Carolingian and Carolingian-type finds: 1 – Bohemian Basin > 100 items; 2 – Moravia and Slovakia > 1000 items; 3 – Scandinavia > 100 items.

Map. 7. Carolingian and Carolingian-type items dated generally back to the 9th–9th/10th c. (List 6). Legend: a – one item; b – two and more items; c – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 803–828; d – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 828–906; e – areas of high concentration of Carolingian and Carolingian-type finds: 1 – Bohemian Basin > 100 items; 2 – Moravia and Slovakia > 1000 items; 3 – Scandinavia > 100 items.

Map. 8. Carolingian and Carolingian-type items dated back from second half of the 9th c. to the middle of the 10th c. (List 7). Legend: a – one item; b – two and more items; c – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 803–828; d – eastern border of the Carolingian Empire administration ca. 828–906; e – areas of high concentration of Carolingian and Carolingian-type finds: 1 – Bohemian Basin > 100 items; 2 – Moravia and Slovakia > 1000 items; 3 – Scandinavia > 100 items.

coincidence. It should be noted here that the political centre in Olomouc most likely survived the events leading to the political collapse of the Great Moravia at the beginning of the 10th c. without much turmoil and could continue its political and administrative activities still in the first half of the 10th c. (Kouřil 2014, 170; 2016, 120–122). The inflow of Great Moravian imports through the Olomouc region (also items of the Carolingian type)²⁴ could have continued uninterrupted at least for some time.

In contrast to the territories of Silesia and Lesser Poland, apart from a spur and a loop from Bruszcze (Fig. 17: 2; 18: 1; Brzostowicz 1997; 2002, 96), in Greater Poland we have no evident traces of any contacts between local people and Great Moravia. Most likely the items from Bruszcze and nearby Obiszów and Gostyń (Fig. 17: 8; 18: 6), geographically located already in Lower Silesia, are reflections of the same wave of imports from the south. A nearly complete lack of finds of the Carolingian type in western Greater Poland, Lubusz Land as well as Upper and Lower Lusatia – except for two items, one in the early Carolingian type and the other in the so called transition style (Robak 2013b, 158) from Teltow-Fläming area (Fig. 9: 5; 10: 8) – speaks against the western route of import of these items, directly from the Carolingian Empire. Similarly, the area of the interflue of the Saale and middle Elbe rivers does not abound in finds of this type (3 items)²⁵.

Compared with other discussed here areas, Mecklenburg and Wagria clearly stand out. The inflow of Carolingian imports between the second half of the 8th c. and the beginning of the 10th c. is

constant, although artefacts dated back to the turn of the 8th and 9th c. and the first half of the 9th c. seem to dominate. The items are varied, but most of them are spurs and various strap fittings. Among those fittings we can, however, find one from a late Carolingian sword set (Fig. 13: 5; Schanz 2015) and a cross fibula (Fig. 12: 6; Meier 1990, pl. 25: 4) – elements characteristic of the Carolingian warrior's attire (*Robak, in print*) – items unparalleled in the Oder and Vistula Basins. It is surprising, however, that there are virtually no finds of loops associated with spur-fasteners – although spurs themselves are relatively common – but this may be simply a consequence either of the current state of research or corrosion of small items in humid soil typical for the aforementioned areas.

CONCLUSIONS

The entire seemingly digressive core of this paper serves the aim of presenting the artefact from Haliczany in a much more diverse context, both cultural and historical. From the methodological perspective, on the other hand, it proves that changing the perspective to a broader one can significantly affect conclusions – even those concerning individual finds. We should note here, therefore, that the concentration of finds of weaponry and equestrian's attire and equipment at strongholds can hardly be surprising. The elites always tended to highlight own social status ostentatiously, wearing exquisite attire and weaponry. Artefacts of the Carolingian

²⁴ We are unable to typologically distinguish most of the items, such as strap fittings, some types of spurs or loops dated back to the second half of the 9th c. from those that were actually manufactured at the turn of the 9th and the 10th c. or maybe even in the first half of the 10th c. (Robak 2013b, 202). The 'post-Great Moravian culture' burning out in the first half of the 10th c. still exploited earlier civilisation achievements for some time. We can observe then decline or rather a gradual destruction of great strongholds, mainly in southern Moravia, that often served as cemeteries and the re-ruralisation of settlement (Kouřil 2003, 134–136; 2016, 126; Macháček 2007, 347). The Olomouc agglomeration, for example, survived the crisis (Kouřil 2008, 127; 2016, 120–122). It is, however, still unclear, how the cultural situation in the first half of the 10th c. looked like in mountainous areas of today Slovakia. It could be assumed that smaller local political centres located in northern and eastern Slovakia were not liquidated by the Hungarians at the beginning of the 10th c. and continued their previous line of development (Čaplovic 1997; 1999). Still in 942 Hungarian captives in Andalusia claimed that from the north their country is bordered by Morabija (Měřinský 2012; Ruttka 1985, 145). The chronological division (second half of the 9th c.) of Great Moravian items is artificial and is probably only a consequence of some psychological prejudices against dating obviously Great Moravian items back to the 10th c., because 'there was no Great Moravian statehood any longer'. Although there was no significant political organism, the items and people using them did not suddenly disappear in 906 or 907. As an example we can refer here to items attributed to the last horizon of the stronghold in Bojná, where the youngest fragment of ramparts was dated back to around/after 908 (Henning *a i.* 2015, 341). Most likely some of people inhabiting then the stronghold lived longer. Dating finds from Gilów (Jaworski 2005, 83) and Bruszcze (Brzostowicz 2002, 96) back to the end of the 9th c. or the beginning of the 10th c. (after 895) or the settlement in Obiszów to the 10th c. (Rzeźnik 2006, 190, 191) suggests that in the case of Lower Silesia and Greater Poland this indeed was a very late inflow of Great Moravian imports. And thus there remains a question whether it was also possible in the case of Lesser Poland?

²⁵ In the case of a loose find from Weltwitz (Fig. 13: 7), a part of an early Carolingian sword set, it is not certain whether it should be linked with the Sorbian settlement in the area (Hardt 2005, fig. 1; Schmidt 1984, fig. 2). Although throughout the 9th c. the Saale remained a conventional border of the Carolingian State (or more precisely a border between Thuringia and the Sorbian land), it should be rather referred to as a starting point for regularly undertaken attempts to subordinate the Lusatians by the Carolingians (Brachmann 1991, 179). The presence of the Carolingian finds in this area most likely should be linked with military actions undertaken by the Franks mainly in the first half of the 9th c.

type (western originals or Great Moravian imitations) as well as scarce Late Avar artefacts naturally concentrate in areas that could be identified either as central (in terms of their significance, not location) for given tribal groups inhabiting the Oder and Vistula Basins in 8th–10th c. or on the strategic borderlands (Map 5). In Mecklenburg and Wagria the situation was similar. Most of finds of the Carolingian type from the Oder and Vistula Basins are spurs and loops that as parts of fasteners, most likely, originally complemented plate spurs imported from the south. It should be noted, however, that apart from only three exceptions, strap fittings and spurs found in territories of today Poland are poorly made and stylistically relatively simple specimens. In Great Moravian assemblages (graves) such items could be linked only with a class of ‘common’ warriors, in no case with the elite, whose members possessed items made of non-ferrous and precious metals decorated with sophisticated techniques. The picture outlined here is completely different than the one in Mecklenburg and Pomerania, where finds are typologically diverse and often made of non-ferrous metals. Their presence there should be linked rather with direct imports from the west or, which seems even more probable, with activities of the Scandinavians in these areas. The same presumably applies to the area of Janów Pomorski (Truso), whose surroundings were inhabited by the Prussian tribes.

It seems that despite relatively intense contacts between tribes inhabiting areas of today Southern Poland with the Moravians (Boroń/Foltyn 2011; Jaworski 2011; Poleski 2014; Wachowski 1981; 1992; 1997), members of these tribes were not interested in the elite Carolingian culture²⁶ that in Moravia and Western Slovakia found such a fertile soil for development (Robak 2013b, 191–203). We can, therefore,

speculate that following general European trends was of no special significance to the Slavs inhabiting in the 9th c. the Oder and Vistula Basins. They nearly required the most essential items and focused on their functionality (swords, spurs and axes). The fact that simple hooked spurs were used for so long, lends further credence to this conclusion. It is also symptomatic that despite significant popularity of looped spurs (or as in most cases quasi-looped) whose models must have been acquired from the west, there are virtually no components of sets of their fasteners that, as it seems, were not interesting to the local people²⁷. We can draw similar conclusions, when we analyse the dispersion of imports of Carolingian swords concentrated mainly in Pomerania, although there are also some finds known from the territories of Lesser Poland and Silesia. Although there are many such artefacts, in Polish territories, so far, not even a single component of a sword set of the Carolingian type or its Great Moravian variety was found²⁸. There are also no finds of such characteristic Carolingian items as fittings with a neck that were parts of both sword sets and horse tack that at the Great Moravian strongholds are nearly common (Robak 2013b, 122–140). This puts a question mark over (or rather disproves) recent hypotheses about the alleged “*predilection for Great Moravian patterns*” expressed by „*milites from territories of today Southern Poland at the end of the 9th and the beginning of the 10th century*”, who supposedly mimicked the Moravians and used late Carolingian belt fittings and parade plate spurs (Kara 2009, 309; Urbańczyk 2012, 151, 152). Items found in areas of the Oder and Vistula Basins, mainly in Southern Poland, are far from being elite. So far, to the north of the Carpathian Mountains and the Sudetes there are no specimens at least comparable with those

²⁶ For this reason I am rather sceptical of speculations claiming that small strap fittings and loops found in areas located in the Oder and Vistula basins, are remains of puttees fasteners. Puttees were typical for Frankish warriors and were adopted generally only in Moravia together with the fashion for other sets of strap fittings of the Carolingian type – and even there only to a limited extent (they were found in around 40 graves). It was only a matter of mimicking attire of western, Carolingian elites. Fittings of puttees themselves are not very functional (at least not more than straps without fittings). We should also note that in the 8th c. the Slavs used no loops or strap fittings for loop and hooked spurs, although in Western Europe such items constituted a standard set together with a spur and a loop, and most likely were known to the Slavs. But apparently they were not necessary. Spur straps with fittings began to be used in Moravia only in the 9th c. under the western influences and together with the fashion for mimicking the attire of Carolingian warriors. To the north of Moravia plate spurs were imported probably as sets with straps and no one tried to break them up. In the same time, locally produced hooked and quasi-looped spurs were not equipped with fittings or loops.

²⁷ A similar phenomenon can be observed when we analyse finds characteristic of the so called pre-Köttlach horizon in areas of the Western Alps in the second half of the 8th c. and at the beginning of the 9th c. – the local Slavs were interested only in weaponry and spurs, not components of the attire such as fasteners or strap decorations – those they modelled on the Avar originals.

²⁸ A single find of a cross fittings from Wolin (Fig. 11: 3; Stanisławski 2013, fig. 42) should be considered to be an element of a horse tack or some other decorative application. Contrary to previous beliefs (e. g. Wachowski 1992) such elements were not parts of sword sets of the Carolingian type (Robak 2013b, fig. 35). P. Świątkiewicz (2002, 29; pl. II: 6) allegedly following K. Wachowski (1992) claims that there is also a matching fitting with a neck from Wolin (labelled as ‘fitting with a loop’), but this is not true – at least such element was never published and K. Wachowski never mentions it. Most likely this is some kind of misunderstanding.

known from Mikulčice, Stará Kouřim, Kolín, Staré Město or even Bojná and Ducové. A fragment of the only decorated plate spur that could be 'of superior quality' paradoxically comes from Recz in distant Western Pomerania (Fig. 14: 1), which only confirms observations about different factors stimulating the inflow of Carolingian imports to the north-western Slavic Territories and sources of the imports themselves (see Brather 1996, 61; Wachowski 1992, 109–112).

If, therefore, those people had a predilection for one fashion of components of horse tack of the Carolingian type, it seems that it was only a consequence of the availability of particular types of items that were simply imported from their closest sources (Map 9). And thus, it should not surprise us that the densest distribution of Carolingian weaponry in its Great Moravian variety occurs in the territories of Southern Poland, while in the north-western Slavic Territories we found rather Carolingian originals or items of the Carolingian type produced in Scandinavian workshops (swords and possibly also loops). This correlation is revealed also by a simple qualitative comparison of imports – active contacts between the Carolingians and the Scandinavians (military, trade, and diplomatic) resulted in the presence of many Carolingian products of various, although mainly valuable types on the Scandinavian coast. And in the coastal areas of the Slavic Territories influenced by the Scandinavians or even occupied by the Scandinavian settlement this process is reflected in archaeological finds as well. Furthermore, it was possible that items of various quality were imported directly from the Carolingian State – the choice depended only on preferences and capacities of the client and possibly also his openness to foreign cultural impulses. Items found in territories of Southern Poland are only a fragmentary reflection of a mass of products used in the 9th c. and the first half of the 10th c. in areas of today Moravia, Slovakia, and Bohemia. This applies both to items of the Carolingian type and the Late Avar scraps that, although useless, could still serve as a decoration or a material for re-melting. Therefore, a nearly complete lack of finds of items of the Carolingian type in territories of today Central Poland can be explained as a consequence of isola-

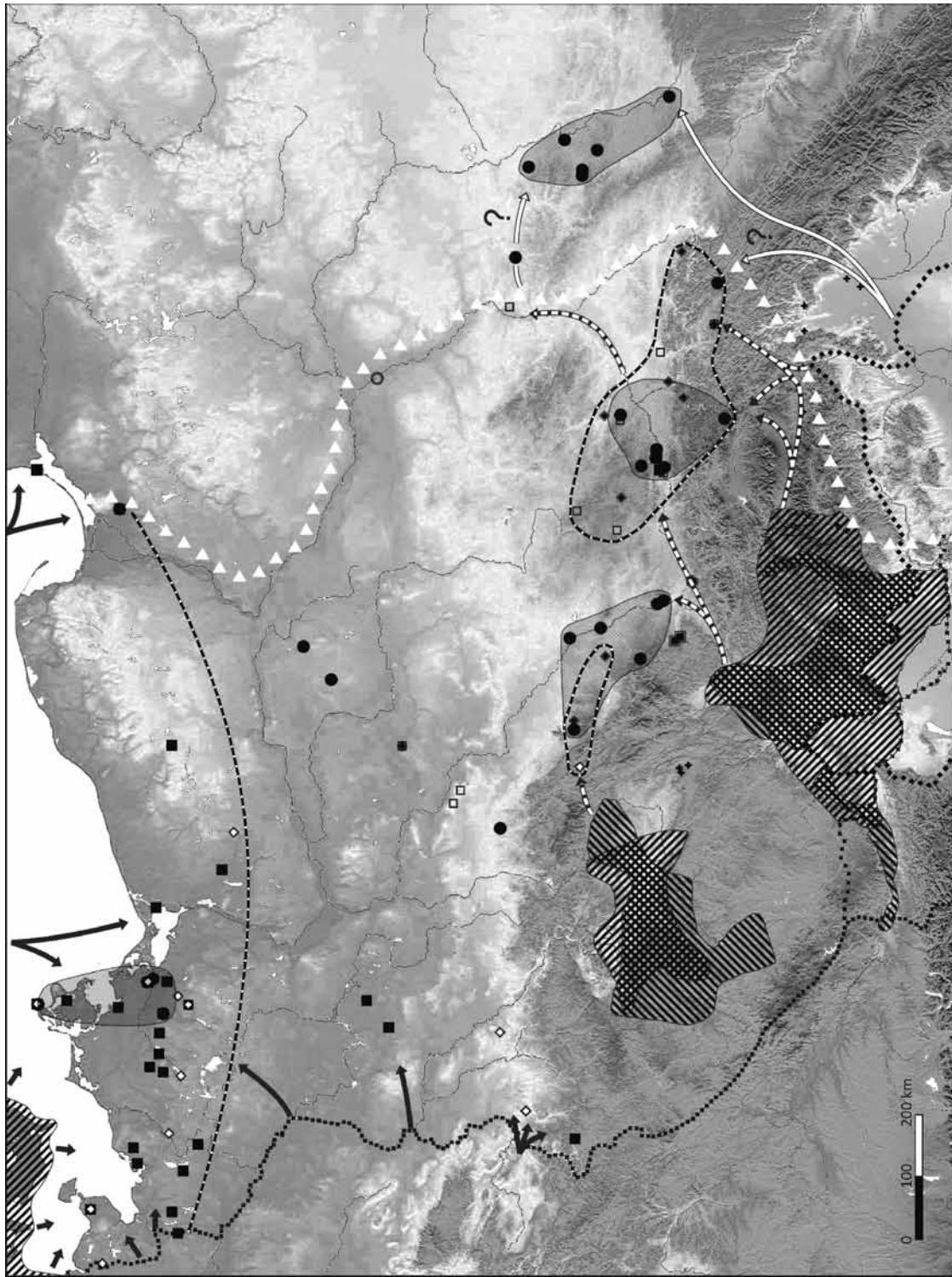
tion from both cultural impulses and immediate sources of imports.

The picture of the material culture of the Slavs who in the period between the 8th c. and the first half of the 10th c. inhabited areas of today Poland seems to be relatively modest, particularly when compared with their cousins from the other side of the mountains. Simple, although solidly made and convenient iron plate spurs or other pieces of weaponry that in Moravia or Slovakia were barely 'standard', in Lesser Poland or Silesia could serve as a specific distinctive feature, particularly in comparison with local products. The basic reason for their import was most likely only their usefulness. If, despite all this, we would like to see some reflection of a migration from Moravia or Western Slovakia in Great Moravian artefacts found in the Oder and Vistula Basins, then, as the finds are relatively simple and cheap, we must accept that the migrants were only common warriors, not the elites, who certainly would manifest more ostentation in their attire and equipment. In such case we can accept the assumption that some of the items travelled to territories of today Poland 'on legs' of their owners. We should note here that the character of Great Moravian imports in Polish lands resembles the cultural situation in territories of today Western and Northern Slovakia²⁹. These areas were distant from centres inhabited by the members of aristocracy (including high Church dignitaries), who were natural recipients of luxury goods. Even a cursory comparison of artefacts from Slovakia with those from Moravia and the Bohemian Basin (Robak 2013b, 201), where most important political centres were located and where most elite finds were found, reveals the difference. It seems, therefore, that we are entitled to assume that the presumed migration of members of the Moravian elites to territories of today Poland would leave some archaeologically perceptible traces.

One more observation seems to be important, possibly even the most important, in this context – the distribution of artefacts of the Carolingian type in Lesser Poland nearly perfectly coincides with the Vistula and San rivers. Outside these conventional borders there are, so far, no similar finds (Map 5)³⁰. What is more, this applies not only to items 'of the

²⁹ Bojná may be a misleading but in fact the only exception abound in finds of the Carolingian type – still however when compared with Moravia and Bohemia, the quality of finds cannot be equalled with aristocratic burials from Mikulčice, Stará Kouřim or Kolín.

³⁰ Interestingly, this does not apply solely to the territories of today Poland, but, despite extremely strong and well documented relations between Rus' and Scandinavia in the 9th c., also to the entire eastern part of the Slavic Territories. The abundance of Carolingian imports in Scandinavia, whose inflow is dated back mainly to the second and last third of the 9th c. (Warmer 2011, 70) was not paralleled in Rus'. Despite the large number of swords, coming mainly from Scandinavian graves in Rus', there are no components of Carolingian sword sets nor other sets of fittings of the Carolingian type (while there are Scandinavian). It is thus very likely that once Carolingian imports got to Scandinavia, they never left. Probably the main aim of their import was to deposit them, many were also remodelled and used as pendants. This seems to support the hypothesis that they were imported due to their material value and design, not their functions.

Map. 9. Hypothetical routes of direct imports of Late Avar (white and white/black arrows) and Carolingian artefacts (black and white/black arrows) to Western Slavic Territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes and Ore Mountains. Legend: see Map 5.

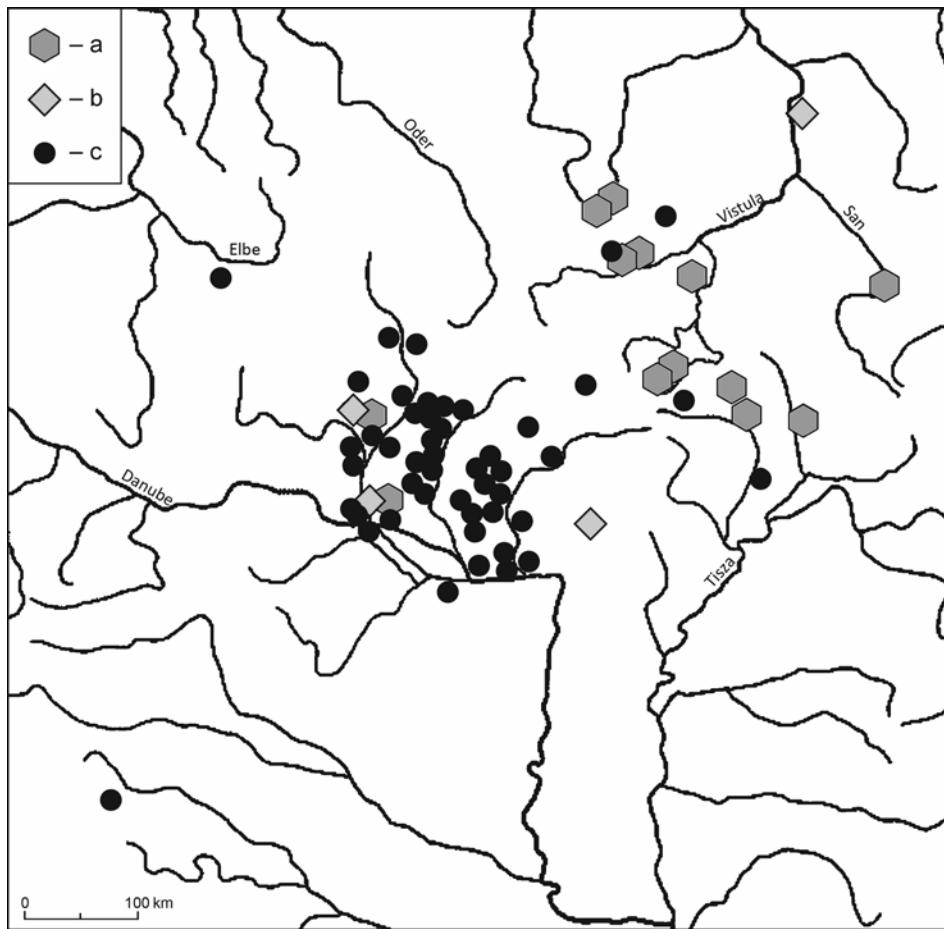

Fig. 21. Distribution of finds of axe-like iron bars in central Europe. Legend: a – Lesser Poland type; b – Piotrawin type; c – Great Moravian type (*Liwoch 2013; Rozmus/Szmoniewski/Troncik 2006*).

Carolingian type’ – there are no other artefacts, including those that could be directly linked solely with the Great Moravian culture. This covers imports or imitations of various items, not necessarily pieces of equestrian attire. The analysis of finds of axe-like iron bars³¹ (Fig. 21; *Liwoch 2013*, fig. 2; *Rozmus/Szmoniewski/Troncik 2006*, fig. 6; *Wachowski 1992*, 110) lends further credit to the hypothesis that the actual reach of Great Moravian influences ended at the line indicated by the Vistula and San rivers. Iron bars are found at the same sites, or in their vicinity, as other items of the Carolingian

and Great Moravian types. The only exceptions, proverbially proving the rule, are single finds of so universal, simple, and useful items as bearded axes that wandered off far to the east (see *Poleski 2014*, fig. 1)³². Relying on archaeological data, we are able to determine a line beyond which Carolingian artefacts do not appear. The line goes longitudinally, roughly from Birka in Sweden to Rusanovići in Bosnia and Herzegovina and to the east of it there are, so far, no known examples of the Carolingian metalwork, except for a single small cluster in salt mine areas of Transylvania (Map 5; *Robak 2013b*, 31;

³¹ Regardless of whether we consider them to be commodity money or generally standardised form of semi-finished products (which was virtually the same in the reality of a non-monetary economy) their presence confirms that western parts of Lesser Poland in the 9th c. were included in the economic circle of Great Moravia. This, however, does not confirm direct political dependence or inclusion of Lesser Poland into the Mojmír dynasty domain.

³² Although this type of axe is associated mainly with the equipment of Great Moravian warriors (as a ‘standard’ weapon present at Great Moravian cemeteries), it is present in nearly the entire Central-Eastern Europe – from Oldenburg in the west to Gnezdovo in the east and Albania and Bulgaria in the south (*Kotowicz 2009*, 384). Finds of bearded military axes in Europe only confirms the observation that some types of weapons were universal and constantly demanded. Bearded axes are ceased to be widely used already around the mid-10th c., but occasionally they could have been used longer – they were even found among artefacts acquired from the Lednica Lake during underwater exploration of bridges leading to the stronghold on Ostrów Lednicki (*Kotowicz 2009*, 391).

2014, map 1). This line indicates the scope of influences of the Carolingian craft in Europe, and thus also the Carolingian culture itself, either in its original form or its Great Moravian variation.

Despite the fact that the Carolingian culture and its Great Moravian variation lasted for a relatively long time (second half of the 8th c.–the beginning of the 10th c.), it has little influence on communities inhabiting territories of today Poland in the early Middle Ages. It is relatively well legible in the source material, but its local reception can be seen only in Silesia and south-western Lesser Poland, mainly through new types of equestrian equipment. It is worth noticing that cultural impulses never run directly between the Carolingians and cultures occupying Polish lands. The area of today Poland was isolated by ‘buffer zones’ consisting of Slavic communities inhabiting territories of today Eastern Germany (also relatively resistant to the novelties from the west), Bohemia and Slovakia, and the Baltic Sea basin dominated by the Scandinavians. Furthermore, the area of Central Poland was additionally ‘filtrated’, as we have virtually no finds of the Carolingian type there, except for a single and still uncertain artefact (the already mentioned spur from Barkowice Mokre). In the north-eastern part of Lesser Poland the situation seems to be similar. Comparing it with areas of southern Lesser Poland and Silesia, we are entitled to conclude that archaeological traces of Carolingian influences there are virtually non-existent. Contrary to the inter-Carpathian areas, Slavic people inhabiting lands of today Poland were not interested in cultural patterns coming from territories dominated by the Carolingian culture. We may speculate that these patterns found no fertile soil to be locally transformed – as for example in the case of the Slavs inhabiting then territories of today Slovakia, Moravia, and Bohemia. Single Carolingian impulses were received mainly in their Great Moravian version and only in a form of imports of selected categories of items. Their recipients were mainly communities directly bordering domains of the Mojmír dynasty. And even with all the best will in the world we cannot consider the location of Haliczany as close to it.

In the case of lands located in the Oder and Vistula basins, ranges of artefacts of the Carolingian, Great Moravian, and Late Avar types coincide (Map 5). Only the cluster in the Bug River Basin remains isolated. There are no imports of items of the Carolingian and undoubtedly Great Moravian types (e. g. jewellery), although there is a significant (rela-

tively to local conditions) concentration of Late Avar items. And here we should get back to the beginning of this paper, namely to the issue of possible origins of the fitting from Haliczany, which being a Carolingian would not only be stylistically utterly untypical for this culture (either in its Western European or ‘peripheral’ Great Moravian variation), but also its presence in this region would be a sensation. On the other hand, contacts between areas located close to the Bug River with early medieval cultures occupying lands between the Lower Dnieper and the Lower Danube are well documented in archaeological and historical sources already since the earliest phases of the Middle Ages (*Petehyryč* 2007; *Szymański* 1979, 43–46; 1995, 127, 128). This applies both to the nomads controlling Eastern European steppes and the Avars, who since 568 lived in the Carpathian Basin.

The lack of Carolingian and Great Moravian imports in the Bug region and further to the east, supports the assumption that already during the existence of the Avar Khaganate contacts between this region and the Avars were direct and that the routes run through eastern Carpathian passes bypassing south-western Lesser Poland. These contacts could have been much easier thanks to the already mentioned trade route (controlled by the Avars) that passed through the Tisza region and eastern Carpathians to Kiev and further to the east (*Čaplovic* 1997, 44)³³. In the area of the Podolian Upland the route connected with the Bug trade route running from the west coast of the Black Sea to the Baltic Sea (Map 9). The fact that the latter was intensely used is suggested by a large number of artefacts with analogies among items found in the Danube, Dniester, and Dnieper regions and also those attributed to the Olsztyń group found at the stronghold in Szeligi near Płock (*Curta* 2007, 247–275; *Rudnicki, Mi.* 2011; *Szymański* 1962, 357, 358). Therefore, the fitting from Haliczany as a strap decoration of the nomadic type, would be well embedded in a context of numerous finds of the nomadic character found in the Upper and Middle Bug region (*Mylian* 2012; *Petehyryč* 2007) with the greatest concentration on neighbouring strongholds in Zimne (*Aulich* 1972) and Gródek nad Bugiem (*Poleski* 2013, 163).

The reasoning presented here, being a form of *reductio ad impossibilem*, aimed at substantiating an observation that the fitting from Haliczany is stylistically very distant from all types of Carolingian fittings known so far to the researchers. The current state of art and primarily the geographical distribution of Carolingian finds, force us to put a big ques-

³³ The route leading from Kiev through Moravia and Lesser Poland became important in the second half of the 9th c., after the route from Kiev to Scandinavia passing along the Bug River and the Lower Vistula bypassing north Ruthenian centres started to be used (*Łosiński* 1993, 30, 31).

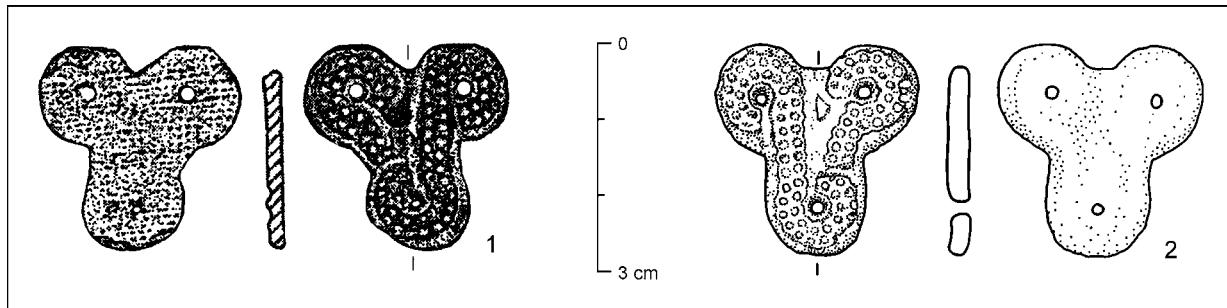

Fig. 22. Strap fittings. 1 – Gnezdovo; 2 – Eissel bei Verden.

tion mark over the hypothesis about the Western European origins of the find from Haliczany. Otherwise, it would be in fact the only such item known from the region where it was found. Of course this, itself, is not a sufficient counterargument, but, as it often happens in archaeological studies, also in this case we need to use materials and sources that do not verify the hypothesis – they make it only more probable. We should not forget that inductive reasoning is naturally distorted or biased by the availability and frequency of contacts with certain types of items. Consequently, we much easier notice formal similarities between well-known, easily accessible products, although perhaps it would be better to keep one's mind open for other possibilities. Certainly, some stylistic similarities with Western European fittings, particularly combined with the geographical proximity of the Carolingian border, had to cast a shadow on the debate about the fitting from Mockersdorf and thus, indirectly, also on the artefact from Haliczany. First of all, however, we should ask a question whether the fitting from Mockersdorf is the best analogy for the fitting from Haliczany. It seems that we could easily find more accurate and visually closer analogies for this item among the Avar artefacts. Then we can pose a question whether the possibility that the fitting from Mockersdorf is, after all, an Avar fitting was ruled out beyond all doubts? It seems that the analysis presented in this paper provides a negative answer to this controversy. But even as an Avar product, it would not be the best answer to our typological questions about the fitting from Haliczany. Consequently, the third important question is whether the fitting from Haliczany would be attributed to the Western European cultural circle, if the artefact from Mockersdorf was not included in the analysis? And, again, it seems that the answer is no. If we forget about the archaeological and historical context, a cursory analysis of so ambiguous features of items as quasi-granulation or punching could lead us astray. And furthermore, seemingly straightforward and natural decisions such as linking a given

area with a sphere of influence of one rather than another cultural formation can significantly affect final conclusions about classified items. The spatial distribution of Late Avar artefacts, in comparison with Carolingian or Great Moravian finds lends credit to the hypothesis about the Avar origins of the find and supplements stylistic observations. It seems, thus, that in such a broad and adjusted context we can at least partially answer the questions posed at the beginning. First of all, stylistically the fitting seems to be closer to the circle of Avar items. Secondly, the mere fact that it was found in an area with a legible concentration of such finds (in the absence of Carolingian/Great Moravian products) makes the hypothesis even more probable. The fitting could be imported to eastern Lesser Poland through eastern Carpathian passes, along trade routes controlled by the Avars still during the times of the Khaganate. It could, of course, travelled there later, through the Moravian Gate or territories of today Slovakia, but then the complete lack of Great Moravian finds in this area would be more than surprising. Having only scarce sources it is difficult to determine whether the fitting was imported still as an ornament or already as a scrap material that for some reason was not melted down.

In the methodological dimension the paper attempted to show that too hasty attribution of artefacts to cultural circles based solely on a cursory analysis of visual features of an item, may lead to serious complications and confusion. In this context, as a specific curiosity, we could mention a fitting resembling a clover leaf found in Eissel bei Verden (Lkr. Verden) near Bremen (Fig. 22: 2; *Precht 2016*). The author directly refers to the publication by *M. Schulze-Dörrlamm (2005)* and even attributes the fitting (without any merit) to a Carolingian type Haliczany she introduced herself, although there are distinct visual differences between these two items (not to mention that the fitting from Mockersdorf is completely different). Unfortunately, the fitting from Eissel bei Verden has no context and it would be difficult to say anything more specific about it. There

is no denying, however, that it is nearly identical as a fitting found in feature 28 (backfill of a pit linked with metallurgical production) in the settlement in Gnezdovo (Fig. 22: 1; *Murasheva/Enisova/Fetisov 2007, 44; fig. 22: 7*). In this case, founding no precise analogies for the item, the authors assumed that this is a trefoil fitting of the Carolingian type from a sword set. The analogy they referred to was a trefoil fitting from Haithabu similarly decorated with quasi-granulation. As we can see, two nearly identical items were attributed to the Carolingian culture in two different ways, although the culture itself, for all we know, did not abound in fittings decorated in this manner – Carolingian fittings decorated with quasi-granulation can be literally counted on one hand. But once the fitting from Mockersdorf, and analogically also the one from Haliczany, had been accepted as Carolingian, the way to use them as 'Carolingian' analogies for other artefacts was left clear. This, however, is precisely the area, where we should be particularly cautious, because our multi-level comparisons can fix and duplicate errors. As Aristotle once said, and many repeated after him: a small error in the beginning (erroneous attribution of a fitting) grows enormous at the end (introduction of artificial types). All the more so as nearly everything speaks against the recognition of the item from Gnezdovo as a trefoil fitting of the Carolingian

type – fittings from Carolingian sword sets were at least two-three times larger, had different form, and finally their straps were always mounted in several points (*Robak 2013b, 106, 107, fig. 23*)³⁴, while the fitting from Gnezdovo has only one centrally placed opening for a rivet on each of the 'leaves'. It could, of course, serve as a strap divider, but the straps themselves would have to be very narrow and fastened with a single rivet they could not hold anything heavy. It seems more probable that it was a decorative ornament fastened to a wide strap. The same reasoning, analogically, applies to the fitting from Eissel. In both cases, however, the form of fittings differs from the fitting from Haliczany. Similarly, the ornament – surprisingly convergent on the German and Russian finds – is different. Probably, it is a yet unknown type of fitting. The lack of unambiguous context of these finds, however, makes it impossible to analyse them more precisely and particularly to determine their chronology or origins. In the current state of knowledge (or rather our ignorance) it cannot be excluded that fittings from Gnezdovo and Eissel are indeed Carolingian – although that would be a sensation, since to the east of San and Vistula rivers there are absolutely no finds of Carolingian fittings – but at a very first glance we must also admit that the fitting from Haliczany is different and definitely closer to the Avar fittings.

CATALOG

List 1. Items linked with the late Avar Khaganate culture (ca. 700–825) from Western Slavic Territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes and Ore Mountains. Map 1.

1. Biskupin, pow. Żnin, strap fitting (Fig. 2: 1; *Rajewski 1939, pl. LXV: 2*).
2. Bolesławiec, pow. Bolesławiec, strap fitting (Fig. 2: 2; *Langenheim 1937, fig. 4; 4a; Szymański 1962, 300–303*).
3. Chorula, pow. Krapkowice, strap fitting (Fig. 2: 5; *Szymański 1962, 303; Zoll-Adamikowa 1992, fig. 1: f*).
4. Damice, pow. Kraków, strap fitting (Fig. 3: 1; *Poleski 2013, fig. 99: 14*).
5. Dobrzenie Mały, pow. Opole, strap fitting (Fig. 3: 2; *Zoll-Adamikowa 1992, fig. 1: k*).
6. Gilów, pow. Dzierżoniów, strap fitting (Fig. 3: 3; *Jaworski/Paternoga 2002, fig. 1: 7*).
7. Gródek, pow. Hrubieszów, 4 strap fittings (unpublished; kind information of M. Wołoszyn).
8. Kraków-Kopiec Kraka, pow. Kraków, strap fitting (Fig. 2: 8; *Szymański 1962, 303, 304*).
9. Kraków-Nowa Huta Mogiła, pow. Kraków, strap fitting (Fig. 3: 4; *Poleski 2013, fig. 99: 3*).

10. Kraków-Wyciąże, pow. Kraków, strap fitting (Fig. 3: 5; *Poleski 2013, fig. 99: 6*).
11. Lublin-Zemborzycze, pow. Lublin strap fitting (Fig. 3: 6; *Poleski 2013, fig. 99: 8*).
12. Naszaczowice, pow. Nowy Sącz, 3 strap fittings (Fig. 3: 7–9; *Poleski 2013, fig. 99: 4, fig. 99: 5, fig. 99: 7*).
13. Pełczyska, pow. Pińczów, strap fitting and buckle plate (Fig. 3: 10, 11; *Rudnicki, Ma. 2009, fig. 11, fig. 12: a*).
14. Ripniv, raj. Busk, strap fitting (Fig. 3: 12; *Petehyryč 2007, fig. 5: 3*).
15. Swaryczów, pow. Zamość, 2 strap fittings (Fig. 4: 1–2; *Kokowski 2010, 126–128*).
16. Syrynia, pow. Wodzisław Śląski, strap fitting (Fig. 2: 6; *Szymański 1962, 307, 308*).
17. Trepca-Horodyszcze, pow. Sanok, strap fitting (Fig. 4: 5; *Ginalski/Glinianowicz/Kotowicz 2013, fig. 5: 1*).
18. Warszawa-okolice, okucie rzemienia (Fig. 2: 7; *Szymański 1962, 304, 305; Zoll-Adamikowa 1992, fig. 1: l*).
19. Żulice³⁵, pow. Tomaszów Lubelski, strap fitting (Fig. 2: 4; *Kłosińska 2009*).
20. Anklam, Kr. Ostvorpommern, propeller fitting (Fig. 4: 7; *Wegner 2011, 341*).

³⁴ There is a mistake on a fig. 23: D in the quoted publication – the middle rivet 'disappeared'.

³⁵ The information obtained from a 'treasure hunter'. There is no certainty as to where the item has been found and where it comes from.

21. Arkona-Puttgarten, Lkr. Vorpommern-Rügen, part of fitting (Fig. 4: 6; *Berlekamp 1974*, fig. 22: c).
22. Klempenow, Lkr. Mecklenburgische Seenplate, 2 strap fittings (Fig. 4: 8, 9; *Schanz 2007*, 223, 224).
23. Víno, okr. Bruntal, strap fitting (Fig. 2: 9; *Kouřil 2017*, Taf. II: 12; *Zábojník 2011*, 212).
24. Ostrów Lednicki, pow. Gniezno, strap fitting (Fig. 2: 3; *Parczewski 2002*; *Szymański 1962*, 306, 307).
25. Lubomia, pow. Wodzisław Śląski, middle fitting from falera (Fig. 4: 4; *Zoll-Adamikowa 1996*).
26. Czermno, pow. Tomaszów Lubelski, strap fitting (Fig. 4: 3; *Wołoszyn et al. 2016*, fig. 4).
27. Menzlin, Lkr. Vorpommern-Greifswald, cremation grave 32, 7 strap fittings (Fig. 5; *Kleingärtner 2014*, 379, pl. 1: 3, 4).
28. Janów Pomorski (Truso), pow. Elbląg, broken propeller fitting (Fig. 2: 10; *Auch/Bogucki/Trzeciecki 2012*, 118, 119).

List 2. Carolingian items from Western Slavic Territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes and Ore Mountains (second half of the 8th c.–turn of the 9th and 10th c.). Map 2.

1. Janów Pomorski (Truso), pow. Elbląg, strap-end, second half of the 9th c.; two brooches, 9th c.; pendant – Louis the Pious denarius, 822–840 (Fig. 11: 1, 2; *Jagodziński 2010*, 98; *Żołędziowski 2015*, tab. II; *Bogucki 2006*).
2. Jedlina-Kamierisk, pow. Wałbrzych; loop spur (type 2)³⁶; second half of the 8th c.–beginning of the 9th c. (Fig. 15: 5; *Petersen 1939*, fig. 95; *Wachowski 1987*, fig. 3: 3).
3. Kraków-Howa Huta Mogiła 62A, pow. Kraków, strap fitting, last third of the 8th c.–first third of the 9th c. (Fig. 7; *Poleski 2013*, fig. 97: 6).
4. Kraków-Wawel, pow. Kraków, strap-end, last third of the 8th c.–first third of the 9th c. (Fig. 6: 1; *Zoll-Adamikowa 1998*).
5. Recz, pow. Choszczno, plate spur (type 6 lub 7), probably first half of the 9th c. (Fig. 14: 1; *Świątkiewicz 2002*, 82).
6. Wolin, pow. Kamień Pomorski, cross fitting, 9th c. (Fig. 11: 3; *Stanisławski 2013*, 25; fig. 42; the photography thanks to the courtesy of A. Janowska).
7. Arkona-Puttgarten, Lkr. Vorpommern-Rügen, strap-end, second half of the 8th c.–first third of the 9th c.; cross fitting, 9th c.; plate spur (type 9), 9th c. (Fig. 9: 1, 2; 14: 8; *Berlekamp 1974*; *Corpus 1979*, 41/272).
8. Baderitz (Oschatz), Lkr. Nordsachsen, plate spur (type 6), turn of the 9th and 10th c. (Fig. 15: 3; *Coblenz 1989*, 7, fig. 6: 1; *Kind 2007*, 589).
9. Dahmen, Lkr. Rostock, plate spur (type 6), 9th c. (unpublished, *Kind 2007*, 589).
10. Friedland, Lkr. Mecklenburg-Strelitz, plate spur (type 6), 9th c. (Fig. 15: 4; *Kind 2007*, 589; *Stange 1996*, fig. 4: e).
11. Friedrichsruhe, Lkr. Ludwigslust-Parchim, strap-end, 9th c. (Fig. 13: 6; *Messal 2013*, 235).
12. Glienke, Lkr. Mecklenburg-Strelitz, 2 plate spurs (type 4), 9th c.; 1 plate spur, first third of the 9th c.; cross fitting, 9th c.; loop, second half of the 9th c.–beginning of the 10th c. (Fig. 12: 3, 4; 14: 2–4; *Messal 2015*).
13. Groß Strömkendorf, Lkr. Nordwestmecklenburg, 2 strap-ends, first half of the 9th c. (Fig. 13: 3, 4; *Wollschnäger 2011a*, 352, fig. 119: 7; 2016, fig. 163).
14. Hammersburg, Kr. Herzogtum Lauenburg, cross fitting, 9th c. (Fig. 9: 3; *Kersten 1951*, 111).
15. Ilow, Lkr. Nordwestmecklenburg, strap-end, about mid of the 9th c. (Fig. 13: 1; *Wollschnäger 2011b*, 397).
16. Klempenow, Lkr. Demmin, fitting with loop, first half of the 9th c. (Fig. 13: 5; *Schanz 2015*, 295).
17. Kreitzschau-Groitzschen, Lkr. Burgenlandkreis, plate spur (type 6), 9th c. (Fig. 15: 2; *Brachmann 1978*, fig. 31: a).
18. Luckenwalde, Lkr. Teltow-Fläming, strap-end, early 9th c. (Fig. 10: 9; *Werner 1969*, pl. 26: a).
19. Menzlin, Lkr. Vorpommern-Greifswald, strap-end, first quarter of the 9th c.; broken plate spur (type 6), 9th c. (Fig. 13: 2; 14: 6; *Schirren 2011*, 362, 363; *Schoknecht 1977*, pl. 44: 5).
20. Mittenwalde-Pennigsberg, Lkr. Dahme-Spreewald, strap-end, last third of the 8th c.–first third of the 9th c. (Fig. 9: 5; *Biermann 2003*, 105; fig. 5).
21. Neukalen, Lkr. Mecklenburgische Seenplatte, fitting with neck and loop, 9th c. (Fig. 9: 6; *Schanz 2005*, 674).
22. Ralswiek, Lkr. Vorpommern-Rügen, fitting with neck and loop (?), 9th c. (*Herrmann 2005*, 118, 119).
23. Scharstorf, Kr. Plön, plate spur (type 6), 9th c.; fitting or cross brooch, 9th c. (Fig. 12: 6; 15: 1; *Gabriel 1984*, fig. 45: 31; *Kind 2007*, 589; *Meier 1990*, pl. 23: 1; 25: 4).
24. Starigard-Oldenburg, Kr. Ostholstein, cross fitting, 9th c.; three-leaf fitting, 9th c.; 3 strap-ends, probably first half of the 9th c.; fitting, last third of the 8th c.–first third of the 9th c.; fitting with neck and loop, 9th c.; 2 plate spurs, 9th c. (Fig. 10: 1–7; 12: 5; 14: 5; *Gabriel 1984*, 146; 1988, 116–126)³⁷.
25. Sternberger Burg, Kr. Sternberg, plate spur (type 4), 9th c. (Fig. 14: 7; *Schuldt 1983*, fig. 37: c).
26. Sukow-Marienhof, Lkr. Rostock, strap-end, first half of the 9th c. (Fig. 9: 7; *Schanz 2009*, 402, 403).
27. Teterow, Lkr. Rostock, fitting with neck and loop, 9th c. (Fig. 10: 8; *Unverzagt 1963*, pl. 36: e).
28. Radacz, pow. Szczecinek, loop, 9th c. (Fig. 11: 4; *Siuchniński 1964*, tab. VI: j).
29. Schwerinsburg, Lkr. Vorpommern-Greifswald, strap fitting, last third of the 8th c.–first third of the 9th c. (Fig. 9: 3; *Hammersburg Ruchhöft/Schirren 2013*, fig. 9).
30. Weltwitz, Kr. Saale-Orla, fitting with loop, turn of the 8th and 9th c.–first third of the 9th c. (Fig. 13: 7; *Neumann 1964*, 236).
31. Stargard, pow. Stargard, loop, second half of the 9th c. (Fig. 11: 5; *Janowski 2016*).
32. Schlagbrücke, Lkr. Nordwestmecklenburg, cross fitting, 9th c. (Fig. 12: 2; *Häf 2010*, 43, fig. 10).
33. Ganschendorf, Lkr. Demmin, cross fitting, 9th c. (Fig. 12: 1; *Messal 2015*, fig. 84: 2).
34. Schwerin, Landeshauptstadt, rectangular brooch, 9th c.; enamel brooch 9th–10th c. (Fig. 12: 7, 8; *Konze 2016*, 321, fig. 192: 2, 10).
35. Greifswald, Lkr. Vorpommern-Greifswald, fitting, first half of the 9th c. (Fig. 12: 9; *Robak 2017a*; *Samariter/Rütz/Albrecht 2016*, fig. 265: 4).

³⁶ The typology of Carolingian spurs used in *Robak 2013b*, 25–35 including a detailed characteristic and dating.

³⁷ Two strap-ends from Starigard-Oldenburg (including one openwork) published as ‘Carolingian’ (see *Dulinicz 2001*, fig. 54: 4, 5; *Gabriel 1988*, fig. 5: 2, 3; *Robak 2014*, Tab. IV: 1, 2) most likely belong to the so called Aspatria type or a related one, characteristic of the so called Hiberno-Nordic milieu. They should be dated back to the 10th c. and linked with influences coming from that area (*Paterson et al. 2014*, 145–148; *Robak 2013b*, 60).

36. Unknown place in Sambia, cross brooch or cross fitting, 9th c. (Fig. 11: 6; *Kulakov/Valuev 2001*).

List 3. Items of the Carolingian type, most likely linked with the Great Moravian culture from Western Slavic Territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes and Ore Mountains. Map 3.

1. Będzin, pow. Będzin, strap-end, first half of the 9th c.; loop, first half of the 9th c. (Fig. 17: 12; 18: 2; *Kouřil/Gryc 2011*, fig. 14: 11; *Rogaczewska 2004*).
2. Brusczewo, pow. Kościan, loop, second half of the 9th c. (Fig. 18: 1; *Brzostowicz 1997*, 137, fig. 26: 4).
3. Chodlik, pow. Opole Lubelskie, small belt set: strap-end, loop, buckle, second half of the 9th c. (Fig. 17: 11; kind information of Ł. Miechowicz).
4. Gilów, pow. Dzierżoniów, 18 elements of strap sets (buckles, loops, strap-ends), second half of the 9th c. (Fig. 19; 20; *Jaworski 2005*, 272–275; 2012; *Jaworski/Pankiewicz 2008*, 194–200).
5. Gostyń, pow. Gostyń, cross fitting, 9th c. (Fig. 17: 8; *Petersen 1939*, 65).
6. Kraków-Dębniki, pow. Kraków, strap-end, second half of the 9th c. (Fig. 17: 10; *Firlet 2006*, 412).
7. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, 3 loops, second half of the 9th c.; strap-end³⁸, second half of the 9th c. (Fig. 17: 9; 18: 3–5; *Poleski 2013*, fig. 98: 6, 8–10).
8. Obisów, pow. Polkowice, loop, turn of the 9th and 10th c. (Fig. 18: 6; *Rzeźnik 2006*, fig. 7: a).
9. Stradów, pow. Kazimierza Wielka, loop, 9th c. (Fig. 18: 13; *Zoll-Adamikowa 1988*).
10. Trepca-Horodna, Trepca, st. 25, pow. Sanok, three loops, second half of the 9th c. (Fig. 18: 8–10; *Ginalski/Glinianowicz/Kotowicz 2013*, fig. 12: 2–4).
11. Wietrzno-Bóbrka, pow. Krosno, loop, second half of the 9th c. (Fig. 18: 11; *Żaki 1957*, 20; fig. 16: 5).
12. Złoty Potok, pow. Częstochowa, loop, second half of the 9th c.–first half of the 10th c. (Fig. 18: 7; *Tyniec 2016*, 80).
13. Żyraków, pow. Dębica, loop, first half of the 9th c. (Fig. 18: 12; drawing thanks to the courtesy of M. A. M. Mazurek).

List 4. Plate spurs (different types) most likely linked with the Great Moravian culture from Western Slavic Territories located to the north of the Carpathian Mountains, Sudetes and Ore Mountains (second half of the 9th c.–first half of the 10th c.). Map 4.

1. Brusczewo, pow. Kościan, plate spur, probably type 8 (Fig. 17: 2; *Brzostowicz 2002*, 58, fig. 25: 8).

2. Gilów, pow. Dzierżoniów, 3 plate spurs: type 6, type 8, type 8 (Fig. 17: 4–6; *Jaworski 2005*, fig. 145: f–h).
3. Jaroszowiec, pow. Olkusz, plate spur, type 8 (Fig. 17: 7; *Wojenka 2017*).
4. Kraków-Bieżanów 21, pow. Kraków, plate spur, type 8 (Fig. 16: 4; *Poleski 2013*, fig. 98: 4).
5. Kraków-Nowa Huta Mogiła 1, pow. Kraków, plate spur, type 6 or 8 (Fig. 16: 2; *Poleski 2013*, fig. 98: 1).
6. Niemcza, pow. Dzierżoniów, plate spur, type 6 (Fig. 17: 3; *Jaworski 2005*, fig. 27: a).
7. Piechocice, pow. Nysa, plate spur, type 9 (Fig. 16: 1; *Foltyn 2013*, fig. 5: a, b).
8. Szczaworyż, pow. Busko-Zdrój, plate spur, late type 6 (Fig. 16: 6; *Poleski 2013*, fig. 98: 7).
9. Tuligłowy, pow. Jarosław, plate spur³⁹, type 4 (Fig. 16: 8; *Cabalska 1979*, 268; *Strzyż 2006*, fig. 31: 9).
10. Wietrzno-Bóbrka, pow. Krosno, plate spur, late type 6 (Fig. 18: 11; *Poleski 2013*, fig. 98: 3).
11. Zawada, pow. Tarnów, plate spur, unknown type (Fig. 16: 3; *Strzyż 2006*, fig. 29: 3).
12. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, plate spur, unknown type (Fig. 16: 7; *Poleski 2013*, fig. 98: 5).
13. Trepca, st. 25, pow. Sanok, plate spur with 2 rivets (Fig. 17: 1; *Kotowicz 2016*).

List 5. Carolingian and Carolingian-type items dated back from second half of the 8th c. to the middle of the 9th c. Map 6.

1. Starigard-Oldenburg.
2. Arkona-Puttgarten.
3. Groß Strümendorf.
4. Ilow.
5. Sukow-Marienhof.
6. Greifswald.
7. Klempenow.
8. Menzlin.
9. Schwerinsburg.
10. Recz.
11. Luckenwalde.
12. Mittenwalde-Pennigsberg.
13. Weltwitz.
14. Jedlina-Kamieńsk.
15. Będzin.
16. Kraków-Wawel.
17. Kraków-Howa Huta Mogiła 62A.
18. Żyraków.

³⁸ The artefact published and referred to as a plate of a spur. The item, however, is too large and thick for a fastener of a plate spur of type 9.

³⁹ In the literature, based on its attribution to the type II.1 according to Z. Hilczerówna, the spur is dated back to the 10th–12th c. (*Cabalska 1979*, 268). In my opinion, however, the spur differs significantly from examples of type II.1 which are characterised by a cone-shaped rowel and a small plate (see *Hilczerówna 1956*, 34). Even the Author of the research in Tuligłowy herself noticed that the shape and dimensions of the spur resemble spurs known from the Great Moravian hill fort in Pobedim (*Bialeková 1977*). The only difference was the type of fasteners. Early medieval plate spurs of the Carolingian type, mounted with a single rivet, could be at that time unknown to the Author. Nowadays we know several examples of such products, both from territories of the Carolingian Empire and the Slavdom (*Robak 2013b*, 29, 30). As the closest analogy we should indicate a spur from grave 1347 in Mikulčice (*Klanica 1985*, 513). Despite the already mentioned spur, the hill fort in Tuligłowy provided also a series of artefacts with analogies in the Great Moravian cultural milieu (*Poleski 2004*, 439, 440). Although the hill fort in Tuligłowy is generally dated back to the 11th–12th c., there are some hints suggesting that the chronology could, in fact, be earlier (*Parczewski 1986*, 194, 199).

List 6. Carolingian and Carolingian-type items dated generally back to the 9th–9th/10th c. Map 7.

1. Scharstorf.
2. Starigard-Oldenburg.
3. Arkona-Puttgarten.
4. Ralswiek.
5. Hammersburg.
6. Schlagbrügge.
7. Schwerin.
8. Friedrichsruhe.
9. Sternberger Burg.
10. Dahmen.
11. Teterow.
12. Neukalen.
13. Ganschendorf.
14. Glienke.
15. Friedland.
16. Menzlin.
17. Wolin.
18. Radacz.
19. Janów Pomorski (Truso).
20. unknown place in Sambia.
21. Kreitzschau–Groitzschen.
22. Gostyń.
23. Stradów.

List 7. Carolingian and Carolingian-type items dated back from second half of the 9th c. to the middle of the 10th c. Map 8.

1. Glienke.
2. Stargard.
3. Janów Pomorski (Truso).
4. Baderitz (Oschatz).
5. Obiszów.
6. Brusczewo.
7. Gilów.
8. Niemcza.
9. Piechocice.
10. Złoty Potok.
11. Jaroszowiec.
12. Szczaworyż.
13. Chodlik.
14. Kraków-Dębniki.
15. Kraków-Bieżanów 21.
16. Kraków-Nowa Huta Mogiła 1.
17. Zawada Lanckorońska.
18. Zawada.
19. Tuligłowy.
20. Naszadowice.
21. Wietrzno-Bóbrka.
22. Trepca-Horodna, Trepca, st. 25.

LITERATURE

- Auch/Bogucki/Trzeciecki 2012 – M. Auch/M. Bogucki/M. Trzeciecki: Osadnictwo wczesnośredniowieczne na stanowisku Janów Pomorski 1. In: M. Bogucki/B. Jurkiewicz (red.): *Janów Pomorski stan 1. Od późnego okresu wędrówek ludów do nowożytności. Tomus I/2*. Elbląg 2012, 23–232.
- Aulich 1972 – V. V. Aulich: *Zymniv's'ke horodyše – slov'janska pam'jatka VI–VII st. n. e. v Zachidnij Volyni*. Kyjev 1972.
- Bálint 2010 – Cs. Bálint: Avar Goldsmiths' Work from the Perspective of Cultural History. In: *Entwistle/Adams* 2010, 146–160.
- Beranová/Lutovský 2009 – M. Beranová/M. Lutovský: *Slované v Čechách. Archeologie 6.–12. století*. Praha 2009.
- Berlekamp 1974 – H. Berlekamp: Die Funde aus den Grabungen im Burgwall von Arkona auf Rügen in den Jahren 1969–1971. *Zeitschrift für Archäologie* 8, 1974, 211–254.
- Bersu/Wilson 1966 – G. Bersu/D. M. Wilson: *Three Viking Graves in the Isle of Man*. London 1966.
- Bialeková 1977 – D. Bialeková: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung). *Slovenská archeológia* 25, 1977, 103–160.
- Biermann 2003 – F. Bierrmann: Schmerzke i Mittenwalde – nowe dane do absolutnej chronologii wczesnosłowiańskiego osadnictwa na obszarze północno-wschodnich Niemiec. In: M. Dulinič (red.): *Slowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*. Lublin – Warszawa 2003, 101–108.
- Biermann/Kersting/Klammt 2013 – F. Biermann/T. Kersting/A. Klammt (Hrsg.): *Soziale Gruppen und Gesellschaftsstrukturen im westslawischen Raum*. Beiträge der Sektion zur slawischen Frühgeschichte der 20. Jahrestagung des Mittel- und Ostdeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Brandenburg (Havel), 16. bis 18. April 2012. Langenweißbach 2013.

- Bogucki 2004 – M. Bogucki: The Viking-Age ports of trade in Poland. *Estonian Journal of Archeology* 8, 2004, 100–128.
- Bogucki 2006 – M. Bogucki: Denar Ludwika Pobożnego znaleziony w Janowie Pomorski – Truso. *Wiadomości Numizmatyczne* 182, 2006, 173–180.
- Boháčová/Profantová 2014 – I. Boháčová/N. Profantová: Čechy a Velká Morava – svědectví archeologie. In: *Kouřil* 2014, 134–144.
- Boroń/Foltyn 2011 – P. Boroń/E. Foltyn: Na północ od państwa (wielko)morawskiego. Z problematyki badań Górnego Śląska i zachodnich krańców Małopolski w dobie karolińskiej. In: *Turčan* 2011, 5–37.
- Brachmann 1978 – H. Brachmann: *Slawische Stämme an Elbe und Saale. Zu ihrer Geschichte und Kultur im 6. Bis 10. Jahrhundert – auf Grund archäologischer Quellen*. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 32. Berlin 1978.
- Brachmann 1991 – H. Brachmann: Der Limes Sorabicus – Geschichte und Wirkung. *Zeitschrift für Archäologie* 25, 1991, 177–207.
- Brather 1996 – S. Brather: Merowinger- und karolingerzeitliches „Fremdgut“ bei den Nordwestslawen. Gebrauchsgegenstände und Elitenkultur im südwestlichen Ostseeraum. *Prähistorische Zeitschrift* 71, 1996, 46–84.
- Bronicki/Michalik/Wołoszyn 2003 – A. Bronicki/M. Michalik/M. Wołoszyn: Kolejny tzw. staromazurski zabytek z Małopolski. In: Z. Woźniak/J. Gancarski (red.): *Polenia minor medii aevi. Studia ofiarowane Panu Profesorowi Andrzejowi Źakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*. Kraków – Krosno 2003, 211–238.
- Brzostowicz 1997 – M. Brzostowicz: Elementy kultury wielkomorawskiej na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Brusczewie, woj. leszczyńskie. In: K. Wachowski (red.): *Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska*. Wrocław 1997, 135–140.

- Brzostowicz 2002 – M. Brzostowicz: *Bruszczecki zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*. Poznań 2002.
- Brundke 2013 – N. Brundke: *Das mittelalterliche Gräberfeld Mockersdorf. Archäologie im Schatten des Rauhen Kulm*. Archäologische Beiträge zur Siedlungsgeschichte 3. Pressath 2013.
- Cabalska 1979 – M. Cabalska: Wieloczłonowe grodzisko wczesnośredniowieczne w Tuligłowach, woj. Przemyśl. *Sprawozdania Archeologiczne* 31, 1979, 253–270.
- Coblenz 1989 – W. Coblenz: Reiterspuren von Burgen des 9. bis 11. Jahrhunderts in Sachsen. *Slovenská archeológia* 37, 1989, 5–20.
- Corpus 1979 – J. Herrmann/P. Donat (Hrsg.): *Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik (7. bis 12. Jahrhundert)*. Berlin 1979.
- Csuthy 2015 – A. Csuthy: *Včasnostredoveký konský postroj v Karpatskej kotline. Súčasti konského postroja z obdobia Avarskeho kaganátu a Veľkej Moravy*. Dizertačná práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského. Bratislava 2015. Unpublished.
- Curta 2007 – F. Curta: *The Making of Slavs. History and Archaeology of Lower Danube Region c. 500–700*. Cambridge 2007.
- Čaplovic 1997 – D. Čaplovic: Oblasti východných Karpát a Horného Potisia za panovania Svätopluka I. In: R. Marsina/A. Ruttkay (ed.): *Svätopluk 894–1994*. Nitra 1997, 41–46.
- Čaplovic 1999 – D. Čaplovic: Nové poznatky o vývoji včasnostredovekého osídlenia severného a stredného Slovenska (Po zániku Veľkej Moravy a vo počiatkoch Uhorského kráľovstva). In: A. Avenarius/Z. Ševčíková (ed.): *Slovensko a európsky juhovýchod. Medzikultúrne vzťahy a kontexty*. Bratislava 1999, 328–363.
- Daim 1998 – F. Daim: Archaeology, ethnicity and the structures of identification. The example of Avars, Carantanians and Moravians in the eight century. In: W. Pohl/H. Reimitz (eds.): *Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities*, 300–800. Leiden – Boston – Köln 1998, 71–93.
- Daim 2000 – F. Daim: „Byzantinische“ Gürtelgarnituren des 8. Jahrhunderts. In: F. Daim (Hrsg.): *Die Awaren am Rand der Byzantinischen Welt*. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 7. Innsbruck 2000, 77–204.
- Daim 2001 – F. Daim: Byzantine Belts and Avar Birds. Diplomacy, Trade and Cultural Transfer in the Eight Century. In: W. Pohl/I. Wood/H. Reimitz (eds.): *The Transformation of Frontiers. From Late Antiquity to Carolingians*. Leiden – Boston – Köln 2001, 143–188.
- Daim 2010 – F. Daim: Byzantine Belt Ornaments of the 7th and 8th Centuries in Avar Context. In: Entwistle/Adams 2010, 61–71.
- Doležel/Wihoda 2012 – J. Doležel/M. Wihoda (ed.): *Mezi ránym a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci*. Brno 2012.
- Dulinicz 2001 – M. Dulinicz: *Kształtowanie się Słowiańsko-czyzny Północno-Zachodniej*. Studium archeologiczne. Warszawa 2001.
- Eger 2010 – Ch. Eger: Byzantine Dress Accessories in North Africa: Koiné and Regionality. In: Entwistle/Adams 2010, 133–145.
- Eger/Biermann 2009 – Ch. Eger/F. Biermann: Awarische Funde in Mittel- und Ostdeutschland. *Acta Archaeologica Carpathica* 44, 2009, 137–170.
- Eichert 2010 – S. Eichert: *Die Frühmittelalterlichen Grabfunde Kärntens: Die materielle Kultur Karantanien anhand der Grabfunde vom Ende der Spätantike bis ins 11. Jahrhundert*. Klagenfurt 2010.
- Eichert 2012 – S. Eichert: *Frühmittelalterliche Strukturen im Ostalpenraum: Studien zu Geschichte und Archäologie Karantanien*. Klagenfurt 2012.
- Eichert 2013 – S. Eichert: Archäologische und historische Evidenzen für soziale Strukturen im frühmittelalterlichen Ostalpenraum. In: *Biermann/Kersting/Klammt* 2013, 385–404.
- Entwistle/Adams 2010 – Ch. Entwistle/N. Adams (eds.): *Intelligible Beauty. Recent research on Byzantine Jewellery*. London 2010.
- Firlet 2006 – J. Firlet: Okucie karolińskie. In: M. Niezabitowski (red.): *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.* Kraków 2006, 412.
- Foltyn 2013 – E. Foltyn: Południowe elementy kulturowe we wczesnośredniowiecznych materiałach archeologicznych z Górnego Śląska (VI–X wiek). In: Gancarski 2013, 381–432.
- Fusek 2017 – G. Fusek (Hrsg.): *Archäologische Studien zum frühen Mittelalter*. Internationale Konferenz Nitra vom 18. bis 20. Oktober 2016. Nitra 2017.
- Fusek, in print – G. Fusek: Early Medieval Hillfort in Divinka, Northwestern Slovakia. In: *Slovani, naša dedičstvo. Proceedings of the symposium Our Heritage: The Slavs 28.–30. september 2016, Kranj, Slovenija*. Kranj, in print.
- Gabriel 1984 – I. Gabriel: Chronologie der Reiterspuren. In: I. Gabriel (Hrsg.): *Starigard/Oldenburg. Hauptburg der Slawen in Wagrien I. Stratigraphie und Chronologie (Archäologische Ausgrabungen 1973–1982)*. Neumünster 1984, 117–157.
- Gabriel 1986 – I. Gabriel: „Imitatio imperii“ am slawischen Fürstenhof zu Starigard, Oldenburg (Holstein). Zur Bedeutung karolingischer Königspfalzen für den Aufstieg einer „civitas magna slavorum“. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 16, 1986, 357–367.
- Gabriel 1988 – I. Gabriel: Hof- und Sakralkultur sowie Gebräuchs- und Handelsgut im Spiegel der Kleinfunde von Starigard, Oldenburg. In: M. Müller-Wille (Hrsg.): *Oldenburg – Wolin – Staraja Ladoga – Novgorod – Kyjev. Handel und Handelsverbindung im südlichen und östlichen Ostseeraum während des frühen Mittelalters*. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 69. Frankfurt am Main 1988, 103–291.
- Galuška 2013 – L. Galuška: *Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy*. Brno 2013.
- Galuška 2014 – L. Galuška: Šperk a šperkařství Velké Moravy. In: Kouřil 2014, 124–133.
- Gancarski 2013 – J. Gancarski (red.): *Transkarpackie kontakty kulturowe w okresie lateńskim, rzymskim i wczesnym średniowieczu*. Krośno 2013.
- Garam 2001 – E. Garam: *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*. Monumenta Avarorum Archaeologica 5. Budapest 2001.
- Giesler 1974 – U. Giesler: Datierung und Herleitung der vogelförmigen Riemenzungen. Ein Beitrag zur Archäologie der frühen Karolingerzeit. In: G. Kossack/G. Ulbert (Hrsg.): *Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag*. München 1974, 521–544.

- Ginalski/Glinianowicz/Kotowicz 2013 – J. Ginalski/M. Glinianowicz/P. N. Kotowicz: Elementy „południowe” w kulturze materialnej mieszkańców Kotliny Sanockiej w IX–X w. In: *Gancarski* 2013, 381–432.
- Ginalski/Kotowicz 2004 – J. Ginalski/P. N. Kotowicz: Elementy uzbrojenia i oporządzania jeździeckiego z grodziska wczesnośredniowiecznego „Horodyszcze” w Trepczy, pow. Sanok, stan. 2. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 25, 2004, 187–257.
- Haß 2010 – S. Haß: Strategisch günstig gelegen. Slawische Siedlungsstrukturen bei Schlagbrügge, Lkr. Nordwestmecklenburg. *Archäologische Berichte aus Mecklenburg-Vorpommern* 17, 2010, 37–45.
- Hampel 1894 – J. Hampel: *A régibb középkor (IV–X. század) emlékei Magyarhonban I.* Budapest 1894.
- Hardt 2005 – M. Hardt: Limes Saxoniae as Part of the Eastern Borderlands of the Frankish and Ottonian-Salian Empire. In: F. Curta (ed.): *Borders, barriers and ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages. Studies in the Early Middle Ages Vol. 12.* Turnhout 2005, 35–49.
- Havlík 2013 – L. Havlík: *Kronika o Velké Moravě.* Brno 2013.
- Heinrich-Tamáska 2014 – O. Heinrich-Tamáska: Research perspectives on landscape archaeology at western end of Lake Balaton in the first millennium AD. In: *Heinrich-Tamáska/Straub* 2014, 403–428.
- Heinrich-Tamáska/Straub 2014 – O. Heinrich-Tamáska/ P. Straub (Hrsg.): *Mensch, Siedlung und Landschaft im Wechsel der Jahrtausende am Balaton. Castellum Pannonicum Pelsonense 4.* Budapest – Leipzig – Keszthely – Rahden/Westf. 2014.
- Heinrich-Tamáska/Kiss 2009 – O. Heinrich-Tamáska/G. Kiss: „Awaren“ und „Awarisches“ in der Umgebung von Keszthely. In: O. Heinrich-Tamáska/P. Straub (Hrsg.): *Keszthely-Fenépuszta im Spiegel der Jahrtausende.* Leipzig – Zalaegerszeg 2009, 89–92.
- Helmbrecht 2008 – M. Helmbrecht: Prachtvolle Zeugnisse weitreichender Verbindungen: ein karolingierzeitlicher Neufund vom Aggbichl bei Marquartstein, Lkr. Traunstein. *Bericht der Bayerischen Bodendenkmalpflege* 49, 2008, 367–385.
- Henning/Ruttkay 2011 – J. Henning/M. Ruttkay: Frühmittelalterliche Burgwälle an der mittleren Donau im ostmittel-europäischen Kontext. Ein deutsch-slowakisches Forschungsprojekt. In: J. Macháček/Ungerman 2011, 259–288.
- Henning a i. 2015 – J. Henning/M. Ruttkay/K. Pieta/K.-U. Heussner: Bojná a datovanie hradísk nitrianskeho kniežatstva. Prínos prírodrových metód k archeologicnému výskumu. In: *Pieta/Robak* 2015, 335–345.
- Herrmann 2005 – J. Herrmann: *Ralswiek auf Rügen. Die slawisch-wikingischen Siedlungen und deren Hinterland. Teil III – Die Funde aus der Hauptstadt.* Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte der Bezirke Rostock, Schwerin und Neubrandenburg 37. Schwerin 2005.
- Hilczerówna 1956 – Z. Hilczerówna: *Ostrogi polskie z X–XIII wieku.* Poznań 1956.
- Jagodziński 2010 – M. F. Jagodziński: *Truso. Między Weonodlandem a Witlandem.* Elbląg 2010.
- Jagodziński 2013 – M. F. Jagodziński: Przynależność kulturowa rejonu ujścia Wisły od I do IX wieku w świetle źródeł archeologicznych i historycznych. *Pruthenia* 8, 2013, 97–126.
- Janowski 2016 – A. Janowski: Karolińska przewleczka do ostróga ze Stargardu. *Stargardia* 10, 2016, 415–417.
- Jaworski 2005 – K. Jaworski: *Grody w Sudetach (VIII–X w.).* Wrocław 2005.
- Jaworski 2011 – K. Jaworski: Czy aby tylko „pogański książę silny wielce, siedzący we Wiślech”? In: M. Brzostowicz/M. Przybył/J. Wrzesiński (red.): *Swoi i obcy w kulturze średniowiecza.* Poznań – Łąd 2011, 31–60.
- Jaworski 2012 – K. Jaworski: Nowe velkomoraviana z grodziska z końca IX i początku X wieku w Gilowie na Dolnym Śląsku. In: *Doleżel/Wihoda* 2012, 209–234.
- Jaworski/Pankiewicz 2008 – K. Jaworski/A. Pankiewicz: Badania na grodzisku z końca IX–początku X wieku w Gilowie koło Niemczy w latach 2004–2006. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 50, 2008, 179–208.
- Jaworski/Paternoga 2002 – K. Jaworski/M. Paternoga: Grodzisko z przełomu IX i X wieku w Gilowie koło Niemczy. Badania z roku 2001. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 44, 2002, 279–290.
- Jaworski i in. 2012 – K. Jaworski/A. Krzyszkowski/B. Miąga/A. Sikorski: Blatnickie okucie końcówek pasa z Grębocic koło Głogowa a problem napływu tzw. brażów awarskich i blatnicko-mikulczyckich na obszar Dolnego Śląska. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 54, 2012, 27–47.
- Kara 2009 – M. Kara: *Najstarsze państwo Piastów – rezultat przełomu czy kontynuacji?* Studium archeologiczne. Poznań 2009.
- Kavánová 1976 – B. Kavánová: *Slovanské ostruhy na území Československa.* Praha 1976.
- Kersten 1951 – K. Kersten: *Vorgeschichte des Kreises Herzogtum Lauenburg. Die vor- und frühgeschichtlichen Denkmäler und Funde in Schleswig-Holstein 2.* Veröffentlichungen des Landesamtes für Vor- und Frühgeschichte in Schleswig. Neumünster 1951.
- Kind 2002 – T. Kind: Archäologische Funde von Teilen der Reiterausrüstung aus Europa und ihr Beitrag zur Kultur- und Sozialgeschichte der Ottonenzeit. In: J. Henning (Hrsg.): *Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchszzeit. Internationale Tagung in Vorbereitung der Ausstellung „Otto der Große, Magdeburg und Europa“.* Mainz 2010, 283–299.
- Kind 2007 – T. Kind: Westliche Einflüsse auf der östlichen Balkanhalbinsel im Spiegel der früh- und hochmittelalterlichen Reitausrüstung. In: J. Henning (ed.): *Post-Roman Towns. Trade and Settlement in Europe and Byzantium. Vol. 2. Byzantium, Pliska, and the Balkans.* Millennium Studies 5/2. Berlin – New York 2007, 543–612.
- Klanica 1972 – Z. Klanica: *Předvelkomoravské pohřebiště v Dolních Dunajovicích. Příspěvek k otázce vzájemných vztahů Slovanů a Avarů v Podunají.* Praha 1972.
- Klanica 1985 – Z. Klanica: Mikulčice-Klášteřisko. *Památky archeologické* 76, 1985, 474–539.
- Klápště/Plešková/Žemlička 2003 – J. Klápště/E. Plešková/ J. Žemlička (ed.): *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka.* Praha 2003.
- Kleemann 2002 – J. Kleemann: *Sachsen und Friesen im 8. und 9. Jahrhundert. Eine archäologisch-historische Analyse ihrer Grabfunde.* Oldenburg 2002.
- Kleemann 2010 – J. Kleemann: Karolingisches Fundgut im Südosten und das Verhältnis lokaler Eliten zum Karolingierreich. *Antaeus* 31–32, 2010, 81–91.
- Kleingärtner 2014 – S. Kleingärtner: *Die frühe Phase der Urbanisierung an der südlichen Ostseeküste im ersten Nachchristlichen Jahrtausend.* Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete 13. Neumünster 2014.

- Kłosińska 2009 – E. M. Kłosińska: Ażurowa aplikacja z motywem gryfa z Lubelszczyzny – awarski rarytas czy mistyfikacja? *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 30, 2009, 177–180.
- Kokowski 2010 – A. Kokowski: *Dwanaście miesięcy z archeologią*. Warszawa 2010.
- Komar 2006 – A. V. Komar: Pereščepinskij kompleks v kontekste osnovnych problem istorii i kul'tury kočevnikov vostočnoj Evropy VII–nač. VIII v. In: A. V. Evglevskij (red.): *Stepy Evropy v epochu srednevekovija. Tom 5. Chazareskoe vremja*. Doneck 2006, 7–244.
- Konze 2016 – M. Konze: Schwerin, Fpl. 17. *Boden Denkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 64, 2016, 315–324.
- Kotowicz 2005 – P. N. Kotowicz: System militarny Sanoka we wczesnym średniowieczu. *Acta Militaria Mediaevalia* 1, 2005, 61–86.
- Kotowicz 2009 – P. N. Kotowicz: Dwie wczesnośredniowieczne bradatice z południowej Lubelszczyzny. In: H. Taras/A. Zakościelna (red.): *Hereditas Praeteriti. Aditamenta archaeologica et historica dedicata Ioanni Gurba Octagesimo Anno Nascendi*. Lublin 2009, 383–396.
- Kotowicz 2016 – P. N. Kotowicz: Ostroga płytka-nitowa z Trepczy koło Sanoka. *Acta Militaria Mediaevalia* 12, 2016, 243–244.
- Kotowicz/Michalak 2007–2008 – P. N. Kotowicz/A. Michalak: Status of Research on Early-Medieval Armament in Małopolska. Remarks regarding the Monograph Study by P. Strzyż. *Acta Archaeologica Carpathica* 42–43, 2007–2008, 337–382.
- Kouřil 2003 – P. Kouřil: Staří Maďaři a Morava z pohledu archeologie. In: Klápště/Plešková/Žemlička 2003, 110–146.
- Kouřil 2004 – P. Kouřil: Raně středověký bojovnický hrob z Hradce nad Moravicí. *Slovenská archeológia* 52, 2004, 55–76.
- Kouřil 2008 – P. Kouřil: Archeologické doklady nomádského vlivu a zásahu na území Moravy v závěru 9. a v 10. století. In: T. Štefanovičová/D. Hulínek (ed.): *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*. Bratislava 2008, 113–135.
- Kouřil 2014 – P. Kouřil (ed.): *Velká Morava a počátky křesťanství*. Brno 2014.
- Kouřil 2016 – P. Kouřil: Staří Maďaři a jejich podíl na kolapsu a pádu Velké Moravy aneb spojenci, sousedé, nepřátelé. In: J. Macháček/M. Wihoda (přip.): *Pád Velké Moravy aneb kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi*. Praha 2016, 102–143.
- Kouřil 2017 – P. Kouřil: Metallfunde aus dem Burgwall Víno bei Slezské Rudoltice (Schlesien) und ihre Bedeutung. In: Fusek 2017, 53–80.
- Kouřil/Gryc 2011 – P. Kouřil/J. Gryc: Der Burgwall in Chotěbuz-Podobora und seine Stellung in der Siedlungsstruktur des oberen Oderegebietes vom 8. bis zum 9./10. Jahrhundert. In: Macháček/Ungerman 2011, 217–243.
- Kouřil/Tymonová 2013 – P. Kouřil/M. Tymonová: *Slovanský kostrový mohylník ve Stěbořicích*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 34. Brno 2013.
- Kőlto et al. 2014 – L. Kőltő/J. Szentpéteri/Z. Bernert/I. Pap: Families, find and generations: an interdisciplinary experiment at early medieval cemetery of Vörs-Papkert B. In: Heinrich-Tamáska/Straub 2014, 361–390.
- Kulakov/Valuev 2001 – V. I. Kulakov/A. A. Valuev: Evropejskie universal'nye oberegi VII–IX vv. *Kratkie soobščenija Instituta arheologii* 212, 2001, 17–23.
- Labuda 1999 – G. Labuda: *Słowiańska starożytna i wczesnośredniowieczna*. Poznań 1999.
- Lampl u. a. 2014 – R. Lampl/H. Losert/C. Lozic/E. Szameit: Die Nekropole von Iffeldorf an der Naab. Ein frühmittelalterliches Gräberfeld mit einigen Besonderheiten. *Archäologie Österreichs* 25, 2014, 45–50.
- Langenheim 1937 – K. Langenheim: Ein „awarischer“ Fund aus Schlesiens. *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 13, 1937, 274–275.
- Liwoch 2013 – R. Liwoch: Grzywna siekierowata z Modlnicy. *Materiały Archeologiczne* 39, 2013, 139–154.
- Losert 2007–2008 – H. Losert: Slawen in der Oberpfalz – eine Bestandsaufnahme. *Acta Archaeologica Carpathica* 42–43, 2007–2008, 301–370.
- Losert 2009 – H. Losert: Moinvinidi, Radanzvinidi und Nabavinida. Geschichte und Archäologie der Slawen in Bayern. In: F. Biermann/T. Kersting/A. Klammt (Hrsg.): *Siedlungsstrukturen und Burgen im westslawischen Raum*. Beiträge der Sektion zur slawischen Frühgeschichte der 17. Jahrestagung des Mittel- und Ostdeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Halle an der Saale. 19. bis 21. März 2007. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 52. Langenweissbach 2009, 219–294.
- Losert/Szameit 2014 – H. Losert/E. Szameit: Eine awarische Gürtelgarnitur aus der slawischen Nekropole bei Iffeldorf. *Das Archäologische Jahr in Bayern* 2013, 2014, 127–129.
- Łosiński 1966 – W. Łosiński: Badania archeologiczne w Świełubiu i Bardach, pow. Kołobrzeg, w 1964 roku. *Sprawozdania Archeologiczne* 18, 1966, 161–172.
- Łosiński 1993 – W. Łosiński: Chronologia, skala i drogi napływu monet arabskich do krajów europejskich u schyłku IX i w X w. *Slavia Antiqua* 34, 1993, 1–41.
- Łosiński 2008 – W. Łosiński: *Pomorze Zachodnie we wczesnym średniowieczu*. Studia archeologiczne. Collectio archaeologica, historica et ethnologica 3. Poznań 2008.
- Macháček 2007 – J. Macháček: *Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System*. Studien zur Archäologie Europas 5. Bonn 2007.
- Macháček/Ungerman 2011 – J. Macháček/S. Ungerman (Hrsg.): *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*. Internationale Konferenz und Kolleg der Alexander von Humboldt-Stiftung zum 50. Jahrestag des Beginns archäologischer Ausgrabungen in Pohansko bei Břeclav, 5.–9. 10. 2009, Břeclav, Tschechische Republik. Studien zur Archäologie Europas 14. Bonn 2011.
- Marek 2004 – L. Marek: *Wczesnośredniowieczne miecze z Europy Środkowej i Wschodniej*. Dylematy archeologa i brońoznawcy. Studia Archeologiczne 36. Wrocław 2004.
- Meier 1990 – D. Meier: *Scharstorff. Eine slawische Burg in Ostholstein und ihr Umland*. Offa-Bücher 70. Neumünster 1990.
- Meier-Arendt 1985 – W. Meier-Arendt: *Awaren in Europa. Schätzung eines asiatischen Reiterrvolkes 6.–8. Jh. Eine Ausstellung des Ministeriums für Kultur und Bildung der VR Ungarn*. Frankfurt am Main – Nürnberg 1985.
- Messal 2013 – S. Messal: Zum Handel und Handwerk in Friedrichsruhe. In: K.-H. Willroth/H.-J. Beug/F. Lüth/F. Schopper (Hrsg.): *Slawen an der unteren Mittelelbe. Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Siedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel*. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010 in Frankfurt a. M. Frühmittelalterliche Archäologie zwischen Ostsee und Mittelmeer 4. Wiesbaden 2013, 231–237.

- Messal 2015 – S. Messal: *Glienke. Eine slawische Burg des 9. und 10. Jahrhunderts im östlichen Mecklenburg*. Frühmittelalterliche Archäologie zwischen Ostsee und Mittelmeer 5. Wiesbaden 2015.
- Měřínský 2012 – Z. Měřínský: Arabský pramen o starých Maďarech z roku 942 zmínějící Moravu. In: Doležel/Wihoda 2012, 161–168.
- MGH 1895 – Alcuini sive Albini Epistolae nr 100. In: E. Duemmler (ed.): *Monumenta Germaniae Historica. Epistolarum Tomus IV. Karolini Aevi II*. Berolini 1895.
- Milošević 2006 – A. Milošević: Ranokarolinška brončana ostruga iz korita rijeke Cetine u Sirjskom polju. *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 99, 2006, 299–307.
- Murasheva/Enisova/Fetisov 2007 – V. V. Murasheva/N. V. Enisova/A. A. Fetisov: Kuznečno-juvelirnaja masterskaja pojmennoi časti Gnězdovskogo poselenija. In: V. V. Murasheva (red.): *Gnězdovo. Rezul'taty kompleksnykh issledovanij pamiatnika*. Moskva 2007, 31–77.
- Müller 1995 – R. Müller: Ein karolingierzeitlicher Herrenhof in Zalaszabár (Ungarn, Komitat Zala). *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity* E 40, 1995, 93–100.
- Müller 2014 – R. Müller: Zalaszabar-Borjúállás. Timber Church and Manor House. In: B. M. Szőke (ed.): *The Carolingian Age in the Carpathian Basin*. Budapest 2014, 71–74.
- Mylian 2012 – T. Mylian: Prykrasy ta dekoratyvni predmety rann'oslovjans'koho času z mežyričja Dnistra ta Zachidnoho Buhu. *Archeolohični Doslidžennja L'viv's'koho Universitetu* 16, 2012, 116–129.
- Nelson 2010 – J. Nelson: The settings of the gift in the reign of the Charlemagne. In: W. Davies/P. Fouracre (eds.): *The Language of Gift in the Early Middle Ages*. Cambridge 2010, 116–148.
- Nelson 2014 – J. Nelson: Charlemagne and Europe. *Journal of the British Academy* 2, 2014, 125–152.
- Neumann 1964 – G. Neumann: Zwei frühgeschichtliche Funde aus Thüringen und ihre östliche Parallelen. In: P. Grimm (Hrsg.): *Varia Archaeologica. Wilhelm Unverzagt zum 70. Geburtstag dargebracht*. Berlin 1964, 228–236.
- Parczewski 1986 – M. Parczewski: Stan badań nad grodziskami wczesnośredniowiecznymi we wschodniej części polskich Karpat. *Acta Archaeologica Carpathica* 25, 1986, 179–205.
- Parczewski 2002 – M. Parczewski: Awarowie i Wegrzy. In: M. Derwich/A. Żurek (red.): *U źródeł Polski. Do roku 1038*. Wrocław 2002, 128–129.
- Parczewski 2005 – M. Parczewski: Uwagi o przejawach wczesnośredniowiecznej aktywności militarnej w północnych Karpatach. *Acta Militaria Mediaevalia* 1, 2005, 27–36.
- Paterson et al. 2014 – c. Paterson/A. J. Parsons/R. M. Newman/N. Johnson/Ch. Howard-Davis: *Shadows in the Sand. Excavation of a Viking-Age Cemetery at Cumwhitton, Cumbria*. Oxford 2014.
- Petehyryč 2007 – V. Petehyryč: Poselen'ski struktury V/VI-X st. Verchn'oji Nadbužanščyny jak pidsnova formuvannja Belz'koji ta Červen'skoji zemel'. Materiali i doslidžennja z archeologijji prikarpattja i Volini 11, 2007, 101–120.
- Petersen 1939 – E. Petersen: *Der ostelbische Raum als germanisches Kraftfeld im Lichte der Bodenfunde des 6.–8. Jahrhunderts*. Leipzig 1939.
- Petrinec 2009 – M. Petrinec: *Gräberfelder aus dem 8. bis 11. Jahrhundert im Gebiet des frühmittelalterlichen kroatischen Staates*. Split 2009.
- Pieta 2011 – K. Pieta: Nálezy z hradiška Zobor v Nitre. *AVANS 2008*, 2011, 202–204.
- Pieta 2015 – K. Pieta: Horné Orešany. In: A. Csuthy (ed.): *Avari a Slovania na sever od Dunaja*. Katalóg výstavy. Komárno 2015, 47, 48.
- Pieta 2016 – K. Pieta: Hromadné nálezy z Prosieka a Vyšného Kubína. Poznámky k včasnostredovekému osídleniu Liptova a Oravy. *Slovenská archeológia* 64, 2016, 261–279.
- Pieta/Robak 2015 – K. Pieta/Z. Robak (ed.): *Bojná 2. Nové výsledky výskumu včasnostredovekých hradísk*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Fontes 20. Nitra 2015.
- Pieta/Ruttkay 2017 – K. Pieta/M. Ruttkay: Zeit des Untergangs. Ein Hort spätawarischer Bronzen aus Dolné Orešany in der Westslowakei. In: B. V. Eriksen/A. Abegg-Wigg/R. Beile/U. Ickerodt (Hrsg.): *Interaktion ohne Grenzen. Beispiele archäologischer Forschungen am Beginn des 21. Jahrhunderts. Band I*. Schleswig 2017, 541–554.
- Polek 2007 – K. Polek: Wojna saska Karola Wielkiego i jej konsekwencje. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica* 6, 2007, 33–64.
- Poleski 2004 – J. Poleski: *Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca*. Kraków 2004.
- Poleski 2013 – J. Poleski: *Małopolska w VI–X wieku. Studium archeologiczne*. Opera Archaeologiae Iagiellonicae 3. Kraków 2013.
- Poleski 2014 – J. Poleski: Kontakty kmenů v povodí Visly a Odry s Velkou Moravou. In: Kouřil 2014, 150–154.
- Poulík 1960 – J. Poulík: *Starí Moravané budují svůj stát*. Gottwaldov 1960.
- Poulík 1975 – J. Poulík: *Mikulčice, sídlo a pevnost knížat velkomoravských*. Praha 1975.
- Precht 2016 – J. Precht: Eissel bei Verden FSt. Nr 2, Gde. Stadt Verden (Aller), Ldkr. Verden. *Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte* 19, 2016, 226–227.
- Prohászka/Nevizánsky 2016 – P. Prohászka/G. Nevizánsky: Ein seltener karolingischer Fund aus Siebenbürgen. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 46, 2016, 421–429.
- Profantová 1994 – N. Profantová: K nálezům ostruh z konce 7.–9. stol. v Čechách. Památky archeologické. Supplementum 2. Praha 1994, 60–85.
- Profantová 2010 – N. Profantová: Awarische Funde in der Tschechischen Republik: Forschungsstand und neue Erkenntnisse. *Acta Archaeologica Carpathica* 45, 2010, 203–270.
- Profantová 2016 – N. Profantová: Ostruhy jako doklady přítomnosti elity v 8. a 9. století v Čechách. *Archaeologia historica* 41, 2016, 7–40.
- Pudło 2012 – P. Pudło: Ponownie o wczesnośredniowiecznym mieczu wyłowionym z Zalewu Szczecińskiego. *Materiały Zachodniopomorskie. Nowa Seria* 8, 2012, 165–178.
- Rajewski 1939 – Z. Rajewski: Zabytki „awarskie” z Biskupina w pow. żnińskim. *Wiadomości Archeologiczne* 16, 1939, 341–347.
- Rejholecová 1995 – M. Rejholecová: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie)*. Katalóg. Nitra 1995.
- Robak 2013a – Z. Robak: Okucia końca rzemienia w typie karolińskim z terenów Polski i Słowacji. In: Gancarski 2013, 433–451.
- Robak 2013b – Z. Robak: *Studia nad okuciami rzemieni w typie karolińskim. VIII–X w. I część*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia 18. Nitra 2013.
- Robak 2014 – Z. Robak: *Studia nad okuciami rzemieni w typie karolińskim. VIII–X w. II część*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia 19. Nitra 2014.

- Robak 2015 – Z. Robak: Items decorated with the Tassilo Chalice Style in the Western Slavic Territories. Slovenská archeológia 63, 2015, 309–340.*
- Robak 2016 – Z. Robak: A comparative analysis of three fittings decorated with the Carolingian plant style coming from Mikulčice, Bojná and Zalavár. In: T. Csécs/ M. Takács (szerk.): *Beatus homo qui invenit sapientiam. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára*. Győr 2016, 617–623.*
- Robak 2017a – Z. Robak: The Carolingian decoration from Dolné Orešany. In: *Fusek 2017*, 153–160.*
- Robak 2017b – Z. Robak: The Origins and the Collapse of the Blatnica-Mikulčice Paradigm. Slovenská archeológia 65, 99–162.*
- Robak, in print – Z. Robak: The age of migrating ideas. A short contribution on cruciform decoration on Great Moravian strap fittings in the 9th century. In: L. Poláček/ P. Kouřil (Hrsg.): *Bewaffnung und Reiterausrüstung des 8. bis 10. Jahrhunderts in Mitteleuropa*. Internationale Tagungen in Mikulčice 9. Brno, in print.*
- Rogaczewska 2002 – A. Rogaczewska: Badania wczesnośredniowiecznego grodziska na Górze Zamkowej w Będzinie, województwo śląskie. In: E. Tomczak (red.): *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*. Katowice 2002, 282–289.*
- Rogaczewska 2004 – A. Rogaczewska: Gród na Górze Zamkowej w Będzinie w IX–XI wieku, jako pierwszy etap osadnictwa wczesnośredniowiecznego na tym stanowisku. In: D. Abłamowicz/M. Furmanek/M. Michnik (red.): *Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia Interdisciplinarne*. Gliwice 2004, 283–300.*
- Rozmus/Szmoniewski/Troncik 2006 – D. Rozmusz/B. Sz. Szmoniewski/A. Troncik: Early Medieval Assemblage of Iron Artifacts from „Góra Stupsko” Hillfort, Site 2 at Kostkowice, Zawiercie District, Śląskie Voivodeship. *Acta Archaeologica Carpathica* 41, 2006, 101–113.*
- Ruchhöft/Schirren 2013 – F. Ruchhöft/C. M. Schirren: Spuren der Eliten? Zur systematischen Funderfassung am Beispiel frühgeschichtlicher Burgwälle des südlichen Peeneraums. In: *Biermann/Kersting/Klammt 2013*, 211–219.*
- Rudnicki, Ma. 2009 – Ma. Rudnicki: New Avar Finds from the Western Part of Lesser Poland. *Acta Archaeologica Carpathica* 44, 2009, 233–249.*
- Rudnicki, Mi. 2011 – Mi. Rudnicki: Ażurowa tarczka z Kielar. Przyczynek do badań nad dalekosieżnymi powiązaniem grupy olsztyńskiej. *Świątorz 8* (49). Fascykul B, 2011, 119–132.*
- Ruttkay 1985 – A. Ruttkay: Problematika historického vývoja na území Slovenska v 10.–13. stooročí. In: J. Poulik/ B. Chropovský a kol.: *Velká Morava a počátky československé státnosti*. Praha – Bratislava 1985, 141–185.*
- Ruttkay 2015 – M. Ruttkay: Využitie leteckej prospekcie a skenovania pri výskume hradísk a ich zázemia na západnom Slovensku. In: *Pieta/Robak 2015*, 297–333.*
- Ruttkay/Bielich/Daňová 2015 – M. Ruttkay/M. Bielich/ K. Daňová: Záchranné archeologické výskumy na trase výstavby rýchlostnej cesty R1 v úseku Nitra-západ – Selenec. *AVANS 2010*, 2015, 208–210.*
- Ruttkay a i. 2016 – M. Ruttkay/J. Ruttkayová/M. Bielich/ B. Zajacová/A. Nemergut: Sídisko z 10.–12. storočia v Nitre-Janíkovciach. *Archaeologia historica* 41, 2016, 41–57.*
- Rzeźnik 2006 – P. Rzeźnik: Problem tezauryzacji mis żelaznych typu śląskiego w świetle studiów źródłoznawczych tzw. skarbów jednorodnych. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 42, 2006, 175–225.*
- Samariter/Rütz/Albrecht 2016 – R. Samariter/T. Rütz/ M. Albrecht: Greifswald, Fpl. 214. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 64, 2016, 372–397.*
- Schanz 2005 – E. Schanz: Neukalen, Fpl. 24. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 52, 2005, 674.*
- Schanz 2007 – E. Schanz: Klempenow, Fpl. 1. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 54, 2007, 223–224.*
- Schanz 2009 – E. Schanz: Sukow-Marienhof, Fpl. 1. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 56, 2009, 402–403.*
- Schanz 2015 – E. Schanz: Klempenow, Fpl. 1. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 61, 2015, 295.*
- Schirren 2011 – c. M. Schirren: Menzlin, Fpl. 5. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 58, 2011, 362–363.*
- Schmidt 1984 – B. Schmidt: Das Westsaalegebiet im Verband des fränkischen Staates und die Ostexpansion des 9./10. Jahrhunderts. *Zeitschrift für Archäologie* 18, 1984, 23–32.*
- Schoknecht 1977 – U. Schoknecht: Menzlin. Ein frühgeschichtlicher Handelsplatz an der Peene. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte des Bezirke Rostock, Schwerin und Neubrandenburg 10. Berlin 1977.*
- Schreiber 2015 – P. Schreiber: Včasnostredoveké osídlenie Marikovskej doliny a Doliny Bielej vody (tušenie súvislostí). In: P. Jenčík/V. Struhár (zost.): *Hradiská – Svedkovia dávnych čias*. Dolná Mariková 2015, 187–199.*
- Schuldt 1983 – E. Schuldt: Die frühslawische Befestigung von der Sternberger Burg, Kr. Sternberg. In: H. Keiling (Hrsg.): *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch 1982*. Berlin 1983, 97–147.*
- Schulze-Dörrlamm 2005 – M. Schulze-Dörrlamm: Der karolingische Gürtelbeschlag von Haliczany, Kreis Chełm, Woiv. Lublin. *Acta Archaeologica Carpathica* 40, 2005, 129–143.*
- Sikora 2009 – J. Sikora: Ziemie Centralnej Polski we wczesnym średniowieczu. *Studium archeologiczno-osadnicze*. Łódź 2009.*
- Siuchniński 1964 – K. Siuchniński: Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w okolicy Radacza, pow. Szczecinek. *Materiały Zachodniopomorskie* 10, 1964, 153–182.*
- Stadler 1985 – P. Stadler: Seriation awarischer Gürtelgarnituren aus Nové Zámky und Želovce. In: H. Friesinger/ F. Daim (Hrsg.): *Bayern und ihre Nachbarn. Teil 2*. Wien 1985, 127–132.*
- Stadler 1989 – P. Stadler: Petronell. *Fundberichte Österreich* 28, 1989, 260.*
- Stange 1996 – H. Stange: Altslawische Funde aus einer Buraganlage von Friedland, Lkr. Mecklenburg-Strelitz". *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 44, 1997, 415–424.*
- Stanisławski 2013 – B. Stanisławski: Wstęp do archeologii wczesnośredniowiecznego Wolina. In: B. Stanisławski/W. Filipowiak (red.): *Wolin wczesnośredniowieczny. Część 1. Origines Polonorum* 6. Warszawa 2013, 13–44.*
- Stašíková-Štukovská 2005 – D. Stašíková-Štukovská: Zur Herkunft der Nischengräber der Elite in der Kultur Großmährens. Aus der Sicht der bisherigen archäologischen Grabungsergebnisse in Borovce und Dubovany. In: P. Kouřil (Hrsg.): *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas. Spisy**

- Archeologického ústavu AV ČR Brno 25. Brno 2005, 291–312.
- Stein* 1967 – F. Stein: *Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland*. Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit. Serie A 9. Berlin 1967.
- Stroh* 1954 – A. Stroh: *Die Reihengräber karolingisch-ottonischen Zeit in der Oberpfalz*. Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte 4. Kallmünz/Opf. 1954.
- Strzyż* 2006 – P. Strzyż: *Uzbrojenie we wczesnośredniowiecznej Małopolsce*. Acta Archaeologica Lodziensia 52. Łódź 2006.
- Szameit* 1994 – E. Szameit: Zu Funden des 8. Jahrhunderts aus Kärnten. *Acta Histriae* 2, 1994, 79–92.
- Szameit* 1996 – E. Szameit: Slawische Körpergräber des 8. Jh. im österreichischen Donauraum und ihre Beziehungen zum spätmerowingischen Kulturreis. In: D. Bialeková/J. Zábojník (Hrsg.): *Etnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis 11. Jahrhundert*. Bratislava 1996, 215–225.
- Szameit/Stadler* 1993 – E. Szameit/P. Stadler: Das frühmittelalterliche Grab von Grabelsdorf bei St. Kanzian am Kloepener See, Kärnten. Ein Beitrag zu Datierung awarischer Bronzen im Ostalpenraum. *Archaeologia Austriae* 77, 1993, 213–242.
- Szenthe* 2013a – G. Szenthe: Antique meaning – Avar significance. Complex iconographic schemes on Early Medieval small objects. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 64, 2013, 139–172.
- Szenthe* 2013b – G. Szenthe: Vegetal ornaments in the Late Avar decorative art. *Dissertationes Archaeologicae* 3/1, 2013, 303–320.
- Szentpéteri* 1993 – J. Szentpéteri: Kígyómotívum a griffesindás népesség hagyatékában. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 30–31, 1993, 225–278.
- Szőke* 1994 – B. M. Szőke: A népvándorlás kor és a korai középkor története Nagykanizsán és környékén. In: J. Béli/M. Rózsa/A. Rózsa-Lendvai (szerk.): *Nagykanizsa. Városi monográfia I*. Nagykanizsa 1994, 145–214.
- Szőke* 2008 – B. M. Szőke: Pannonien in der Karolingerzeit. Bemerkungen zur Chronologie des frühmittelalterlichen Fundmaterials in Westungarn. In: U. Steinklauber (Hrsg.): *Frühmittelalterarchäologie in der Steiermark. Beiträge eines Fachgesprächs anlässlich des 65. Geburtstags von Diether Kramer*. Schriften von Steier 4. Graz 2008, 41–56.
- Szőke* 2014 – B. M. Szőke: *The Carolingian Age in the Carpathian Basin*. Budapest 2014.
- Szymański* 1962 – W. Szymański: Uwagi w kwestii zabytków awarskich znalezionych na terenie Polski. *Archeologia Polski* 7, 1962, 282–314.
- Szymański* 1979 – W. Szymański: Awarzy. In: W. Szymański/E. Dąbrowska (red.): *Awarzy. Węgrzy. Kultura Europy Średniowiecznej* 5. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979.
- Szymański* 1995 – W. Szymański: Stan wiedzy o zabytkach awarskich z obszarów położonych na północ od terytorium kaganatu. *Archeologia Polski* 40, 1995, 125–148.
- Świątkiewicz* 2002 – P. Świątkiewicz: *Uzbrojenie wczesnośredniowieczne z Pomorza Zachodniego*. Acta Archaeologica Lodziensia 48. Łódź 2002.
- Šalkovský* 2015 – P. Šalkovský: *Hrady západných Slovanov*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Fontes 19. Nitra 2015.
- Trugly* 2008 – S. Trugly: *A Komárom-hajógyári avar temető és telep*. Budapest 2008.
- Třeštík 2009 – D. Třeštík: *Powstanie Wielkich Moraw. Morawianie, Czesi i Europa Środkowa w latach 791–871*. Warszawa 2009.
- Turčan* 2011 – V. Turčan (zost.): *Karolínska kultúra a Slovensko. Štúdie*. Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Supplementum 4. Bratislava 2011.
- Tyniec* 2016 – A. Tyniec (red.): *Chrzest 966. Oblicza chrystianizacji*. Kraków 2016.
- Ungerman 2007 – Š. Ungerman: Amulety v dětských hrobech na raně středověkém pohřebišti v Dolních Věstonicích-Na pískách. *Študijné zvesti AÚ SAV* 42, 2007, 221–237.
- Ungerman 2011 – Š. Ungerman: Tzv. blatnicko-mikulčický horizont a jeho vliv na chronologii raného středověku. In: *Turčan* 2011, 135–151.
- Unverzagt 1963 – V. Unverzagt: *Teterow – ein slawischer Burgwall in Mecklenburg*. Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte 13. Berlin 1963.
- Urbańczyk 2012 – P. Urbańczyk: *Mieszko Pierwszy Tajemniczy*. Toruń 2012.
- Wachowski 1981 – K. Wachowski: Ziemie polskie a Wielkie morawy. Studium archeologiczne kontaktów w zakresie kultury materialnej. *Przegląd Archeologiczny* 29, 1981, 151–197.
- Wachowski 1987 – K. Wachowski: Das karolingische Fundhorizont in Südpolen. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 17, 1987, 523–528.
- Wachowski 1992 – K. Wachowski: *Kultura karolińska a Słowiańsko-Zachodnia*. Studia Archeologiczne 23. Wrocław 1992.
- Wachowski 1994 – K. Wachowski: Problem oddziaływań wielkomorawskich w południowej Polsce w świetle nowych badań. *Przegląd Archeologiczny* 42, 1994, 129–135.
- Wachowski 1997 – K. Wachowski: Północny zasięg ekspansji Wielkich Moraw w Świecie badań archeologicznych. In: K Wachowski (red.): *Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska*. Wrocław 1997, 21–23.
- Wachowski 2001 – K. Wachowski: Elementy rodzinne i obce w uzbrojeniu wczesnośredniowiecznym na Śląsku. *Acta Universitatis Lodziensis* 23, 2001, 153–176.
- Wamers 1985 – E. Wamers: *Insulaner Metallschmuck in wikingerzeitlichen Gräbern Nordeuropas. Untersuchungen zur skandinavischen Westexpansion*. Neumünster 1985.
- Wamers 2011 – E. Wamers: Continental and Insular Metalwork. In: D. Skre (ed.): *Things from the Town. Artefacts and Inhabitants in Viking-Age Kaupang*. Norske Oldfunn XXIV. Århus 2011, 65–97.
- Wamers 2015 – E. Wamers: *Locus Amoneus. „Becher 19“ im Kontext der kontinentalen Kunst des 8. und 9. Jahrhunderts*. In: F. Daim (Hrsg.): *Der Goldschatz von Sannicolau Mare (Ungarisch: Nagyszentmiklós)*. Mainz 2015, 7–119.
- Wegner 2011 – M. Wegner: Anklam, Fpl. 155. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 58, 2011, 341.
- Werner 1969 – J. Werner: Sporn von Bacharach und Seheimer Schmuckstück: Bemerkungen zu zwei Denkmälern des 9. Jahrhunderts vom Mittelrhein. In: J. Herrmann (Hrsg.): *Siedlung, Burg und Stadt. Studien zu ihren Anfängen*. Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte 13. Berlin 1969, 498–506.
- Winter 1997 – H. Winter: *Avarische Grab- und Streufunde aus Ostösterreich*. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 4. Innsbruck 1997.

- Wojenka 2017* – M. Wojenka: Ostroga płytakowo-nitowa z Jaroszowca, pow. Olkusz. In: A. Różański (red.): *Gemma gemmarum. Studia dedykowane Profesor Hannie Kóćce-Krenz II*. Poznań 2017, 1263–1281.
- Wollschläger 2011a* – B. Wollschläger: Groß Strömkendorf, Fpl. 3. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 58, 2011, 352.
- Wollschläger 2011b* – B. Wollschläger: Ilow, Fpl. 3. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 58, 2011, 396–397.
- Wollschläger 2016* – B. Wollschläger: Groß Strömkendorf, Fpl. 17. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 64, 2016, 301.
- Wołoszyn 2001* – M. Wołoszyn: Die byzantinischen Fundstücke in Polen. Ausgewählte Probleme. In: G. Prinzing/M. Salamon (eds.): *Byzantium and East Central Europe. Byzantina et Slavica Cracoviensia 3*. Kraków 2001, 49–59.
- Wołoszyn et al. 2016* – M. Wołoszyn/I. Florkiewicz/T. Dzieńkowski/S. Sadowski/E. M. Nosek/J. Stępiński: Cherven before Cherven Towns. Some remarks on the history of the Cherven Towns area (Eastern Poland) until the end of 10th century. In: Á. Bollók/G. Csiky/T. Vida (Hrsg.): *Zwischen Byzanz und der Steppe. Archäologische und historische Studien. Festschrift für Csanád Bálint zum 70. Geburtstag*. Budapest 2016, 689–716.
- Yotov 2004* – V. Yotov: *V'or'zhenieto i snariazhenieto ot b'lgarskoto srednovekovie (VII–XI vek)*. Varna 2004.
- Zábojník 1991* – J. Zábojník: Seriation von Gürtelbeschlaggarnituren aus dem Gebiet der Slowakei und Österreichs (Beitrag zur Chronologie der Zeit des awarischen Kaganats). In: Z. Čilinská (ed.): *K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnom stredoveku*. Nitra 1991, 219–321.
- Zábojník 1996* – J. Zábojník: Zum Vorkommen der Reitergräber aus der Zeit des awarischen Kaganats. In: D. Bialeková/J. Zábojník (Hrsg.): *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert*. Bratislava 1996, 179–193.
- Zábojník 2005* – J. Zábojník: Mikulčice – awarische Stadt? In: P. Kouřil (Hrsg.): *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas mit einem speziellen Blick auf die grossmährische Problematik. Materialien der internationalen Fachkonferenz*. Brno 2005, 101–114.
- Zábojník 2009* – J. Zábojník: *Slovensko a Avarsý kaganát*. *Studia Archaeologica et Medievalia 9*. Bratislava 2009.
- Zábojník 2010* – J. Zábojník: Das Gebiet Mitteleuropas nördlich der Donau im 6.–8. Jahrhundert. *Acta Archaeologica Carpathica* 45, 2010, 179–201.
- Zábojník 2011* – J. Zábojník: Zum Vorkommen von Gegenständen „awarischer“ Provenienz auf den slawischen Burgwällen nördlich der Donau. In: *Macháček/Ungerman 2011*, 203–214.
- Zábojník/Béreš 2016* – J. Zábojník/J. Béreš: *Pohrebisko z obdobia avarského kaganátu vo Valalikoch-Všechnsvätych*. *Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia 26*. Nitra 2016.
- Zoll-Adamikowa 1988* – H. Zoll-Adamikowa: Eisener Bestandteil einer Riemengarnitur aus dem Burgwall in Stradów. *Slovenská archeológia* 36, 1988, 277–281.
- Zoll-Adamikowa 1992* – H. Zoll-Adamikowa: Zur Chronologie der awarenzeitlichen Funde aus Polen. In: K. Godłowski/R. Madyda-Legutko (red.): *Probleme der relativen und absoluten Chronologie an Latènezeit bis zum Frühmittelalter*. Kraków 1992, 297–315.
- Zoll-Adamikowa 1996* – H. Zoll-Adamikowa: Awarska ozdoba uprzeję z Lubomii, woj. Katowice. In: Z. Kurnatowska (red.): *Słowiańska szczególna w Europie Średniowiecznej. Tomus II. Plemiona i wczesne państwa*. Wrocław 1996, 263–267.
- Zoll-Adamikowa 1998* – H. Zoll-Adamikowa: Wczesnoskarolińskie okucie z ornamentem zoomorficznym znalezione w Krakowie na Wawelu. *Acta Archaeologica Waweliana* 2, 1998, 93–104.
- Żaki 1957* – A. Żaki: Wietrzno – wczesnośredniowieczny gród graniczny w świetle badań 1952–1953. *Wiadomości Archeologiczne* 24, 1957, 1–36.
- Żołędziowski 2015* – K. Żołędziowski: Non-ferrous Metalworking from Truso. Local Production and Import. In: O. Felczak (ed.): *The Baltic – Sea a Mediterranean of North Europe*. Gdańsk 2015, 77–85.

Manuscript accepted 7. 5. 2018

Translated by Magdalena Adamus

Mgr. Zbigniew Robak, PhD
 Archeologický ústav SAV
 Akademická 2
 SK – 949 21 Nitra
 zbigniew.robak@savba.sk

Karolínske alebo nie?

Analýza kovania z Haliczian v kontexte iných včasnostredovekých nálezov z vybraných oblastí západoslovanských území

Z b i g n i e w R o b a k

SÚHRN

Príspevok zahŕňa rad poznatkov týkajúcich sa chronológie a distribúcie niektorých neskoroavarských, karolínskych a veľkomoravských nálezov z vybraných oblastí na území západných Slovanov. Niektoré z nich boli prezentované v monografiách (*Robak 2013b; 2014*), iným sa v nich však nedostalo priestoru. Čažiskovou témove príspevku je analýza nálezu, ktorý bol objavený v obci Haliczany, pow. Chełm v Poľsku (*Bronicki/Michalik/Wołoszyn 2003*). Cieľom štúdie je pokúsiť sa objasniť pôvod tohto predmetu a zistiť, akým spôsobom sa mohol dostať do oblasti dnešného východného Poľska. Z pohľadu metodológie príspevok poskytuje argumenty v prospech skúmania ojedinelých nálezov v širšom kontexte vrátane kultúrnych, historických a prípadne aj „geopolitických“ determinantov, a nie iba štylistické spekulácie.

Kovanie z Haliczian bolo už niekoľkokrát predmetom typologickej a chronologickej analýzy (*Bronicki/Michalik/Wołoszyn 2003; Schulze-Dörrlamm 2005*), ktorá v každom z prípadov viedla autorov k odlišným záverom. V prvom prípade bol zdôraznený kočovnícky kontext, zatiaľ čo v druhej analýze bolo poukázané na západoeurópsky pôvod predmetu. Problém pri preukazovaní karolínskeho pôvodu kovania z Haliczian spočíval v tom, že žiadne z citovaných predmetov v diele *M. Schulze-Dörrlamm (2005)* nie je presnou analógiou kovania z Haliczian. Medzi karolínskymi kovaniami typologicky podobné predmety jednoducho neexistujú. Táto poznámka nútí k úvahе, či by sa nemalo k hypotéze o karolínskom pôvode kovania z Haliczian pristupovať skepticky a zvážiť rôzne možnosti. Ozdoby podobného tvaru a veľkosti sa nachádzajú vo výbave avarských hrobov v oblasti Karpatnej kotliny. Medzi kovania avarskejho pôvodu zrejme treba zaradiť kovanie z Mockersdorfu (Lkr. Neustadt an der Waldnaab), ktoré je v literatúre často označované ako karolínske a kovaniu z Haliczian je štýlovo blízke. Viac svetla na túto problematiku prináša zasadenie nálezu z Haliczian do kontextu nálezov neskoroavarského a karolínskeho typu z oblastí severne od Karpát, Sudet a Krušných hôr.

Nálezy neskoroavarských predmetov sa sústredujú do niekoľkých zoskupení takmer výhradne v južnej a juhovýchodnej časti Poľska, ako aj na malom území v Meklenburgu (mapa 1; 6). Tieto neskoroavarské výrobky sa mohli dostať do krajin v povodí Visly a Odry tak z územia kaganátu, ako aj cez Moravu (a možno aj cez Čechy?) ešte v druhej polovici 8. stor., ale aj neskôr, v období bezprostredne po páde kaganátu a dokonca aj v čase veľkomoravskej expanzie v druhej polovici 9. stor. Ich rozptyl v skúmanej oblasti sa takmer presne zhoduje s nálezmi výrobkov karolínskeho typu (pôvodných západoeurópskych, ale aj spájaných s veľkomoravskou kultúrou). Rozptyl nálezu predmetov karolínskeho typu však nepresahuje hranicu riek Visla a San (mapa 5). Táto línia je v skutočnosti úsekom dlhej demarkačnej hranice, ktorá vedie od Birky vo Švédsku po južnú Bosnu a Hercegovinu, a za ktorou sa už karolínske výrobky (okrem Sedmohradská) nenachádzajú. Do určitej miery práve táto hranica určuje rozsah vplyvu karolínskeho remeselníctva v Európe, a teda aj rozsah karolínskej kultúry či už vo svojej pôvodnej podobe, alebo dokonca vo veľkomoravskej forme.

Kovanie z Haliczian bolo nájdené v oblasti východne od demarkačnej línie, kde sa doposiaľ neobjavili žiadne výrobky karolínskeho typu. Nedostatok karolínskych a veľkomoravských importov v oblasti povodia Bugu dovoľuje predpokladať, že kontakty tohto regiónu s Avarmi boli udržiavané priamo cez východokarpatské priesmyky, obchádzajúce juhozápadné Malopoľsko, a to ešte počas existencie avarskej kaganátu (mapa 9).

Argumentácia uvedená v predloženom príspevku je založená na preukázaní, že z hľadiska štýlových aspektov je kovanie z Haliczian pomerne vzdialené od všetkých typov karolínskych kovaní, ktoré sú bádateľom v súčasnosti známe. Aktuálny stav poznania a predovšetkým geografické rozmiestnenie karolínskych nálezov spochybňuje možnosť západoeurópskeho pôvodu kovania z Haliczian. Bolo však nájdené v jednom zo zoskupení neskoroavarských nálezov (mapa 5), čo prispieva k hypotéze o jeho nomádskom pôvode.

STREDOVEKÉ SÍDLISKO Z 13. STOROČIA V BECKOVE¹

M I L A N H A N U L I A K

Settlement in Beckov from 13th Century. A settlement from High Middle Ages was explored in the south part of the Beckov cadastre in 2004. It consists of 64 features. Two half-sunken dwellings with hearth are the most important features. The third half-sunken feature with circular ground plan and grain storage pit served for agricultural purpose. Another group consists of six grain storage pits, 41 storage pits of three types, one hearth, seven extérieur ovens, five stake pits and two trough-shaped pits. Data about size, form, construction and use do not differ from the representatives, which are known in other finding places from the Middle Ages. In the material culture prevail fragments of pot-shaped ceramic vessels. There were found four complete vessels. Important are also large storage vessels with graphite in the fabric. Dating was elaborated on the basis of analysis of the shape, decoration and creation of vessels, composition of ceramic material. The rest of findings are sporadic, and the most important of these are a coin, spur and jewels. These specimen refer to higher social status of inhabitants who lived here in 13th c. The structure of settlement area belongs to specific components of this site. One quarter of features are scattered across the area. Remaining features are located in four concentrations. Up to 41 dwelling and agricultural features are part of concentration C, which is the oldest part of the agricultural estate. The other three concentrations consist of lower number of agricultural features; residential buildings are missing. The presumption is that these were manufacturing rooms that served to expansion of economic activities of the local community.

Key words: western Slovakia, High Middle Ages, settlement features, material culture, settlement structure.

CHARAKTERISTIKA NÁLEZISKA

V príspevku spracúvaná polykultúrna lokalita vďačí za svoje objavenie stavebným prácam späť s budovaním Distribučného centra OD Tesco. Podľa technickej dokumentácie bol plánované zastavaný areál s rozlohou do 25 ha vymedzený z východnej strany štátnej cestou 507 smerujúcou z Beckova do Rakolúb, z juhu zasa korytom Rybnického potoka ústiaceho do Váhu (obr. 1). Táto plocha tvorí súčasne juhozápadný cíp katastra obce Beckov (okres Nové Mesto nad Váhom).

Polohu náleziska spresnili v jarných mesiacoch roku 2004 sondážne zisťovacie rezy s povrchovým prieskumom (Cheben/Bielich 2006, 105). Tie preukázali, že sa fažisková časť lokality rozkladá v polohe Pažitné na miernej vyvýšenine vymedzenej po obvode niveletou 186,8 m n. m. Terénny útvar má nepravidelne pretiahnutý poloblúkový tvar s rozlohou asi 1 ha. Od júna do konca októbra sa následným systematickým výskumom prebádal úsek predstavujúci zhruba 85 % z niekdajšej rozlohy.

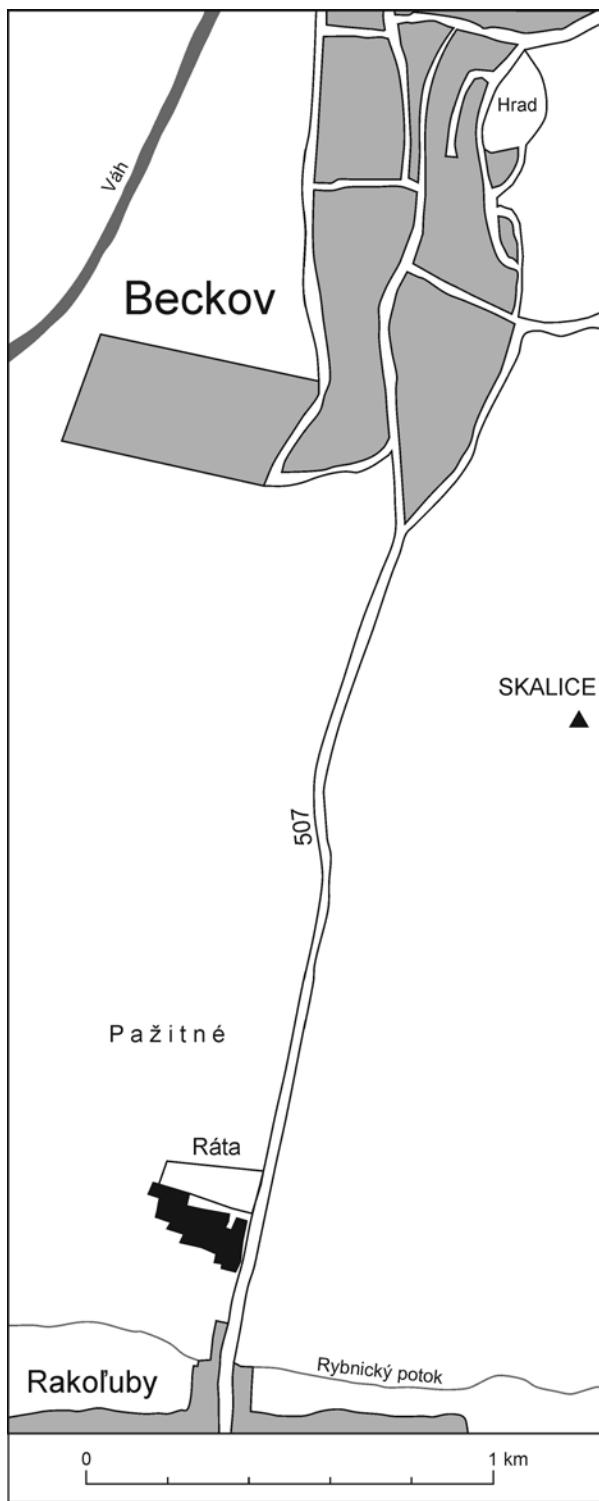
Rozsah tangovanej plochy vymedzuje z južnej strany pozdĺžna oblúkovito prehnutá depresia široká 250 cm s konkávnym profilom a kulminujúcou hĺbkou 60–80 cm. Tento útvar možno teoreticky stotožniť s pôvodným korytom Rybnického potoka, ktorého líniu sídliskové objekty nepresahovali. Súčasný potok s identickým označením preteká

približne 200 m južnejšie. Predpokladané pokračovanie osídlenej plochy severným smerom v minulosti zlikvidoval novoveký majer Ráta, asanovaný v 60-tych rokoch minulého storočia. Zámerne znižená niveleta jeho nádvoria, základy budov a fažobné jamy štrku využitého k ich stavbe vylúčili možnosť postrehnúť v tomto priestore zvyšky pôvodného sídliskového horizontu.

Z geografického hľadiska leží lokalita v rovinatom nívnom prostredí z väzskeho ľavobrežia. Neprekvapí, že sa v tomto dlhodobo poľnohospodársky využívanom prostredí nachádza ornica i tmavo sfarbená hlinitá vrstva prekrývajúca svetlé podložie z naplavených hlín striedených po obvode vrstvami riečneho štrku. Spomenuté zložky prírodného prostredia doplnené priateľnými klimatickými pomermi, priemernou ročnou teplotou a zrážkovým objemom (Atlas krajiny 2012, 95, 99, 106) museli byť v minulosti priaznivé, keďže sa osídlenie lokality opakovane obnovovalo počas príslušných etáp dejinného vývoja.

Nadložné vrstvy farebne splývajúce so zvyčajne tmavšou sídliskovou vrstvou sa dali od seba oddeliť iba v niektorých úsekoch výskumnej plochy, kde mocnosť kultúrnej vrstvy dosahovala 25–30 cm. Napriek tomuto zisteniu muselo byť takmer 40 cm hrubé tmavé hlinité súvrstvie odstránené zemným strojom, pretože sa výplne sídliskových objektov črtali až na úrovni podložnej nivelety. Nemožno

¹ Štúdia vznikla s podporou grantového projektu 2/0037/17 agentúry VEGA.

Obr. 1. Výsek z katastrálneho územia Beckova so spracúvanou archeologickou lokalitou.

s pochybnosťou, že sa pri uvedenom postupe zničili viaceré kolové jamy, konštrukčno-stavebné prvky i objekty zahĺbené iba v sídliskovej vrstve. K nim patrí aj objekt XY, ktorý neušiel pozornosti vďaka početným zlomkom keramických nádob sústrede-

ných po obvode jeho výplne. Viaceré exempláre kovových nálezov sa zo sídliskovej vrstvy podarilo získať vďaka detektoru kovov používanému sústavne počas mechanickej úpravy výskumnej plochy.

Časový harmonogram terénneho výskumu nepriaznivo poznačila zmena stavebného projektu. V pôvodne nevyužitom úseku s archeologickej lokalitou mala byť dodatočne vybudovaná chladiarenská hala. Následkom toho musela byť v niektorých hlbších objektoch s väčšou plochou explootovaná iba polovica ich výplne, nevyhnutná k získaniu materiálu potrebného k ich chronologicko-kultúrnej špecifikácii.

Za vyššie uvedených podmienok sa na opísanej lokalite preskúmalo 490 sídliskových objektov. Popri sporadických zástupcoch z eneolitu (3 objekty) a ďalších z doby laténskej (4 objekty) bol areál prednostne využívaný v dobe rímskej. K časovo zaradeným zástupcom z tohto obdobia (199 objektov) treba prirátať väčšinový počet z chronologicky nespresnených reprezentantov (207 objektov). S obdobím stredoveku možno zlúčiť 77 objektov (Varsik/Hanuliak/Kovár 2006, 204, 205, 207), pričom do včasného stredoveku patrí 13 objektov. Z nich dva sa využívali počas 6. stor., tri v 8. stor. a osem zasa od konca 9. i počas prvej polovice 10. stor. (Hanuliak 2015, 133–136). Súčasť vrcholostredovekej osady tvorí 64 objektov (obr. 2). K nim treba pripojiť dvoch zástupcov preskúmaných v jarných mesiacoch (Cheben/Bielich 2006, 105), ktoré sa bez identifikovanej pozície nedali začleniť do vypracovaného celkového plánu. Získaný nálezový fond bol predbežne spracovaný a výsledky sa predniesli na 38. medzinárodnej konferencii archeológie stredoveku konanej v Zlatom pri Bardejove. Vzhľadom na obmedzený stranový rozsah príspevku zaradeného do 32. čísla konferenčného časopisu nemohli byť do jeho náplne zaradené všetky štandardné časti, chýbajú takisto obširnejšie komentované špecifika (Hanuliak 2007). To rozhodlo o potrebe opäťovného spracovania skompletizovaného nálezového fondu, prehodnotenia niektorých poznatkov a prezentovania precíznejšieho odborného výhodnotenia jeho zložiek.

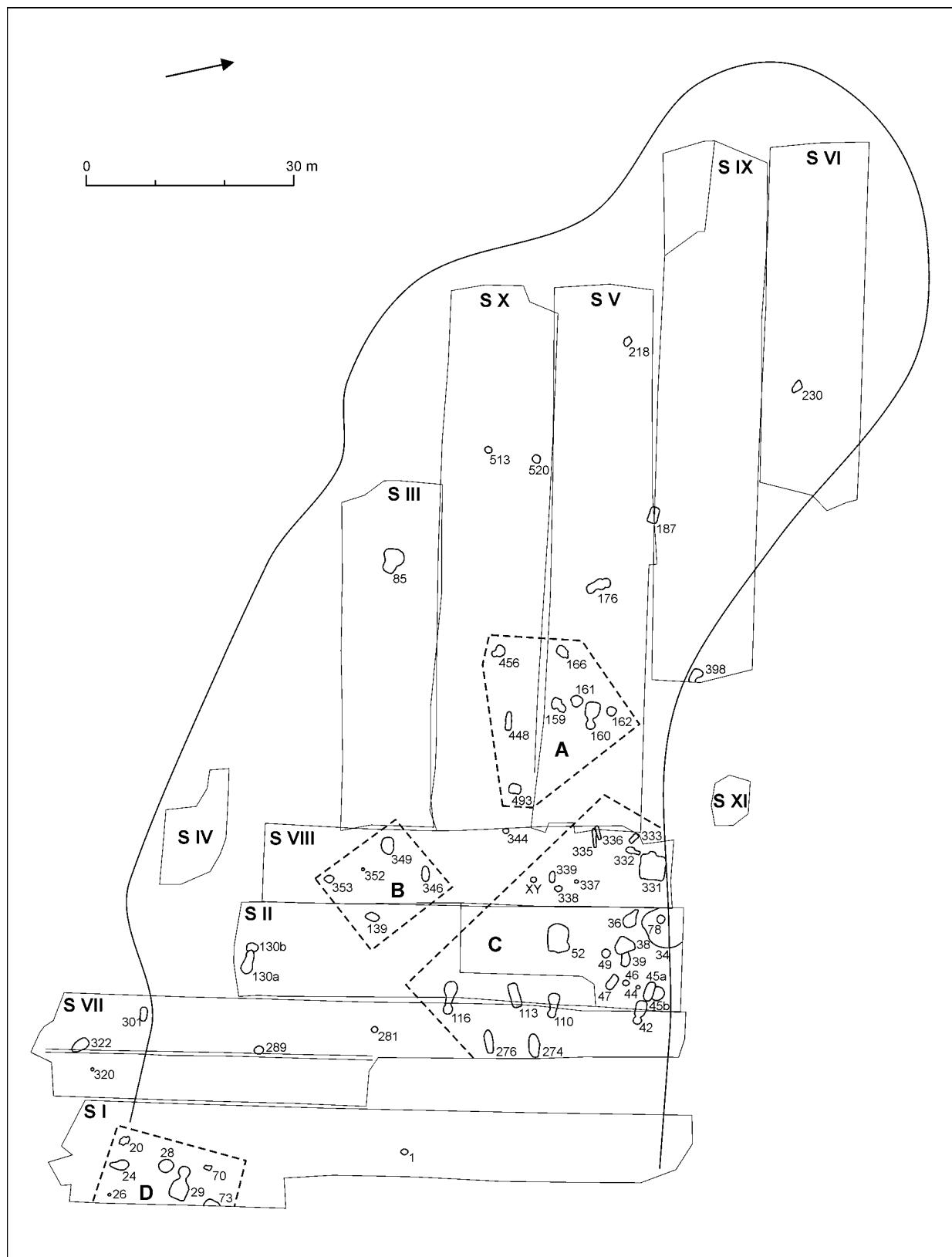
KATALÓG

Objekt 1 – zásobná jama 1. typu (sonda I; tab. I)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 125 x 100 cm), steny šikmo klesajú do priehlbne s kužeľovite zúženým profilom a rovným dnom (pr. 90 cm; hl. 75 cm). Pozdĺžna os objektu v línii S – J.

Opis nálezov

1. Štyri črepy (1 z ústia, 1 zdobený z tela, 2 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. I: 1, 2).

Obr. 2. Beckov. Celkový plán preskúmanej plochy s vrcholnostredovekými objektmi a vymedzenými sídliskovými segmentmi A, B, C, D.

Objekt 20 – exteriérové ohnisko (sonda I; tab. I)

Obrys objektu nepravidelného oválneho tvaru z prepálenej hliny pokrytý na podložnom teréne vrstvou z malých lomových a riečnych kameňov, sporadických zlomkov keramických nádob, uhlíkov (pr. 200 x 120 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SZ – JV.

Opis nálezov

1. Šesť črepov (5 z ústia, 1 nezdobený z tela) z hrncovitých nádob (tab. I: 3).

Objekt 24 – zásobná jama 2. typu (sonda I; tab. I)

Horný obrys objektu kvapkovitého tvaru (270 x 50–150 cm), steny klesajú do priechlne s preláčeným dnom (hl. 28–55 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SSV – JJZ.

Opis nálezov

1. Osem črepov (5 nezdobených z tela, 3 z dna) z hrncovitých nádob (tab. I: 6).

Objekt 26 – kolová jama (sonda I; tab. I)

Horný obrys jamy kruhovitého tvaru (pr. 45 cm), steny zvislo klesajú do priechlne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 20 cm).

Opis nálezov

1. 11 črepov (1 z ústia, 4 zdobené z tela, 6 nezdobených z tela) z hrncovitých nádob (tab. I: 4, 5).

Objekt 28 – obilná zásobnica (sonda I; tab. II)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 225 x 200 cm), steny šikmo klesajú do priechlne s kužeľovite zúženým profilom a rovným dnom (pr. 160 cm; hl. 140 cm). V jeho strede okrúhla jamka (pr. 40 cm; hl. 12 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SSV – JJZ.

Opis nálezov

1. 61 črepov (1 z ústia, 22 zdobených z tela, 29 nezdobených z tela, 9 z dna) z hrncovitých nádob (tab. II: 1–3).

Objekt 29 – exteriérová pec (sonda I; tab. II)

Objekt pozostávajúci z kúreniska a predpecnej jamy (celk. dĺ. 475 cm). Kúrenisko kruhovitého tvaru so zvyškami kupoly po obvode (pr. 160 x 155 cm), dno k okrajovej časti priestoru stúpa (hl. 25–15 cm). Predpecná jama obdlžníkovitého tvaru so zaoblenými rohmi (270 x 250 cm), steny šikmo i zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 70 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SZ – JV.

Opis nálezov

1. 234 črepov (9 z ústia, 59 zdobených z tela, 147 nezdobených z tela, 19 z dna) z hrncovitých nádob (tab. II: 6–10; III: 1, 4).
2. 26 črepov (4 z ústia, 19 zdobených z tela, 3 nezdobené z tela) zo zásobnicových nádob (tab. III: 2, 3, 5).
3. Zlomok prsteňa s kruhovým štítkom zdobený vybíjaným a rytým rozetovým motívom z kovu s prevahou cínu; pr. štítku 1,3 cm, dĺ. ramena 0,7 cm (tab. II: 4).
4. Zvinutý pásik bronzového plechu ukončený drôtom; dĺ. 2,1 cm, š. 0,2–0,6 cm (tab. II: 5).

Objekt 34 – hospodárska polozemnica (sonda II; tab. IV)

Časť pôdorysu objektu odkrytého v severovýchodnom nároží sondy II. V predpokladanom kruhovitom pôdoryse (pr. cca 630 cm) ušliapaná hlinená podlaha (hr. 7–10 cm). V rámci interiéru excentricky umiestnená obilná zásobnica 78.

Opis nálezov

1. 23 črepov (7 z ústia, 11 zdobených z tela, 5 nezdobených z tela) z hrncovitých nádob (tab. IV: 5–7; V: 1, 3).
2. Štyri črepov (3 z ústia, 1 zdobený z tela) zo zásobnicových nádob (tab. V: 2).

Objekt 36 – zásobná jama 2. typu (sonda II; tab. III)

Horný obrys objektu kvapkovitého tvaru (290 x 48–190 cm), steny klesajú do priechlne s rovným dnom (hl. 25 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SZ – JV.

Opis nálezov

1. 45 črepov (5 z ústia, 15 zdobených z tela, 20 nezdobených z tela, 5 z dna) z hrncovitých nádob (tab. III: 6; IV: 1, 2).
2. Zdobený črep z tela zásobnicovej nádoby.
3. Dvojramenná skoba zo železného pásiaka; dĺ. cca 6,2 cm, š. 0,9–1,2 cm, hr. 0,2 cm (tab. IV: 3).
4. Zlomok z ľavého ramena podkovy s dvomi pozdĺžnymi otvormi pre klince s obdlžníkovitým klinovo zúženým ozubom; dĺ. 8,2 cm, š. 0,8–2 cm, hr. 0,3 cm (tab. IV: 4).
5. Zlomok z drieku klinca kvadratického prierezu; dĺ. 2,8 cm, pr. 0,5 x 0,3 cm.

Objekt 38 – zásobná jama 1. typu (sonda II; tab. V)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 290 x 240 cm), steny šikmo klesajú do priechlne s kužeľovite zúženým profilom a rovným dnom (hl. 30 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu S – J.

Opis nálezov

1. Hrnkovitá nádoba misovitého tvaru s mierne prehnutým hrdlom, takmer zvislo nasadeným ústím a šikmo dovnútra zrezaným okrajom. Maximálna vydutina zdobená tromi horizontálnymi líniami. Na vyklenutom dne plastická značka s mrežovitým motívom. Nádoba vyhotovená v ruke, nerovnosti z povrchu iba sčasti zahladené; pr. ústia 6,5 cm, pr. vydutiny 6,8 cm, pr. dna 4,8 cm, v. 5 cm (tab. V: 7).
2. 76 črepov (2 z ústia, 28 zdobených z tela, 44 nezdobených z tela, 2 z dna) z hrncovitých nádob (tab. V: 4, 5).
3. Praslen lichobežníkovitého tvaru upravený z dna keramickej nádoby; pr. 3,7 x 2,5 cm, hr. 0,6–0,9 cm, pr. otvoru 0,8 cm (tab. V: 6).
4. Zlomok z čepele noža; dĺ. 2,5 cm, š. 2,7 cm.
5. Zlomok z drieku klinca kvadratického prierezu; dĺ. 5,3 cm, pr. 0,3 x 0,2 cm.

Objekt 39 – zásobná jama 2. typu (sonda II; tab. V)

Horný obrys objektu akiste kvapkovitého tvaru (225+ x 90–125 cm), steny klesajú do priechlne s preláčeným dnom (hl. 35–45 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. Šesť črepov (2 z ústia, 1 zdobený z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. V: 8, 9).
2. Črep z ústia zásobnicovej nádoby.

Objekt 42 – exteriérová pec (sonda II/VII; tab. VI)

Objekt pozostávajúci z kúreniska a predpecnej jamy (celk. dĺ. 340 cm). Kúrenisko kruhovitého tvaru so zvyškami kupoly po obvode (pr. 120 x 115 cm), dno k okrajovej časti priestoru stúpa (hl. 16–10 cm). Predpecná jama obdlžníkovitého tvaru so zaoblenými rohmi (245 x 160 cm), steny zvislo klesajú k dnu, ktorého línia sa zvažuje k okrajovej časti (hl. 30–45 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu JV – SZ.

Opis nálezov

- 12 črepov (2 z ústia, 6 zdobených z tela, 4 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. VI: 1, 2).

Objekt 44 – kolová jama (sonda II; tab. VI)

Horný obrys jamy kruhovitého tvaru (pr. 55 cm), steny zvislo klesajú do priechlne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 20 cm).

Opis nálezov

- Misovitá pokrievka s kužeľovito roztvorenými stenami napojenými na valcovitú vrchnú časť s mierne zvlnenou líniou. Dolný úsek stien zdobený štyrmi horizontálnymi líniami; pr. ústia 16 cm, pr. dna 7,3 cm, v. 5,8 cm (tab. VI: 5).
- Dva črepy (1 z ústia, 1 zdobený z tela) z hrncovitej nádoby (tab. VI: 3, 4).
- 14 črepov (1 zdobený z tela, 13 nezdobených z tela) zo zásobnicových nádob (tab. VI: 3).

Objekt 45a – zásobná jama 3. typu (sonda II; tab. VI)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (290 x 135 cm), steny klesajú do priechlne s rovným dnom (hl. 55 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SSZ – JJV.

Opis nálezov

- 27 črepov (3 z ústia, 13 zdobených z tela, 11 nezdobených z tela) z hrncovitých nádob (tab. VI: 6–8).
- Zlomok z hrotu čepele noža s rovným chrbtom a oblúkovito ohnutým ostrím; dĺ. 3,2 cm, š. 1,2 cm.

Objekt 45b – obilná zásobnica (sonda II; tab. VII)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 205 x 185 cm), steny šikmo klesajú do priechlne s kužeľovite zúženým profilom a rovným dnom (pr. 170 cm; hl. 130 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu S – J.

Opis nálezov

- 27 črepov (2 z ústia, 4 zdobené z tela, 21 nezdobených z tela) z hrncovitých nádob (tab. VII: 1, 2, 5).
- Zdobený črep z tela zásobnicovej nádoby.
- Ihlanovitý brús s trojuholníkovým prierezom z dolomitického vápence tmavosivej odrody s jednou vyhľadenou plochou; dĺ. 6,9 cm, pr. 1,8–1,5 cm (tab. VII: 3).
- Hranolovitý brús s kvadratickým prierezom z jemnozrnného pieskovca s dvomi vyhľadenými plochami; dĺ. 7,8 cm, pr. 1,7 x 1,5 cm (tab. VII: 4).

Objekt 46 – zásobná jama 1. typu (sonda II; tab. VII)

Horný obrys objektu kruhovitého tvaru (pr. 125 cm), steny zvislo klesajú do priechlne s valcovitým profilom a zvlnenou líniou dna (hl. 53 cm).

Opis nálezov

- 5 črepov (1 z ústia, 4 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. VII: 6).

Objekt 47 – zásobná jama 3. typu (sonda II; tab. VII)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (230 x 110 cm), steny klesajú do priechlne s rovným dnom (hl. 57 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SZ – JV.

Opis nálezov

- 41 črepov (1 z ústia, 3 zdobené z tela, 35 nezdobených z tela, 2 z dna) z hrncovitých nádob (tab. VII: 7, 8).

Objekt 49 – obilná zásobnica (sonda II; tab. VIII)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 180 x 165 cm), steny zvislo klesajú do priechlne s valcovitým profilom a rovným dnom (pr. 170; hl. 115 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu V – Z.

Opis nálezov

- 22 črepov (3 z ústia, 11 zdobených z tela, 8 z dna) z hrncovitých nádob (tab. VIII: 1, 2).

Objekt 52 – obytná polozemnica (sonda II; tab. VIII)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru (430 x 305 cm) s vyklenutými kratšími stranami a zaoblenými rohmi, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 35 cm). V strede východnej strany v profile kontrolného bloku zdokumentované zvyšky ohniska (š. 30 cm) umiestneného 10 cm nad dnom. V severovýchodnom nároží oblúkovito vyklenutý vstup (š. 120 cm) zvažujúci sa k podlahe interiéru pokrytej vrstvou štrku. Pozdĺžna os objektu v líniu ZSZ – VJV.

Opis nálezov

- 20 črepov (2 z ústia, 8 zdobených z tela, 7 nezdobených z tela, 3 z dna) z hrncovitých nádob (tab. VIII: 3–6).
- Deväť črepov (3 zdobené z tela, 6 nezdobených z tela) zo zásobnicových nádob (tab. IX: 1, 2).
- Korálik oválneho tvaru s kosoštvorcovým profilom z bledoželeného skla; pr. 1,2 x 1 cm, hr. 0,3 cm (tab. IX: 3).
- Náušnica oválneho tvaru s dvomi guľovitými bubienkami zo zlatiny s prevahou cínu a olova; pr. 1,5 x 1,2 cm, hr. oblúka 0,25 cm, pr. vývalkov 0,4 cm (tab. IX: 4).
- Krúžková náušnica z mosadzného drôtu; pr. 2,4 cm, hr. drôtu 0,15 cm (tab. IX: 5).
- Praslen kužeľovitého tvaru; pr. 2,1–3,9 cm, v. 2,8 cm, pr. otvoru 0,8 cm (tab. IX: 6).
- Klinec s krídlovou hlavicou a ohnutým kvadratickým driekom; dĺ. 7,3 cm, pr. hlavice 1,6 x 0,9 cm, pr. drieku 0,4 x 0,4 cm (tab. IX: 7).
- Zlomok z trňa noža; dĺ. 1,3 cm, š. 1,5 cm.
- Zlomok z drieku klinca kvadratického prierezu; dĺ. 2,5 cm, pr. 0,5 x 0,4 cm.

Objekt 70 – zásobná jama 2. typu (sonda I; tab. IX)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru (112 x 40–70 cm), steny klesajú do priechlne s preliačeným dnom (hl. 30–43 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SSV – JJZ.

Opis nálezov

- 27 črepov (2 z ústia, 21 zdobených z tela, 3 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. IX: 8, 9).

Objekt 73 – zásobná jama 2. typu (sonda I; tab. X)

Horný obrys objektu akiste oválneho tvaru (240 x 95+ cm), steny klesajú do priechlne s rovným dnom (hl. 25 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SSV – JJZ.

Opis nálezov

- 20 črepov (2 z ústia, 13 zdobených z tela, 1 nezdobený z tela, 4 z dna) z hrncovitých nádob (tab. X: 1–3).

Objekt 78 – obilná zásobnica (sonda II; tab. X)

Horný obrys objektu kruhovitého tvaru (pr. 120 cm), steny šikmo klesajú do priechlne s kužeľovite rozšíreným profilom a preliačeným dnom (pr. 150 cm; hl. 110 cm).

Opis nálezov

1. 13 črepov (5 z ústia, 1 zdobený z tela, 4 nezdobené z tela, 3 z dna) z hrncovitých nádob (tab. X: 4, 6).
2. Päť nezdobených črepov z tela zásobnicových nádob.
3. Praslen nepravidelného kruhovitého tvaru upravený z tela keramickej nádoby; pr. 3 cm, hr. 0,4 cm, pr. otvoru 0,6 cm (tab. X: 5).

Objekt 85 – exteriérová pec (sonda III; tab. XI)

Objekt pozostávajúci z kúreniska a predpecnej jamy (celk. dĺ. 370 cm), ktorého teleso prekrýva zvyšky identických častí zo staršej fázy. Kúrenisko z mladšej fázy kruhovitého tvaru prekryté stenami súvekej kupoly (pr. 174 x 170 cm), dno rovné (hl. 15 cm). Pecné teleso vybudované v strede oválnej manipulačnej jamy (pr. 310 x 220 cm). Predpecná jama obdĺžnikovitého tvaru so zaoblenými rohmi (190 x 155 cm), steny šikmo i zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 20 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SZ – JV.

Opis nálezov

1. Hrncovitá nádoba súdkovitého tvaru so šikmo nasadeným ústím a šikmo dovnútra zrezaným okrajom. Podhrdlie zdobené dvomi pravidelnými vlnovkami, od vydutiny až po dno osem línií špirálovej závitnice. Na vyklenutom dne obvodový prstenec s vpísaným krížom s chýbajúcim ramenom. Nádoba vyrobená v ruke, nerovnosti na povrchu zahladené; pr. ústia 10 cm, pr. vydutiny 11,5 cm, pr. dna 8,8 cm, v. 14,8 cm (tab. XI: 2).
2. Sedem črepov (2 zdobené z tela, 4 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XI: 1).

Objekt 110 – exteriérová pec (sonda II/VII; tab. X)

Objekt pozostávajúci z kúreniska a predpecnej jamy (celk. dĺ. 365 cm). Kúrenisko kruhovitého tvaru so zvyškami kupoly po obvode (pr. 120 x 110 cm), jeho dno k okrajovej časti priestoru stúpa (hl. 16–13 cm). Predpecná jama kvapkovitého tvaru (240 x 105–160 cm), steny šikmo i zvislo klesajú k rovnému dnu, ktorého línia sa zvažuje k okrajovej časti (hl. 13–25 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu JV – SZ.

Opis nálezov

1. 19 črepov (3 z ústia, 12 zdobených z tela, 4 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. X: 7, 8).

Objekt 113 – zásobná jama 3. typu (sonda II; tab. XI)

Horný obrys objektu obdĺžnikovitého tvaru so zaoblenými rohmi (350 x 145 cm), steny klesajú do prieplne s rovným dnom (hl. 55 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. Desať črepov (2 z ústia, 4 zdobené z tela, 4 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XII: 1–3).
2. Hranolovitý brús s obdĺžnikovitým prierezom doskovitej formy so šikmým ukončením z pieskovca s dvomi vyhľadenými plochami; dĺ. 11 cm, pr. 1,8 x 2,8 cm (tab. XI: 3).

Objekt 116 – exteriérová pec (sonda II/VII; tab. XII)

Objekt pozostávajúci z kúreniska a predpecnej jamy (celk. dĺ. 455 cm). Kúrenisko kruhovitého tvaru so zvyškami kupoly po obvode (pr. 125 x 120 cm), jeho dno k okrajovej

časti priestoru stúpa (hl. 13–9 cm). Predpecná jama kvapkovitého tvaru (270 x 100–175 cm), steny šikmo i zvislo klesajú k preliačenému dnu (hl. 24–48 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu JV – SZ.

Opis nálezov

1. 44 črepov (8 z ústia, 28 zdobených z tela, 6 nezdobených z tela, 2 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XII: 4, 5).
2. Črep z ústia zásobnicovej nádoby (tab. XII: 8).
3. Pozdĺžny úštep z kremencia tmavohnedej odrody; dĺ. 4,7 cm, pr. 1,4–1,7 x 0,6 cm (tab. XII: 6).
4. Zlomok zubadla zo železnej tyčinky s kosoštvorcovým prierezom ukončený očkom a hákom na opačnom konci; dĺ. 7,3 cm, pr. 0,4 x 0,4 cm, pr. očka 2 cm (tab. XII: 7).

Objekt 130a – zásobná jama 2. typu (sonda II; tab. XIII)

Horný obrys objektu kvapkovitého tvaru (350 x 112–170 cm), steny klesajú do prieplne so stupňovitým dnom (hl. 25–48 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SZ – JV.

Opis nálezov

1. 16 črepov (3 z ústia, 7 zdobených z tela, 2 nezdobené z tela, 4 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XIII: 1, 2).
2. Železná pracka polkruhovitej formy s tríom, oblúk zdobený šikmými zásekmi; pr. 2,7 x 1,7 cm, hr. 0,2–0,4 cm, dĺ. trína 2,2 cm (tab. XIII: 3).
3. Úštep mandľovitého tvaru z rohovca tmavohnedej odrody; dĺ. 4,4 cm, pr. 2,2 x 0,6 cm (tab. XIII: 4).

Objekt 130b – zásobná jama 1. typu (sonda II; tab. XIII)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 170 x 135 cm), steny zvislo klesajú do prieplne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 35 cm). Pri stene elipsová prieplbeň (58 x 32 cm; hl. 12 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SV – JZ.

Opis nálezov

1. Sedem črepov (2 z ústia, 2 zdobené z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XIII: 5, 6).
2. Amorfny tvar bronzovej zlatiny s nepravidelnou zdrsnenou povrchom; dĺ. 4,6 cm, pr. 2,5–3,3 x 1,2 cm (tab. XIII: 7).
3. Bochníkovitý tvar bronzovej zlatiny s hladkým povrhom; dĺ. 4,4 cm, pr. 2,3 x 1 cm (tab. XIII: 8).
4. Hranolovitý brús s obdĺžnikovitým prierezom doskovitej formy s oblúkovým ukončením z pieskovca s dvomi vyhľadenými plochami; dĺ. 6,3 cm, pr. 3,6 x 1,8 cm (tab. XIII: 9).

Objekt 139 – zásobná jama 1. typu (sonda II; tab. XIV)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 205 x 125 cm), steny šikmo klesajú do prieplne s kužeľovite zúženým profilom a preliačeným dnom (205 x 125 cm; hl. 20–32 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SSV – JJZ.

Opis nálezov

1. Tri črepy (1 z ústia, 2 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XIV: 1).
2. Klinec s kvadratickým driekom, vertikálne upravenou hlavicou; dĺ. 4,4 cm, pr. hlavice 1,6 x 0,8 cm, pr. drieku 0,5 x 0,3 cm (tab. XIV: 2).
3. Zlomok z drieku klinca kvadratického prierezu; dĺ. 1,7 cm, pr. 0,3 x 0,2 cm.
4. Črep z tela tenkostennej sklenej nádoby bledozielenej farby; pr. 1,7 x 1 cm, hr. 0,2 cm.

Objekt 159 – zásobná jama 2. typu (sonda V; tab. XIV)

Horný obrys objektu kvapkovitého tvaru (240 x 95–165 cm), steny klesajú do priechlne so stupňovitým dnom (hl. 55–80 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SV – JZ.

Opis nálezov

1. 15 črepov (1 z ústia, 11 zdobených z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XIV: 3–5).
2. Úštep lichobežníkovitého tvaru z rohovca hnedej odrody; dĺ. 2,1 cm, pr. 1,6 x 0,2–0,8 cm (tab. XIV: 6).
3. Zlomok z bronzového pásika lichobežníkovitého tvaru so zvlneným profilom; dĺ. 3,8 cm, š. 1,2–1,7 cm, hr. 0,1 cm (tab. XIV: 7).

Objekt 160 – exteriérová pec (sonda V; tab. XV)

Objekt pozostávajúci z kúreniska a predpecnej jamy (celk. dĺ. 400 cm). Kúrenisko kruhovitého tvaru so zvyškami kupoly po obvode (pr. 125 x 128 cm), jeho dno k okrajovej časti priestoru stúpa (hl. 28–18 cm). Predpecná jama obdlžníkovitého tvaru so zaoblenými rohmi (240 x 205 cm), steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 65 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu JV – SZ.

Opis nálezov

1. Osem črepov (1 z ústia, 4 zdobené z tela, 3 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XV: 3).
2. Tri črepy (1 z ústia, 1 zdobený z tela, 1 nezdobený z tela) zo zásobnicových nádob (tab. XV: 4).

Objekt 161 – obilná zásobnica (sonda V; tab. XIV)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 182 x 168 cm), steny šikmo klesajú do priechlne s kužeľovite zúženým profilom a rovným dnom (pr. 105; hl. 105 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SV – JZ.

Opis nálezov

1. 40 črepov (4 z ústia, 20 zdobených z tela, 11 nezdobených z tela, 5 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XIV: 8, 9; XV: 1).
2. Zlomok železného pásu; dĺ. 11,2 cm, pr. 1,3–1,5 x 0,3 cm, hr. 0,3 cm (tab. XV: 2).
3. Zlomok z drieku klinca kvadratického prierezu; dĺ. 2,8 cm, pr. 0,6 x 0,4 cm.

Objekt 162 – obilná zásobnica (sonda V; tab. XVI)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 140 x 130 cm), steny šikmo klesajú do priechlne s kužeľovite zúženým profilom a rovným dnom (pr. 92; hl. 90 cm). Pri stene oválna priechlbeň (pr. 58 x 32 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SV – JZ.

Opis nálezov

1. Päť črepov (3 zdobené z tela, 1 nezdobený z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XVI: 1–3).

Objekt 166 – zásobná jama 2. typu (sonda V; tab. XVI)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (215 x 135 cm), steny klesajú do priechlne s preliačeným dnom (hl. 24–32 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SV – JZ.

Opis nálezov

1. Päť črepov (1 z ústia, 1 zdobený z tela, 3 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XVI: 4).

Objekt 176 – exteriérová pec (sonda V; tab. XVI)

Objekt pozostávajúci z kúreniska a predpecnej jamy (celk. dĺ. 400 cm). Kúrenisko oválneho tvaru so zvyškami

kupoly po obvode (pr. 150 x 125 cm) a rovným dnom (hl. 15 cm). Predpecná jama kvapkovitého tvaru (280 x 120–180 cm), steny zvislo klesajú k rovnému dnu, ktorého línia stúpa k okrajovej časti (hl. 45–30 cm). V koncovom úseku vyvýšený stupeň (100 x 140 cm; hl. 25 cm) s ohniskom (pr. 45 cm) ohraničeným veľkými kameňmi. Pozdĺžna os objektu v líniu JV – SZ.

Opis nálezov

1. 11 črepov (4 zdobené z tela, 6 nezdobených z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XVI: 5, 7–9).
2. Zlomok z ukončenia noža s odspodu odsadeným tŕnom; dĺ. 3,7 cm, š. 1,5 cm (tab. XVI: 6).

Objekt 187 – zásobná jama 3. typu (sonda V/IX; tab. XVII)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru so zaoblenými rohmi (230 x 145 cm), steny klesajú do priechlne so šikmým dnom (hl. 46–80 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SZ – JV.

Opis nálezov

1. 15 črepov (3 z ústia, 9 zdobených z tela, 3 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XVII: 1, 2).

Objekt 218 – zásobná jama 2. typu (sonda V; tab. XV)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (145 x 105 cm), steny klesajú do priechlne so stupňovitým dnom (hl. 15–23 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. Tri črepy (1 zdobený z tela, 2 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XV: 5).

Objekt 230 – zásobná jama 2. typu (sonda VI; tab. XVIII)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (180 x 120 cm), steny klesajú do priechlne s preliačeným dnom (hl. 26–32 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SSV – JJZ.

Opis nálezov

1. Sedem črepov (2 zdobené z tela, 5 nezdobených z tela) z hrncovitých nádob (tab. XVIII: 1).

Objekt 274 – zásobná jama 3. typu (sonda VII; tab. XVII)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (340 x 160 cm), steny klesajú do priechlne s rovným dnom (hl. 55 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. 16 črepov (2 z ústia, 10 zdobených z tela, 1 nezdobený z tela, 3 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XVII: 3–5).
2. Zdobený črep z tela zásobnicovej nádoby (tab. XVII: 8).
3. Kruhovitý článok zo železnej tyčinky s kvadratickým prierezom; pr. 3,7 x 3,1 cm, hr. 0,4 x 0,8 cm (tab. XVII: 6).
4. Zlomok železného pásu lichobežníkovitého tvaru; dĺ. 6,3 cm, pr. 0,7–3,3 cm, hr. 0,2 cm (tab. XVII: 7).

Objekt 276 – zásobná jama 3. typu (sonda VII; tab. XVIII)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (340 x 120 cm), steny klesajú do priechlne s rovným dnom (hl. 30 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. Štyri črepy (1 z ústia, 1 zdobený z tela, 2 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XVIII: 2).

Objekt 281 – zásobná jama 1. typu (sonda VII; tab. XVIII)

Horný obrys objektu kruhovitého tvaru (pr. 95 cm), steny zvislo klesajú do priehlbne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 28 cm).

Opis nálezov

1. Sedem črepov (2 zdobené z tela, 5 nezdobených z tela) z hrncovitých nádob (tab. XVIII: 3).

Objekt 289 – zásobná jama 1. typu (sonda VII; tab. XIX)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 132 x 120 cm), steny šikmo klesajú do priehlbne s kužeľovite zúženým profilom a rovným dnom (pr. 120 cm; hl. 28 cm). Pozdĺžna os objektu v línii S – J.

Opis nálezov

1. 15 črepov (2 z ústia, 6 zdobených z tela, 7 nezdobených z tela) z hrncovitých nádob (tab. XIX: 1).

Objekt 301 – zásobná jama 3. typu (sonda VIII; tab. XIX)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (pr. 200 x 100 cm), steny klesajú do priehlbne s rovným dnom (hl. 40 cm). Pozdĺžna os objektu v línii ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. Päť črepov (3 z ústia, 2 zdobené z tela) z hrncovitých nádob.
2. Dva črepy z ústia zásobnicových nádob (tab. XIX: 2, 3).

Objekt 320 – kolová jama (sonda VII; tab. XIX)

Horný obrys jamy kruhovitého tvaru (pr. 50 cm), steny zvislo klesajú do priehlbne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 20 cm).

Opis nálezov

1. Dva črepy (1 zdobený z tela, 1 nezdobený z tela) z hrncovitých nádob (tab. XIX: 4).

Objekt 322 – zásobná jama 3. typu (sonda VII; tab. XIX)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (270 x 160 cm), steny klesajú do priehlbne s preláčeným dnom (hl. 40–50 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SSZ – JJV.

Opis nálezov

1. Štyri črepy (1 zdobený z tela, 3 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XIX: 5).

Objekt 331 – obytná polozemnica (sonda II; tab. XX)

Horný obrys objektu štvorcovitého tvaru (380 x 360 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 35 cm). V severnom nároží ohnisko (130 x 70 cm) umiestnené v dvoch prepojených misovitých priehlbiach (hl. 10 a 5 cm). V strede severovýchodnej steny oblúkovito vyklenutý vstup (š. 120 cm) zvažujúci sa k interiérovej podlahe pokrytej vrstvou štrku. Pozdĺžna os objektu v línii ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. 62 črepov (8 z ústia, 43 zdobených z tela, 5 nezdobených z tela, 5 z dna) z hrncovitých nádob a pokrievky (tab. XX: 1–4, 6–10; XXI: 3, 4).
2. Zdobený črep z tela zásobnicovej nádoby (tab. XX: 5).
3. Šidlo zo železnej tyčinky kosoštvrccového prierezu; dĺ. 4,2 cm, pr. 0,5 x 0,4 cm (tab. XXI: 1).

4. Neuzavretý oválny článok zo železnej tyčinky s kvadra-tickým prierezom; pr. 4,6 x 2,3 cm, hr. 0,5 x 0,3 cm (tab. XXI: 2).

Objekt 332 – zásobná jama 2. typu (sonda VIII; tab. XXI)

Horný obrys objektu kvapkovitého tvaru (215 x 45–95 cm), steny klesajú do priehlbne so stupňovitým dnom (hl. 8–16 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SV – JZ.

Opis nálezov

1. Osem črepov (6 zdobených z tela, 2 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXI: 5).

Objekt 333 – zásobná jama 2. typu (sonda V; tab. XXI)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru (155 x 70 cm), steny klesajú do priehlbne so stupňovitým dnom (hl. 16–32 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SZ – JV.

Opis nálezov

1. Päť črepov (1 z ústia, 1 zdobený z tela, 3 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXI: 6).

Objekt 335 – žľabovitá jama (sonda VIII; tab. XXI)

Horný obrys jamy obdlžníkovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (280 x 45–55 cm), steny zvislo klesajú do priehlbne s rovným dnom (hl. 22 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SZ – JV.

Opis nálezov

1. Dva črepy (1 z ústia, 1 nezdobený z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXI: 7).

Objekt 336 – žľabovitá jama (sonda VIII; tab. XXI)

Horný obrys jamy obdlžníkovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (205 x 55 cm), steny zvislo i šikmo klesajú do priehlbne s rovným dnom (hl. 40 cm). Pozdĺžna os objektu v línii Z – V.

Opis nálezov

1. Tri črepy (1 z ústia, 1 zdobený z tela, 1 nezdobený z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXI: 8).

Objekt 337 – kolová jama (sonda VIII; tab. XXII)

Horný obrys jamy kruhovitého tvaru (pr. 56 cm), steny zvislo klesajú do priehlbne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 17 cm).

Opis nálezov

1. Tri črepy (1 zdobený z tela, 2 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXII: 1, 2).

Objekt 338 – zásobná jama 1. typu (sonda VIII; tab. XXII)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 105 x 88 cm), steny zvislo klesajú do priehlbne s kužeľovite zúženým profilom a zvlneným dnom (hl. 10–14 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SSZ – JJZ.

Opis nálezov

1. Tri črepy (1 z ústia, 2 zdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXII: 3).

Objekt 339 – zásobná jama 3. typu (sonda VIII; tab. XXII)

Horný obrys objektu obdlžníkovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (160 x 80 cm), steny klesajú do priehlbne s rovným dnom (hl. 32 cm). Pozdĺžna os objektu v línii ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. Tri črepy (2 zdobené z tela, 1 nezdobený z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXII: 6).
2. Kostené sanicové hladidlo z konskej končatiny s častočne vyhľadenou plochou a upravenými kľovými hlavicami; dĺ. 19,8 cm, š. 3–4,6 cm (tab. XXII: 7).

Objekt 344 – zásobná jama 1. typu (sonda VIII; tab. XXII)

Horný obrys objektu kruhovitého tvaru (pr. 125 cm), steny zvislo klesajú do priehlbne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 32 cm).

Opis nálezov

1. Dva črepy (1 z ústia, 1 zdobený z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXII: 4, 5).

Objekt 346 – zásobná jama 3. typu (sonda VIII; tab. XXIII)

Horný obrys objektu obdĺžnikovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (220 x 105 cm), steny klesajú do priehlbne s rovným dnom (hl. 45 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. Štyri črepy (1 z ústia, 1 zdobený z tela, 1 nezdobený z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XXIII: 1).

Objekt 349 – zásobná jama 3. typu (sonda VIII; tab. XXIII)

Horný obrys objektu obdĺžnikovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (250 x 180 cm), steny klesajú do priehlbne s rovným dnom (hl. 80 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. 12 črepov (2 z ústia, 6 zdobených z tela, 3 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XXIII: 4–6).
2. 63 črepov (1 z ústia, 4 zdobené z tela, 58 nezdobených z tela) zo zásobnicových nádob (tab. XXIII: 7; XXIV: 1, 2).
3. Zlomok železnej platničky so zvinutým koncom; dĺ. 4,3 cm, š. 3,1–4 cm, pr. trubičky 1 cm (tab. XXIII: 2).
4. Zlomok z pravého ramena podkovy s dvomi pozdĺžnymi otvormi pre klince a štvorcovým klinovito zúženým ozubom; dĺ. 6,8 cm, š. 1,3–2 cm; hr. 0,3 cm (tab. XXIII: 3).
5. Črep z tela tenkostennej sklenej nádoby s prehnutým profilom bledoželenej farby; pr. 1,9 x 1 cm.

Objekt 352 – kolová jama (sonda VIII; tab. XXIV)

Horný obrys jamy kruhovitého tvaru (pr. 48 cm), steny zvislo klesajú do priehlbne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 18 cm).

Opis nálezov

1. Šesť črepov (2 z ústia, 4 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXIV: 5, 6).
2. Zlomok čepele noža s trojuholníkovitým hrotom; dĺ. 3,2 cm, š. 1,5 cm (tab. XXIV: 4).
3. Okutie ukončenia pošvy polkruhovitého tvaru z prehnutej železnej plechu so štvoricou upevňovacích očiek na koncoch ramien; pr. 5,4 x 5,2 cm, hr. tela 1 cm (tab. XXIV: 7).

Objekt 353 – zásobná jama 1. typu (sonda VIII; tab. XXIV)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 145 x 110 cm), steny šikmo klesajú do priehlbne s kužeľovite zúženým profilom a rovným dnom (pr. 107 x 92; hl. 20 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SSV – JJZ.

Opis nálezov

1. Štyri črepy (1 zdobený z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XXIV: 3).

Objekt 398 – zásobná jama 2. typu (sonda IX; tab. XXV)

Horný obrys objektu akiste kvapkovitého tvaru (215+ x 95–150 cm), steny klesajú do priehlbne so stupňovitým dnom (hl. 24–55 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SZ – JV.

Opis nálezov

1. Misovitá nádoba s hrncovitým profilom, šikmo nasadeným ústím a kužeľovito zrezaným okrajom. Maximálna vydutina zdobená dvomi horizontálnymi líniemi. Takmer vodorovné dno s obvodovým prstencom; pr. ústia 12 cm, pr. vydutiny 12,3 cm, pr. dna 10 cm, v. 4,6 cm (tab. XXV: 2).
2. Deväť črepov (1 z ústia, 5 zdobených z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XXV: 1).

Objekt 448 – zásobná jama 3. typu (sonda X; tab. XXV)

Horný obrys objektu obdĺžnikovitého tvaru s vyklenutými kratšími stranami (270 x 80 cm), steny klesajú do priehlbne s rovným dnom (hl. 45 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu ZSZ – VJV.

Opis nálezov

1. Päť črepov (2 zdobené z tela, 3 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXV: 3).

Objekt 456 – zásobná jama 2. typu (sonda X; tab. XXV)

Horný obrys objektu kvapkovitého tvaru (200 x 80–160 cm), steny klesajú do priehlbne so stupňovitým dnom (hl. 48–70 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SSZ – JJV.

Opis nálezov

1. Päť črepov (2 zdobené z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XXV: 4).

Objekt 493 – zásobná jama 2. typu (sonda X; tab. XXV)

Horný obrys objektu obdĺžnikovitého tvaru (175 x 144 cm), steny klesajú do priehlbne so stupňovitým dnom (hl. 32–52 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SV – JZ.

Opis nálezov

1. Päť črepov (1 zdobený z tela, 3 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XXV: 5).

Objekt 513 – zásobná jama 1. typu (sonda X; tab. XXVI)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 220 x 160 cm), steny zvislo klesajú do priehlbne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 55 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu SZ – JV.

Opis nálezov

1. Dva črepy (1 zdobený z tela, 1 nezdobený z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXVI: 1, 2).

Objekt 520 – zásobná jama 1. typu (sonda X; tab. XXVI)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 200 x 190 cm), steny zvislo klesajú do priehlbne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 28 cm). Pozdĺžna os objektu v líniu V – Z.

Opis nálezov

1. Tri črepy (1 z ústia, 2 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. XXVI: 3).

Objekt XY – zásobná jama 1. typu (sonda VIII; tab. XXVI)

Horný obrys objektu kruhovitého tvaru (pr. 85 cm), steny zvislo klesajú do priechlne s valcovitým profilom a rovným dnom (hl. 25 cm).

Opis nálezov

- 93 črepov (6 z ústia, 9 zdobených z tela, 63 nezdobených z tela, 15 z dna) z hrncovitých nádob (tab. XXVI: 4–6).

Nálezy zo sídliskovej vrstvy

Sonda I

- Nôž s vyklenutým chrbotom, rovným ostrím, obojstrane odsadeným trírom; dĺ. 13 cm, š. čepele 1,7 cm (tab. XXVII: 1).
- Klinec s kvadratickým driekom a čiastočne odlorenom vertikálne upravenou hlavicou; dĺ. 5,2 cm, pr. drieku 0,6 x 0,6 cm (tab. XXVII: 2).
- Zlomok z pravého ramena podkovy s tromi kruhovitými otvormi pre klince a hranolovitým ozubom; dĺ. 12,8 cm, š. 2–2,7 cm (tab. XXVII: 3).

Sonda II

- Mosadzná prevliečka lichobežníkovitého tvaru s otvorom pre nit; pr. 2,5 x 2,2 cm (tab. XXVII: 8).

Sonda V

- Medený vajcovitý gombík s plastickým špirálovým rebrovaním a uškom s postriebreným povrhom; dĺ. 3,8 cm, pr. 2,3 cm (tab. XXVII: 4).
- Zlomok striebornej mince – denár Ferdinanda I. (1526–1564) z roku 1555, mincovňa Kremnica (typ Huszár 1979, 935); pr. 1,6 cm, váha 436 g (tab. XXVII: 5).
- Postriebrená medená minca – napodobenina viedenského fenigu Přemysla Ottakara II. (1251–1276) z Viedenského Nového Mesta (typ Koch 1994, B180), neurčená mincovňa; pr. 1,3 cm, váha 0,436 g. (tab. XXVII: 6).
- Ľavá polovica podkovy pre hovädzí dobytok. Na spodnej strane dva nízke ozuby, v troch krátkych žliabkoch otvory pre dva a tri klince; dĺ. 14,5 cm, š. 5,3 cm, hr. 0,4 cm (tab. XVII: 7).

Sonda VIII

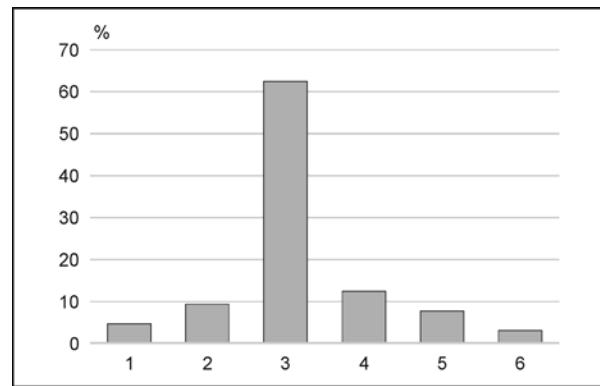
- Medené falzum – denár, 50.–60. roky 16. stor., mincovňa Kremnica; pr. 1,5 cm, váha 0,177 g (tab. XXVII: 9).
- Liaty gombík s vyklenutým kruhovitým telom a odlorenom pútkom zdobený rozetovým motívom zo zlatiny s prevahou cínu a olova; pr. 2 cm, v. 0,4 cm (tab. XXVII: 10).
- Medené falzum – denár, 50.–60. roky 16. stor., mincovňa Kremnica; pr. 1,3 cm, váha 0,332 g (tab. XXVII: 11).
- Klinec s kvadratickým driekom s horizontálne upravenou obdĺžnikovitou hlavicou; dĺ. 12,5 cm, pr. hlavice 2,6 x 1,8 cm, pr. drieku 0,6 x 0,4 (tab. XXVII: 12).

Sonda IX

- Ostroha s prehnutými ramenami ukončenými kruhovitými očkami s upínacou prackou remienka, so šikmo skloneným bodcom s kruhovitým otvorom pre lúčovité koliesko; dĺ. 13 cm, dĺ. bodca 3,2 cm, pr. očka 1,4 cm (tab. XXVII: 13).

SÍDLISKOVÉ OBJEKTY

Na súvislej ploche, prebádanej systematickým výskumom od júna do konca októbra 2004, sa zdokumentovalo 64 vrcholnostredovekých objektov zaradených do šiestich skupín (obr. 3). Za diferenčné kritérium sa zvolil predpokladaný spôsob ich využitia korešpondujúci s ich tvarom i rozmermi, ktorý je blízky až totožný so znakmi z iných súvekých lokalít. Podľa tohto prístupu sa dali vyčleniť stavby (3 objekty), obilné zásobnice (6 objektov), zásobné jamy (40 objektov), exteriérové kúreniská (8 objektov), kolové jamy (5 objektov) a žľabovité jamy (2 objekty).

Obr. 3. Beckov. Výskyt vyčlenených skupín sídliskových objektov. 1 – stavby; 2 – obilné zásobnice; 3 – zásobné jamy; 4 – exteriérové pece; 5 – kolové jamy; 6 – žľabovité jamy.

Stavby

Do jednotnej skupiny boli zaradení traja reprezentanti (4,7 % prípadov; obr. 3; tabela 1) zastúpení dvomi obytnými objektmi a objektom hospodárskeho využitia. O ich zlúčení do skupiny rozhodli nadzemné úseky stien so strechou, ktoré ako jediné prevyšovali niveletu sídliskového areálu.

K najčastejším typom súvekých obydlí je najväčšia blízka polozemnica 331 (tab. XX). Jej pravidelný kvadratický pôdorys vymedzuje strany dlhé 380 cm a 360 cm s výsledným dĺžkovo-šírkovým indexom 1,05. Podľa toho nejde o štvorcový, ale štvorcovitý pôdorys s plochou 13,7 m². Jeho priamu obrysovú líniu zo severozápadnej strany narúša 120 cm široký, no iba 45 cm vyklenutý oblúk vstupu s klesajúcou úrovňou do interiéru polozemnice. Jej podlahu prekrýva vrstva štrku hrubá takmer 4 cm. Vzhľadom na to, že v okolitých objektoch nebola doložená jej prítomnosť, treba výskyt štrku spojiť so zámerom spevniť dno objektu.

Aj keď sa zahľbenie interiéru zdokumentované od úrovne podložnej nivelety s hodnotou 35 cm

Tabela 1. Beckov. Stavby, základné údaje. Pôdorys: A – kruhovitý; B – obdĺžnikovitý; C – štvorcový.

Objekt				Rozmery				Kúrenisko	
Číslo	Poloha	Orientácia	Pôdorys	Dĺžka (cm)	Šírka (cm)	Hĺbka (cm)	Plocha (m ²)	Typ	Poloha
34	S II	–	A?	630	630?	17	30,0	–	–
52	S II	ZSZ – VJV	B	430	305	35	13,2	Ohnisko	pri V stene
331	S VIII	ZSZ – VJV	C	380	360	35	13,7	Ohnisko	v S nároží

navýši o 25–30 cm mocnú sídliskovú vrstvu nepresiahne toto obydlie vertikálny limit 80 cm pripisovaný zemniciam (Ruttkay 1992, 606), ale zostane v skupine polozemníc. K zabezpečeniu voľného pohybu vzpriamených osôb vo väčšinovej časti interiéru však postačovalo prekrytie pôdorysu dvojšpádovou strechou. Dlhodobejšiu trválosť strešného krovu s krytinou mohlo zabezpečiť podloženie spodných úsekov strechy rámom z kmeňov stromov ležiacich prípadne na kameňoch (Fusek 2000, 121; Šalkovský 2007, 273). Potvrdenie tejto možnosti komplikujú nielen kolové jamy po oporných stĺpoch chýbajúce v interéri, ale aj ďalšie doklady po konštrukčno-stavebných prvkoch z povrchu sídliskového areálu odstránené pri jeho úprave zemným strojom. V rovnakej miere sa bez relevantných indícii nedala spresniť ani výška obvodových stien polozemnice potrebná k dotvoreniu dostatočného priestoru na zhromažďovanie dymových splodín z kúreniska odkiaľ mali byť z interiéru odvetrávané.

Zo známych typov pyrotechnologických zariadení, doložených v obydliah v podobe kamenných klenbových alebo hlinených kupolových pecí i ohnísk vyložených kameňmi (Hanuliak/Kuzma 2015, 19–24), sa v objekte 331 zistilo prosté ohnisko (tab. XX). V interieri chýba dôležité vymedzenie obvodu horiaceho ohňa kamenným vencom. Nezistili sa ani náznakové zvyšky hlinenej kupoly lemujúcej východný úsek kúreniska.

Tri neobvyklé skutočnosti sa naopak nedali prehliadnuť. Prvou z nich je základňa ohnísk, ktorá nemá zvyčajný kruhovitý až oválny pôdorys, ale pozdĺžny tvar s vyklenutými koncovými stenami o rozmeroch 130 x 70 cm. Ďalšiu skutočnosť reprezentuje presunutie kúreniska z podlahy objektu do priehlbne. Jej línia nie je jednotná. Skladá sa z dvoch prepojených misovitých častí. Ich rozdielne zahľbenie 5 cm a 10 cm, naznačujúce ich odlišné využívanie, sa nedá preukázať. Uvedená rozdielnosť zaznamenávaná častejšie u kupolových pecí iba hypoteticky naznačuje využívanie týchto častí ako ohnískový a predohnískový priestor.

K pochopeniu podstaty prvých dvoch neobvyklých skutočností je v prvom rade potrebné poukázať na sporadické využívanie osamotených ohnísk v príbytkoch. Ide o zástupcov bez spoločného výskytu s klenbovými a kupolovými pecami,

ktorých používanie v rámci včasného stredoveku kulminuje v 9.–10. stor. (Ruttkay 1997, 238). Napriek tomu sú v celom areáli čenkovskej lokality osamotené ohníská doložené iba v piatich obydliah (Hanuliak/Kuzma 2015, 23, tabela 1; 10). V osade z 12.–13. stor. zo tohto náleziska evidujeme jediného zástupcu (Hanuliak/Kuzma 2012, 259–261). Na bajčianskom sídlisku z 9.–10. stor. sa vyskytli iba v dvoch prípadoch (Ruttkay 1989, 209). V súvekom areáli z Chľaby v úplnosti chýbajú (Hanuliak 2016, 102, 103). Avšak z piatich objektov z 11.–12. stor. sú na tomto nálezisku doložené až v štyroch (Hanuliak 1992, obr. 4). Ich reprezentanti majú súčasti prepálený povrch kruhovitého alebo oválneho tvaru s priemerom 60–70 x 55–75 cm. Ohníská sa nenachádzajú priamo v nárožiach ako pece, ale v nárožných sektoroch. Od stien sú vzdialené 40–60 cm. Výnimku tvorí zástupca zo strednej časti polozemnice 94, ktorý je ako jediný umiestnený v jame s priemerom 105 cm, zahľbenej 21 cm pod niveletu podlahy (Hanuliak 1989, 164, obr. 17). K nesporne výnimočným zjavom patrí ohnísko z 15 cm hľbokej kruhovitej priehlbne s priemerom 62 cm, pretože sa spája s objektom 85 používaným v Bajči-Medzi kanálmi až v 15. stor. (Ruttkay 1989, 305).

Z predchádzajúcich zmienok možno vyčítať nevyvážený výskyt obytných objektov s prostými ohnískami počas 9.–13. stor. Situácia sa nezmení po zohľadnení ďalších prípadov z fragmentárne odkrytých nálezísk. Z nich možno uviesť Bešeňov-Paškom (objekt 9; Habovštiak 1961, 456–458), Nižnú Šebastovú (objekt 2; Budinský-Krička 1970, 168, 169) a Slažany (objekt A/85; Ruttkay 1992, 594). Pre chýbajúcu schopnosť chronologickej indikácie sa nedajú ohníská zaradiť do evolučnej škály interiérových kúrenísk zdokonaľujúcich sa od jednoduchých typov k náročnejšie zhotovovaným peciam. Predurčenie objektov z tejto kolekcie k špecifickému využitiu je málo pravdepodobné. Prijateľnejšie vyznieva ich spojenie so všeestrannejším využívaním ohnísk na varenie, pečenie, osvetľovanie a vykurovanie interiérov (Nekuda 2000, 71; Ruttkay 1990, 338), ktoré boli zostavené bez nárokov na stavbný materiál a vynaložený pracovný výkon. Túto možnosť nepriamo podporuje umiestnenie ohníska v objekte 85, sezónne využívanom v Bajči-Medzi kanálmi v 15. stor. (Ruttkay 1998, 48, 49).

Posledná neobvyklá skutočnosť súvisí s umiestnením ohniska do severného nárožného sektora priliehajúceho k vstupu do obydlia. Jeho obrysová línia je z protipožiarnejch dôvodov vzdialená od stien 25–40 cm. Takýmto umiestnením sa zmenil ústredný princíp fungovania teplovzdušného režimu nevyhnutného k odvetrávaniu dymových splodín z obytného priestoru. Jeho účinnosť mala podporovať priama či uhlopriečna pozícia kúreniska voči protiľahlému vstupu. Pomocou nej sa usmerňoval prirodzený prieťah vzdušných vrstiev k otvoru v strešnom štíte či k prípadným oknám (Dostál 1975, 47; Klápště 2005, 257; Nekuda 2000, 42).

Dôvod presunu interiérových kúrenísk do záveria vstupov, sporadicky zaznamenávaný od druhej polovice 10. stor., nie je známy. Nálezové okolnosti z Bieloviec (objekt 4; Fusek 2000, obr. 4; 5), Hurbanova-Bohatej (objekt II; Habovštiak 1961, obr. 18), Kamenína (objekty 14, 31 a 83; Nevizánsky 1982, obr. 5–7), Nitry-Párovských Hájov (objekt 125; Ruttikay 1998, obr. 9) neposkytujú potrebné indície. G. Nevizánsky (1982, 64) preberá názor P. A. Rappoporta (1975, 151), ktorý v takejto polohe vyzdvihuje príležitosť vytvorenia tepelnej bariéry brániacej prenikaniu chladu do miestnosti. Napriek neskrývaným pochybnostiam o účinnosti tejto zásady v reálnych podmienkach býva interpretácia akceptovaná. Významnejší vklad do kultúry bývania poskytla blízkosť pece a vstupu ponúkajúca účinnejší odvod dymových splodín. Ich skrátené vertikálne smerovanie k vetraciemu otvoru v čelnej štítovej stene mohli podľa G. Fuseka (2000, 124) zintenzívniť dymníkové nadstavby zhotovované nad pecami. Ich skelet ukotvený na strešných krovciach, horizontálne obložený doskami alebo košatinovým výpletom, musel byť z protipožiarnejch dôvodov omazaný hlinou. Opísané typy dymníkov, známe z etnologických prameňov (Dostál 1975, 86; Ruttikay 1997, 247), nie sú archeologickej postrehnutelné. Známejšie sú ich varianty zostavené z vertikálnych stĺpov rozmiestnených v bezprostrednom susedstve pecí (Hanuliak 1989, 158; Hanuliak/Kuzma 2015, 158).

Ďalšiu stavbu z beckovského sídliska reprezentuje objekt 52 (tab. VIII) vzdialenosť od obytnej polozemnice 331 vyše 13 m (obr. 2). Na základe sčasti nepravidelného obdĺžnikovitého pôdorysu s rozmermi 430 x 305 cm i chýbajúcich zvyškov kúreniska na podlahe bol tento reprezentant spočiatku zaradený medzi hospodárske polozemnice prechodne využívané na bývanie (Hanuliak 2007, 337).

Z prehodnotenia skompletizovanej dokumentácie a porovnania dostupných informácií s parametrami z objektu 331 vyplynulo, že ide taktiež o obytnú stavbu. Zvyšky absentujúceho kúreniska sa podľa fotografických snímok zachovali v profile kontrolného bloku v podobe svetločervenej prepá-

lenej hliny v šírke 30 cm a hrúbke 2–3 cm. Podstatné je, že ich poloha odsunutá od východnej steny 20 cm, spočíva 10 cm nad podlahou. Podľa toho sa dá tento prípad pripojiť k reprezentantom z Mužle-Čenkova (objekt 300; Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 26). M. Richter (1982, 49) uvažuje, že ohniská z vyvýšeného stupňa boli vhodnejšie na kuchynské účely ako na využívanie interiéru.

Z ďalších spoločných prvkov oboch beckovských polozemníčok sa vyskytuje identická miera zahľbenia dna do podložia, podlaha pokrytá vrstvou riečneho štrku, absencia stĺpovej konštrukcie v interiéri i plošná výmera (tabela 1). Totožné rozmerky vyklenutia vstupného priestoru nemožno prehliadnuť. Napriek súhlasnej orientácii oboch zástupcov sa do objektu 52 tento segment pripája priečne k pozdĺžnej osi (tab. VIII). V obydlí 331 ide o súbežnú pozíciu s pozdĺžnou osou (tab. XX). Príbuzná poloha napojenia i vyklenutia obrysovej línie sa zdokumentovala v hospodárskej polozemnici z Branča (objekt 157; Hanuliak/Vladár 2008, obr. 4).

Odlišný typ vstupného priestoru do obytnej časti sa zaznamenal v obydlí z 10.–11. stor. odkrytom v Patinciach-Teplici (objekt 433/87, 88; Čaplovič 1997, obr. 1: B; Cheben 1987, 52; 1988, 54). Reprezentuje ho oblúkovito prehnutý útvar s nezvyčajnou dĺžkou 380 cm a šírkou horného obrysu 80–140 cm, pripojený k juhozápadnému nárožiu stavby. Na sídlisku z 12.–13. stor. v Trenčíne-Belej sa zasa prebádali dve polozemnice s mierne nepravidelným kvadratickým pôdorysom. Do severozápadného nárožia objektu 80 ústil zošikmený vchod s dĺžkou 210 cm a šírkou 130 cm. V polozemnici 116 nadobudol predmetný segment, pripojený k západnému nárožiu, dokonca zalomenú líniu dlhú 280 cm a širokú 150 cm. Prvotnú funkčnú interpretáciu oboch reprezentantov ovplyvnilo umiestnenie ohnisk na dno vstupného koridoru v mieste ich styku s priliehajúcou interiérovou stenou. I preto sa dotvoril názor o ich prednostnom využití na prívod vzduchu potrebného k podpore horenia v ohniskách. S takýmto predstavou nekorešponduje zošikmené napojenie identického útvaru k oválnemu pôdorysu hospodárskej polozemnice 79, v ktorej zvyšky kúreniska nevidujeme (Cheben 2003, 65–67; Vojteček 2014, tab. VII).

Na rozdiel od klesajúcej úrovne vstupov sa jazykovité žľaby s takmer rovným dnom zaznamenali počas 9.–11. stor. v Bešeňove-Malomgáte (objekt 4/56; Bialeková 1958, obr. 14), Komjaticiach (objekty 3/83 a 17/83; Šalkovský/Vlkolinská 1987, obr. 2; 5) a v Mužle-Čenkove (objekt 54; Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, tab. 3). O ich využití k prívodu vzduchu na podporu horenia svedčí ich pozícia voči peciam umiestneným v protiľahlých nárožiach. K predchádzajúcim prípadom sa pri-

Tabela 2. Beckov. Obilné zásobnice, základné údaje. Ústie: A – kruhovité; B – oválne. Profil: 1 – kužeľovite rozšírený; 2 – kužeľovite zúžený; 3 – valcovitý.

Číslo	Poloha	Orientácia	Ústie	Profil	Rozmery			
					Priemer ústia (cm)	Priemer dna (cm)	Hĺbka (cm)	Objem (m ³)
28	S I	SSV – JJZ	B	2	225 x 200	160	140	3,5
45b	S II	S – J	B	2	205 x 185	170	130	3,8
49	S II	V – Z	B	3	180 x 165	170	115	1,1
78	S II	–	A	1	120	150	110	2,5
161	S V	SV – JZ	B	2	182 x 168	105	105	0,9
162	S V	SV – JZ	B	2	140 x 130	92	90	0,7

pájajú zástupcovia z 12.–13. stor. zo Sládkovičova (objekt II; *Točík 1992, obr. 144*) a Slovenskej Novej Vsi (objekty S18 a S25; *Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, obr. 4*). Dĺžka takýchto výbežkov sa pohybuje v rozpätí 50–120 cm, šírka 35–50 cm.

Predchádzajúce objekty so vstupnými priestormi do obytných interiérov rozširujú škálu evidovaných reprezentantov. Ich celkový počet býva napriek tomu nízky aj na lokalitách s vyšším počtom objektov. Z publikovaných nálezisk nadobúda ich výskyt rozdielnú hodnotu. Na ilustráciu možno uviesť Chľabu – 10,3 % (*Hanuliak 2016, 103*), Mužlu-Čenkov – 14 % (*Hanuliak/Kuzma 2015, 27*), Branč – 25 % (*Hanuliak/Vladár 2008, 90*) a Nitru-Párovské Háje – 40 % (*Ruttkay 1998, 46*). Napriek neveľmi presvedčivej početnosti má každý reprezentant patričný význam. Poskytuje totiž príležitosť sledovania vzťahu medzi polohou vstupu a kúreniska potrebného k pochopeniu princípu fungovania teplovzdušného režimu a priblíženiu jeho premien. V príbytkoch bez vstupu sa ich poloha mohla iba hypoteticky odvodiť od známej pozície kúreniska (*Šalkovský 2001, 116, 117; Vignatiiová 1992, 20*).

V porovnaní s dvomi predchádzajúcimi príbytkami je posledná beckovská stavba 34 v mnohých smeroch osobitá (tab. IV). V prvom rade na to poukazuje pôdorys, ktorý v zdokumentovanom úseku nadobudol takmer kruhovitý tvar s priemerom 630 cm s odhadovanou rozlohou 30 m² (tabela 1). Jeho zvyšné časti ležia mimo sondy II, čo sfažuje výstižnejšiu definíciu niekdajšieho pôdorysu. Z ďalších údajov treba uviesť niveletu tvrdzo ušliapanej podlahy, ktorá sa stotožňuje s úrovňou podložného terénu. V jej sfarbení sa tmavohnedé úseky striedajú so sivohnedými flakmi. Ku kontaminovaniu svetlej podložnej hliny zrejme prispela úprava i spracúvanie plodín a iných materiálov vykonávaná v interieri. V rámci priestoru je excentricky umiestnená obilná zásobnica 78 s priemerom ústia 120 cm a hĺbkou 110 cm.

Tieto informácie naznačujú, že objekt 34 možno zaradiť k polozemniciam, pretože sa spodné úseky jeho stien nachádzali v rámci 25–30 cm mocnej

sídliskovej vrstvy. Nadzemné steny mohla tvoriť konštrukcia z tenkých kolov. Vcelku priateľne vyznieva využitie tohto priestoru ako stodoly slúžiacej na príležitosťné uskladnenie nevymláteného obilia, zastrešené miesto, kde sa mohlo následne mlátiť i deponovať získané zrno (*Nekuda 2000, 61, 64, 65*). Takúto možnosť môžu podporiť tri zrnká prosa, päť obiliek pšenice získané preplavovaním zeminy z najspodnejšej vrstvy výplne (*Hajnalová, M./Mihályiová 2005*). S istou dávkou rezervy môže s uvedenými aktivitami súvisieť polovičný zlomok žarnova a dvoch veľkých plochých kameňov ležiacich na podlahe.

Na možný vzťah tejto hospodárskej polozemnice k dvom obytným poukazuje ich vzájomná vzdialenosť vyčíslená na 4 m a 11 m (obr. 2). Značná podobnosť jej pôdorysu s oválnym tvarom objektu 2/76 zo Svinice, s priemerom 480 x 580 cm a plochou 23 m², nemusí byť náhodná (*Čaplovič 1983, 366, 367, obr. 2: 2*). Na publikovanom pláne nie sú zakreslené zvyšky kúreniska. Vedúcomu výskumu sú však známe iné dôležité okolnosti, ktoré rozhodli o zaradení tohto reprezentanta k obytným polozemniciam.

Obilné zásobnice

Z početnej kolekcie jamovitých objektov sú najvýznamnejšie obilné zásobnice predurčené na uskladňovanie poľnohospodárskych plodín. Patria k nim najmä cereálie zabezpečujúce prežitie ľudských jedincov v agrárnej ekonomike. Z beckovského sídliska patrí do tejto skupiny šesť objektov (9,4 % prípadov; obr. 3; tabela 2).

Základné údaje o objektoch sú sice napohľad rôznorodé, avšak ich vzájomným porovnávaním sa preukáže užší vzťah medzi sformovaním príslušných častí a veľkostnými parametrami. Dôležitá je aj oválna podoba horného obrysu s primerané zošikmenými stenami a rovným dnom. Jeho jednotnú líniu v objektoch 28 a 162 výnimočne narúša plynká kruhovitá a oválna priehlbeň (tab. II; XVI). V nej mohli byť umiestnené stĺpové rebríky

so zasekanými stupňami, ktoré uľahčovali vstup i opúšťanie vnútra pertraktovaných jám. Podľa zaznamenaných prvkov patrí päť reprezentantov k obilniciam s kužeľovito zúženým profilom (tab. II; VII; VIII; XIV; XVI). Výnimkou je objekt 78 (tab. X) s kruhovitým ústím, kužeľovito roztvorenými stenami a prelačeným dnom, umiestnený v rámci hospodárskej polozemnice 34 (tab. IV).

Potrebné kritérium k triedeniu obilníč poskytla spriemerovaná hodnota ich objemu vyčíslená na $2,1 \text{ m}^3$. Podľa tejto majú objekty 28, 45b a 78 nadpriemernú kubatúru ($3,5 \text{ m}^3$, $3,8 \text{ m}^3$ a $2,5 \text{ m}^3$), zvyšné sú podpriemerné ($0,7$ – $1,1 \text{ m}^3$). Hĺbkové parametre nie sú natoľko rozhodujúce. Až štyri obilnice majú dno zahĺbené nanajvýš po líniu 115 cm (tabela 2).

Identická zásada sa na lokalite vyskytla aj u troch reprezentantov z konca 9. až prvej polovice 10. stor. K jej vzniku zrejme prispela znalosť pedologickej skladby. Jej súčasťou je totiž 20 cm mocná piesčito-štirková vrstva zaznamenaná v hĺbke 120 cm , potvrdená aj v profile studničnej šachty zo staroslovanského obdobia (Hanuliak 2016, 130). Nízka súdržnosť tohto sloja je zrejmá, vylúčiť nemožno ani príležitostné priesaky vody. Spomenuté rozhranie nezohľadnili kopáči obilnice 45b (tab. VII) s maximálnym objemom $3,8 \text{ m}^3$ umiestnenej zhruba 5 m východne od hospodárskej polozemnice (obr. 2). Jej krátkodobé využívanie preukazuje prekrytie znefunkčnejnej prieħlbne zásobnou jamou 3. typu 45a. Obilná zásobnica 28 je napriek tomu hlboká 130 cm , no časové rozpätie používania sa nedá spresniť.

Uvádzané danosti mohli rozhodnúť o kopaní zvyšných obilníč do menšej hĺbky. Požadovaný objem sa zväčšoval rozšíreným priemerom horných úsekov profilu, a to aj napriek tomu, že sa tým komplikovali možnosti spoľahlivého utesnenia ústia nevyhnutného k zabezpečeniu kvalitných skladovacích pomerov (Beranová 1980, 204–207; Kudrnáč 1970, 89–96). Aj z týchto dôvodov dominuje na lokalite pomerne jednotný profil obilníč zásobníc, hrncovitá forma nebola vhodná. Pri malom zahľbení sa nedalo dotvoriť zúženie zahrdlenie ústia.

Všetkých šesť zásobníč tvorí súčasť troch sídliskových zhlukov A, C a E s najvyšším počtom objektov (obr. 2). V prvom z nich sú dvaja reprezentanti s podpriemerným objemom, v druhom zhluku sa k dvom zástupcom tejto kategórie pripája obilnica s nadpriemernou kubatúrou doložená aj v treťom segmente. Vzťah obilníč zásobníc k obydliam sa dá spresniť iba v zhluku C. Jedna obilnica je umiestnená priamo v interiéri hospodárskej polozemnice 34, druhá sa ocitla medzi touto polozemnicou a príbytkom 52. Tretí zástupca s nadpriemerným objemom je netradične umiestnený vedľa exteriérovej pece 42. Náhodnosť jeho

pozície vylučuje obilnica v zhluku D vyhĺbená pri peci 29, ku ktorej sa pripájajú dve ďalšie ležiace po stranách pece 160 v segmente A. Nálezová situácia z beckovského sídliska v náznamoch korešponduje so zásadou uplatňovanou na niektorých sídliskách. Na nich zástupcovia s nižším objemom, využívaní k priebežnej spotrebe zásob, ležali spravidla bližšie k obydliam. Objekty s vyšším objemom cereália, určených na výsev sa kvôli lepšiemu utajeniu od-súvali od príbytkov (Hanuliak/Kuzma 2012, 262, 263; Nekuda 2000, 106).

Zásobné jamy

K určujúcim znakom obilníč zásobníc patria hodnoty hĺbkových údajov prevyšujúce rozmery ústia, vydutiny a dna. Ide o parametre nevyhnutné k zabezpečeniu kvalitných skladovacích pomerov. V zásobných jamách zasa rozmery horizontálnych línii dominujú nad vertikálnymi. Z opakovane potvrdených rozdielov má patričný význam hĺbka 80 cm , ktorá spoľahlivo oddeluje zástupcov z oboch skupín. Toto rozhranie zásobné jamy nedosahujú, obilné zásobnice zvyčajne prevyšujú.

Podľa uvedenej hodnoty sa z beckovskej osady vyčlenilo 40 objektov (62,5 % prípadov; obr. 3). Sledovanie rozdielov v sfomovaní pôdorysu, stien a dna pomohlo vyčleniť z tejto kolekcie 13 zástupcov 1. typu s kruhovito-oválnym ústím (20,4 % prípadov), 15 reprezentantov 2. typu s pozdĺžne členeným (23,4 % prípadov) a 12 objektov 3. typu s obdĺžnikovitým pôdorysom (18,7 % prípadov). Následnými štatistickými prepočtami sa spresnila odlišnosť niektorých charakteristik naznačujúcich predurčenosť týchto reprezentantov k odlišnému využitiu. Súčasne sa zdôvodnila potreba ich oddeleného vyhodnocovania, ktorá môže priblížiť metodický postup potrebný k odstráneniu problémov v dlhodobo neriešenej problematike spätej s účelovosťou ich využívania.

Zásobné jamy 1. typu

K určujúcim znakom objektov patrí kruhovito-oválny tvar zaznamenaný na úrovni horného okraja. Objekty s oválnym ústím (69,2 % prípadov) dominujú nad pravidelným kruhovým (30,8 % prípadov). V oboch prípadoch steny klesajú k rovnému dnu. Tento prvkov súčasne predstavuje druhý určujúci znak celej skupiny (tab. I; V; VII; XIII; XIV; XVIII; XIX; XXII; XXIV; XXVI).

Z ďalšej analýzy vyplynie prekvapivý výskyt sledovaných parametrov opakovane zaznamenaný v 54–61 % prípadov. Spriemerované údaje horného obrysú vykazujú v prevahe 100 – 165 cm , plochu

Tabela 3. Beckov. Zásobné jamy 1. typu, základné údaje. Ústie: A – kruhové; B – oválne. Profil: 1 – kužeľovite zúžený; 2 – valcovitý.

Číslo	Poloha	Orientácia	Ústie	Profil	Objekt			Rozmery	
						Priemer ústia (cm)	Hĺbka (cm)	Objem (m ³)	
1	S I	S – J	B	1	125 x 100	75	0,6		
38	S II	S – J	B ?	1	290 x 240	30	1,0		
46	S II	–	A	2	125	53	0,6		
130b	S II	SV – JZ	B	2	170 x 135	35	0,6		
139	S II	SSV – JJZ	B	1	205 x 125	20–32	0,5		
281	S VII	–	A	2	95	28	0,2		
289	S VII	S – J	B	1	132 x 120	28	0,5		
338	S VIII	SSV – JJV	B	2	105 x 88	10–14	0,2		
344	S VIII	–	A	2	125	32	0,5		
353	S VIII	SSV – JJZ	B	1	145 x 110	20	0,2		
513	S X	SZ – JV	B	2	220 x 160	55	1,1		
520	S X	V – Z	B	2	200 x 190	28	0,9		
XY	S VIII	–	A	2	85	25	0,2		

0,8–2 m². Hĺbky siahajú do úrovne 10–75 cm, vnútorný objem osciluje v rozmedzí 0,2–1,1 m³ (tabela 3).

Predchádzajúce informácie približujú podobu najstaršieho a najčastejšie zastúpeného variantu zásobných jám používaných od včasného stredoveku. Na ich základe dotvorené presvedčenie o prednostnom využívaní takýchto jám na krátkodobé uskladnenie zásob menších objemov nemožno spochybniť. O takomto využití možno polemizovať, pretože v hlinitej výplni prevažujú artefakty z druhotného odpadu. K uskladňovaným komoditám patrili podľa očakávania potravinové zložky určené k príprave stravy, jej zvyšky, agroprodukty živočíšneho a rastlinného pôvodu (*Nekuda 1990, 12; Vignatiiová 1992, 31*). Túto alternatívu môže podporiť 54 zrniek poľnohospodárskych plodín, ak nepochádzajú z odpadu rozptýleného na pochôdznej úrovni (*Hajnalová, E./Hunková/Šteffek 1993, 109*). Podľa *M. Hajnalovej* a *J. Mihályiovej* (2005) v ich skladbe dominujú zrnká prosa, pšenice špaldovej a iných druhov pšenice, získané preplavovaním spodných vrstiev výplní objektov 1, 38 a 289.

Do vodorovnej polohy sa mohli dná zásobných jám upravovať už počas ich hĺbenia. Takáto línia zrejme uľahčovala čistenie vnútra objektov po vybratí zásob a odstraňovaní izolačnej zásypovej zeminy zabezpečujúcej požadované skladovacie pomery s nižšou teplotou. To súčasne rozširuje škálu využívania objektov o chladiarenské účely.

Na rozdiel od obilných zásobníč boli zásobné jamy 1. typu častejšie rozptýlené v preskúmanom areáli (53,8 % prípadov). Častokrát sú osamotené a značne od seba vzdialené. V sídliskom zhluku A a D chýbajú. V segmente B sú iba dvaja, v zhluku C štyria reprezentanti (obr. 2).

Zásobné jamy 2. typu

K príznačným znakom objektov patrí rozdielne široký pozdĺžny tvar horného obrysu doplnený v prevahе rozdielnou niveletou dna. Najpočetnejšiu skupinu tvoria zásobnice s tzv. „kvapkovitým pôdorysom“ zaznamenaným v 53,3 % prípadov (tab. I; III; V; XIII; XIV; XXI; XXV). Ich pozdĺžny tvar so zvyčajne zaoblenými koncovými stranami pozostáva z dvoch prepojených, rozdielne širokých častí. Dno býva zasa stupňovito členené v dvoch úrovniach lísiacich sa o 13–25 cm. Podobná úprava spodných úsekov sa zistila aj u zriedkavých pôdorysov obdĺžnikovitej (20 % prípadov; tab. IX; XXI; XXV) a oválnej formy (26,7 % prípadov; tab. X; XV; XVI; XVIII). Prelačené a rovné dno je takisto výnimocné.

Na rozdiel od zásobníč s kruhovito-oválnym ústím zaberajú zásobnice 2. typu väčšiu plochu s najčastejším rozpätím 1,2–3,2 m². O jej navýšenie sa pričinili dĺžkové miery s hodnotou od 112 cm do 290 cm. Celkový objem 0,2–2,1 m³ nie je napriek tomu výrazne väčší, pretože sa obvykle spája s hĺbkami 24–42 cm. Prípady mimo tohto rozhrania sú sporadicke (tabela 4).

K preukázaniu odlišného využívania zástupcov tejto skupiny chýbajú potrebné indície. A to aj napriek tomu, že opakovane hĺbenie príznačných pôdorysov i dna mohlo byť špeciálne prispôsobeň zriedkavejším potrebám. Logický predpoklad o uskladnení dvoch odlišných druhov zásob sa nedá preukázať. Inšpiratívny zdroj neposkytuje ani nálezové okolnosti späť s prítomnosťou ôsmich lomových kameňov v prieplavni objektu 456 (tab. XXV). Ich výskyt doplnený o prepálenú hlinu zdokumentoval takisto *G. Fusek* (2000, 108, 129,

Tabela 4. Beckov. Zásobné jamy 2. typu, základné údaje. Ústie: A – kvapkovité; B – obdĺžnikovité; C – oválne. Dno: 1 – preliačené; 2 – rovné; 3 – stupňovité.

Číslo	Poloha	Orientácia	Ústie	Dno	Rozmery			
					Dĺžka (cm)	Šírka (cm)	Hĺka (cm)	Objem (m ³)
24	S I	SSV – JJZ	A	1	270	50–150	28–55	1,1
36	S II	SZ – JV	A	2	290	48–190	25	0,9
39	S II	ZSZ – VJV	A	1	225+	90–125	35–45	–
70	S I	SSV – JJZ	B	3	112	40–70	30–43	0,2
73	S I	SSV – JJZ	C ?	2	240	95+	25	–
130a	S II	SZ – JV	A	3	350	112–170	25–48	1,8
159	S V	SV – JZ	A	3	240	95–165	55–80	2,1
166	S V	SV – JZ	C	1	215	135	24–32	0,8
218	S V	ZSZ – VJV	C	3	145	105	15–23	0,3
230	S VI	SSV – JJZ	C	1	180	120	26–32	0,6
332	S VIII	SV – JZ	A	3	215	45–95	8–16	0,2
333	S VIII	SZ – JV	B	3	155	70	16–32	0,3
398	S IX	SZ – JV	A	3	215+	95–150	24–55	–
456	S X	SSZ – JJV	A	3	200	80–160	48–70	1,4
493	S X	SV – JZ	B	3	175	140	32–52	1,0

obr. 3) v objekte 15 na bieloveckom sídlisku. Dosiaľ nespochybnené využívanie zástupcov spracúvanej skupiny na uskladnenie neurčiteľných zásob môže azda doplniť 14 zrniek s prevažujúcim prosom, šošovicou, ojedinelým jačmeňom a pšenicou získaných preplavovaním spodnej vrstvy výplne z objektu 36 a 39 (Hajnalová, M./Mihályiová 2005). Chronologicky zaradené objekty opísaného typu sa sporadicky vyskytujú na beckovskom nálezisku už v záverečnom úseku včasného stredoveku (Hanuliak 2015, tab. IX: 321), rovnako tak aj v Mužle-Čenkove (Hanuliak/Kuzma 2015, tab. XXVI: 762; XXIX: 765) a v Senci-Svätom Martine (Hanuliak 2008, obr. 3: 3/77; 5: 9/78, 10/78). Na sídlisku z konca 11.–prvej polovice 12. stor. v Slovenskej Novej Vsi a Zelenči sa dva označení reprezentanti koncentrovali v obytnej zóne, iba jeden bol odsunutý do spracovateľsko-výrobného segmentu s exteriérovými pecami (Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, obr. 4; 6; S24; S29; Z4).

Bezdôvodnú náhodnosť pertraktovaného využitia spochybňuje aj poloha zásobníč 2. typu na vrcholnostredovekej beckovskej lokalite. Až jedenásť objektov (73,3 % prípadov) tvorí súčasť sídliskových zhlukov. Súčasťou segmentov A a C sú ôsmi zástupcovia, v zhluku D figurujú traja. Mimo nich sú po ploche rozptýlení iba štyria reprezentanti (obr. 2).

Zásobné jamy 3. typu

K určujúcim zložkám jamovitých objektov tejto skupiny patrí obdĺžnikovitý pôdorys s prevažujúcou súbežnosťou pozdĺžnych strán. Základný

model dopĺňajú vyklenuté koncové strany, zaoblené nárožia, zvislé či šikmé steny klesajúce k rovnému dnu (tab. VI; VII; XI; XVII–XIX; XXII; XXIII; XXV). U zástupcov z tejto kolekcie je spektrum najčastejšie zastúpených rozmerov vo všetkých ohľadoch vyššie ako u dvoch predchádzajúcich skupín. Presvedčajú o tom dĺžkové údaje doložené v rozpätí 160–350 cm, ktoré so šírkovými údajmi v rozmedzí 80–180 cm zvyšujú plošnú výmeru priechlbní na 2,2–4,6 m². Po pripojení hĺbkových údajov s rozpätím 30–80 cm sa objem priechlbní ocítá v rozmedzí 0,4–2,1 m³. V skutočnosti sú miery ešte vyššie, pretože s objektmi 113, 274 a 349 sa spája údaj 2,8 m³, 3 m³ a 3,6 m³ (tabela 5). Takúto hodnotu však dosahuje iba minimum obilných zásobníč z nadstandardnej kategórie. Ich spriemerovanú plochu 3,2 m² prevyšuje sedem zástupcov. Patria k nim aj objekty 113, 187, 346 a 349 s výmerou 4,2–5,6 m² pripisovanou v mnohých prípadoch hospodárskym polozemniciam (Nekuda 2000, 45, 57). Z výplne sa, žiaľ, nezískali zvyšky potvrzujúce akýkoľvek druh výrobných aktivít.

Informatívnejšia je v tomto smere skladba zásypu. U šiestich reprezentantov s hĺbkou nad 45 cm sa totiž postrehli farebne odlišiteľné horizontálne pásy tmavohnedej zeminy prekrývané izolačnou vrstvou popola, malých lomových kameňov a uhličkov, a preto nesúvisia s procesom horenia v objektoch. Aj preto sa spracúvané priechlbné nemôžu považovať za prahiace jamy, v ktorých sa zakladal spodný oheň využívaný na rozohriatie hlinených pekáčov slúžiacich k úprave cereálnych zložiek potravy (Ruttikay 2002, 267). Ich typické zlomky sa však nenašli v celom vrcholnostredovekom areáli.

Tabela 5. Beckov. Zásobné jamy 3. typu, základné údaje. Ústie: A – obdĺžnikovité s vyklenutými koncovými stranami; B – obdĺžnikovité so zaoblenými rohmi.

Číslo	Poloha	Orientácia	Ústie	Rozmery			
				Dĺžka (cm)	Šírka (cm)	Hĺbka (cm)	Objem (m ³)
45a	S II	SSZ – JJV	A	290	135	55	2,1
47	S II	SZ – JV	A	230	110	57	1,4
113	S II	ZSZ – VJV	B	350	145	55	2,8
187	S V/IX	SZ – JV	B	230	145	46–80	1,2
274	S VII	ZSZ – VJV	A	340	160	55	3,0
276	S VII	ZSZ – VJV	A	340	120	30	1,2
301	S VII	ZSZ – VJV	A	200	100	40	0,8
322	S VII	SSZ – JJV	A	270	160	40–50	2,0
339	S VIII	ZSZ – VJV	A	160	80	32	0,4
346	S VIII	ZSZ – VJV	A	220	105	45	1,0
349	S VIII	ZSZ – VJV	A	250	180	80	3,6
448	S X	ZSZ – VJV	A	270	80	45	1,0

V. Nekuda (2004, 372, 373) dokonca uvažuje, že tieto priechlne môžu predstavovať súčasť nadzemných obydlí. Ich pozícia voči ostatným objektom z beckovskej lokality takúto alternatívu vylučuje.

Po predchádzajúcej verifikácii sa ukáže, že k spresneniu využívania spracúvaných reprezentantov stojí najbližšie dávnejší názor V. Hrubého (1965, 154), ktorý takéto objekty intuitívne spojil s ustajňovaním hospodárskych zvierat. Prijateľnosť interpretácie v príslušných nálezových fondoch neskôr potvrdili aj ďalší bádatelia (Dostál 1975, 87, 92; Szőke 1992, 145; Vignatiiová 1992, 32). S väčšou pravdepodobnosťou mohlo ísť o zimné obdobie, keď sa zvieratá a hydina z oplotených priestorov presúvali do vhodnejších, zrejme aj zastrešených jamovitých priestorov. Plocha súvekých obydlí na takýto účel nepostačovala.

Podľa výsledkov analýz z čenkovskej lokality súvisela frekvencia výskytu spracúvaných jám s intenzitou osídlenia, keďže ich počet klesal od polovice 9. do polovice 10. stor. Dva objekty tohto typu sa v 10.–11. stor. vyskytli aj na bieloveckom sídlisku (objekty 12 a 19; Fusek 2000, obr. 3). Od preskúmaného obydlia sú vzdialené 14 m a 27 m. Na lokalite Nitra-Mlyny sa tri preskúmané objekty zaradili do úseku z konca 12. až prvej polovice 13. stor. (König 2014, obr. 15: 12, 28, 53).

Preplavovaním spodných vrstiev zeminy sa z beckovských objektov 47, 276 a 301 získalo 17 zrniek s prevahou prosa a jačmeňa, ktoré mohli byť so slamou využité na prikrmovanie zvierat (Kočár/Kočárová 2015, 143). Na identický účel, ako aj na podstielanie sa dali využiť konce olistených konárov zachovaných v skarbonizovanej podobe. Z 35 získaných vzoriek drevín bol najčastejší dub, výrazne menej bol zastúpený buk (Hajnalová, M./Mihályiová 2005). Sýto čierne sfarbenie spodnej vrstvy z objektov 45a, 113 a 274 mohli dotvoriť

priesaky organických častíc obsiahnutých v hnoj- ných exkrementoch. Zošikmené dno sa vyskytlo iba v objekte 187 (tab. XVII). V Hrubý (1965, 155) spája takúto úpravu s lepším odvádzaním moču z interiérovej podlahy.

Napriek zisteným skutočnostiam vcelku prijateľne obstojí presvedčenie o sezónnom využívaní spracúvaných priechlbi aj na skladovacie účely. Ich poloha v sídliskovom areáli však nemá potrebnú presvedčivosť k potvrdeniu uvedených alternatív. Nebude takisto náhodné, že iba tri z objektov ležia voľne mimo zhlukov. V segmente A sa nachádza jeden, v zhluku B dva, v priestore C až šiesti reprezentanti (obr. 2).

Exteriérové kúreniská

Napohľad jednotnú skladbu spracúvanej skupiny, zastúpenej v 12,5 % prípadoch, narúša iba objekt 20 reprezentovaný ohniskom (tab. I). Jeho plochu s nepravidelným oválnym pôdorysom dosahujúcu 2,4 m² pokrýva vrstva prepálenej hliny s riečnymi a lomovými kameňmi i sporadickými zlomkami keramických nádob. Obvodový veniec kameňov neboli potrebný. Ohnisko bolo totiž umiestnené na dne priechlbe zapustenej do 25–30 cm mocnej sídliskovej vrstvy.

Ďalších sedem zástupcov z tejto skupiny patrí k horizontálnym peciam zloženým z kúreniska prekrytého hlinenou kupolou a z intenzívnejšie zahľbeného predpecného priestoru (Ruttay 2002, 258, 259). Podľa zdokumentovaných prvkov sa dajú takého pece zaradiť do troch skupín. Do prvej z nich patria objekty 42, 110 a 116 (tab. VI; X; XII) zo segmentu C. Základňa kruhovitého kúreniska má priemer 110–125 cm a výmeru 1–1,1 m². Hrúbka prepáleného dna sa obmedzuje na 2–3 cm, jeho

Tabela 6. Beckov. Exteriérové kúreniská, základné údaje. Kúrenisko: A – kruhovité; B – oválne. Predpecná jama: 1 – kvapkovitá; 2 – obdlžníkovitá.

Objekt			Kúrenisko				Predpecná jama				
Číslo	Poloha	Orientácia	Typ	Priemer (cm)	Hĺbka (cm)	Plocha (m ²)	Typ	Dĺžka (cm)	Šírka (cm)	Hĺbka (cm)	Plocha (m ²)
20	S I	SZ – JV	B	200 x 120	0	2,4	–	–	–	–	–
29	S I	SZ – JV	A	160 x 155	25–15	1,9	2	270	250	70	6,7
42	S II/VII	JV – SZ	A	120 x 115	16–10	1,1	2	245	160	30–45	3,4
85	S III	SZ – JV	A	174 x 170	15	2,3	2	190	155	20	2,9
110	S II/VII	JV – SZ	A	120 x 110	16–13	1	1	240	105–160	13–25	3,1
116	S II/VII	JV – SZ	A	125 x 120	13–9	1,1	1	270	100 x 175	24–48	4,7
160	S V	JV – SZ	A	125 x 128	28–18	1,3	2	240	205	65	4,9
176	S V	S – J	B	150 x 125	15	1,5	1	280	120–180	45–30	4,2

úroveň je iba 9–16 cm zahĺbená do podložia. Zvyšky spodných úsekov kupoly sa zachovali do výšky 5–7 cm a lemuju vonkajší obvod kúreniska. Nezachovali sa v nich otvory po prútenej armatúre, ktorá mala vytvoriť skelet kupoly zhotovej z ílovitej hliny. Pomerne jednotné sú aj rozmery predpecných jám s kvapkovitým, výnimočne aj s obdlžníkovitým pôdorysom a plošnou výmerou 3,1–4,7 m². Rozsah ich zahľbenia do podložia od 13 cm do 48 cm dopĺňa celková dĺžka 240–270 cm a jednotná orientácia v líniu juhovýchod – severozápad (tabela 6).

Podľa identického tvaru a orientácie patria do druhej skupiny pece 29 a 160 zo sídliskového zhluku D a A (tab. II; XV). Ich kruhovité kúreniská sú zahĺbené 25 cm a 28 cm. Dná sú prepálené do hrúbky 5–6 cm. Prekrývajú ich sporadické riečne kamene a početné zlomky keramických nádob. Zvyšky hlinených kúpol chýbajú. Podľa toho museli byť ich spodné úseky vybudované na vyvýšenom mieste v rámci sídliskovej vrstvy, ktorá sa odstránila zemným strojom.

Predpecné jamy majú obdlžníkovitý pôdorys so zaoblenými nárožiami. Ich zahľbenie v podloží do úrovne 70 cm a 65 cm je takmer jednotné, celková dĺžka sa lísi o 1 m. To sčasti ovplyvnilo plošnú výmeru predpecných priestorov vyčíslenú na 6,7 m² a 4,9 m². Orientácia pozdĺžnych osí je opačná ako u pecí z prvej skupiny a smeruje v líniu severozápad – juhovýchod (tabela 6). Pred čelustím pece 160 sa koncentrovali lomové kamene, ktorími sa mohol podľa potreby tento otvor uzatvárať (tab. XV).

Dve pece z tretej skupiny predstavujú osobitné typy, ktoré sa v niektorých detailoch líšia od dosiaľ prezentovaných zástupcov. Väčšia miera príbuzných znakov sa viaže s pecou 176 (tab. XVI). Na ilustráciu možno uviesť plochu kúreniska vyčíslenú na 1,5 m², predpecná jama je zahĺbená do úrovne 30–45 cm. Ide o parametre, ktoré sa dajú začleniť do evidovaného rozpätia známych údajov (tabela 6). Kúrenisko naproti tomu nemá kruhovitú, ale oválnu základňu. Tá je s predpecným priestorom prepojená

priamo, nie cez šijovito zúžený úsek. Spomenutú priechlbeň ukončuje vyvýšený stupeň (tab. XVI). Na jeho dne bolo zostavené otvorené ohnisko obložené veľkými lomovými kameňmi. Pozdĺžna os objektu je orientovaná v líniu sever – juh, čím sa lísi od všetkých exteriérových pecí z tohto náleziska.

Zásadne odlišný princíp bol využitý pri budovaní objektu 85 (tab. XI). Novým prvkom je valcovité pecné teleso umiestnené do stredu oválnej priechlbeň s rozmermi 310 x 220 cm. Jej zámerne upravené dno prekryté vrstvou štrku leží v hĺbke 32 cm od nivelety podložia. Úroveň podlahy predpecného priestoru je naproti tomu vyvýšená, pretože siaha iba do hĺbky 20 cm. Kúrenisko pece s priemerom 174 x 170 cm prekrývali počas výskumu takmer 6 cm hrubé steny kupoly, ktorá sa po strate súdržnosti zosunula na spodné úseky pece. V strede kupoly sa zachoval oválny otvor s priemerom 55 x 45 cm, vedľa sú dva menšie otvory s priemerom 20 cm a 15 cm. Predpecný priestor má obdlžníkovitý tvar s rozmermi 190 x 155 cm. Pripája sa k príahlnej priechlbi, podlaha je takisto zámerne pokrytá vrstvou štrku. Pozdĺžna os pece smeruje v líniu severozápad – juhovýchod (tabela 6).

Opisany objekt je v skutočnosti mladší. Prekryva obrys staršieho reprezentanta s takmer identickými rozmermi predpecnej jamy a priechlbeň (tab. XI). Vo zvyškoch pôvodného telesa sa zachovalo mierne zošikmené, farebne odlišiteľné zvrstvenie zložené z deštruhovanej kupoly. Zachované zvyšky oboch pecí oddeľuje vrstva tmavohnedej zeminy, ktorá dosahuje hrúbku takmer 25 cm.

Správnosť výberových kritérií použitých pri typologickej analýze pyrotechnologických zariadení podporuje ich priestorové umiestnenie (obr. 2). Pece 42, 110 a 116 z prvej skupiny by akise neboli v sídliskovom zhluku C iba náhodne líniovo zoradené 11 m a 14 m od seba. Ako pec 29 s blízkym exteriérovým ohniskom 20, tak aj pec 160 sú v segmentoch D a A osamotené. Napriek tomu významom prevyšujú ostatné objekty, keďže medzi nimi chýbajú obydlia.

Líniová pozícia pecí 85 a 176 z tretej skupiny bola odsunutá do voľného priestoru severozápadne od sídliskových zhlukov.

Predchádzajúce rozdiely nie sú schopné preukázať odlišné využitie analyzovaných pecí. Preplavovaním získané organické zvyšky i pozícia voči obilným zásobníciам niečo naznačia, ale nepotvrdia očakávanú súvislosť. Medzi obilninami z objektu 29 a 160 je napríklad najčastejšie žito a jačmeň. Môže ísť o taxóny, ktoré sa do predpecných jám presunuli náhodne počas ukladania i vyberania zásob z obilníc vzdialených od pecí takmer 2 m (Hajnalová, M./Mihályiová 2005). V tomto prípade mohli byť agroprodukty teplotne upravované na konzumné účely v kúrenisku pod kupolou i v otvorenom ohnisku s kamenným obkladom z koncovej časti predpecnej jamy (tab. XVI).

Inšpiratívne podklady k spresneniu možného využitia exteriérových pecí neboli zverejnené ani v novšej odbornej literatúre. Naďalej tak zostávajú v platnosti názory o ich prednostnom využívaní k príprave stravy varením a pečením (Fusek 2000, 128; Habovštiak 1985, 100–103; Takács 1998, 183–186). Takéto pece sčasti preberali úlohu interiérových kúrenísk, pričom znižovali zadymenie obytných priestorov. Takáto interpretácia je prijateľná v sídliskovom zhluku C s dvomi polozemnicami vybavenými iba ohniskami, no troma kupolovými pecami v exteriéri (obr. 2). V segmente A a D sa popri jamovitých zástupcoch hospodárskeho využitia žiadne obydlie nezistilo, rovnako tak ani pri odsunutej peci 176. Po vyčerpaní vysvedacích schopností dostupných faktov možno dospieť k spochybneniu o funkčnej predurčenosťi odlišných typov pecí. Rozdiely v ich tvare, rozmeroch a orientácii nemuseli vzniknúť zámerne, pretože každý variant v dostatočnej miere napĺňal potreby užívateľov. S istotou sa však nedajú vylúčiť snahy po hľadaní vyššej efektivity ich fungovania v miestnych pomeroch.

Identický prístup nebol s určitosťou uplatnený pri budovaní pece 85 (tab. XI). Jej zložky nie sú iba sčasti pozmenené, ale presviedčajú o uplatnení odlišnej stavebnej koncepcie. Základným prvkom je valcovité pecné teleso vybudované v strede priechlbe. Jej účel zdanlivo uniká. Do úvahy prichádza príležitosť uľahčujúca obsluhu tohto zariadenia, pretože dno kúreniska ležalo iba 15 cm nad podlahou predpecného priestoru. K pochopeniu fungovania takého objektu chýbajú potrebné analógie. Príbuzný model sa nevyskytol ani v Trenčíne-Belej (Vojteček 2014, tab. IX), Slovenskej Novej Vsi a Zelenči (Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, obr. 3; 6) a Zlatých Moravciach (Ruttikayová/Ruttikay 2002, 450), kde sa odkryl vyšší počet exteriérových pecí horizontálneho typu využívaných na bežné

účely v stredovekých domácnostiach. Chýba takisto podobnosť sledovaných zložiek s pestrejšou skladbou zástupcov doložených v hrnčiarskych peciach (Galuška 2003, 591–596; Goš 1982, 26–30; Havrda/Matějková 2014, 42–46, obr. 17; Krajic 1982, 271–275; Nekuda 2000, 110; Snášil 1982, 3–8; Vágner 2007, 84–94; Zatloukal 2000, 62–68).

Pôvodné využitie beckovskej pece 85 v zdokumentovanej podobe zostáva neznáme taktiež aj preto, lebo sa z preplavenej zeminy nezískali organické zvyšky. Z najbližšieho okolia nepochádzajú nástroje, výrobný odpad s nepodarkami a prejavmi pracovnej činnosti. Podomácky zhotovená hrncovitá nádoba a sedem zlomkov z iných tvarov sotva niečo naznačia (tab. XI: 1, 2). Informatívnejšie môže byť umiestnenie pece do priestoru mimo sídliskových zhlukov, tesne na okraj ľavého brehu pôvodného koryta Rybnického potoka. V súvislosti s tým sa natíska otázka či objekt 85 nepredstavuje hybridný tvar šachtovitej pece využívanej na sušenie ovocia či zvlhnutého obilia, údenie mäsa a rýb (Fusek 2000, 29; Ruttikay 2002, 261–263; Takács 1998, 184). Chov domáčich zvierat prezentujú na lokalite kosti z kuchynského odpadu, konzumáciu rýb zasa šupiny získané preplavovaním zeminy. Ich prítomnosť sa prekvapivo preukázala v 11 objektoch z celkového počtu 13 zástupcov s preplavenou výplňou. Zaradenie objektu k šachtovitým peciam podporuje oválny otvor dymovodu zachovaný v kupole. Existenciu nadstavby slúžiacej k umiestneniu ohňom či dymom upravovaných produktov možno predpokladať aj napriek chýbajúcemu svedectvu z nálezovej situácie (Ruttikay 2002, 262, 263). Vybudovanie novej pece na znefunkčnenom telese staršej zrejme súvisí so snahou o ušetrenie fyzickej námahy vynaloženej na hľbenie ďalšej objemnej manipulačnej priechlbe.

Kolové jamy

V sídliskovom areáli sa preskúmalo 215 objektov označených ako kolové jamy (Varsik/Hanuliak/Kovár 2006, 205). Väčšina z nich sa nedá chronologicky zaradiť pre chýbajúci datovací materiál i neraz ľažko odlišiteľné sfarbenie výplní spájané s dobou rímskou a stredovekom. Výnimku z tejto skupiny predstavujú objekty 26, 44, 320, 337 a 352 (tab. I; VI; XIX; XXII; XXIV). Z ich výplne sa získali sporadické zlomky vrcholnostredovekých nádob (tabela 9).

K odčleneniu týchto zástupcov od neveľmi odlišných zásobných jám 1. typu prispeli určujúce znaky, ktoré tieto objekty odsunuli do horných priečok kombinatorickej tabuľky. K nim patrí kruhovité ústie s priemerom 45–56 cm, s plochou 0,2–0,3 m², zvislými stenami a objemom

Tabela 7. Beckov. Kolové jamy, základné údaje. Ústie: A – kruhovité. Steny: 1 – zvislé.

Objekt					Rozmery		
Číslo	Poloha	Ústie	Steny	Priemer (cm)	Hĺbka (cm)	Plocha (m ²)	Objem (m ³)
26	S I	A	1	45	20	0,2	0,03
44	S II	A	1	55	20	0,2	0,04
320	S VII	A	1	50	20	0,2	0,04
337	S VIII	A	1	56	17	0,3	0,04
352	S VIII	A	1	48	18	0,2	0,03

Tabela 8. Beckov. Žľabovité jamy, základné údaje. Ústie: A – obdlžníkovité s vyklenutými koncovými stranami.

Objekt				Rozmery				
Číslo	Poloha	Orientácia	Ústie	Dĺžka (cm)	Šírka (cm)	Hĺbka (cm)	Plocha (m ²)	Objem (m ³)
335	S VIII	SZ – JV	A	280	45–55	22	1,4	0,3
336	S VIII	Z – V	A	205	55	40	1,1	0,4

0,03–0,04 m³ (tabela 7). Z dokumentované hĺbky 17–20 cm znamenajú, že ich údaj treba zvýšiť o 25–30 cm hrubú sídliskovú vrstvu odstránenú zemným strojom. Isté pochybnosti u uvádzanom funkčnom zaradení týchto reprezentantov vyvoláva ich poloha v preskúmanom areáli. Tzv. kolové jamy totiž netvoria líniové zostavy zlučiteľné so zvyškami oplotenia, ale sú osamotené. Štyri prípady zo sídliskových zhľukov B, C a D ležia v blízkosti rôznych typov zásobných jám. Identický vzťah demonštruje aj objekt 320, ktorý bol osamotený v sídliskovom areáli (obr. 2). Z celkového pohľadu patrí päť označených reprezentantov k sporadickej skupine s neprekážateľným vzťahom k ostatným objektom. Podľa toho i podľa zaznamenaných rozmerov nešlo o dôležité objekty bez ohľadu k ich zaradeniu ku kolovým alebo zásobným jamám s najmenšími rozmermi. Na základe materiálnej kultúry získanej z ich výplní má výnimcočné postavenie objekt 44. Okrem misovitej pokrívky a črepu z ústia a tela hrncovitej nádoby patrí k hodnotným nálezom 14 zlomkov z tel grafitových zásobníč, ktoré predstavujú 10,6 % z predmetnej kolekcie nájdenej na lokalite (tab. VI: 3–5; tabela 10).

Žľabovité jamy

Do šiestej, súčasne aj poslednej skupiny beckovských objektov, patria iba reprezentanti 335 a 336 (tab. XXI). Vyznačujú sa úzkymi a plytkými priehlbňami i súbežnými stenami. Ich šírka je 45 cm a 55 cm, dĺžka 205 cm a 280 cm, zahľbenie do podložia dosahuje 22 cm a 40 cm (tabela 8). Tieto rozmery doplnené o rozsah plochy 1,1 m² a 1,4 m² a objem 0,3 m³ a 0,4 m³ odčleňujú tieto

útvary od zásobných jám s obdlžníkovitým pôdrysom. Následkom toho sa vytvorila samostatná skupina vzhľadom pripomínanúca napäjadlá pre dobytok. Obaja reprezentanti boli vyhľbení tesne vedľa seba na západnom okraji sídliskového zhľuku C (obr. 2). Pochádzajú z identického časového rámca, hoci objekt 335 je relatívne mladší, pretože svojim výbežkom v dĺžke 20 cm sčasti porušuje objekt 336.

MATERIÁLNA KULTÚRA

V nálezových fondoch materiálnej kultúry zo stredovekých sídlisk zvyčajne dominujú exempláre z vybavenia domácností. Okrem keramických nádob ich obvykle reprezentujú nástroje a predmety každodenného využitia i súčasť stavebných konštrukcií. Zriedkavé až výnimočné sú šperky, súčasti odevu, konského postroja a militárií.

Keramické nádoby

Pedologickej skladbe z beckovského náleziska chýbajú vlastnosti potrebné k zachovaniu výrobkov a súčasť predmetov z organických materiálov. Z drevených predmetov napríklad zjavne chýba celý sortiment nádob slúžiacich na bežné účely (*Hoch 2015, 252–279; Kostrouch 2009 491–497*). V nálezovom súbore z výplne objektov naopak dominujú reprezentanti keramických nádob používaní pri varení, konzumovaní jedla a nápojov, na uskladňovanie agroproduktov a potravinových článkov.

Značný počet zástupcov tohto riadu, predpokladaný na základe všeestranného využitia v každo-

Tabela 9. Beckov. Počet zlomkov z tradičných častí hrncovitých nádob (zlomky zásobníc – sumárny počet) v sídliskových objektoch. Typy objektov: A – stavby; B – obilné zásobnice; C – zásobné jamy 1. typu; D – zásobné jamy 2. typu; E – zásobné jamy 3. typu; F – exteriérové pece; G – kolové jamy; H – žľabovité jamy.

Objekt		Zlomky hrncovitých nádob					Zlomky zásobníc
Číslo	Typ	Ústie	Telo zdobené	Telo nezdobené	Dno	Spolu	
1	C	1	1	2	–	4	–
20	F	5	–	1	–	6	–
24	D	–	–	5	3	8	–
26	G	1	4	6	–	11	–
28	B	1	22	29	9	61	–
29	F	9	59	147	19	234	26
34	A	7	11	5	–	23	4
36	D	5	15	20	5	45	1
38	C	2	28	44	2	76	–
39	D	2	1	2	1	6	1
42	F	2	6	4	–	12	–
44	G	1	–	–	–	1	14
45a	E	3	13	11	–	27	–
45b	B	2	4	21	–	27	1
46	C	1	–	4	–	5	–
47	E	1	3	35	2	41	–
49	B	3	11	–	8	22	–
52	A	2	8	7	3	20	9
70	D	2	21	3	1	27	–
73	D	2	13	1	4	20	–
78	B	5	1	4	3	13	5
85	F	–	2	4	1	7	–
110	F	3	12	4	–	19	–
113	E	2	4	4	–	10	–
116	F	8	28	6	2	44	1
130a	D	3	7	2	4	16	–
130b	C	2	2	2	1	7	–
139	C	1	–	2	–	3	–
159	D	1	11	2	1	15	–
160	F	1	4	3	–	8	3
161	B	4	20	11	5	40	–
162	B	2	2	1	–	5	–

Objekt		Zlomky hrncovitých nádob					Zlomky zásobníc
Číslo	Typ	Ústie	Telo zdobené	Telo nezdobené	Dno	Spolu	
166	D	1	1	3	–	5	–
176	F	–	4	6	1	11	–
187	E	3	9	3	–	15	–
218	D	–	1	2	–	3	–
230	D	–	2	5	–	7	–
274	E	2	10	1	3	16	1
276	E	1	1	2	–	4	–
281	C	–	2	5	–	7	–
289	C	2	6	7	–	15	–
301	E	2	3	–	–	5	2
320	G	–	1	1	–	2	–
322	E	–	1	3	–	4	–
331	A	8	43	6	5	62	1
332	D	–	6	2	–	8	–
333	D	1	1	3	–	5	–
335	H	1	–	1	–	2	–
336	H	1	1	1	–	3	–
337	G	–	2	1	–	3	–
338	C	1	2	–	–	3	–
339	E	–	2	1	–	3	–
344	C	1	1	–	–	2	–
346	E	1	1	1	1	4	–
349	E	2	6	3	1	12	63
352	G	2	–	4	–	6	–
353	C	–	1	2	1	4	–
398	D	1	5	2	1	9	–
448	E	–	2	3	–	5	–
456	D	–	2	2	1	5	–
493	D	–	1	3	1	5	–
513	C	1	1	–	–	2	–
520	C	1	–	2	–	3	–
XY	C	6	9	63	15	93	–
Spolu		–	122	440	530	104	1196
							132

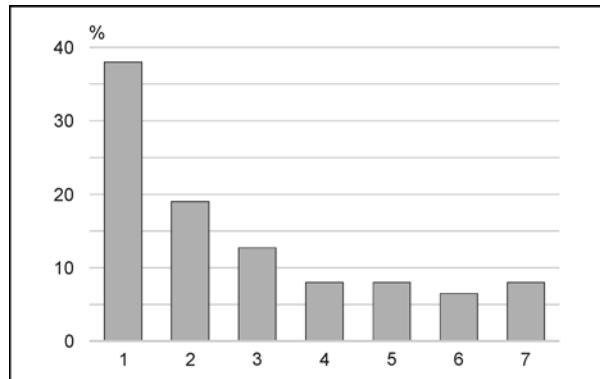
dennom živote, zvyšuje taktiež zlomkovitosť ovplyvnená fyzikálno-chemickými a mechanickými vlastnosťami (Hoššo 1983, 215). Tieto skutočnosti rozhodli, že sa zo 64 sídliskových objektov získali štyri celé nádoby a 1196 zlomkov z tradičnej zostavy kuchynskej keramiky (tabela 9). Tektonika zachovaných častí presviedča, že výrazná väčšina pochádza z hrncovitých exemplárov. Ďalší súbor tvorí 132

zlomkov z hrubostenných a hrncovitých zásobníc najdených v 14 objektoch (tabela 10).

Napriek vysokej fragmentárnosti nestráca keramický riad patričný význam, pretože jeho reprezentanti prispeali k primárному zaradeniu príslušných objektov do vrcholného stredoveku, a to aj napriek tomu, že viacerých výplní pochádzal neraz vyšší počet črepov z doby rímskej, ktoré sa do výplní

Tabela 10. Beckov. Počet zlomkov zásobnicových nádob v sídliskových objektoch. Typy objektov: A, B, D–G podľa tabuľky 9 (C, H chýbajú).

Objekt		Zlomky zásobníc			Spolu
Číslo	Typ	Ústie	Telo zdobené	Telo nezdobené	
29	F	4	19	3	26
34	A	3	1	–	4
36	D	–	1	–	1
39	D	1	–	–	1
44	G	–	1	13	14
45b	B	–	1	–	1
52	A	–	3	6	9
78	B	–	–	5	5
116	F	1	–	–	1
160	F	1	1	1	3
274	E	–	1	–	1
301	E	2	–	–	2
331	A	–	1	–	1
349	E	1	4	58	63
Spolu	–	13	33	86	132

Obr. 4. Beckov. Počet zlomkov hrncovitých nádob. 1 – 1–5 kusov; 2 – 6–10 kusov; 3 – 11–15 kusov; 4 – 16–20 kusov; 5 – 21–30 kusov; 6 – 31–50 kusov; 7 – viac ako 51 kusov.

presunuli druhotne zo sídliskovej vrstvy i z rozrušených starších objektov.

Zo zlomkov hrncovitých nádob pripadá na jeden objekt takmer 19 exemplárov. Ich zástupcovia nie sú rovnomerne rozložení (obr. 4). Výrazne dominujú objekty s 1–5 kusmi (39 % prípadov), doplnané skupinou s 6–10 (19 % prípadov) a s 11–15 kusmi (12,7 % prípadov). Frekvencia zvyšných štyroch kategórií nadobúda hodnotu 6,4–7,9 %.

Cennejšie poznatky plynú z porovnania črepov uložených v rozdielnom počte objektov zaradených do skupín podľa ich tvaru, rozmerov a využitia. Kulminujúci údaj u stavieb (35 kusov) a obilných zásobníc (28 kusov) s vyšším objemom výplní

neprekvapí. Výnimku predstavujú exteriérové kúreniská (42 kusov). K navýšeniu tejto hodnoty prispelo 234 črepov získaných z kupolovej pece 29. K zdôvodneniu takejto koncentrácie chýbajú argumenty. Po prihliadnutí k typologickej skladbe zlomkov s absentujúcimi nepodarkami a počas výroby poškodenými reprezentantmi, zástupcami väčších rozmerov z tela a dna, sa vytratia dôvody, pre ktoré by mal byť objekt považovaný za hrnciarsku pec. Prijateľejšie vyznieva zámerné, no sotva zdôvodniteľné zhromažďovanie črepového materiálu práve v tejto predpecnej jame. Ak by sa množstvo zlomkov znížilo na úroveň zvyšných objektov z tejto skupiny, spriemerovaný výsledok by sa priblížil k hodnotám z troch vyčlenených skupín zásobných jám s 12–17 kusmi, ktoré majú priebehne s príbuzným objemom. Takmer zanedbateľný spriemerovaný výskyt artefaktov zaznamenávame v kolových jamách (5 kusov) a žľabovitých jamách (3 kusy).

Predchádzajúce zistenia doplnené mapovaním početnosti zlomkov v objektoch skôr vylučujú, že by postrehnuté zistenia súviseli s ich funkčným využitím. Podľa toho sa nemala časť artefaktov ocitla v explootovaných priebehniach druhotne a súvisí s postdepozičnými procesmi. Aj preto sa pre zvýšenú fragmentárnosť nedala zostaviť početnejšia kolekcia reprezentantov s kompletnejším tvarom. Túto alternatívnu podporujú exempláre z obilných zásobníc, v ktorých nemohol byť riad funkčne využívaný.

Konkrétnejšiu predstavu o vzhľade súčasti kuchynského riadu načrtávajú štyri ucelené tvary. Každý z nich reprezentuje v tradičnej škále súvreckých reprezentantov osobitý typ. Na ilustráciu možno uviesť stredne vysokú hrncovitú nádobu súdkovitej formy z exteriérovej pece 85. K jej špecifickým prvkom patria prehnuté steny lievikovitého ústia nasadeného na výrazne zúžené hrdlo (tab. XI: 2). Maximálna vydutina je posunuté do spodnej tretiny tela. Ide takisto o jedinú nádobu z celého súboru, ktorá má nezvyčajne hrubé steny. Zistená hodnota v rozsahu 0,7–1,2 cm nezodpovedá výške 15 cm, následkom čoho nadobúda tento exemplár nadmernú hmotnosť. K osobitým prvkom patria aj hlboké vertikálne žliabky po prstoch zachované na vnútorných stenách, ktorými výrobca sčasti zahľadzoval nerovnosti hlinených pásiakov z nálepovej techniky. Vonkajšie steny majú naopak až prekvapivo hladký povrch svetločervenej farby docielenej pri vypaľovaní nádoby v oxidačnom prostredí. Mierne vyklenuté dno obopína obvodový prstenec s vpísaným krízom, z ktorého chýba jedno rameno. Takmer celé telo až po dno pokrýva výzdoba pozostávajúca z dvoch nízkych vlnoviek a ôsmich horizontálnych línií.

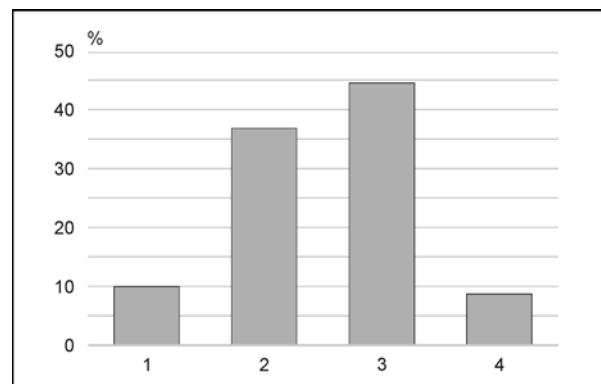
V zásobnej jame 1. typu 38 sa našla nízka nádoba misovitej formy s vydutinou umiestnenou v polovičnej výške (tab. V: 7). Jej úsek pokrývajú tri horizontálne línie. Na vyklenutom dne sa nachádza plastická značka s mrežovým motívom zloženým zo šestice krížiacich sa línií. K mierne prehnutému hrdu sa pripája takmer zvislo nasadené ústie, ktoré sa tektonikou sčasti odlišuje od tohto úseku zaznamenaného vo zvyšnom súbore. Do keramickej hmoty bol primiešaný vyšší obsah stredne veľkých kamienkov. Povrch je napriek tomu dostatočne zahladený.

Veľmi blízke výrobno-technologické prvky sa vyskytli aj na nádobe zo zásobnej jamy 2. typu 398. K nim sa pripája výnimočná forma výrobku patriaceho podľa tektoniky k nízkym, súčasne i širokým misovitým tvarom s hrncovitým profilom (tab. XXV: 2). Tento prvok reprezentuje šíkmá línia ústia s lievikovite rezaným okrajom plynule napojená na prehnuté hrdo. Horný úsek vydutiny zdobia dve horizontálne línie. Dno je iba minimálne vyklenuté, obvodový plastický prstenec je sotva čitateľný.

Na rozdiel od troch predchádzajúcich exemplárov sa nádoba z kolovej jamy 44 stotožňuje s väčšinovým súborom hrncovitých tvarov vďaka hrúbke stien, výzdobe a vyhladeniu sivo sfarbeného povrchu (tab. VI: 5). Na rozdiel od nich ide o misovitú pokrievku. Jej lievikovite roztvorené steny sa v tupom uhle pripájajú k hornej štvrtine tela s mierne vyklenutým valcovitým profilom. Táto časť je účelovo sformovaná do podoby uľahčujúcej uchopenie pokrievky. Jej horná línia nie je ideálne rovná, čo však nemuselo obmedzovať príležitosťné využívanie pokrievky tak, ako to bolo bežné u misovitých zástupcov s roztvorenými stenami.

Pokrievky s rovnako sformovaným prvkom nevýhajú natol'ko hojné. Častejšie sú tvary s nízkym ukončením, ktoré sú blízke I. typu a II. typu ukončenému rozšírenou obrubou, ktoré vyčlenil M. Richter (1982, obr. 57) v keramickom fonde z Hradišťka u Davle. Z obytnej polozemnice 331 pochádza ďalší, súčasne i posledný reprezentant pokrievok (tab. XX: 1). Zachoval sa v podobe gombíkovitého držadla s prehnutými stenami, ktoré tvorilo súčasť plochej pokrievky s obvykle vyvýšenou kolmo nasadenou obvodovou lištou (Hanuliak/Varsik 2005, obr. 22: 9; Nekuda 2000, obr. 307: a; Unger 1994, obr. 16: 2, 3; 26: 7). Frekvencia výskytu pokrievok býva voči hrncovitým nádobám neúmerne nízka. Ich priemer je rôzny. Na väčšine lokalít zodpovedá rozmerom ústia najčastejšie doložených hrncovitých nádob.

K štandardným reprezentantom keramického fondu z beckovského sídliska patrí takisto hrncovitá nádoba z výplne objektu 1 odkrytého v máji 2004

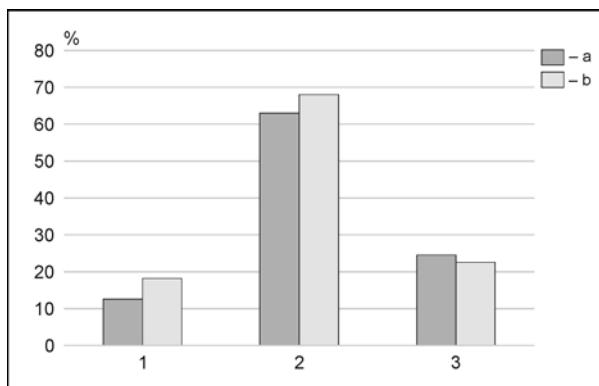
Obr. 5. Beckov. Výskyt zlomkov z tradičných častí hrncovitých nádob. 1 – ústie; 2 – telo zdobené; 3 – telo nezdobené; 4 – dno.

počas predstihového výskumu. Rozhodujúci význam má tektonika tohto tvaru i výzdoba zastúpená štyrmi nepravidelné zvlnenými líniami špirálovej závitnice (Cheben/Bielich 2006, 105, obr. 43: 11). Dôležité sú taktiež jej rozmery uľahčujúce zlučovanie hrncovitých tvarov do príslušných veľkostných skupín.

Zvyšná kolekcia kuchynskej keramiky z pracovného súboru, zložená z 1196 fragmentov, poukazuje v prvom rade na vysokú zlomkovitosť doloženú v 99,6 % prípadov. Okrem gombíkovitého držadla z plochej pokrievky chýbajú v kolekcii črepky patriace jednoznačne k misovitým nádobám alebo k pokrievkam. Podľa toho sa väčšina z nich spája s hrncovitými exemplárm rôznej veľkosti. Spomenutá zlomkovitosť obmedzuje snahu o vyčlenenie širšej škály variantných foriem častejších vo včasnostredovekom úseku.

Množstvo črepov zaradených do štyroch skupín napriek tomu zodpovedá približnému rozsahu, ktorý ich zástupcovia zaberajú na celej nádobe. Aj preto fragmenty z ústia mierne prevyšujú počet zlomkov z dna, exempláre zo stien zasa dominujú (obr. 5). Pomer zdobených a nezdobených črepov súčasne informuje o prednostnom nanášaní rytého dekóru na horné úseky tiel.

Z typologického hľadiska majú väčší význam zlomky z horných úsekov nádob ukončených ústím. Okrem tektoniky sú na nich zachytené výzdobné motívy i východiská k stanoveniu pôvodnej výšky nádob. V kolekcii 111 kusov s merateľným ústím v rozsahu 11–24 cm dominujú exempláre s priemerom 13–17 cm (63 % prípadov). Nádoby pod uvedeným medzníkom tvoria 12,6 %, prípady nad ním sú zastúpené v 24,4 % prípadov. Takmer identické hodnoty z vrcholnostredovekej osady v Slovenskej Novej Vsi a Zelenči navodzujú presvedčenie o ustálenej proporcionalite keramického riadu

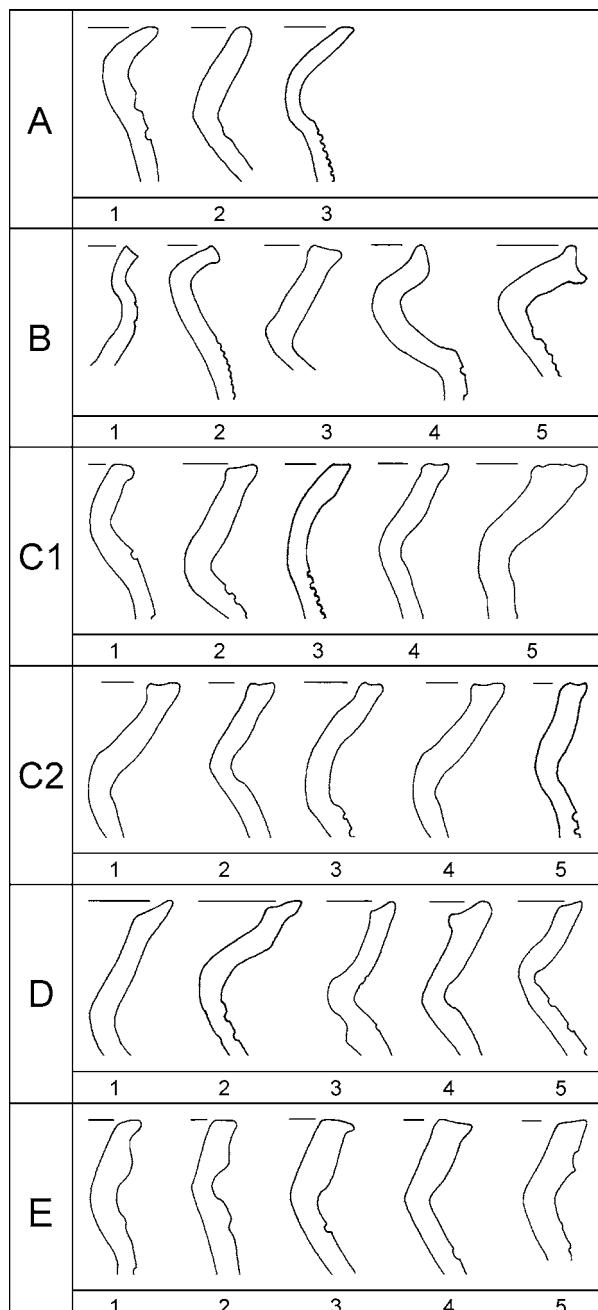
Obr. 6. Beckov. Výskyt hrncovitých nádob z troch veľko-stných skupín. Veľkosť: 1 – podpriemerná; 2 – priemerná; 3 – nadpriemerná. Lokalita: a – Beckov; b – Slovenská Nová Ves a Zelenč.

zodpovedajúceho každodenným potrebám rodin-ných zväzkov (obr. 6; Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, 121). Podľa koeficientu vyčísleného na dvoch celých tvaroch patrilo 68 beckovských nádob (61,3 % prípadov) k stredne vysokým nádobám. Ich odhadovaná výška sa pohybovala od 16,5 do 24 cm. Ostatných 43 zástupcov sa podľa D. Frolíkovej-Kaliszovej (2009, 94) spája s vysokými tvarmi s kulminujúcou výškou do 33 cm.

K dôležitým znakom beckovských nádob patrí aj zvýšená homogenita porovnávaných zložiek. Tá rozhodla aj o skladbe súboru vybraného na kresle-nie. Okrem štyroch celých tvarov tvorí jeho súčasť 126 zlomkov prestavujúcich v globále 11 % z nájde-ného fondu. Pre zrealnenie významu tejto hodnoty treba pripomenúť, že zo súvejkej vilmakertskej osady Mužle-Čenkova sa vybral 12 % (Hanuliak/Kuzma 2012, 264, 265), zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča to bolo 29 % (Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, tabuľa 1), zo Senca-Svätého Martina až 34 % zástupcov, ktorí boli potrební k vystihnutiu dôležitých parametrov (Hanuliak 2008, tabuľa 1).

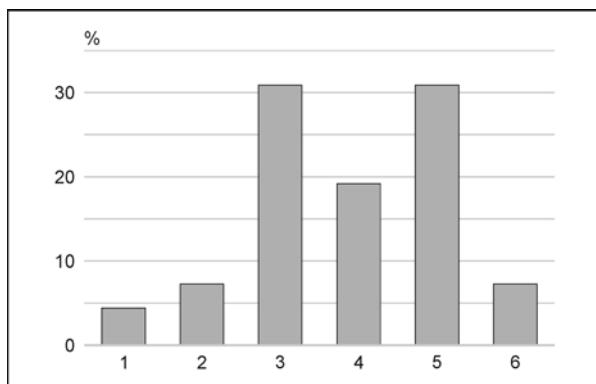
Výber reprezentantov beckovského fondu vý-znamne ovplyvnila kvalita ponúkaných informácií. Aj preto sa okrem celých nádob nakreslilo vyše 53 % črepov z ústia s najvyšším podielom prvkov využiteľných k typologickej a chronologickej ťepecifikácii. Zo zdobených tiel išlo zasa o kusy s vyšším podielom výzdobných prvkov, čím sa ich početnosť obmedzila na 37 %. Pri dnách sa okrem črepov s technologicko-výrobnými znakmi uprednostnili zlomky so zvyškami plastických značiek (11 % prípadov). Zvyšné exempláre sa po zdokumentovaní patričných informácií, vrátane hrúbky stien, sklad-by a spracovania hmoty, úpravy povrchu a výpalu, zaradili do štatistických tabiel.

Pre definovanie keramického fondu sú v prvom rade signifikantné ostré línie napojenia ústia na

Obr. 7. Beckov. Hlavné typy ústia hrncovitých nádob. Ústie: A – vyhnuté so zaobleným okrajom; B – vyhnuté s lievikovite zrezaným okrajom; C1 – šikmo nasadené s vodorovne zrezaným okrajom; C2 – šikmo nasadené s vodorovne zrezaným a prežliabnutým okrajom; D – šikmo nasadené s dovnútra zrezaným prežliabnutým okrajom a vytiahnutou vonkajšou hranou; E – šikmo nasadené s náznakom rímsovitej profilácie.

podhrdlie. Oblúkovito prehnuté hrdlá, bežné od včasného stredoveku po 12. stor., sa vytrácajú. Napriek tomu obe skupiny zjednocuje stvárnenie okrajovej profilácie dvoch hlavných skupín (C a D; obr. 7). V prvej z nich figuruje vodorovne zrezaný

Obr. 8. Beckov. Výskyt hlavných typov ústia hrncovitých nádob (podľa obr. 7).

okraj C1, ktorý je v ďalšej podskupine C2 prežliabnutý. V skupine D sú zlúčené dovnútra zošikmené až prežliabnuté exempláre. Títo reprezentanti tvoria vo fonde podiel s hodnotou 81 % (obr. 8).

Ich frekvenciu zvyšujú zhrubnuté okrajové časti ústia s náznakom rímsovitej profilácie typu E. S podporou datovacej schopnosti minci zaraďil M. Ruttkay (1996, obr. 14) predmetné typy do kolekcie z druhej polovice 12. až prvej polovice 13. stor. Z beckovskej skupiny sa k nim pripájajú aj sporadické kusy zo skupiny A (obr. 7; A2; A3). Napriek kužeľovite zrezaným okrajom nemôžu byť vylúčené ani menej výrazné prípady zo skupiny B (obr. 7; B1; B3–B5). Pre skrátené zaoblené ústie (obr. 7; A1) z objektu 47 je zasa dôležitá výzdoba zostavená zo šikmých vrypov a horizontálnej línie (tab. VII: 8). Výnimočný je naopak profil zdobený hrebeňom s troma zubmi (tab. I: 2), ktorý vykazuje vzťah k včasnostredovekej fáze osídlenia lokality.

S postrehnutou homogenitou korešponduje takisto skladba keramickej hmoty. Jej základom je hlina s prímesou piesku i slúdy, s premenlivým obsahom stredne veľkých kamienkov. Na profiloch črepov možno vidieť kvalitné premiešanie hmoty. Podľa hnedého až čierneho sfarbenia sa väčšinová kolekcia nádob striedavo vypaľovala v redukčnom a oxidačnom prostredí. Takmer 12 % exemplárov so svetločerveným povrchom má v jadre črepu sivé až čierne sfarbenie, čo treba spojiť s počiatočným redukčným prostredím (tab. XI: 1; X: 2; XXIII: 5). Iba v troch prípadoch boli nádoby vyhotovené z jemne plavenej hliny bez iných prímesí (tab. X: 2; XX: 1; XXI: 6).

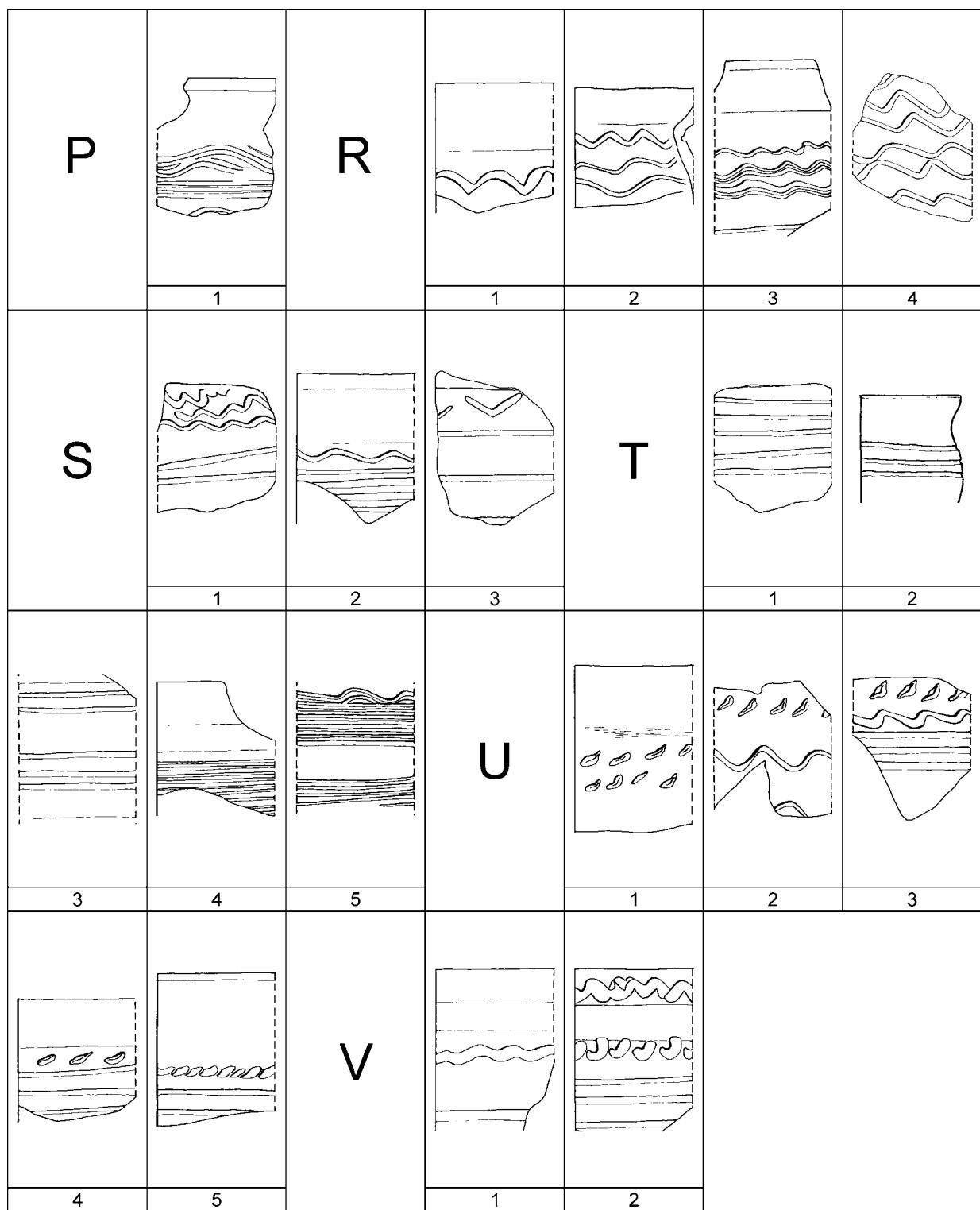
Vonkajší povrch nádob je dokonale zahladený napriek tomu, že zhruba v tretinovej časti vystupujú stredne veľké kamienky. S nižšou dôslednosťou boli hladené aj horné úseky vnútorných stien. Výnimočný prípad sa vyskytol iba v hrncovitej

nádobe z exteriérovej pece 85 (tab. XI: 2), ktorá má na vnútorných stenách hlboké vertikálne žliabky po prstoch. Vonkajšie steny sú napriek tomu kvalitne zahladené. Uvedené indikátory poukazujú na zhotovovanie beckovských nádob na kruhu s vyššou rotáciou. So spomenutým výrobným postupom súvisia aj aplikované výzdobné prvky nanášané rydlom s jediným hrotom.

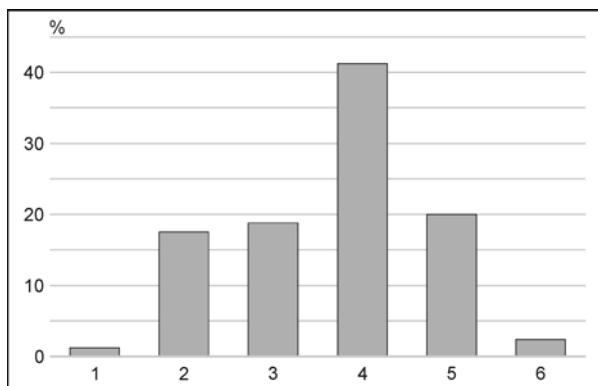
K vystihnutiu škály evidovaných motívov sa ich zástupcovia zlúčili do šiestich skupín. V každej z nich sa okrem nosných typov dekóru pripojili aj príbuzné variantné obmeny (obr. 9). Napriek tomu je isté, že skutočný rozsah zdobenia nie je známy. Po prihliadnutí k pomeru zdobených a nezdobených jedincov i tektoniky stien možno usúdiť, že sa dekór nanášal prednostne na ich hornú polovicu. Túto zásadu porušuje hrncovitá nádoba z exteriérovej pece 85 (tab. XI: 2) a dva iné exempláre z predstihového výskumu (Cheben/Bielich 2006, obr. 43: 9, 10)

Z identických príčin uniká príležitosť k sledovaniu pravdepodobných kombinácií štyroch základných vzorov zastúpených vlnovkou, horizontálnou líniou, pásovi šikmými vrypov a širšími žliabkami. Z logického pohľadu však nemožno pochybovať, že práca s rydlom na kruhu s vyššou rotáciou predurčovala dodržiavanie kánonu hrnčiarskeho rukopisu. V súlade s tým sa pravidelnejsie línie vlnoviek a pásov šikmých vrypov vhodne aplikovali v hornej štvrtine, zatiaľ čo horizontálne ryhy a nízke vlnovky vo zvyšných častiach. Vzdialenosť horizontálnych línií sa v dolných úsekoch nádob zväčšovala.

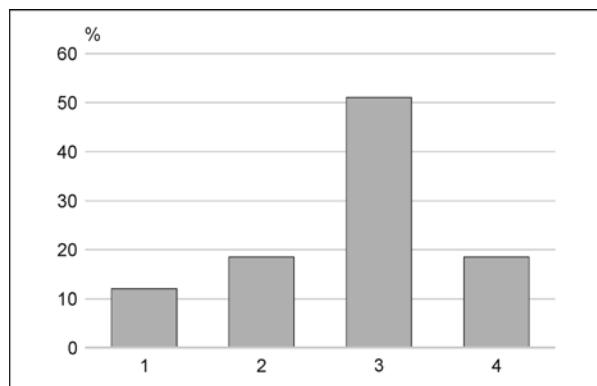
Z evidovanej škály zlomkov sa profiláciou ústia vymyká vyššie spomenutý exemplár zdobený hrebeňom s troma zubmi spájaný s včasnostredovekým osídlením lokality (obr. 10: 1; tab. I: 2). Maximálna početnosť sa naopak spája s črepmi s horizontálnymi ryhami zlúčenými do skupiny T so širšou variačnou škálou zástupcov (obr. 10: 4). Línie sú pritom nanesené v rôznych rozostupoch, vo zväzkoch i husto zoradených pásoch (obr. 9: T/1–T/5). Zhruba o polovicu boli zriedkavejšie ich kombinácie s nízko štylizovanou vlnovkou (obr. 9: S/1–S/3), alebo mierne nepravidelné vlnovky s rozdielnym počtom línií (obr. 9: R/1–R/4; 10: 2, 3). Skôr prekvapivá je zvýšená obľuba pásu so šikmými vrypmi sprevádzaného ďalšími motívmi (obr. 9: U/1–U/5; 10: 5). Efemerne sa objavili črepy so zhrubnutým ústím zdobeným nízkou vlnovkou či zásekmi (obr. 9: V/1–V/2; 10: 6). Ak sa zohľadnia iba najčastejšie výzdobné prvky doložené zhruba v 70 % prípadov, zjavne dominuje typ T/1. Ďalšie tri varianty R/2, S/2, U/3 nedosahujú ani polovicu prvého zástupcu (obr. 11).

Obr. 9. Beckov. Hlavné motívy výzdoby hrncovitých nádob.

Obr. 10. Beckov. Výskyt skupín s hlavnými motívmi rytnej výzdoby hrnčovitých nádob. Skupiny: 1 – P; 2 – R; 3 – S; 4 – T; 5 – U; 6 – V (podľa obr. 9).

Obr. 11. Beckov. Výskyt najčastejších typov rytnej výzdoby hrnčovitých nádob. Typy: 1 – R/2; 2 – S/2; 3 – T/1; 4 – U/3 (podľa obr. 9).

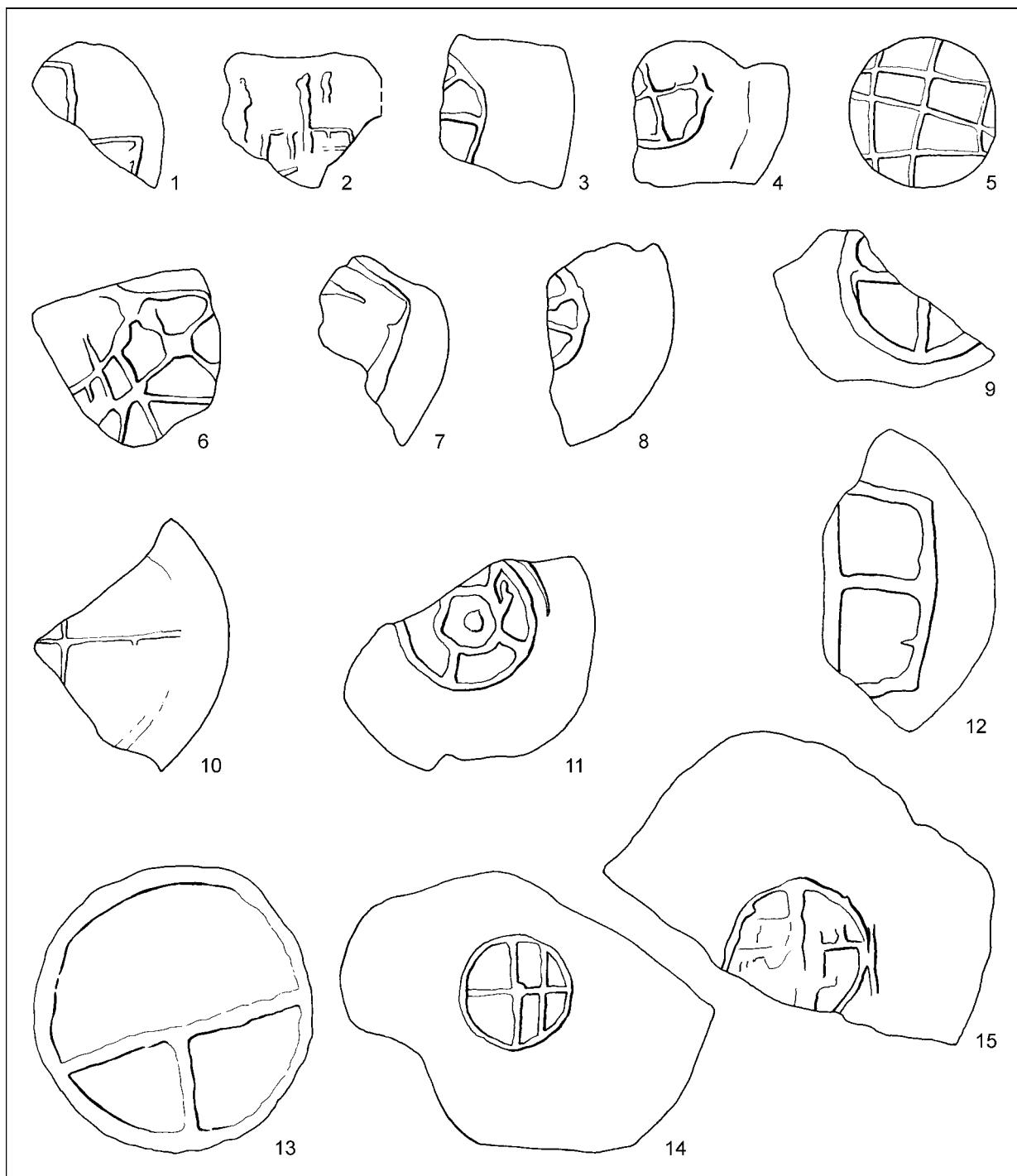
Príklady uvádzanej homogeneity keramického fondu nemožno prehliadnuť. Napriek tomu sa v požadovanej miere nepodaril preukázať jednotnejsí pracovný rukopis istých producentov identifikovaný pomocou ustálenej kombinácie tektoniky ústia, výzobného dekóru, farebnosti povrchu a spôsobu výpalu. V pozitívnom prípade by sa zjednodušila metodika spracúvania keramického fondu v regionálnych pomeroch. Podľa toho zostáva súčasné bádanie na úrovni tradičnej analýzy a opisov bez konkrétnejšieho výsledného efektu.

S podobnými problémami sa stretávame aj v prípade nedoriešeného významu reliéfnych značiek zaznamenaných na dnach nádob. Napriek nespornej dekoratívnosti presvedčivejšie vyznieva ich spájanie s počiatocnou etapou zhotovovania výrobkov na hrnčiarskom kruhu. Podľa rôznorodej škály odtlačkov na vyklenutých dnach sa dajú od seba odčleniť náhodné prvky od prejavov výrobných postupov doplnaných výzobnými motívmi s dosiaľ nespresniteľným významom (Fusek 2009, 99–104; Měřinský 1985, 54; Váňa 1973, 206–212). Aj z týchto príčin väčšina bádateľov nepovažuje pertraktované odtlačky za spoľahlivý datovací prostriedok (Hoššo 1981–1982, 31, 32; Nekuda 2000, 236; Ruttka/Cheben 1992, 113), resp. za východisko k sledovaniu distribúcie hrnčiarskych výrobkov z centrálnych diel do vidieckeho prostredia (Richter 1982, 150–153; Varadzin 2007, 53–67).

Informácie o príčinách výskytu reliéfných odtlačkov na niektorých nádobách bez rozdielu ich veľkosti a výrobnej kvality, nie sú k dispozícii. K dôvodom akiste nepatrí značná variabilita základných motívov, ktoré sa v identickej forme neopakujú v regionálnych pomeroch, ani v rámci lokalít s nadmerne početnými keramickými súbormi (Hanuliak/Kuzma 2015, 69–71).

Napriek uvedeným skutočnostiam bádatelia nestrácajú záujem o publikovanie predmetných reprezentantov dúfajúc, že sa situácia v tomto smere časom zmení. Aj to rozhodlo o rámcovej klasifikácii vybraných beckovských zástupcov s čiastočne zachovanými líniemi. Z ich kolekcie sú najčastejšie kríže s dvomi až tromi ramenami vpísané do kruhu (obr. 12: 3, 4, 8, 9, 11, 13–15), ktoré dopĺňajú tri prípady z predstihového výskumu (Cheben/Bielich 2006, obr. 43: 9–11). Táto skupina tvorí v súbore 61 %. V troch ďalších prípadoch ide o zložitý geometrický útvar bez možnosti definovania pôvodnej formy (obr. 12: 6, 7). Menej častá je hviezdica vpísaná do štvorca (obr. 12: 2). Maltézsky a rovnoramenný kríž a mrežový motív bez obvodového prstenca sú ojediné (obr. 12: 1, 5, 10). Vypovedaciu schopnosť predmetnej kolekcie znižuje na jednej strane vysoká zlomkovitosť diel so značkami, pre ktorú sa ucelený motív mohol sledovať iba v dvoch prípadoch. Druhým nedostatom je nízky podiel evidovaných prípadov obmedzený na 14,4 %. V Trenčíne-Belej ide naproti tomu o 20,4 % (Vojteček 2014, 110) a v Beluši o 23 % (Vlkolinská 2007, 43).

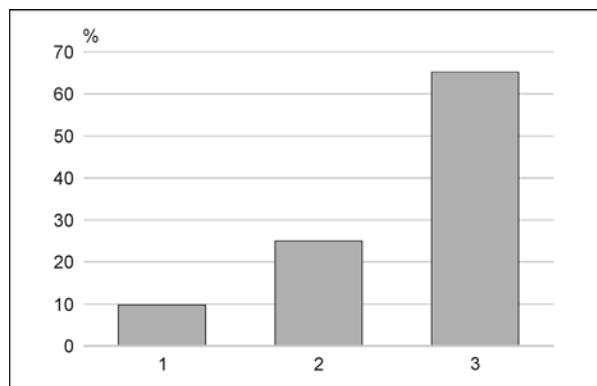
Do beckovského keramického fondu patrí takisto kolekcia zásobnicových nádob. Ide o nepočetnú skupinu zloženú zo 132 zlomkov, ktorá tvorí v spracúvanom súbore diel s hodnotou 6,2 %. Jej reprezentanti sa našli v 14 priebehniach (tabela 10). Neprekázalo sa ich častejšie spojenie s niekorym typom sídliskových objektov. Až v 10 prípadoch pripadá na jeden objekt 1–5 kusov. Najvyššia koncentrácia sa zaznamenala v zásobnej jame 3. typu 349 s obdlžníkovitým pôdorysom (63 kusov) a v kupolovej peci 29 (26 kusov). Z nej pochádza takisto najviac črepov z hrnčovitých tvarov. Prvý objekt patrí do sídliskového zhluku B, druhý sa spája so segmentom D. Tri črepy pochádzajú z objektu 160 zo zhluku A, iné dva z osamoteného

Obr. 12. Beckov. Výber z evidovanej kolekcie značiek na dnách keramických nádob.

objektu 301. Zvyšných 38 fragmentov sa získalo z desiatich objektov sústredených v zhluku C. Tie sú od seba vzdialené 2–24 m. S výnimkou zásobných jám s obdĺžnikovitým ústím sa sledované črepy nespájajú s objektmi s porovnatelným objemom výplní. Platnosť naznačeného vzťahu spochybňuje takisto 14 zlomkov nájdených v kolovej jame 44, ktorej objem je obmedzený na $0,04 \text{ m}^3$.

V predmetnom súbore sice chýbajú zlomky z dna, no opäť dominujú časti z nezdobených stien nad zdobenými telami a fragmentmi z ústia (obr. 13). Do tabuľkových príloh príspevku sa prednostne zaradilo 12,1 % zástupcov reprezentujúcich typovú škálu dôležitých zložiek. Vzhľadom na rozmery sú črepy prezentované v mierke zmenšenej na 33 % voči reálnej veľkosti.

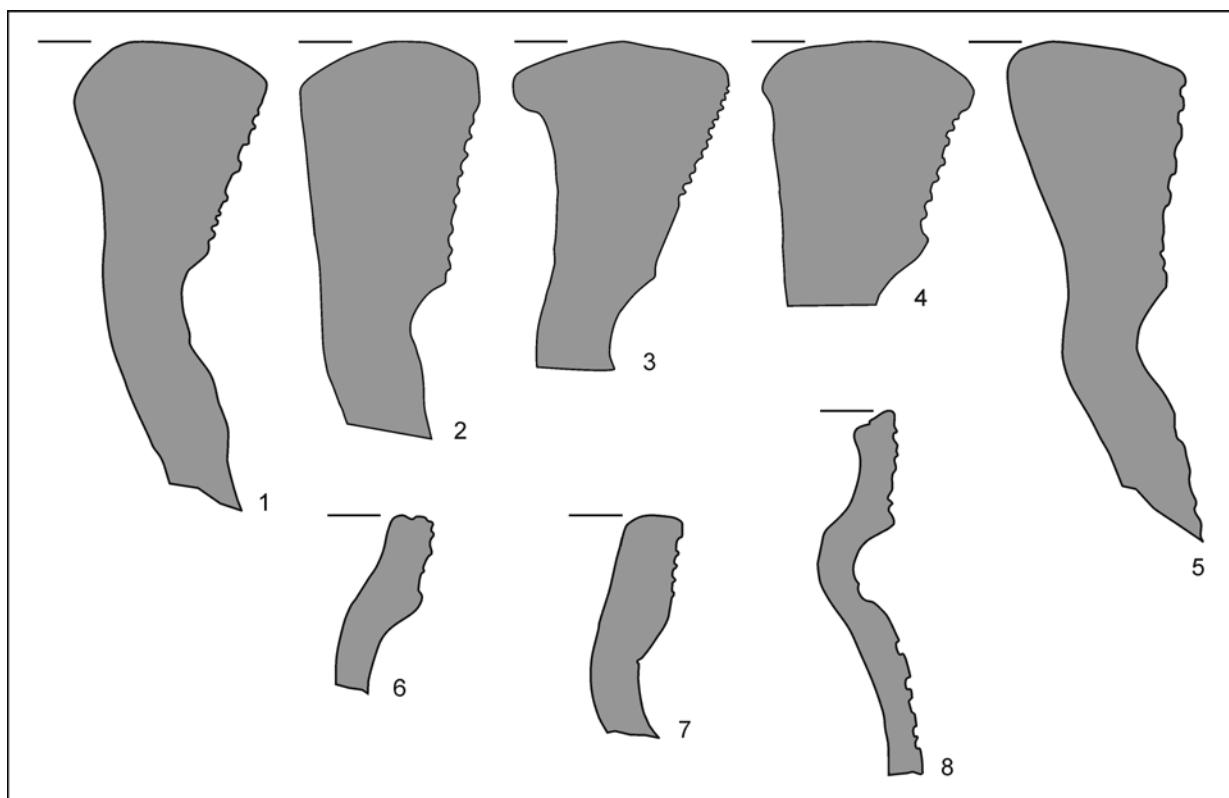
Obr. 13. Beckov. Výskyt zlomkov z tradičných častí zásobníkových nádob. 1 – ústie; 2 – telo zdobené; 3 – telo nezdobené.

Okrem grafitu primiešaného do keramickej hmoty sú pre celú skupinu typické výzdobné motívy, hrúbky stien a profily ústia so zväčšeným priemerom. V prípade hrncovitých nádob z väčšine kolekcie napríklad dominujú steny s hrúbkou 0,6–0,8 cm, rozmery do 0,5 cm sú sporadické, miery nad 0,9 výnimco. U zásobnicových nádob sa hrúbka črepov pohybuje v rozmedzí 1,5–3,4 cm. Signifikantnejšie sú priemery ústia. Podľa nich sa dajú z kolekcie vyčleniť štyria reprezentanti s prie-

merom 40 cm (objekty 29 a 34), piati s priemerom 35 cm (objekty 29, 34, 160 a 349), ústie s priemerom 27 cm sa vyskytlo v troch prípadoch (objekty 39, 116 a 301).

Nádoby s najrozmernejším ústím patria k typickým zástupcom masívnych zásobníč. Reprezentuje ich predovšetkým kyjovito zosilnený okraj zaoblený na hornej strane. Zadná línia môže byť dovnútra vyklenutá alebo zvislá (obr. 14: 1–5). Prednú stranu ústia zdobí pás viacnásobnej vlnovky zloženej zo siedmich až jedenástich línií (tab. III: 2, 5; XV: 4; XXIV: 2) nahradený v jednom prípade viacnásobným horizontálnym pásmom (tab. V: 2). Pod miernie prežliabnutým okrajom sa objavujú pásy zo šikmých línií alebo vrypov (tab. III: 5; XV: 4; XXIV: 2).

Do keramickej hmoty bol primiešaný drvený grafit s časticami rôznej veľkosti. Na základe makroskopického pozorovania sa nedá spresniť jeho podiel. Miestami postrehnuté striebリストé úseky pripúšťajú zvýšený obsah, ktorý akoste neprevyšuje hodnotu nad 30 % (Fusek/Spišiak 2005, 295; Nekuda 2000, 239). Podľa hrúbky patrila k týmto okrajovým črepom zrejme väčšina zo spracúvaných tiel zdobených pásmi viacnásobných hrebeňových vlnoviek alebo širokých žliabkovaných línií a vlnoviek (tab. IX: 1, 2; XVII: 8; XXIII: 7; XXIV: 1).

Obr. 14. Beckov. Hlavné typy ústí zásobnicových nádob.

Chýbajúce styčné línie stien s rôznorodo stvárneným dekórom spochybňujú, že by tieto exempláre patrili ku konkrétnej nádobe. Takúto možnosť nepripúšťa ani svetločervená povrchová vrstva postrehnutá iba na niektorých črepoch. Na základe predchádzajúcich údajov sú zaznamenané prvky najviac blízke zástupcom masívnych zásobníč zo skupiny IIIA používaných v moravskom prostredí (Goš/Karel 1979, 166; obr. 1; Nekuda 2000, 239).

Do druhej skupiny zásobnicových nádob patria dvaja zástupcovia s priemerom ústia 27 cm. Ich mierne kyjovito zhrubnutý okraj s obdlžnikovitým profilom zdobí viacnásobná vlnovka (obr. 14: 6, 7; tab. XIX: 2, 3). Do keramickej hmoty bol primiešaný nižší objem mletého práškového grafitu. K týmto nádobám mohli patrí steny zdobené viacnásobnými vlnovkami alebo horizontálnymi pásmi (tab. III: 3; VI: 3; XX: 5). Z typologického hľadiska sú postrehnuté charakteristiky najviac blízke zásobničiam zo skupiny IIA používaným v moravskom prostredí (Goš/Karel 1979, 168; obr. 1).

Na základe ústia s priemerom 27 cm, jeho výzdoby a prítomnosti mletého grafitu v keramickej hmote by sa mohol k dvom predchádzajúcim reprezentantom pripojiť väčší zlomok z hornej časti nádoby z objektu 116 (obr. 14: 8; tab. XII: 8), a to aj napriek tomu, že nádoba tektonikou tela pripomína hrncovité zásobnice doložené napríklad v nálezovom fonde z Beluše (Vlkolinská 2007, tab. VII: 7_11; XI: 15_12; XII: 16_31).

Postrehnuté znaky spájajú nepočetnú kolekciu zásobnicových nádob z beckovského sídliska s moravským prostredím, kde sa dá minimálne od 12. stor. sledovať ich kontinuálna vývojová línia. Tu sa postupne pretvorili do bežných nádob z vybavenia domácností slúžiacich na uskladnenie obilia, múky, rôznych sypkých a tekutých látok, ako aj iných agroproduktov (Belcredi 2006, 333, 334; Nekuda 1975, 120). Na Slovensku patria nádoby tohto druhu k importom s hojnejším výskytom v jeho západných regiónoch od Považia po Nitriansko, ktoré boli s územím Moravy previazané čulejšími obchodnými stykmi (Fusek/Spišiak 2005, 307, 308; obr. 15). Na našom území navyše chýbajú ložiská grafitu, doklady výrobného procesu, dielenské zariadenia i osobitné autochtónne formy nádob, ktoré by vznikali na základe starších predlôh. Aj vzhľadom na to sú nachádzané iba nádoby známych moravských typov, aj to v nadmerne obmedzenom zastúpení v rozsahu 1,35–5,1 % (Fusek/Spišiak 2005, 313; Hanuliak 2008, 318, 319; Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, 121; Vojteček 2014, graf 4). V beckovskom súbore podiel artefaktov narástol na 6,2 %. Vzhľadom na počet zlomkov z ústia s rozdielnym priemerom a črepov z tel pochádzajú tito zástupcovia nanajvýš zo siedmich či ôsmich zásobnicových nádob.

Ostatné predmety materiálnej kultúry

Na rozdiel od keramického fondu pochádza takmer zo všetkých stredovekých dedinských sídlisk sporadickejšia kolekcia ostatných predmetov materiálnej kultúry. Jej zástupcovia zvyčajne neprevyšujú diel s hodnotou 5 %. Túto skutočnosť mohlo ovplyvniť postupné opúšťanie osady s uvážlivým odnášaním hodnotnejšieho mobiliára. Dôležitú úlohu zohrávali takisto vlastnosti oboch základných materiálov, z ktorých bol inventár zhovovaný. Predmety, resp. ich časti z organických materiálov podliehali dekompozícii, exempláre z oveľa hodnotnejšieho železa boli zasa pretavené do nových výrobkov. Aj z týchto príčin sú pri archeologických výskumoch nachádzané bezvýznamné zlomky a väčšie kusy, ktoré sa odhodili, stratili alebo inak unikli pozornosti. Aj vyhodnocaná kolekcia budí dojem, že jej skladbu mohli ovplyvniť uvedené okolnosti. V globále totiž ide o 41 exemplárov z výplne 19 sídliskových objektov a troch zástupcov zo sídliskovej vrstvy. Ďalších desať kusov zo sídliskovej vrstvy, nájdených pomocou detektora kovov, pochádza z novoveku, t. j. z mladšieho obdobia ako vyhodnocované objekty datujú keramické nálezy.

Z nálezového fondu je najpočetnejšia typologicky nesúrodá skupina predmetov každodenného využitia (41 % prípadov), ktorá zdaleka nevystihuje činnosti vykonávané v dedinských domácnosťach. Vyšší podiel majú spomedzi nich nože z piatich objektov (38, 45a, 52, 176 a 352). V prevahe ide však o krátke zlomky z čepele, koncovej časti, zaobleného alebo trojuholníkovitého hrotu (tab. XVI: 6; XXIV: 4). V celosti zachovaný nôž sa našiel iba vo vrstve medzi objektmi zo sídliskového zhluku D. Tento exemplár s vyklenutým chrbotom, hrotom zaobleným k rovnému ostriu a obojstranne odsadeným predĺženým trňom patrí podľa celkovej dĺžky 13 cm k najčastejšie používaným nožom zo strednej kategórie (tab. XXVII: 1).

Početnejšie sú takisto kamenné brúsy nájdené v objektoch 113 a 130b, z obilnej zásobnice 45b pochádzajú dva kusy. Títo zástupcovia z pieskovca a dolomitického vápenca, využívaní na brúsenie ostria železných predmetov, majú hranolovitý tvar s obdlžnikovitým a štvorcovým prierezom a dvomi brúsnymi stranami (tab. VII: 4; XI: 3; XIII: 9). Ihlancovitý tvar s trojuholníkovitým prierezom s jednou brúsnou stranou je ojedinely (tab. VII: 3). Celková dĺžka v rozsahu 6,3–11 cm je dostatočná a nespochybňuje využívanie brúsov na predurčené účely.

Svedectvo o súkaní priadze poskytujú tri prasleny. Prvý z nich má lichobežníkovitý tvar a pochádza z dna, druhý s kruhovitým tvarom zo

steny keramickej nádoby. Rovnaký typ sa našiel na lokalite aj počas predstihového výskumu (*Cheben/Bielich 2006*, obr. 43: 2). Obdobným spôsobom zhotovované prasleny nie sú na súvekých sídliskách zriedkavé (*Nekuda 2000*, 272). Neobvyklé sú naopak prasleny kužeľovitej formy (tab. IX: 6), ku ktorým patrí zástupca z obytnej polozemnice 52. O jeho využívaní na predurčené účely niet pochýb aj napriek tomu, že ide o predmet zhotovený na lokalite počas doby rímskej. Potvrdzuje to aj dešať iných kusov identickej formy zo sídliskových objektov kvádskeho etnika (*Varsik/Hanuliak/Kovár 2006*, 206). Akiste nie je náhodné, ak sa praslen tohto typu našiel takisto na dne obytnej polozemnice 17 zo včasnoslovanského obdobia (*Hanuliak 2015*, 122).

Z dvoch zásobných jám a exteriérovej pece (objekty 116, 130a, 159) pochádzajú ústupy pozdĺžneho, mandľovitého a lichobežníkovitého tvaru z kremence a rohovca (tab. XII: 6; XIII: 4; XIV: 6). Očakávané využitie na zakladanie ohňa by podporili železné ocielky, ktoré na súvekých sídliskách takmer chýbajú. Naznačuje to aj *M. Slivka (1980, 232)*, ktorý uvádza nálezy z hradných areálov. Na lokalitách zvyšných typov mali byť tradičné tvary nahradzанé tyčovými ocielkami alebo nožmi.

Včasnostredoveké typy šidiel upravených z kostí chovaných zvierat nahradili vo vrcholnom stredoveku oveľa sporadickejšie exempláre zo železa. V prevahе sú to obojstranne zahrotené tyčinky s kosoštvorcovým prierezom tela, zhrubnuté v druhej tretine dĺžky, s horným koncom vsadeným do drevenej rúčky. Rovnaký tvar mal aj nález z obytnej polozemnice 331 (tab. XXI: 1) patriaci k III. typu *R. Krajíca (2003, tab. 124)*, ktorý mohli využívať obyvatelia tohto príbytku na prerážanie dierok do kožených a textilných materiálov.

Sanicové hladidlo z kosti konskej končatiny predstavuje naopak súčasť odpadu uloženého v obilnej zásobnici 339 (tab. XXII: 7). Predmet má sčasti upravené klbové hlavice, pracovná plocha sa vyhľadila počas manuálnej úpravy zvieracích koží a prípadných textílií (*Kavánová 1995, 159; Slivka 1984, 399*). Z posledného obdobia sú z Nitry-Janíkoviec známe tri exempláre hladidel, jeden z nich mal identický tvar ako beckovský nález (*Ruttkay/Ruttkayová/Bielich/Zajacová/Nemergut 2016, 46; obr. 7*).

Druhú najpočetnejšiu kolekciu (33,3 % prípadov) tvoria železné súčasti drevených dielcov. Okrem dvojramennej skoby zo železného pásika z objektu 36 (tab. IV: 3) slúžili k spájaniu dreva takisto klince získané zo štyroch objektov (36, 52, 139 a 161). Za zmienku stojí iba exemplár s krídlovou hlavicou (tab. IX: 7) a ďalší s vertikálne upravenou hlavicou

(tab. XIV: 2). V piatich prípadoch sa zachovali iba krátke zlomky s kvadratickým prierezom tela, ktoré neboli zaradené do kresovových tabuliek.

Z objektov 274 a 331 zasa pochádza kruhový (tab. XVII: 6) a neuzavretý oválny článok (tab. XXI: 2). Oba predmety nepredstavujú ohnivká reťaze. Pôvodne zrejme tvorili súčasť klinovitej skoby, resp. závlačky s rozdelenými ramenami slúžiacej k upevneniu najrôznejšieho mobiliára a iných konštrukčných dielcov. Neistota panuje pri spresňovaní využitia plechového železného pásu s rovným i lichobežníkovitým tvarom a platničky so zvinutým koncom z objektov 161, 274 a 349 (tab. XV: 2; XVII: 7; XXIII: 2). Potrebnú informáciu mohli poskytnúť otvory po klincoch, ktoré sa však na týchto zlomkoch nenachádzajú. Napriek tomu nie je pochýb o využití týchto dielcov na rôznych častiach vnútorného vybavenia domácností.

K súčastiam odevu patrí esteticky zaujímavá opasková pracka polkruhovitého tvaru. Jej tyčinkovité telo zo železa zdobia šikmé zásekys. Prekvapivo početná je skupina šperkov, pretože v súvekom rurálnom prostredí sa táto kategória nálezov vyskytuje iba výnimocne (porovnaj *Nekuda 1975, obr. 39: 7, 9; 2000, 267; Snášil 1971, 101*). Aj v zemepanskom sídle zo Zalužian tvorili šperky veľmi sporadicú skupinu (*Polla 1962, 142*). Beckovské nálezy sa kumulujú v obytnej polozemnici 52. Patrí k nim prostá krúžková náušnica z mosadzneho drôtu (tab. IX: 5), ktorej priemer zodpovedá veľkostiam esovitých záušníc z 13. stor. (*Hanuliak/Nešporová 2001, obr. 4; 5*). Na rozdiel od nich patria prosté krúžkové náušnice v tomto období k výnimocným zjavom.

Unikátny nález predstavuje liata oválna náušnica s dvomi guľovitými bubienkami vyrobená zo zlatiny s prevahou olova a cínu, ktorou sa imitoval ušľachtily strieborný vzhľad. Jej priemer je oveľa menší ako u vtedajších záušníc. Z tohto obdobia takisto nie sú známe akékoľvek náušnice zdobené podobnými dekoratívnymi prvkami. Treba však doplniť, že z kostolného cintorína v Krásne pochádzajú tri zaujímavé šperky zdobiace hlavu. V hrobe 177 sa našli dve bronzové esovité záušnice s tromi elipsovitými košíčkami patriace podľa mincí do polovice 12. stor. (určil J. Hunka). Z hrobu 995 pochádza záušnica s jediným košíčkom, ktorý v hrobe 1098 nahradil valcovitý korálik (*Krupica 1978, tab. XXII: 4, 5; XXVIII: 8; XXIX: 17*). Vcelku priateľný je predpoklad, že takáto kombinácia prvkov mohla vytvoriť inšpiratívnu predlohu pre beckovskú náušnicu z objektu 52, u ktorej korálik nahradili dva liate bubienky.

Korálik oválneho tvaru s kosoštvorcovým prierezom z bledoželeného skla z obytnej polozemnice (tab. IX: 3) zasa imituje tvarom príbuzné koráliky

z ametystu, ktoré na spomínanom kostolnom cintoríne tvorili súčasť troch náhrdelníkov (*Krupica* 1978, tab. XXII: 1; XXVI: 19; XXXII: 1). Aj štítkový prsteň z exteriérovej pece 29, zdobený rytým a vybijaným motívom rozety (tab. II: 4), má priamu analógiu na kostolnom cintoríne v Krásne (*Krupica* 1978, tab. XXVI: 9), a tiež v Martine (*Budinský-Krička* 1944, tab. XIII: 1). Uvedený zástupcovia patria do početnej skupiny štítkových prsteňov zdobených geometrickými, rastlinnými a zoomorfnými motívmi, ktoré nosili príslušníci oboch pohlaví vrátane detí (*Krupica* 1978, 290). Strieborný vzhľad beckovského prsteňa sa imitoval zlatinou s významným podielom cínu.

Akiste s mužskou populáciou treba spojiť plechové okutie pošvy sečnej zbrane neurčeného typu (tab. XXIV: 7). Ide o nález identického tvaru, aký pochádza aj z Hradišťka u Davle (*Richter* 1982, 165; obr. 109: 4) a Sezimovho Ústí (*Krajíč* 2003, 178; obr. 137). Beckovský exemplár ležal vo výplni kolovej jamy 352, ktorá tvorila súčasť sídliskového zhľuku B. Podľa hrúbky prehnuteho železného plechu bola pošva v šírke 5,2 cm zhotovená z kože.

K súčasťam bojovníckeho, resp. jazdeckého výstroja patrí takisto ostroha. Našla sa na okraji sídliskového areálu. Jej priamy vzťah k miestnym obyvateľom nie je dostatočne potvrdený. Rozhodujúca je preto chronologická pozícia ostrohy. V tomto smere je dôležitá celková dĺžka ostrohy 13 cm, dĺžka bodca 3,2 cm, výraznejšie prehnutie ramien ukončených kruhovými očkami spojenými pri korení do tvaru V (tab. XXVII: 13). Chýba však koliesko s predpokladanými šiestimi lúčmi dôležité k potvrdeniu špecifikácie predmetného typu. Zachovala sa naopak polkruhová pracka s plechovou platničkou upevnenou pôvodne na remienok. Z ekonomickejho hľadiska je zaujímavá disproporcia medzi subtínosťou ramien zhotovených iba zo železnej tyčinky a ryhovaným dekórom na polkruhovito zdurenom ukončení bodca.

Ostrohy s kombináciou vymenovaných znakov, ktoré sa podľa *P. Koóšovej* (2004, 530–536; tab. 1; 2) objavujú v 13., sporadicky v 14 stor. nadobudli prevahu. Po zoradení poznatkov do vývojovej línie zistíme, že sa ostrohy predmetného typu objavujú po polovici 13. stor., ako to uviedol už *M. Richter* (1982, 163, 164), *J. Unger* (1994, 37) a *R. Krajíč* (2003, 122, 123).

Z tohto pohľadu môže ostroha zo sídliskovej vrstvy súvisieť v tamojšom osídlení a poskytuje jednu z dôležitých opôr k datovaniu. Ešte výstižnejšia informácia sa spája s postriebrenou medenou mincou reprezentujúcou napodobeninu viedenského feniga Přemysla Ottakara II. (1251–1276; *Hunka/Kolníková* 2006, 98), ktorá pochádza takisto z vrstvy zo sídliskového zhľuku A.

Jej poloha je od miesta nálezu ostrohy vzdialená necelých 25 m.

Prítomnosť ľahších jazdeckých koní na lokalite môžu potvrdiť dve podkovy zo zásobných jám 36 a 349 (tab. IV: 4; XXIII: 3). Ide o zlomky z ľavého a pravého ramena podkov vyrobených z masívneho železného plátu hrubého 0,3 cm. Pre ich typologické zaradenie je dôležitá šírka ramien, dĺžka obvodu zrekonštruovaná na 26 cm doplnená obdlžnikovitým, resp. štvorcovým ozubom a obdlžnikovitými otvormi pre klince (*Każmieczyk* 1978, obr. 41; 46). Podľa tvaru a rozmerov nejde o výrobky identickej formy. Napriek tomu sú najviac blízke podkovám III. typu *P. Baxu* (1981, 431) používaným po polovici 13. stor. O rovnakom datovaní uvažuje v súbore z Hradišťka u Davle aj *M. Richter* (1982, 166, obr. 113), čo v zásade neodporuje zisteniam *R. Krajíča* (2003, 105). Z praktických dôvodov je skôr prvoradá veľkosť podkov, podľa ktorej sa obe spájajú s koňmi nižšieho vzrástu využívanými na jazdenie (*Miňo* 2010, 87). Podľa toho nemusia v plnom rozsahu platíť predstavy o prednostnom využívaní ľažnej sily koní v rurálnom prostredí a v sídlach s vyšším sociálnym statusom na jazdenie (porovnaj *Nekuda* 1985, 131).

S prítomnosťou koní na spracúvanej lokalite môže súvisieť železná tyčinka s kosoštvorcovým prierezom ukončená očkom z exteriérovej pece 116 (tab. XII: 7). Ukončenie hákovitého úseku z opačného konca je odlomené. V prípade kruhového tvaru môže ísť o súčasť najjednoduchšieho zubadla s rozdielnou dĺžkou ramien ukončených krúžkami, ktoré je blízke typu 1 *R. Krajíča* (2003, 114; obr. 98; tab. 100) používaného dlhodobo od 13. stor.

Z nálezového fondu neboli dosiaľ spomenutý amorfny a bochníkovity tvar bronzovej zlatiny dlhý 4,4 cm a 6,3 cm (tab. XIII: 7, 8). Oba kusy sú zrejme ingotmi príslušného kovu predurčeného k šperkárskej výrobe. Vo vrcholnostredovekých objektoch sa nezistili doklady po takejto činnosti. Reálnejšie vyznieva jej spojenie s dlhodobým osídlením lokality vo včasnohistorickom úseku. Aj dva črepy skla z tenkostenných nádob z objektov 139 a 349 zrejme súviseli s touto etapou, kedže sa pri explaataции objektu 10 našiel takisto sklený roh používaný na pitie (*Varsik/Hanuliak/Kovář* 2006, 206; obr. 127: 9). K nálezom neznámeho účelu a časového zaradenia patrí zvinutý bronzový pásik ukončený drôtom z objektu 29 (tab. II: 5) a zvlnený bronzový pásik lichobežníkovitého tvaru z objektu 159 (tab. XIV: 7).

Počas postupného odstraňovania nadložných vrstiev zeminy Tatrou UDS sa vďaka detektoru kovov našlo 13 predmetov. Vyššie spomenuť nôž, minca a ostroha (tab. XXVII: 1, 6, 13) sa

po dôkladnom zhodnení okolností pripojili k vrcholnostredovekému horizontu. Zvyšné predmety sú späť s novovekom. K nim patria predo väčším dve medené falzá denárov z 50.–60. rokov 16. stor. a zlomok strieborného denára Ferdinanda I. (1526–1264) z roku 1555 (tab. XXVII: 5, 9, 11; *Hunka/Kolníková 2006, 98*).

Do tohto obdobia, bez možnosti detailnejšieho vymedzenia pozície, môže hypoteticky patrif aj liaty gombík vajcovitého tvaru s plastickým špirálovým rebrovaním a závesným uškom z medi, no s postriedreným povrchom (tab. XXVII: 4), rovnako tak aj gombík s vyklenutým kruhovitým telom zdobený rozetovým motívom zo zliatinys dominujúcim podielom olova a cínu (tab. XXVII: 10). Identické exempláre sa podľa E. *Toranovej* (1976, 62, 64; obr. 56; 76) objavujú na šľachtických portrétoch zo 16.–17. stor., na ktorých zdobili okraje vrchného alebo lemovanie spodného odevu. H. *Johnová* (1986, 30, 31) pozná mladšie deriváty, ktoré boli v 19. stor. násité na ľudovom odevu pozdĺž predných okrajov živôtikov, mentiek a kožuchov. K ľudovému šperku nesporne patrí aj prevliečka z medeného plechu s kosoštvorcovým telom a otvorom po upevňovanom nite (tab. XXVII: 8). Cez jej zámček sa prevliekali remence na nohaviciach, kabelách, kabaniciach a krpcoch (*Johnová 1986, 28*).

Zo železných predmetov má novoveký pôvod takisto zlomok konskej a volskej podkovy (tab. XXVII: 3, 7; *Polla 1986, 256*), klinec s vertikálne upravenou hlavicou a dlhý klinec s horizontálne upravenou obdlžnikovitou hlavicou (tab. XXVII: 2, 12).

CHARAKTERISTICKÉ PRVKY OSÍDLENIA

Poznatky získané analýzou najvýznamnejších zložiek nálezového fondu, obohatené o ďalšie doplnkové informácie, dotvorili solídnú východiskovú pozíciu k načrtnutiu rámcového obrazu o spracúvanej lokalite prostredníctvom jej chronologickej špecifikácie, štruktúry sídliskového areálu, hospodárskych aktivít obyvateľov a pozície lokality v mikroregióne.

Chronologická špecifikácia lokality

Východiskové informácie k datovaniu poskytuje kolekcia keramických nádob každodenného využitia. Z evidovaných prvkov nadobúda prvoradý význam sformovanie horných úsekov hrncovitých tvarov. V ich zostave by sme mánne hľadali højnejší počet prípadov s plynule prehnutou líniou hrdla a krátkym ústím vytiahnutým pod odlišným

uhlom so zaobleným, zvislým, lievikovite či kužeľovite zrezaným okrajom. Tieto prejavys zo včasno-stredovekej keramickej kolekcie z 9.–10. stor. sa výrazne obmedzili (*Hanuliak 2015, obr. 44; 105; 2016, obr. 11*). Posledná etapa ich výskytu sa spája so sídliskovou keramikou z 11.–12. stor. (*Hanuliak 2008, obr. 8; Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, obr. 7; Ruttkay/Ruttkayová/Bielich/Zajacová/Nemergut 2016, 53, 54; obr. 12; 13; 15*).

Už v tejto etape sa však v náznakoch vyskytujú aj progresívnejšie prvky vymykajúce sa z väčšinového štandardu. V prípade Slovenskej Novej Vsi a Zelenča ide o zhrubnutie ústia doplnané v niektorých prípadoch prežliabnutím alebo skosením niektornej hrany (*Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, obr. 7: 17–19, 27–29, 38*) a šikme nasadenie ústia (*Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, obr. 7: 13–15, 22, 26, 33*). V Senci-Svätom Martine sa náznaky šikmo nasadeného ústia vyskytli na artefaktoch zo šiestich objektov (*Hanuliak 2008, tab. I: 7, 9; II: 5; IV: 7; VII: 1; IX: 8, 10*).

V beckovskom súbore šikmo nasadené ústia predĺžené na viac ako 2 cm zasa dominujú. Plynule prehnuté hrdlo sa vytráca. V niektorých prípadoch je ústie nasadené priamo na podhrdlie (obr. 7: B/3, C1/2, D/3–D/5). Podľa vysokej homogenity evidovaných charakteristík nadobúda postrehnutá profilácia hornej časti nádob určujúci význam pri ich chronologickej špecifikácii. Pomocou analogických prejavov zistených v Nitre-Párovských Hájoch, datovaných mincami Bela III. (1172–1196) a Ondreja II. (1205–1235), patria artefakty do horizontu z konca 12. až prvej polovice 13. stor. Súčasne reprezentujú prejavys nastupujúcej vrcholnostredovekej keramickej produkcie (*Ruttkay 1995, 563, 565; obr. 6: a*).

O dožívani opísaných prejavov v druhej polovici 13. stor. informujú nálezy z Partizánskeho-Šimonovian datované mincami Ladislava IV. (1272–1290). Pertraktovanú menšinovú časť zastupuje kolekcia s profiláciou II: a (*Ruttkay 1996, 265; obr. 14*). Zástupcovia s nábehom na rímskovitú profiláciu by mohli na beckovskom sídlisku reprezentovať záverečnú etapu miestneho vývoja hrncovitých nádob posunutú do záveru 13. stor. (III: 1; VII: 2; XX: 10; XXI: 7; XXVI: 4; *Loskotová/Procházka 1996, 205, 209*). Prijatelnosť datovania nepriamo potvrdzuju misovité pokrívky zdobené horizontálnymi ryhami doložené v oboch porovnávaných súboroch i v beckovskej kolovej jame 44 (tab. VI: 5). S ich výskytom možno podľa analógií z českého prostredia rátať okolo polovice 13. stor., resp. v jeho druhej polovici (*Procházka/Peška 2007, 223; Richter 1982, 121; Sedláčková 2015, 192*). Z beckovskej polozemnice 331 pochádza navyše gombíkovité držadlo z plochej kotúčovej pokrívky, ktorá sa v českom prostredí datuje

do druhej polovice 13. stor. (*Procházka/Peška 2007, 229; Sedláčková 2015, 202*). Naopak s kuželovitými pokrievkami, nahrádzajúcimi dva predchádzajúce typy od prelomu 13. a 14. stor. (*Belcredi 2006, 325; Unger 1994, 42*), sa ani v jednom z porovnávaných súboroch nestretávame.

Oveľa nižšiu datovaciu schopnosť majú výzdobné prvky. Vlnovky, horizontálne ryhy a šikmé vrypy vyhotovované hrnčiarskym nástrojom s jediným hrotom sa vyskytujú už na hrncovitých nádobách z 11.–12. stor. (*Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, tab. I–XI; Ruttikay/Ruttikayová/Bielich/Zajacová/Nemergut 2016, obr. 5; 6; 12; 13; 15*). Takýto dekór, sprevádzaný vlnovkami, zriedkavejšie šikmými vrypmi a horizontálnymi pásmi nanesenými hrebeňom s viacerými zubmi, sa v 13. stor. zjednoduší. Obluba horizontálnych línií narastá na úkor úbytku vlnoviek a vrypov, hrebeňové motívy sa vytratili (obr. 9–11; *Ruttikay/Ruttikayová/Bielich/Zajacová/Nemergut 2016, obr. 1; 2; 4; 6; 7; 9; 10*).

S menším úspechom sa dajú v zlomkovitých súboroch zaznamenať zmeny v tektonike hrncovitých nádob (*Procházka/Peška 2007, 220*). Na celých a neúplných tvaroch sa však prejavuje úbytok maximálnej vydutiny z horných úsekov a jej presun do strednej časti i úplné vymiznutie pertraktovaného prvku (*Ruttikay 1995, obr. 3*). Z beckovského sídliska sa tento trend prejavil na nádobe z objektu 85 (tab. XI: 2) a na exemplároch z predstihového výskumu (*Cheben/Bielich 2006, obr. 43: 10, 11*).

Hrubostenné grafitové zásobnice nemajú autochotónny pôvod. Patria k výrobkom z územia strednej a severnej Moravy (*Fusek/Spišiak 2005, 319; Vlkolinská 2008, 291–293; Vojteček 2014, 113*). Aj preto je potrebné zohľadňovať pri ich datovaní princípy z uvedeného prostredia. Zásobnice s priemerom ústia 35 a 40 cm z objektov 29, 34, 160 a 349 (obr. 14: 1–5; tab. III: 2, 5; V: 2; XV: 4; XXIV: 2) sa podľa staršej schémy stotožňujú s typom III A, ktorého počiatky siahajú do druhej polovice 13. stor. Zásobnice z objektu 301 (obr. 14: 6, 7; tab. XIX: 2, 3) sú najviac blízke typu II A s počiatkami v druhej polovici 11. stor. (*Goš/Karel 1979, 168, 169; obr. 17*). Podľa neskoršej schémy sa rozmernejšie zásobnice stotožňujú s typom IV A s počiatkami v prvej polovici 13. stor., dva okrajové fragmenty z objektu 301 sú taktiež blízke typu II A, ktorý je však datovaný od druhej polovice 11. do 12. stor. (*Nekuda 2000, 239, 240; obr. 305*). Beckovské zlomky napriek tomu presvedčajú o ich prežívaní aj v priebehu 13. stor. Takýto posun môže byť vcelku reálny ak sa zohľadní sformovanie okrajov blízkych rímsovitému prierezu, vyznievajúcich na zásobnicových nádobách v 13. stor. (*Fusek/Spišiak 2005, 302*).

Postriebrená medená minca Přemysla Ottakara II. (1251–1276; *Hunka/Kolníková 2006, 98*) predsta-

vuje významný datovací prostriedok, ktorý exaktne potvrzuje pokračovanie osídlenia lokality aj v druhej polovici 13. stor. Súčasne dotvára dôležitý medzník späť s prvotným výskytom niektorých železných predmetov v rurálnom prostredí 13. stor. Ide predovšetkým o ostrohu s výrazne prehnutými ramenami s predpokladaným, no chýbajúcim lúčovitým kolieskom na sklonenom bodci, získanú zo sídliskovej vrstvy (tab. XXVII: 13; *Koóšová 2004, 530–540; Krajíč 2003, 122, 123; Richter 1982, 163, 164; Unger 1994, 37*). V druhom prípade sa k spomenutému termínu pripájajú dva zlomky podkov z objektov 36 a 349 (tab. IV: 4; XXIII: 2), ktoré mali byť vyrábané po polovici 13. stor. (*Baxa 1981, 431; Krajíč 2003, 105; Richter 1982, 16*). Zvyšným typom predmetov zo spracúvanej kolekcie chýba exaktejnejšia datovacia schopnosť, pretože sa niektoré z nich zhotovali bez postrehnutelných zmien od 10. stor., iné exempláre zasa počas 13.–15. stor. K nim môže patriť aj zlomok zubadla z objektu 116 (tab. XII: 7).

Zo spomenutej chronologickej špecifikácie nálezového fondu vyplynie, že osídlenie beckovskej lokality vypĺňa úsek 13. stor. Jeho počiatky sa nedajú exaktejšie stanoviť. Presvedčivejšia je azda záverečná etapa, ktorá vyznieva v poslednej štvrtine 13. stor. Podľa odhadovanej trvácnosti obydlí a predpokladanej dvojgeneračnej štruktúry rodinného zväzku možno počiatky osídlenia lokality posunúť do druhej štvrtiny 13. stor.

Štruktúra sídliskového areálu

Zbežný pohľad na celkový plán preskúmaného sídliska zachytáva v prevahе rozptýlený systém umiestnenia sídliskových objektov s črtajúcimi sa zhlukmi. Toto zistenie nadobudlo reálnejšiu podobu, ak sa na pracovnom pláne obrys objektov zvýraznili odlišnými farbami typickými pre príslušnú skupinu. Následne sa zviditeľnili štyri zhluky sídliskových objektov (A–D), ktoré doplnili zástupcovia rozptýlení v areáli bez vzájomnej väzby, s neprekážateľným vzťahom k sídliskovým segmentom (obr. 2; tabela 11).

Zo sídliskových zhlukov je najvýznamnejší zástupca C. Pričinil sa o to nielen najvyšší počet objektov dosahujúci podiel 40,9 %, ale i kulminujúce množstvo reprezentantov v rámci každej z výčlenených skupín odlišného využitia. Najdôležitejšie sú z nich dve obytné polozemnice 52 a 331, vďaka ktorým sa tento segment spája s dvomi rodinnými zväzkami. Zvýšenú pozornosť si takisto zaslúhuje hospodárska polozemnica 34 s nezvyčajným kruhovitým pôdorysom a obilnou zásobnicou 78 v interiéri. Jej dôležitosť zvyšuje umiestnenie stavby

Tabela 11. Beckov. Výskyt vyčlenených typov objektov v sídliskovom areáli. Typy objektov podľa tabuľky 9.

Pozícia objektov	Typ objektu								Spolu	%
	A	B	C	D	E	F	G	H		
Sídliskový zhluk A	–	2	–	4	1	1	–	–	8	12,5
Sídliskový zhluk B	–	–	2	–	2	–	1	–	5	7,8
Sídliskový zhluk C	3	3	4	4	6	3	2	2	27	42,1
Sídliskový zhluk D	–	1	–	3	–	2	1	–	7	11,0
Rozptýlené objekty	–	–	7	4	3	2	1	–	17	26,6
Spolu	3	6	13	15	12	8	5	2	64	100,0

do vrcholu trojuholníkovej zostavy vo vzdialosti 4 m a 11 m od obytných objektov.

S výnimkou zásobnej jamy 36 je priestor s rozlohou 165 m², vymedzený spojnicami troch objektov voľný, pretože bol predurčený na spoločenské aktivity miestnych obyvateľov. Identické zostavy boli doložené vo vidieckej osade z Chľaby, vo veľkomoravskom opevnenom sídle z Mužle-Čenkova už počas druhej polovice 9. a začiatku 10. stor. (Hanuliak 2016, 122, 123; Hanuliak/Kuzma 2015, obr. 134; 135). Až konča tohto priestoru, severozápadne od návsia, boli na beckovskom sídlisku umiestnené zásobné jamy všetkých troch typov (objekty 332, 333, 338, 339 a XY), dve žľabovité jamy (objekty 335 a 336) a kolová jama 337.

Objekty rozdielneho využitia sa do nepravidelnej zostavy sformovali takisto juhovýchodne od hospodárskej polozemnice. Patria k nim dve obilné zásobnice (objekty 45b, a 49) s celkovým objemom 4,9 m³, zásobné jamy troch typov (objekty 36, 38, 39, 45a, 46 a 47), exteriérová pec 42a i kolová jama 44. Nemožno prehliadnuť, že exteriérová pec 42 a zásobné jamy 3. typu 45a a 47 vytvorili základ pre líniovú zostavu ďalších piatich objektov rovnakého využitia. Tie sú umiestnené v dvoch súbežných radoch v okrajovom priestore tohto sídliskového zhluku. Dôležité charakteristiky segmentu dopĺňa obdĺžnikovitý obvod s približnými rozmermi 43 x 27 m a výmerou 1160 m². Z nej sa nepreskúmal iba malý úsek ležiaci mimo výskumnej plochy.

V ďalších troch zoskupeniach s vymedziteľným obvodom chýbajú obydlia. Neprekvapí, že v skladbe objektov nefigurujú ani reprezentanti všetkých štandardných typov objektov nevyhnutných k ich plnohodnotnému využitiu obyvateľmi trvalejšie sídliacimi v tomto priestore. Chýba takisto sofistikované umiestnenie objektov v rámci mikroareálov. Segment B je od príľahlej strany zhluku C vzdialenosť iba 6,5 m. Existencia prieluky napriek tomu vylučuje, že by išlo iba o súčasť odsunutý úsek susediacej zostavy. V štvorcovom priestore segmentu B, s dĺžkou strán 13,5 m a výmerou 182 m², figurujú štyri zásobné jamy 1.

a 3. typu (objekty 139, 346, 349 a 353) a kolová jama 352.

V kompletne odkrytom zhluku A s trojuholníkovým obvodom a výmerou 258 m² dominuje exteriérová pec 160 s dvomi obilnými zásobnicami (objekty 161 a 162), s celkovým objemom 1,6 m³, vyhľbenými po stranách kupoly. V okolí nachádzame takisto štyri zásobné jamy 2. typu (objekty 159, 166, 456 a 493) a zásobnú jamu 3. typu 448. Ich poloha prezrádza, že zistenú pozíciu neusmerňovali zásady uplatnené v segmente C. Zjavne tu chýba obytný objekt, ktorý by umožnil sídliskový zhluk A označiť za počiatočné jadro vznikajúcej usadlosti. Viac svetla do riešenia problému môže poskytnúť prijatie tézy o príslušníkoch miestnej komunity, ktorí do dvoch obilník uschovávali cereália a neskôr ich upravovali v príľahlej kúpolovej peci.

Sídliskový zhluk D sa podarilo iba súčasti odkryť, pretože leží na okraji výskumnej plochy. Azda aj preto v rámci obdĺžnikovitého obvodu, s odhadovanou plochou do 500 m², chýbajú zásobné jamy 1. a 3. typu. Napriek tomu sa pri kupole exteriérovej pece 29 nachádza opäť obilná zásobnica 28 s objemom 3,5 m³, v jej susedstve využívané otvorené ohnisko 20 a tri zásobné jamy 3. typu (objekty 24, 70 a 73) s kolovou jamou 26. Ani v tomto prípade sa nedá stotožniť predmetný segment s počiatočným jadrom vznikajúcej usadlosti.

Na zvýšenie ekonomických aktivít vlastníkov sídliskových zhlukov mohlo slúžiť takisto 17 súvreckých objektov rozptýlených v areáli (obr. 2; tabela 11), pričom ich poloha nevykazuje užší vzťah ku konkrétnym mikroareálom. Príkladne to demonštruje 14 zásobných jám 1. až 3. typu. Dve exteriérové pce (objekty 85 a 176), so špecifickým využitím ako ich reprezentanti z koncentrovaných zostáv, mohli v rovnakej miere využívať všetci vlastníci. K zrealneniu funkčného využitia rozptýlených zástupcov chýbajú obydlia, hospodárske stavby a obilné zásobnice. Tie sa vyskytli iba v zostave segmentov A, C a D.

Sídliskové zhluky, označované za predchodcov intravilánových dvorov, sa odkryli aj na

vrcholnostredovekom sídlisku v Trenčíne-Belej. Na rozdiel od beckovských zástupcov majú pravidelnú obdĺžnikovitú formu, zväčšenú výmeru i adekvátnie vyšší počet objektov. Areál 3 je výnimočný tým, že sa v jeho zreteľne vymedzenom priestore nenašiel obytný objekt rovnako, ako aj v beckovských segmentoch A, B a D (Vojteček 2014, 122, 124; obr. 7).

Viaceré skutočnosti z analyzovaných zhlukov sa vyskytli aj na sídlisku z druhej polovice 11.–12. stor. v Mstěnicach. Tieto usadlosti s výmerou do 200 m² sa podľa V. Nekudu (2000, 128–141) takisto vyznačujú príbuznou skladbou objektov i nepravidelnou zástavbou bez dokladov účelového vymedzenia ich obvodu. Trojrozmerná rekonštrukcia osady potvrdila výskyt neustálenej pozície obytných a hospodárskych stavieb, ktorých pozdĺžne osi neboli súbežné s obvodovými líniemi (Nekuda 2000, obr. 137).

Verifikovaná nálezová situácia potvrdila uplatnenie predchádzajúcich zásad aj na beckovskom nálezisku. V oboch prípadoch sa vyskytla nepravidelné kumulovaná zástavba segmentov s takými typmi objektov, ktoré zodpovedali prevádzkovým potrebám obyvateľov (Ruttkay 1999, 17; obr. 29). Naopak, nezachytilo sa vymedzenie obvodových úsekov týchto priestorov oplotením alebo prirodzeným vegetačným porastom.

Vzhľadom na jednopriestorové zahĺbené stavby bez ustálenej pozície v zhluku sa beckovské sídlisko nedá spájať s urbanistickým založením agrárnej osady podľa vtedajších zásad. Napriek tomu, že obvodové línie mikroareálov v prevahe korešpondujú s korytom niekdajšieho Rybnického potoka, ich poloha nie je blízka modelu radovej potočnej dediny. Podľa zistenej pozície sa k segmentom nemohli pripájať ani zodpovedajúce polnosti. Skutkový stav presviedča, že odkrytý celok nereprezentuje niekoľko decénii trvajúcu nultú etapu rodiaceho sa útvaru, ktorá pre skorý zánik neprerástla do regulárnej formy radovej dediny s priliehajúcimi dvorovými parcelami (Klápště 2005, 220, 247).

K preukázaniu etapovitého osídlenia majú určujúci význam superpozície objektov 38/39, 45a/45b a 335/336 sústredené v zhluku C. Podľa nich predstavuje tento segment jediné trvalo obývané sídliskové jadro, ktoré možno stotožniť s primárной formou vrcholnostredovekej usadlosti. Pre túto fázu je príznačná zhluková zástavba bez odčleneného obytného a hospodárskeho sektora. Počas mladšej etapy pribudlo v usadlosti ďalšie obydlie, sčasti sa zmenilo pôvodné rozmiestnenie objektov, do juhovýchodného priestoru sa odsunuli línovo zoradené exteriérové pece a zásobné jamy 3. typu.

Hospodárske aktivity

Vzhľadom na rozsah a skladbu hmotných prameňov môžu jeho reprezentanti priblížiť iba niektoré činnosti vykonávané miestnymi obyvateľmi. Početná kolekcia keramických nádob aj napriek dominantnému výskytu túto schopnosť nemá.

Zvyšné predmety patria zasa k reprezentantom využívaných iba na bežné pracovné úkony v streďovekých domácnostiam. Príkladom sú hojnejšie doložené osly späť s brúsením ostria železnych nástrojov. I preto je skôr prekvapivé, že sa okrem jediného celého noža a nepočetných zlomkov ne-našli iné predmety s ostrím. Prasleny zasa informujú iba o súkani priadze do nití, nie o ich ďalšom využití pri podomáckom tkaní textilií. Ak nájdené ústupy súviseli s vrcholnostredovekou etapou, mohli s vhodným kresadlom slúžiť nanajvýš na zakladanie ohňa.

Pri obvyklých úknoch sa zrejme využívalo šidlo zo železnej tyčinky pochádzajúcej z polozemnice 331 (tab. XXI: 1). Po jeho zlúčení s kosteným sanicovým hladidlom z konskej končatiny zo zásobnej jamy 3. typu 339 (tab. XXII: 9) sa natíska možnosť ich spoločného využitia pri spracúvaní zvieracích koží a sceľovaní usní do kožených výrobkov. Takúto možnosť zreálňuje prítomnosť oboch objektov v sídliskovom zhluku C vzájomne od seba vzdialených 12 m.

K iným činnostiam zvyšujúcim sebestačnosť domácností chýbajú podporné indície. Platí to aj pri hrncovitých nádobách a pokrievkach z keramického fondu. Ich miestnu výrobu spochybňuje nedostatok ďalších svedectiev sprevádzajúcich túto činnosť. K nim s určitosťou nepatrí zvýšená koncentrácia artefaktov v exteriérovej peci 29. V jej predpecnej jame sa z neznámych príčin začali črepy zhromažďovať až po strate primárnej funkcie. Okrem 234 zlomkov kuchynskej keramiky sa tu našlo aj 26 zlomkov z grafitových zásobníč (tab. II: 6–10; III: 1–5; tabela 9; 10), ktoré patria k importom z moravského územia.

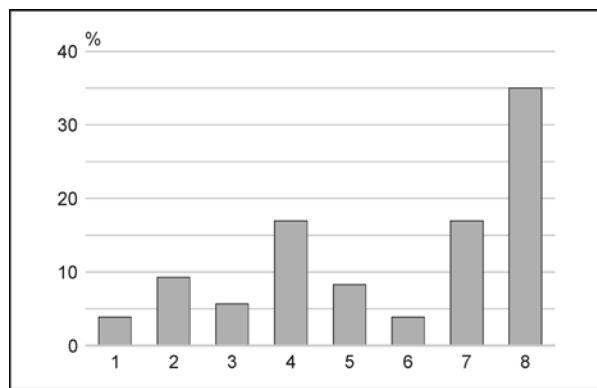
Z obilnej zásobnice 161 pochádzajúci zlomok železnej trosky súvisí akiste s včasnohistorickou etapou osídlenia lokality, rovnako ako črepy nájdené v jej výplni. S identickým úsekom by sa dali zlúčiť reprezentanti bronzovej zlatiny amorfného a bochníkového tvaru zo zásobnej jamy 130b, pretože vo vrcholnostredovekom prostredí absentujú doklady v podobe téglíkov, voľných kvapkovitých zrniek alebo pripiečených častíc na stenách nádob. Na druhej strane zvitok bronzového plechu široký 0,2–0,6 cm a dlhý 2,1 cm ukončený neroztepánym drôtom (tab. II: 5) pripomína nedohotovený polotovar páskového či štítkového prsteňa.

K dispozícii nie sú ani poľnohospodárske nástroje príznačné vo vidieckom prostredí s intenzívou agrárnu produkciou. Chýbajú dokonca aj zlomky kosákov, ktoré patria k najčastejším nálezom danej kategórie (Borzová 2016, 63; Botík 1998, 67–71). Napriek tomu v typologickej skladbe sídliskových objektov vystupuje do popredia šesť obilných zásobníc a 40 zásobných jám troch typov, sedem exteriérových pecí a ohnisko, ktoré sa okrem skladovacej funkcie využívali k primárnej úprave agroproduktov a iných potravinových článkov do konzumovateľnej podoby a k odkladaniu nespotrebovanej potravy.

Osobitné postavenie majú dva diely rotačného mlyna zhotovené z kremence. Zatial čo polovičný zlomok z behúňa s priemerom 47 cm a hrúbkou 5,5 cm ležal na podlahe hospodárskej polozemnice 34 – stodoly, ležiac s priemerom 48 cm a hrúbkou 8 cm pochádza z výplne obilnej zásobnice 49. Oba objekty sú v sídliskovom zhluku C vzdialené od seba iba 6 m. To ich spája s identickým zariadením využívaným na mletie hladkej múky vhodnej k príprave kvaseného chleba (Beranová/Kubáček 2010, 212).

Pestovanie obilních a strukovín na obhospodarovaných poľnostiach prezrádza paleobotanickej materiál získaný preplavovaním zeminy zo spodných úsekov siedmich zásobných jám a troch exteriérových pecí a hospodárskej polozemnice. V jeho kolekcii sa vyskytuje sedem taxónov pestovaných rastlín zastúpených 334 exemplármi. Dominantné postavenie majú zrnká žita a pšenice siatej. Menej častá je pšenica špaldová a proso. Sporadicky je jačmeň, šošovica, pšenica jednozrunka (obr. 15).

Vypovedacia schopnosť nadobudnutých vzoriek by sa nemala vnímať bez patričnej rezervy. Ide o informatívne zistenie z nepočetnej skupiny objektov, ktoré nepredstavujú reprezentatívnu vzorku vhodnú k tvorbe zásadnejších uzáverov. Situáciu napríklad skresluje prevaha neurčených druhov semien zachovaných iba v zlomkoch. Ďalším limitujúcim faktorom je časovo obmedzená etapa preplavovania objektívne zúžená na sedem dní. Počas nej sa okrem objektov z doby rímskej nedal preplaviť adekvátny počet objektov z vrcholného stredoveku. Aj preto výsledným zisteniam chýba potrebná proporcionalita. Zo sídliskového zhluku A sa získal iba materiál z jediného objektu s piatimi zrnkami (1,5 % prípadov). Zo segmentu C ide o 49 zrniek zo šiestich objektov (14,6 % prípadov), jediným zástupcom zo zhluku D je exteriérová pec 29 s prekvapivým výskytom 216 zrniek (64,6 % prípadov). Zvyšné taxóny pochádzajú z objektov rozptýlených v sídliskovom areáli.

Obr. 15. Beckov. Výskyt pestovaných druhov agroproduktov získaných preplavovaním. 1 – jačmeň; 2 – proso; 3 – pšenica jednozrunka; 4 – pšenica siata; 5 – pšenica špaldová; 6 – šošovica; 7 – žito; 8 – neurčené taxóny.

K doplnkovým zdrojom obživy miestnych obyvateľov patrilo aj mäso z domácich zvierat, ktoré boli chované, resp. sezónne ustajňované v dvanásťich zásobných jamách 3. typu. Zvieracie kosti sa získali z 36 sídliskových objektov rozdielneho využitia s výnimkou kolových a žľabovitých jám. Na konzumáciu mäsitých častí poukazuje zlomkovitý stav ich zachowania, tepelná úprava ohňom je výnimočná. Okrem sanicového hladidla sa nevyskytol jedený prípad kosti upravenej do podoby pracovného nástroja alebo inak využiteľného predmetu.

Poznatky iného druhu sa nezískali, pretože predmetný nálezový fond paleozoologického materiálu neboli spracované z nedostatku odborných kapacít na pracovisku a chýbajúcich finančných prostriedkov pre zamestnancov z iných inštitúcií. Otázne je, či by odborné vyhodnotenie tejto kolekcie prinieslo očakávané a neskreslené výsledky, vzhľadom na značnú zlomkovitosť kostí a úroveň ich uloženia. Nebude akiste náhodné, že v 86 % prípadov ležali kosti v hĺbke 0–20 cm od nivelety zistenia. Podľa tohto sa do tejto úrovne presunuli zo sídliskovej vrstvy kontaminovanej nielen košťami, ale aj početnými keramickými artefaktmi z doby rímskej. K výnimočným prípadom patria objekty 29, 52, 161, 311 a 398, kde boli kosti uložené vo všetkých vrstvach zásypovej výplne.

Rybne šupiny doložené vo väčšine preplavených vzoriek svedčia o častejšej konzumácii rybieho mäsa miestnymi obyvateľmi, ktorí si skladbu potravy pestrovali rybolovom v nedalekom Váhu.

Pozícia lokality v mikroregióne

Prevažná väčšina predchádzajúcich informácií radí spracúvanú lokalitu k štandardným vrcholnostredovekým sídliskám agrárneho typu.

Neobvyklé je iba jeho umiestnenie do blízkosti diaľkovej cesty smerujúcej ľavobrežným inundačným prostredím Váhu, ktoré prilieha k úpätiám Považského Inovca. Ide o významnú, súčasne aj frekventovanú trasu lemujúcu obrannú líniu považských hradov budovaných od 11. stor. v pohraničnom území Uhorska proti útokom českých a nemeckých vojenských oddielov (*Dvořáková 2010, 99, 100*).

V beckovskom mikroregióne sa k telesu spomenutej komunikácie pripája sídliskový segment D. Jeho areál je súčasne iba necelých 300 m vzdialený od lokálnej cesty ukončenej brodom spájajúcej túto trasu so súbežnou diaľkovou komunikáciou vytýčenou po pravobrežných terasách Váhu od Trnavy k Žiline. Nie je náhodné, že sa v blízkosti brodu cez riečny tok, na styku považskej trasy a regionálnej cesty z moravského územia, vytvára križovatka so zárodkom neskoršieho Nového Mesta nad Váhom (*Lukačka 2010, 307*).

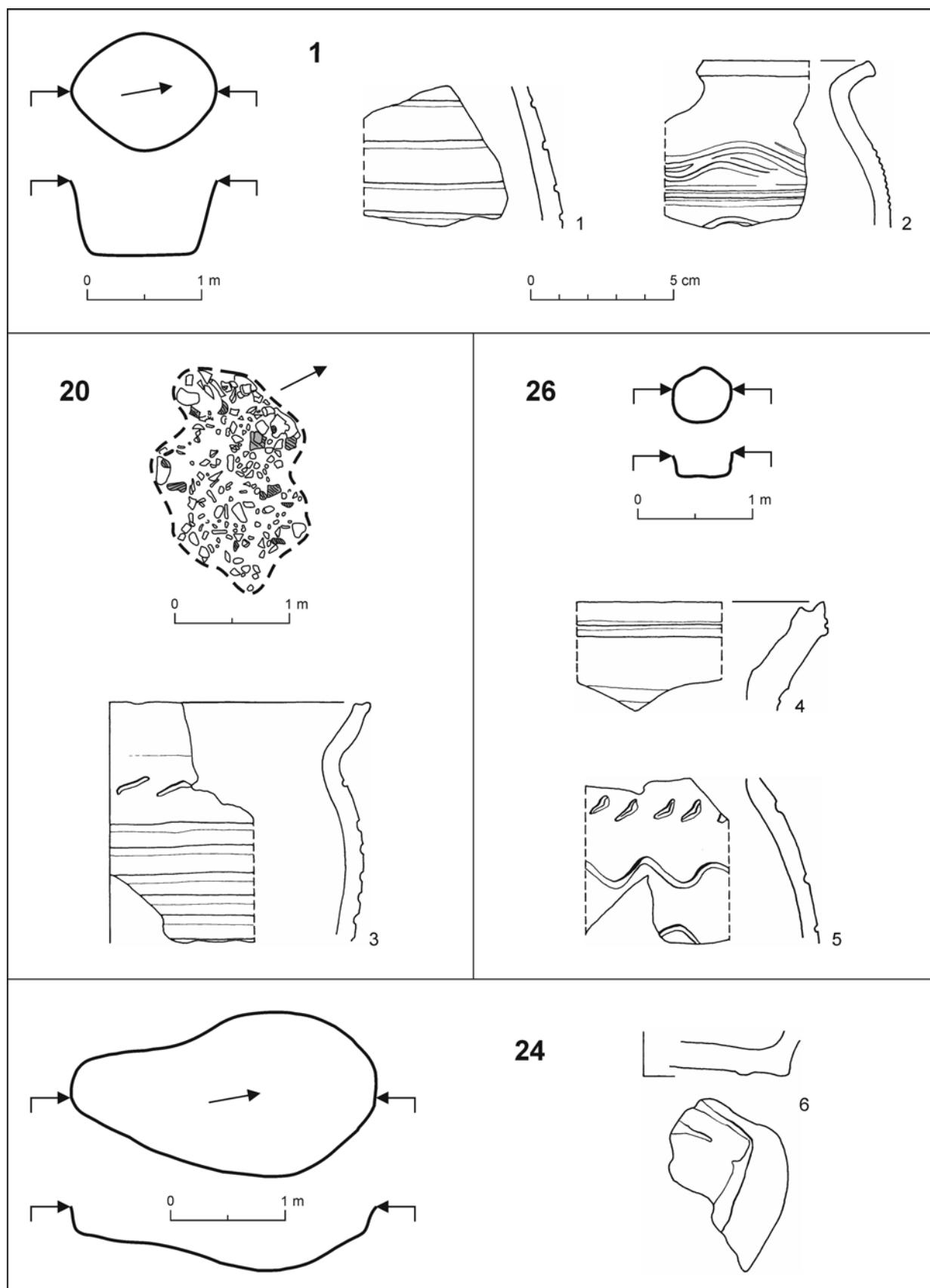
K neobvyklej lokácii beckovského sídliska by s určitosťou nedošlo bez reálneho dôvodu i akceptácie tohto aktu správcom beckovského pohraničného komitátu, hradného pána či panovníka, ktorému tu mala patriť značná výmera pozemkového fondu (*Dvořáková 2010, 100; Kodenová/Tóthová 1995, 7*). V archeologických nálezoch sa nepostrehli prejavy devastačného prerušenia osídlenia spôsobeného mongolsko-tatárskymi vojenskými oddielmi Ordu chána koncom apríla 1241. V písomných prameňoch sa Beckovský hrad neuvádza medzi tými, ktoré sa ubránili obliehaniu, alebo boli dobyté. Podľa toho nemusela trasa lúpežiacich oddielov postupovať k Šintave pozdĺž ľavého brehu Váhu a spracúvanej lokalite sa vyhla. Jej vznik sa nespája s intenzívnym dosídľovacím procesom sporadicky obhospodarovaných území riadeným Belom IV. (1235–1270) po polovici 13. stor. (*Marsina 1986, 226; obr. 3; Marsina/Marek 2008, 17; Uličný 2004, 13–16*).

Väčší význam nadobúda snaha o hospodársko-právnu špecifikáciu náleziska. Na základe rozsahu preskúmanej plochy i osamotenej existencie agrárnej lokality v beckovskom extraviláne nemôže byť spracúvané sídlisko označované termínom *praedium* či *possessio*. Dôvodom je takisto chýbajúci listinný doklad, ktorý bol s metáciou zaznamenávaný pri vytýčovaní hraničných línií väčších pozemkových držav (*Janiš/Šenkýřová 2004, 193, 194; Lukačka 2004, 61–63*). Podľa evidovaných znakov sa zdá byť správnejší termín *sesio* spájaný

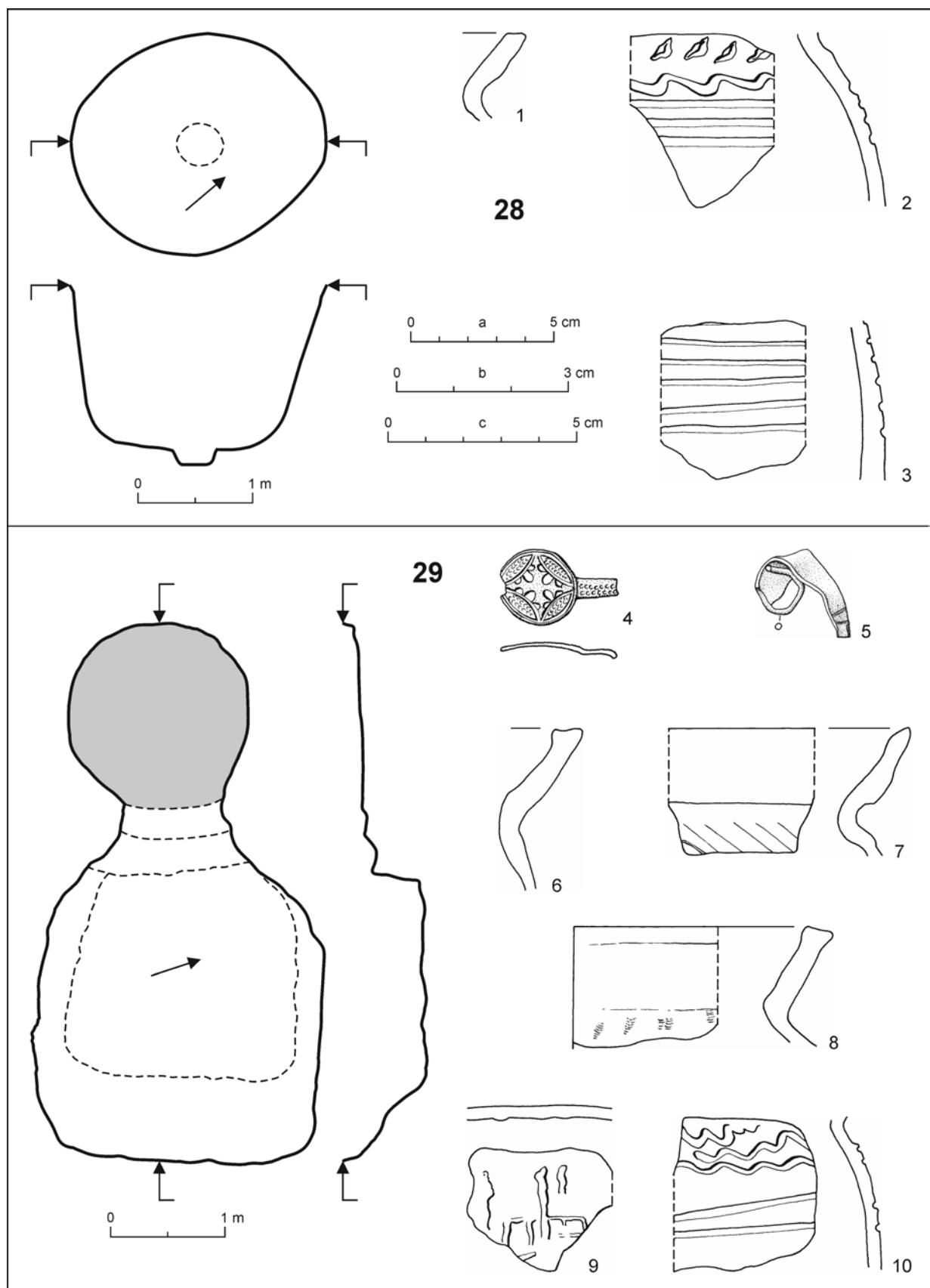
s poľnosťami menšej výmery a intravilánovým dvorom s obydlím a hospodárskymi stavbami. Najviac príbuzných znakov vykazuje sídliskový celok s najmenšou hospodárskou jednotkou uvádzanou ako *mansio*. Táto bola predurčená pre rodinný zväzok, ktorého príslušníci prevádzkovali dva majetkové diely. Výnos z prvého mal zabezpečiť vlastnú obživu osadníkov, zisk z druhého bol zasa určený k úhrade feudálnej renty a ostatných odvodov (*Marsina 1986, 249*). S takýmto modelom korešponduje štruktúra preskúmaného sídliskového areálu. V rámci neho dominovala parcela regulárnej usadlosti s obytnými a hospodárskymi objektmi sústrednými do zhluku C. V sídliskových zhlukoch A, B a D sa nevyskytli všetky typy objektov, ich počet je takisto oveľa nižší (tabela 11). Podľa chýbajúcich obydlí nepredstavujú tieto útvary jadrá nových usadlostí, keďže neboli trvalo obývané. Prijateľnejšie vyznieva názor, podľa ktorého sa dajú spojiť s rodinnými zväzkami jedincov, ktorí v nich hospodársili, no trvale nebývali. Takáto eventualita nevylučuje ani spoločné užívanie 17 sídliskových objektov rozptýlených v areáli mimo segmentov.

Po prijatí predchádzajúcej tézy o vlastníckych pomeroch dôjde na beckovskom sídlisku ku korekcii niektorých globálnych ukazovateľov. V prvom rade sa to týka množstva uskladneného obilia, ktoré v každom segmente nadobudne reálnejšie hodnoty. Z rovnakého dôvodu nebude nadstandardne zastúpená kolekcia 40 zásobných jám tvoriacich v evidovanej skupine 62,5 %.

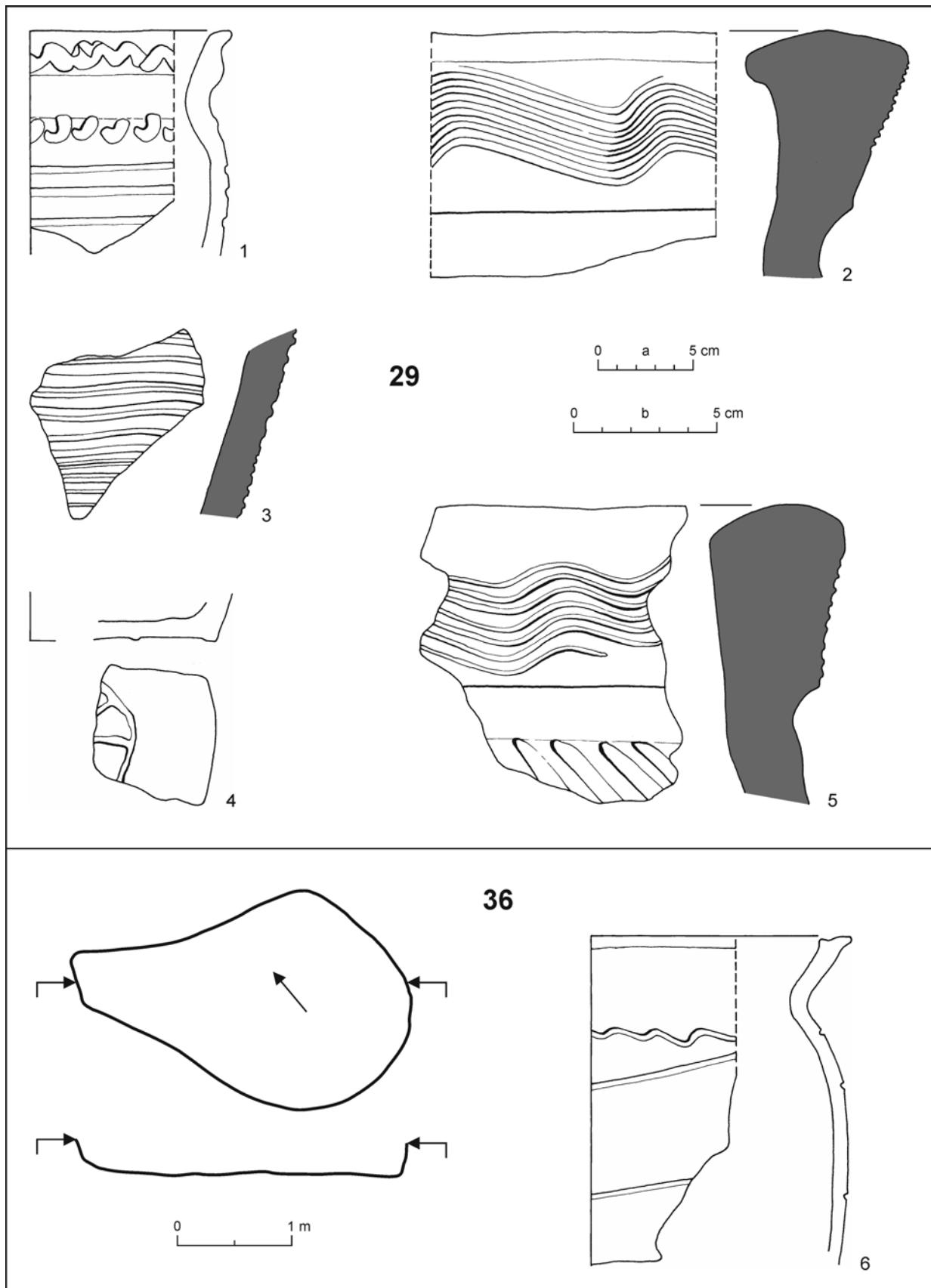
Pozícia sídliskového útvaru v blízkosti významných ciest môže hypoteticky súvisieť s udelením tohto majetku vlastníkovi, ktorý mohol pochádzať aj z písomne doložených stotníkov z vojenskej hradnej posádky (*Kodenová/Tóthová 1995, 7*), najmä ak bol k jeho povinnostiam pripojený strážny dohľad nad priľahlou komunikáciou smerujúcou k vznikajúcemu podhradskému mestečku a kráľovskému hradu vybudovanému na skalnatom výbežku z dolomitického vápenca. Vyšší sociálny status príslušníkov tohto rodinného zväzku v názvach preukazuje nielen ostroha, okutie pošvy sečnej zbrane, opasková pracka, ale aj náušnice, korálik, prsteň, zlomky podkov i zubadla a minca. Vzhľadom na predchádzajúce skutočnosti a spätosti osadníkov s miestnym prostredím možno rátať s ich účasťou na bohoslužbách odbočovaných v románskom farskom kostole sv. Štefana (*Dvořáková 2010, 102*), vzdialenosť od sídliska zhruba 2,5 km.

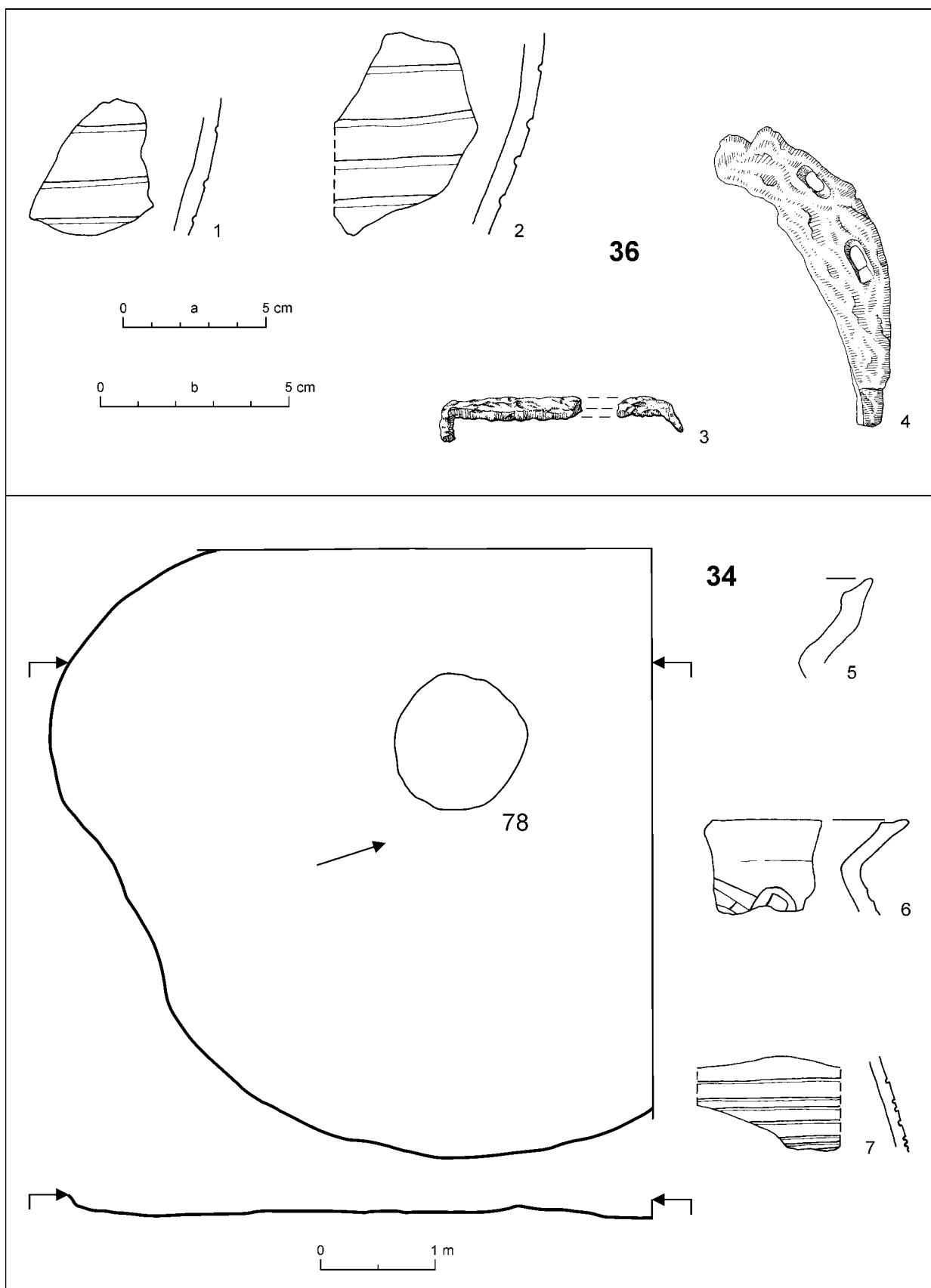
Tab. I. Beckov. Objekty 1, 20, 24 a 26, plány a nálezy.

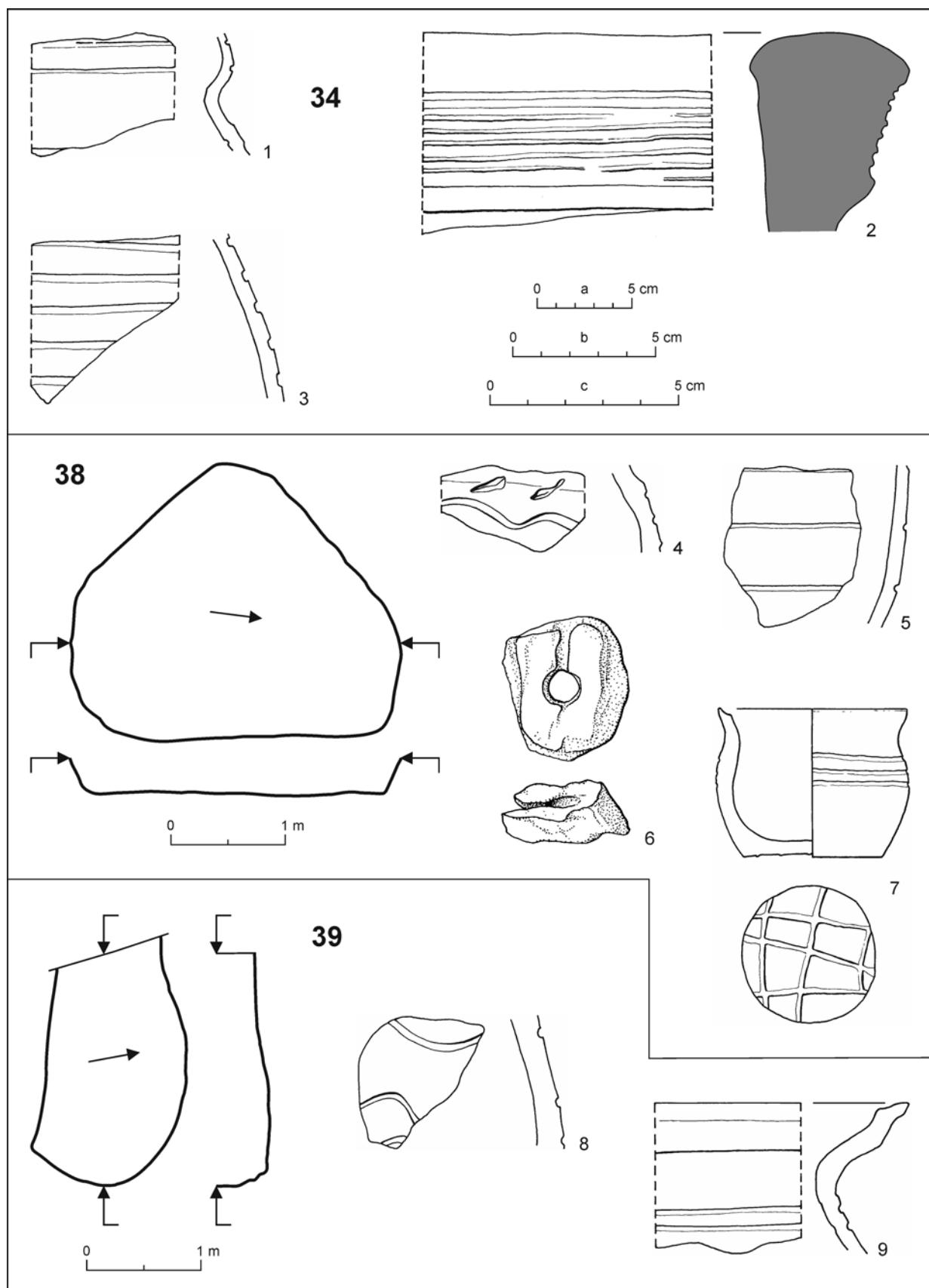
Tab. II. Beckov. Objekty 28 a 29, plány a nálezy. Mierka: a – 1–3, 6–10; b – 4; c – 5.

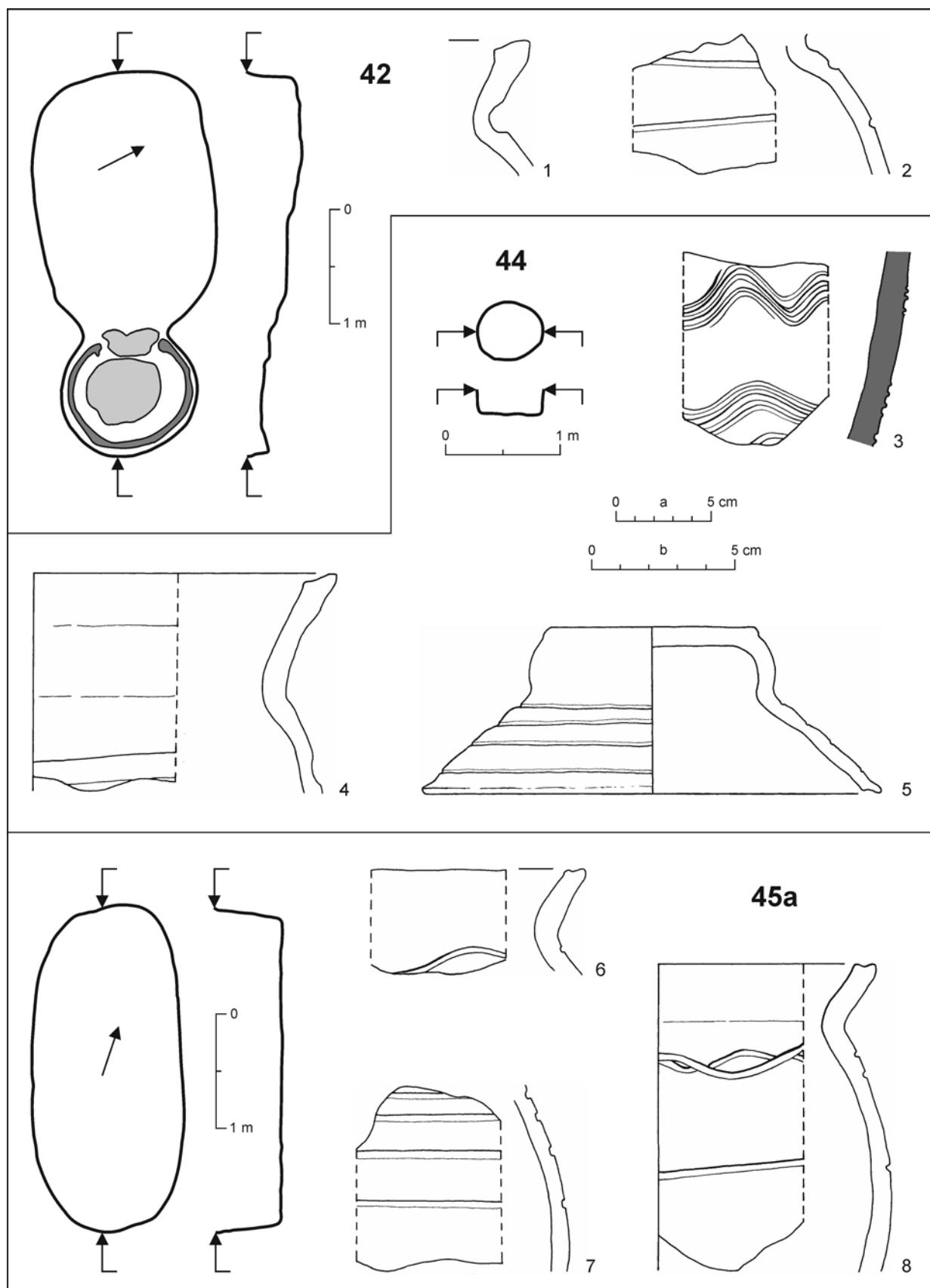
Tab. III. Beckov. Objekt 29, nálezy; objekt 36, plán a nález. Mierka: a – 2, 3, 5; b – 1, 4, 6.

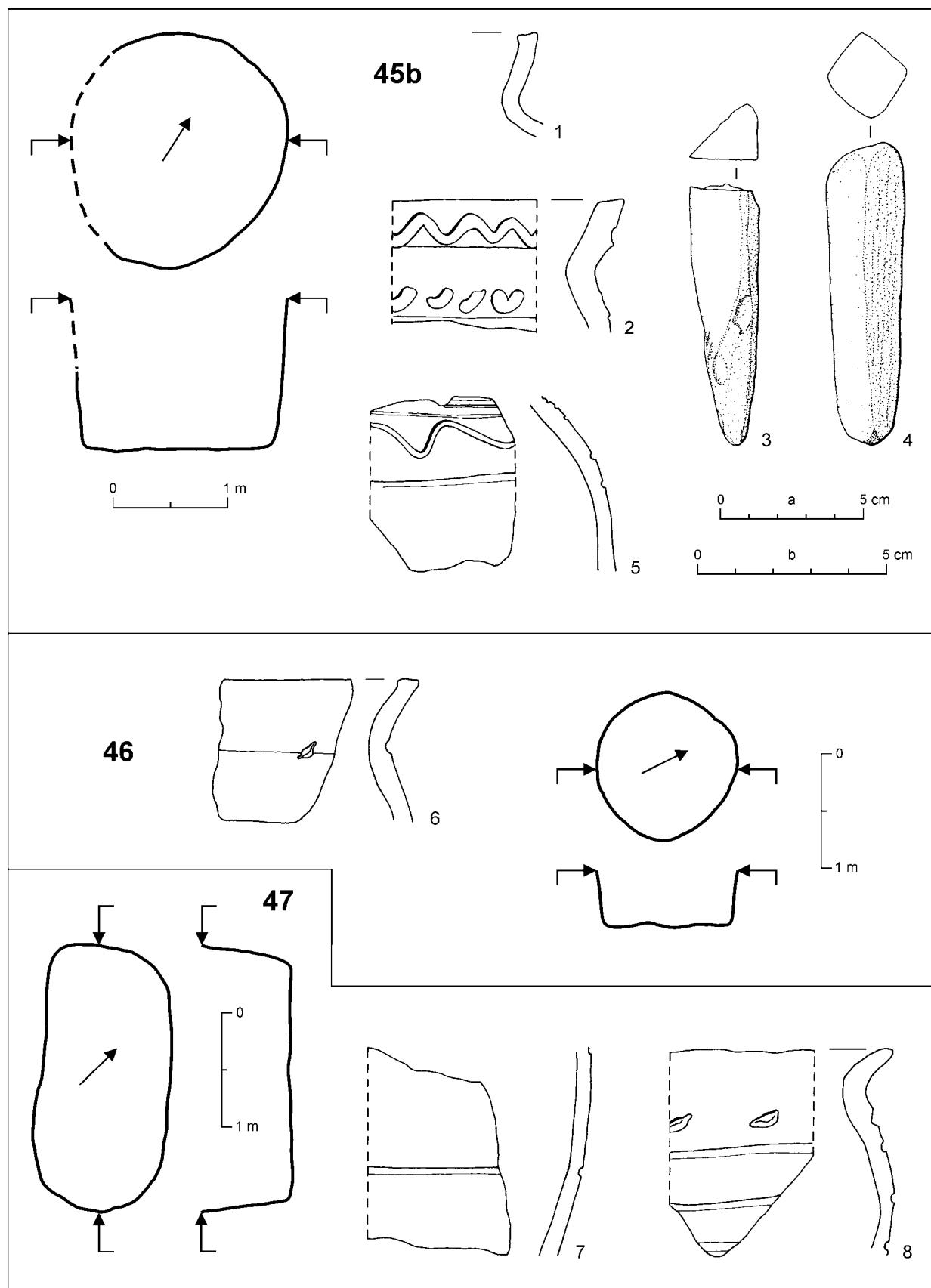
Tab. IV. Beckov. Objekt 36, nálezy; objekt 34, plán a nálezy. Mierka: a – 1, 2, 5–7; b – 3, 4.

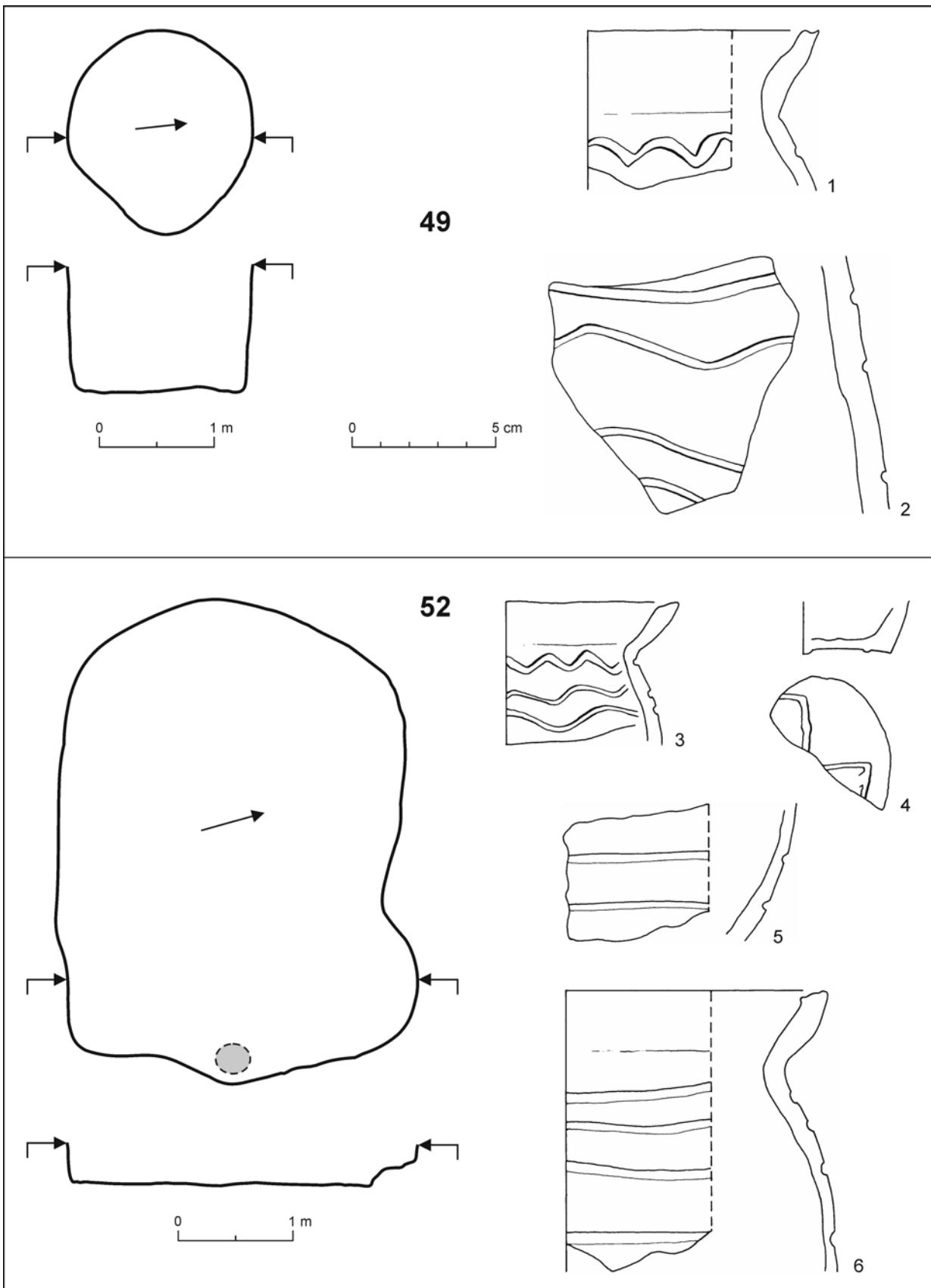
Tab. V. Beckov. Objekt 34, nálezy; objekty 38 a 39, plány a nálezy. Mierky: a – 2; b – 1, 3–5, 7–9; c – 6.

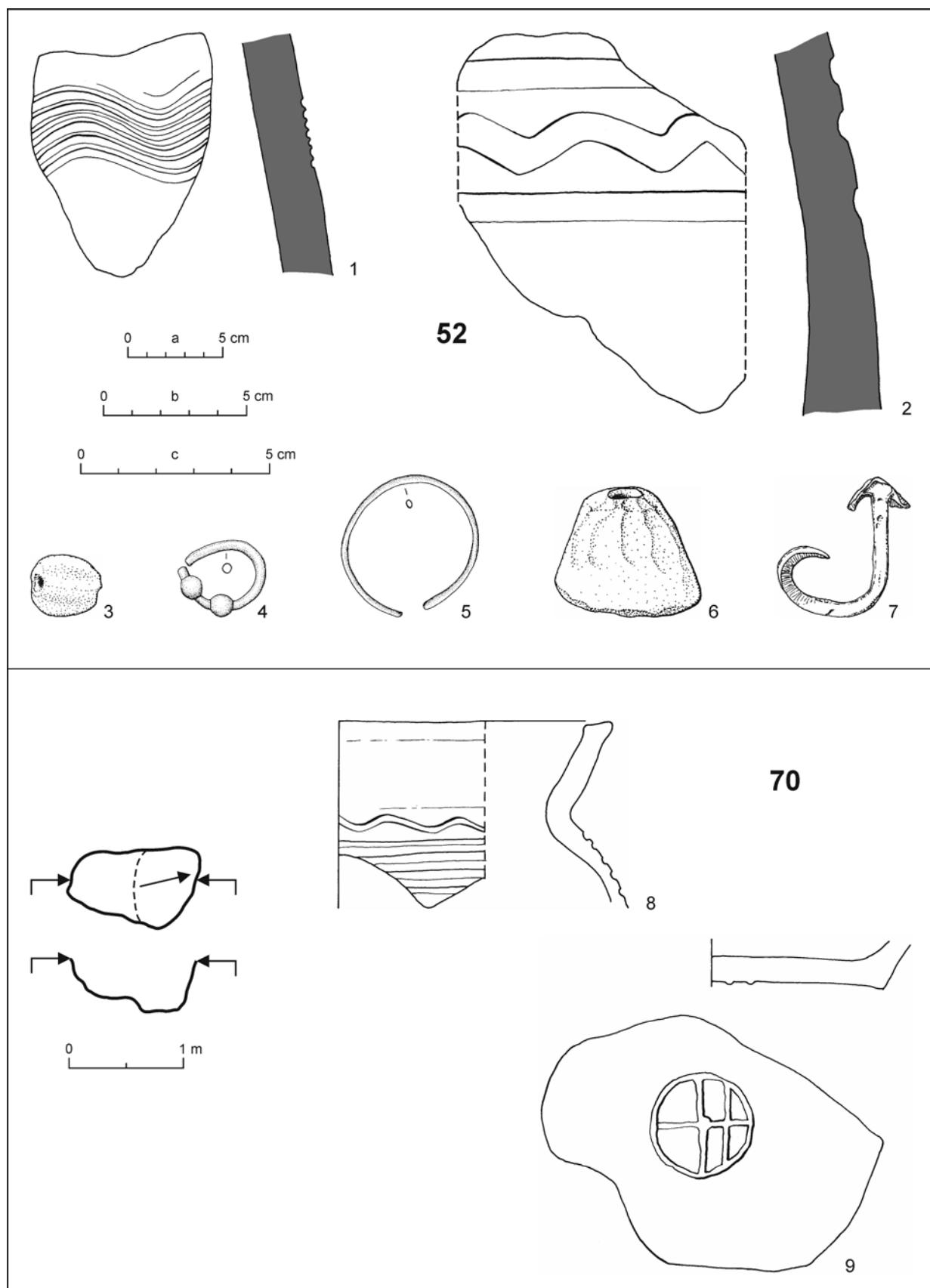
Tab. VI. Beckov. Objekty 42, 44 a 45a, plány a nálezy. Mierka: a – 3; b – 1, 2, 4–8.

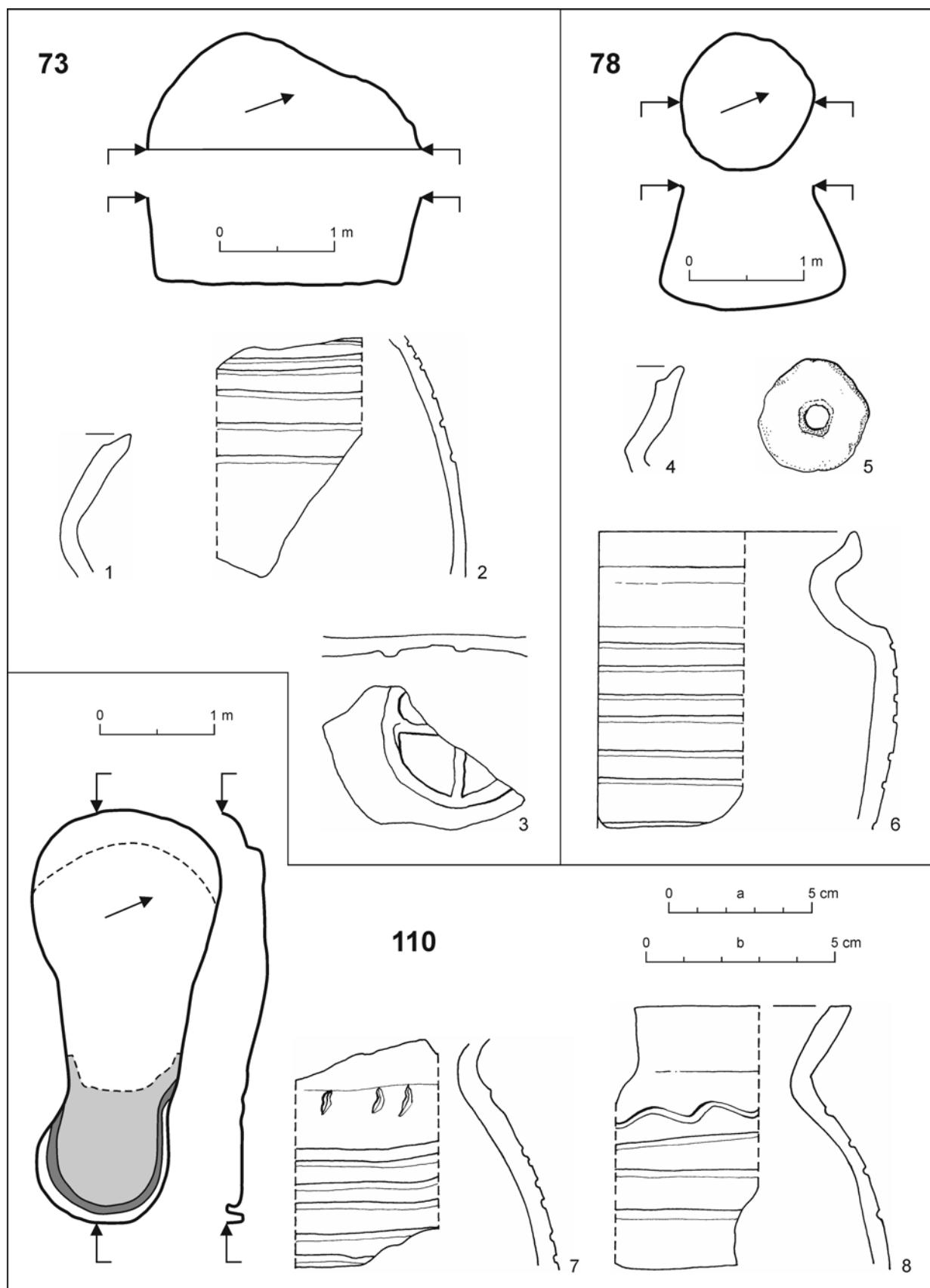
Tab. VII. Beckov. Objekty 45b, 46 a 47, plány a nálezy. Mierka: a – 1, 2, 5–8; b – 3, 4.

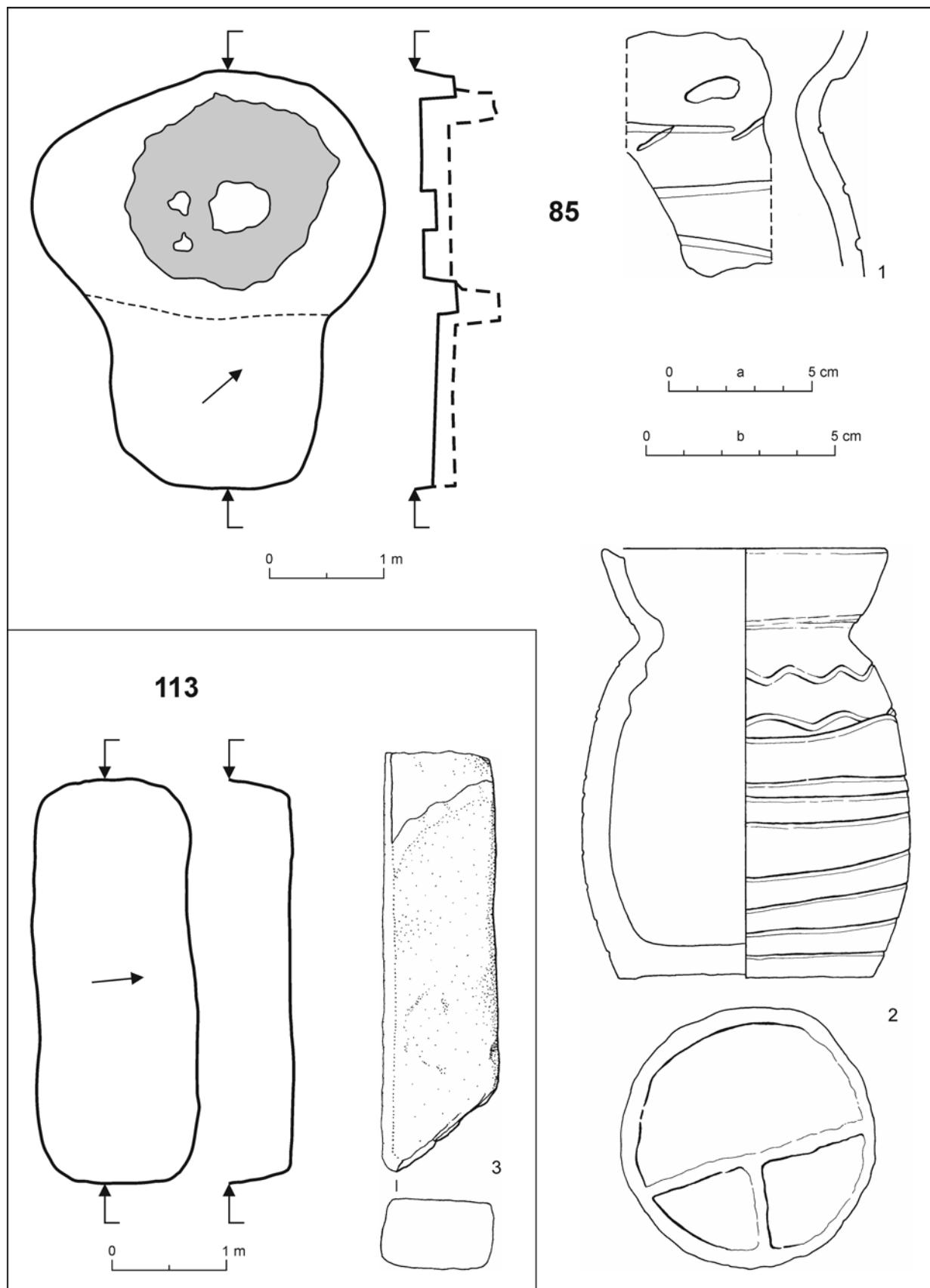
Tab. VIII. Beckov. Objekty 49 a 52, plány a nálezy.

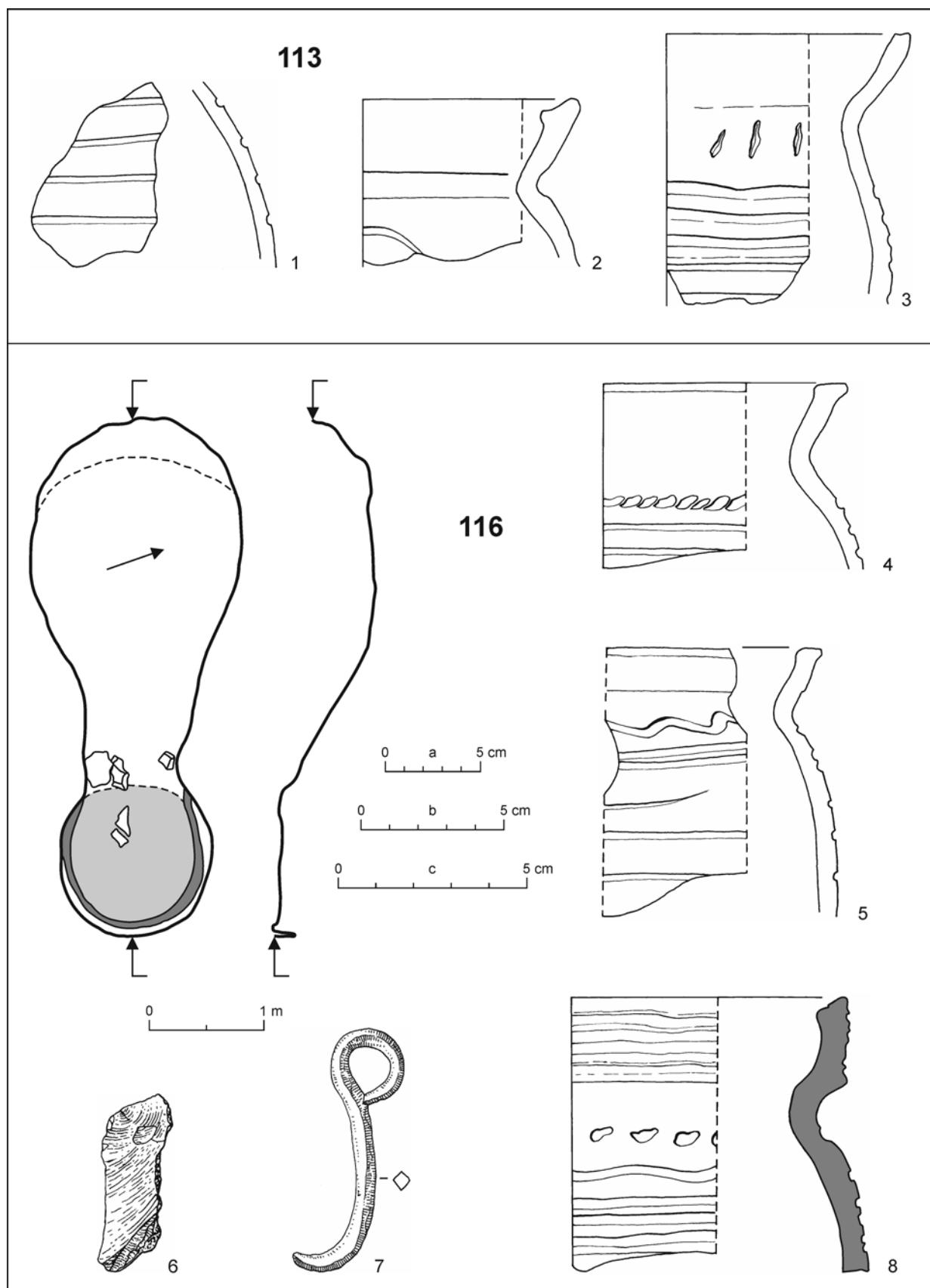
Tab. IX. Beckov. Objekt 52, nálezy; objekt 70, plán a nálezy. Mierka: a – 1, 2; b – 8, 9; c – 3–7.

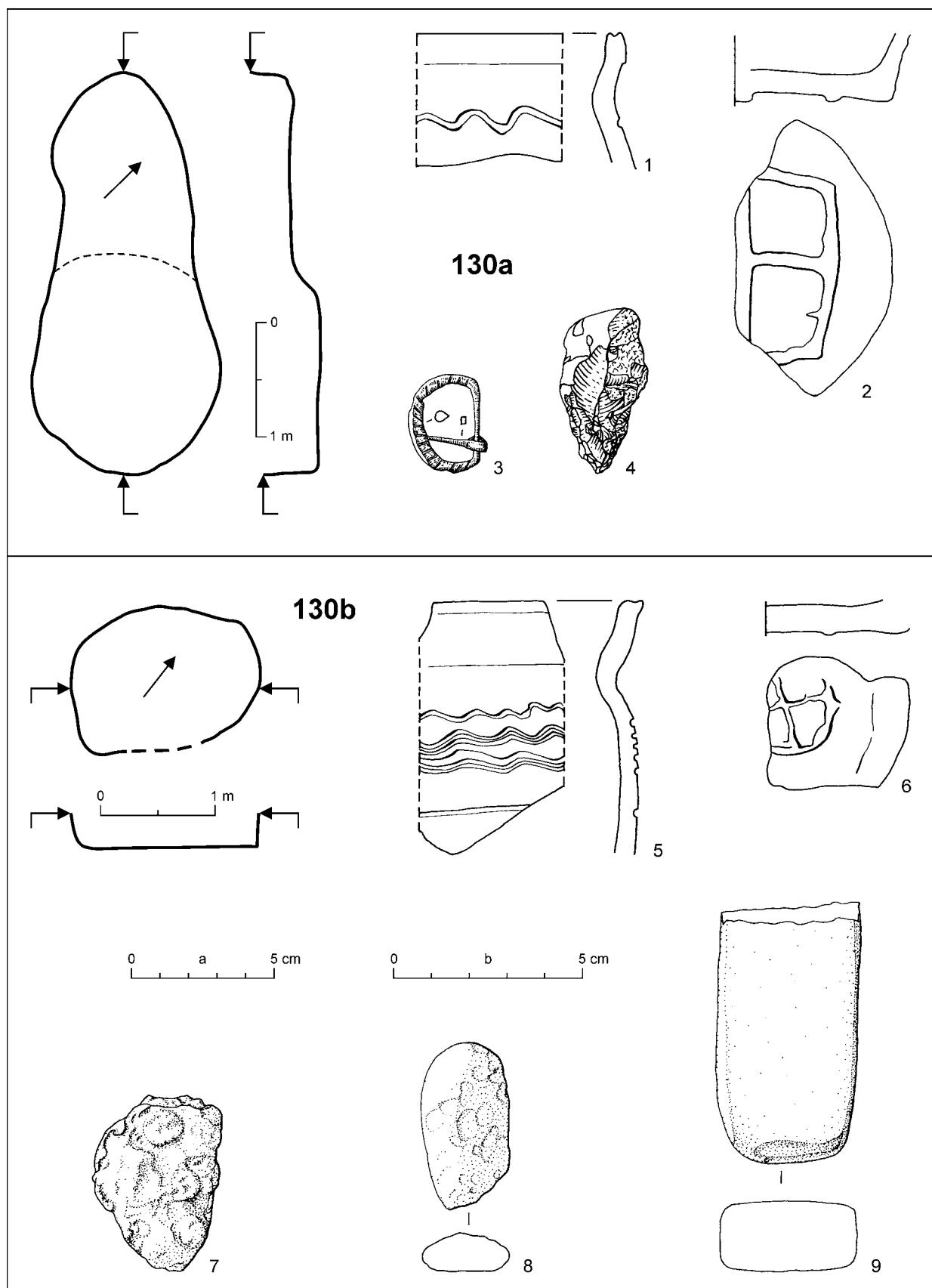
Tab. X. Beckov. Objekty 73, 78 a 110, plány a nálezy. Mierka: a – 1–4, 6–8; b – 5.

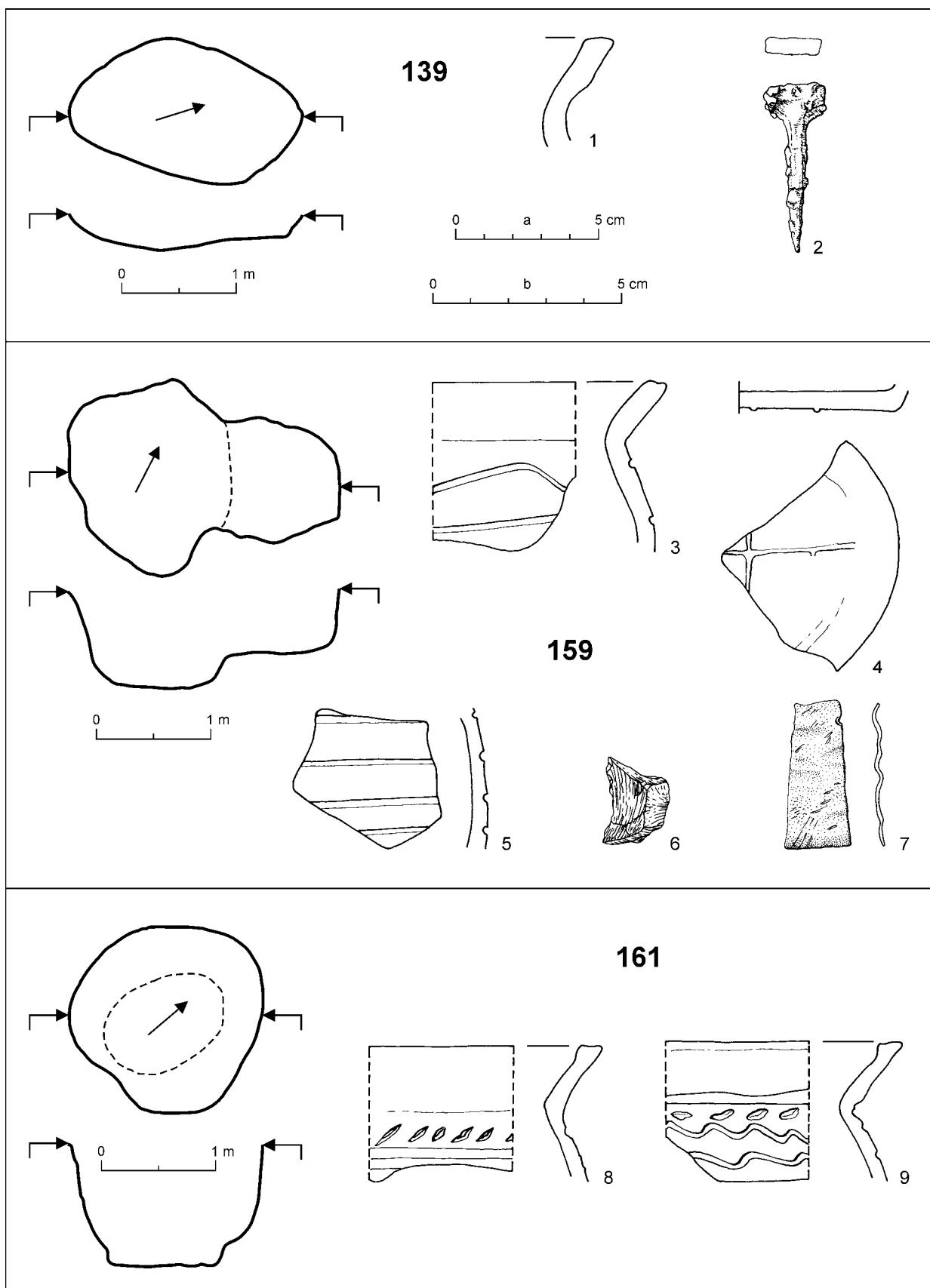
Tab. XI. Beckov. Objekty 85 a 113, plány a nálezy. Mierka: a – 1, 2; b – 3.

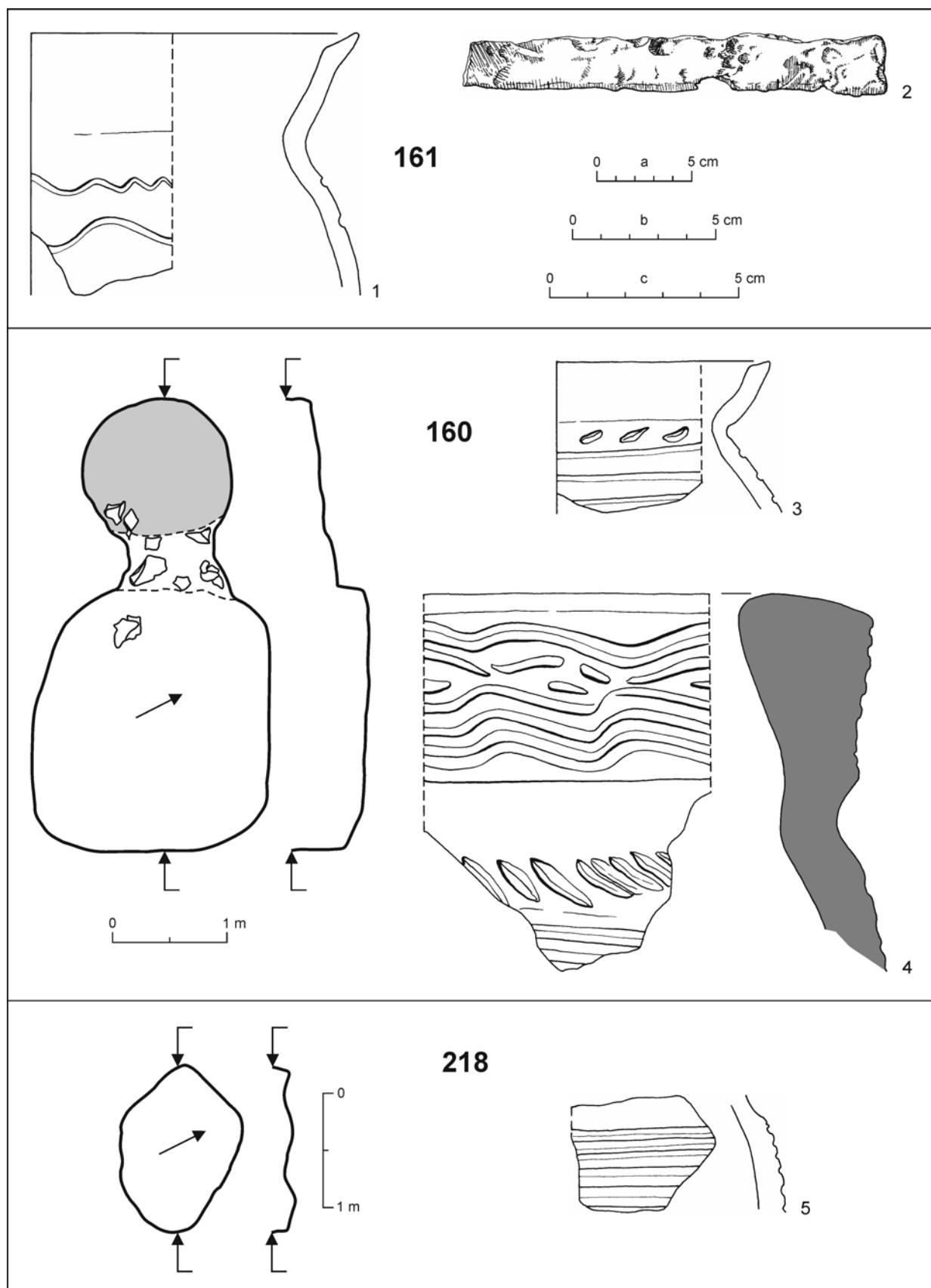
Tab. XII. Beckov. Objekt 113, nálezy; objekt 116, plán a nálezy. Mierka: a – 8; b – 1–5; c – 6, 7.

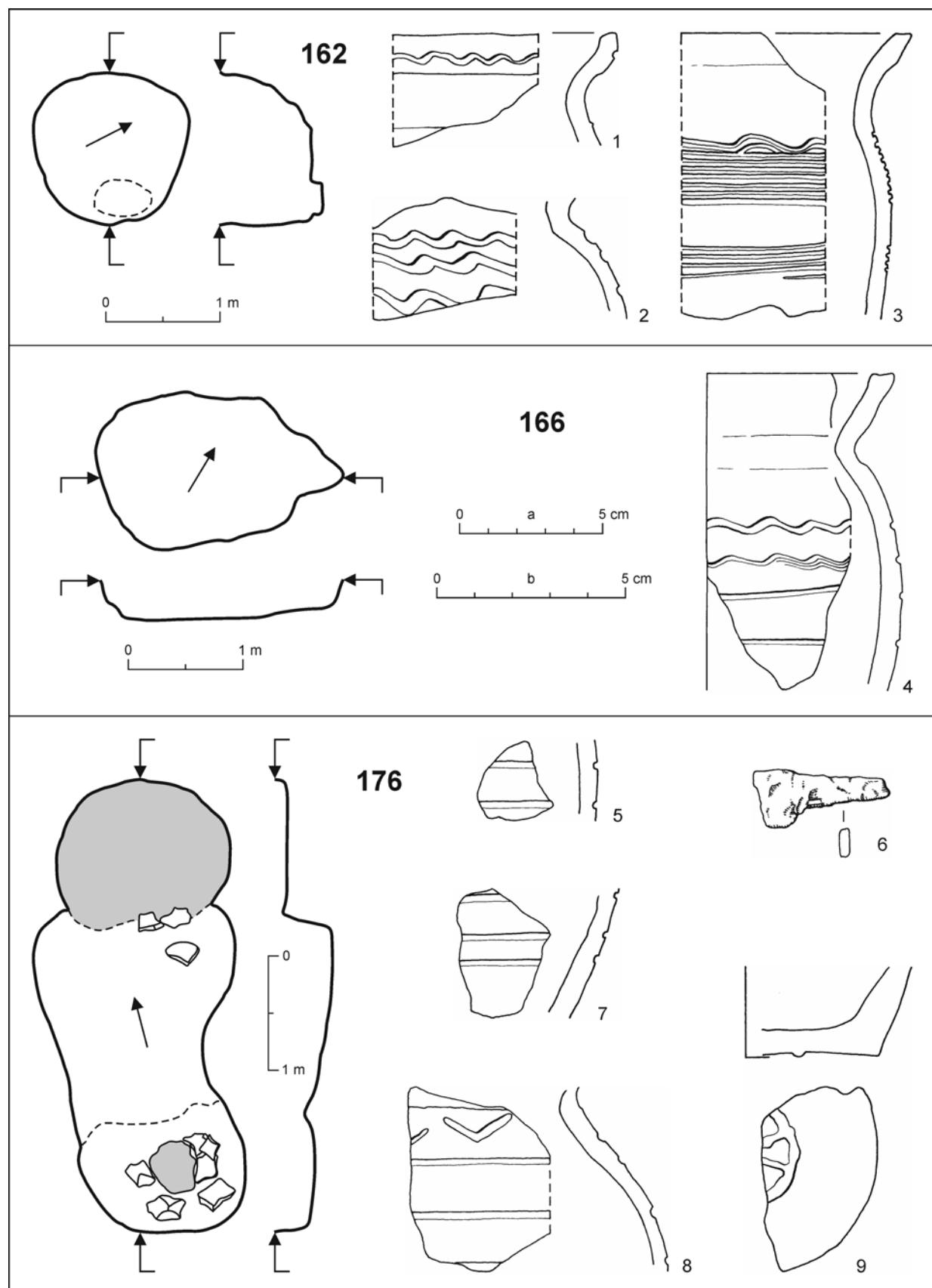
Tab. XIII. Beckov. Objekty 130a a 130b, plány a nálezy. Mierka: a – 1, 2, 5, 6; b – 3, 4, 7–9.

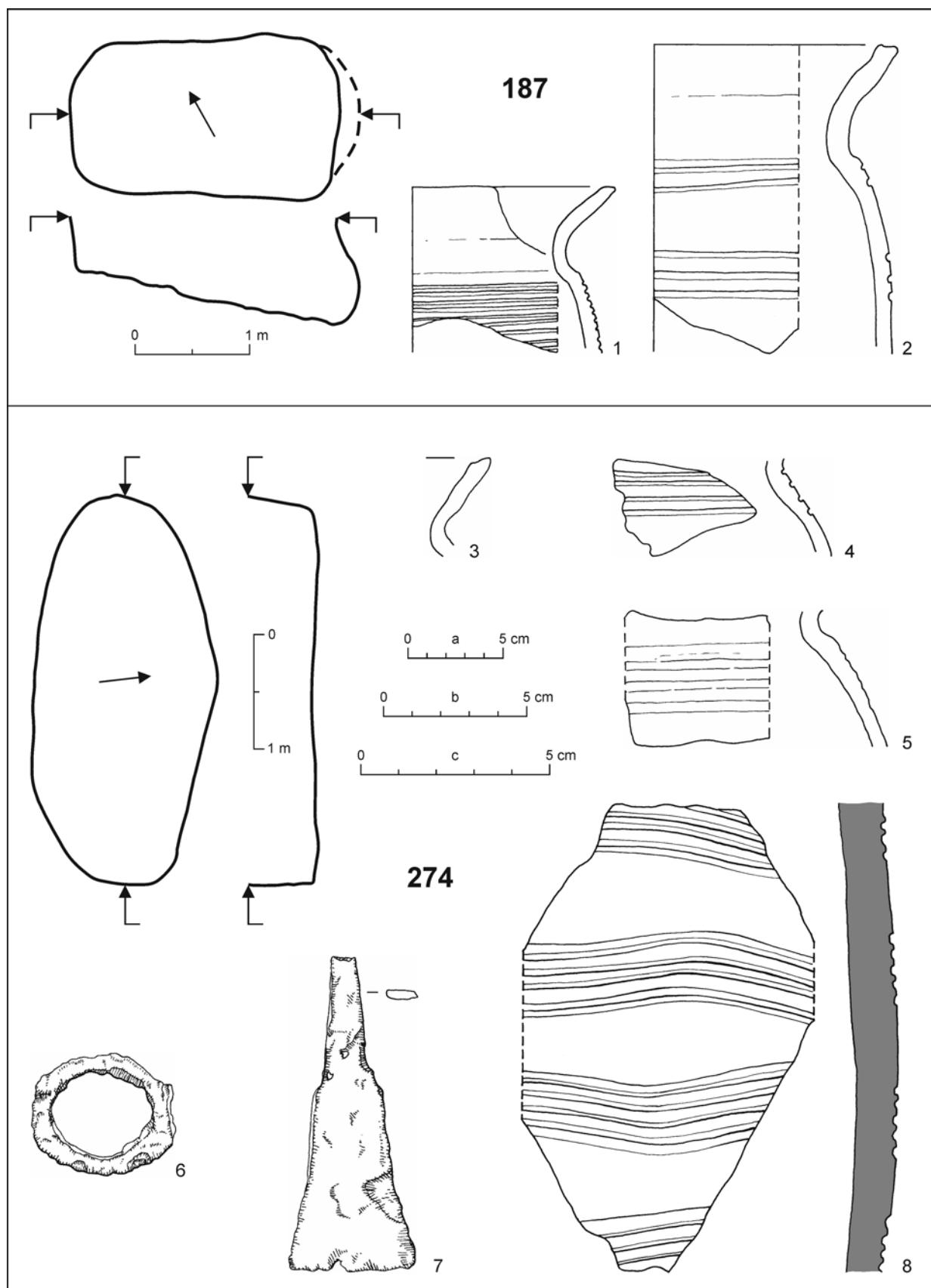
Tab. XIV. Beckov. Objekty 139, 159 a 161, plány a nálezy. Mierka: a – 1, 3–5, 8, 9; b – 2, 6, 7.

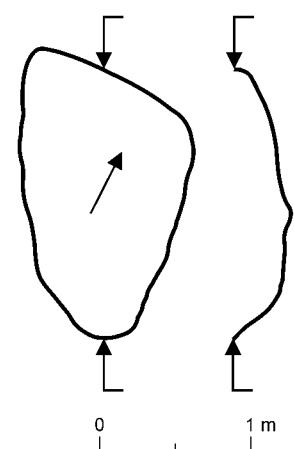
Tab. XV. Beckov. Objekt 161, nálezy; objekty 160 a 218, plány a nálezy. Mierka: a – 4; b – 1, 3, 5; c – 2.

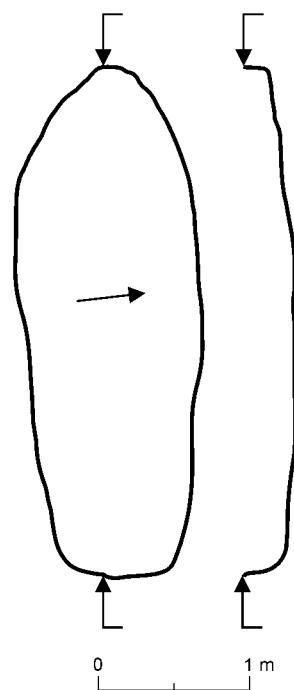
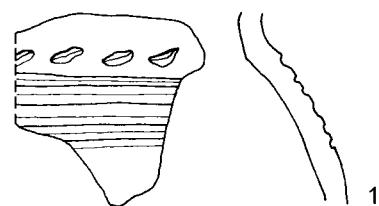
Tab. XVI. Beckov. Objekty 162, 166 a 176, plány a nálezy. Mierka: a – 1–5, 7–9; b – 6.

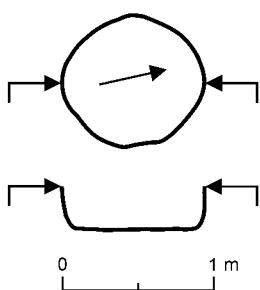
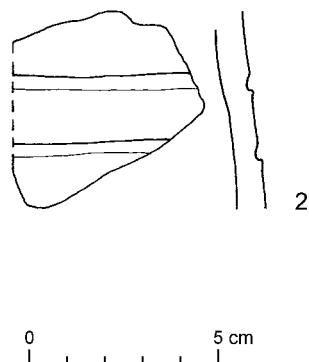
Tab. XVII. Beckov. Objekty 187 a 274, plány a nálezy. Mierky: a – 8; b – 1–5; c – 6, 7.

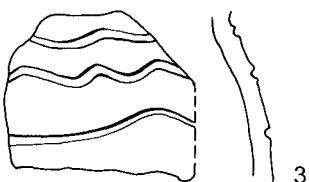
230

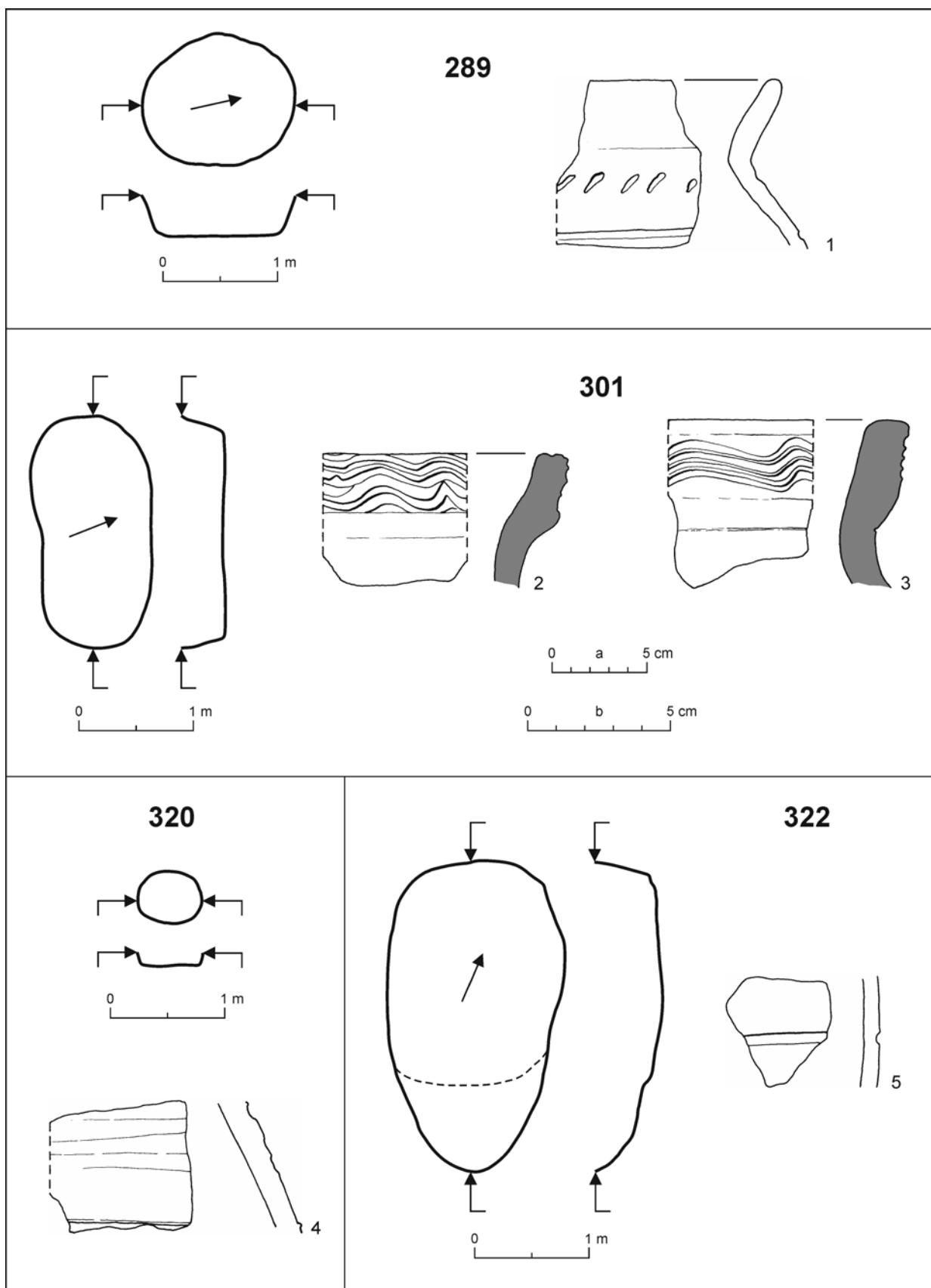
276

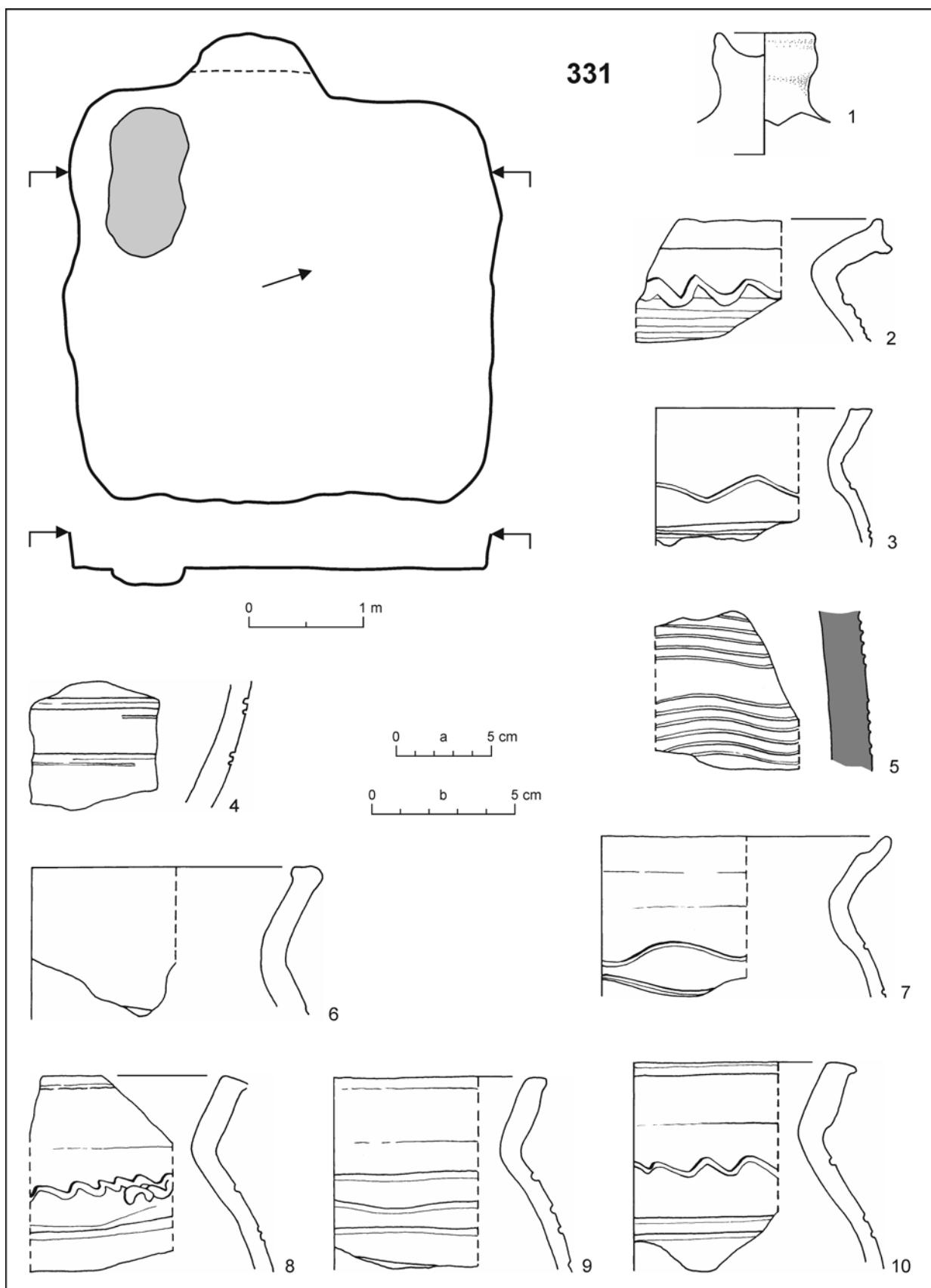
281

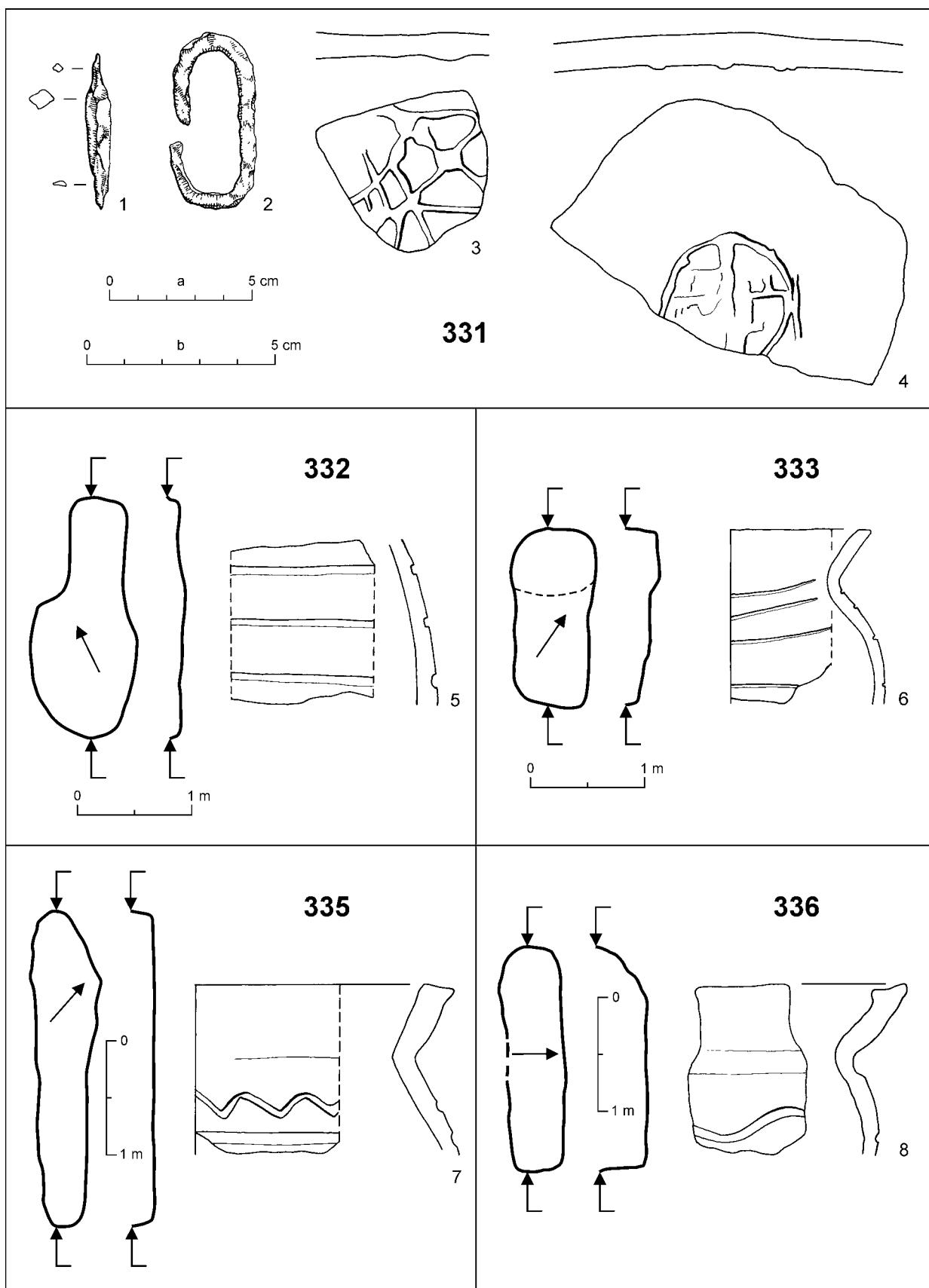
Tab. XVIII. Beckov. Objekty 230, 276 a 281, plány a nálezy.

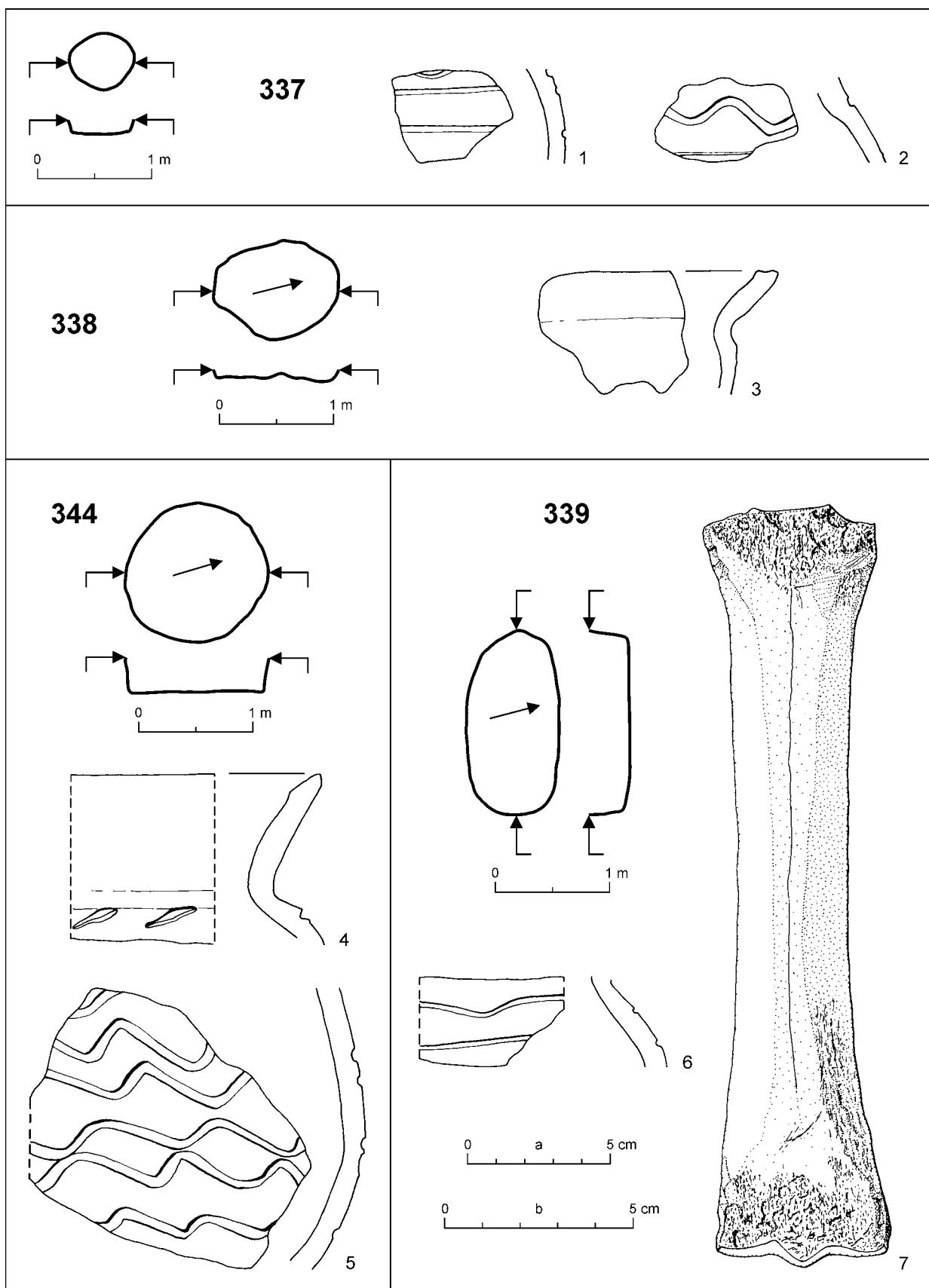
Tab. XIX. Beckov. Objekty 289, 301, 320 a 322, plány a nálezy. Mierka: a – 2, 3; b – 1, 4, 5.

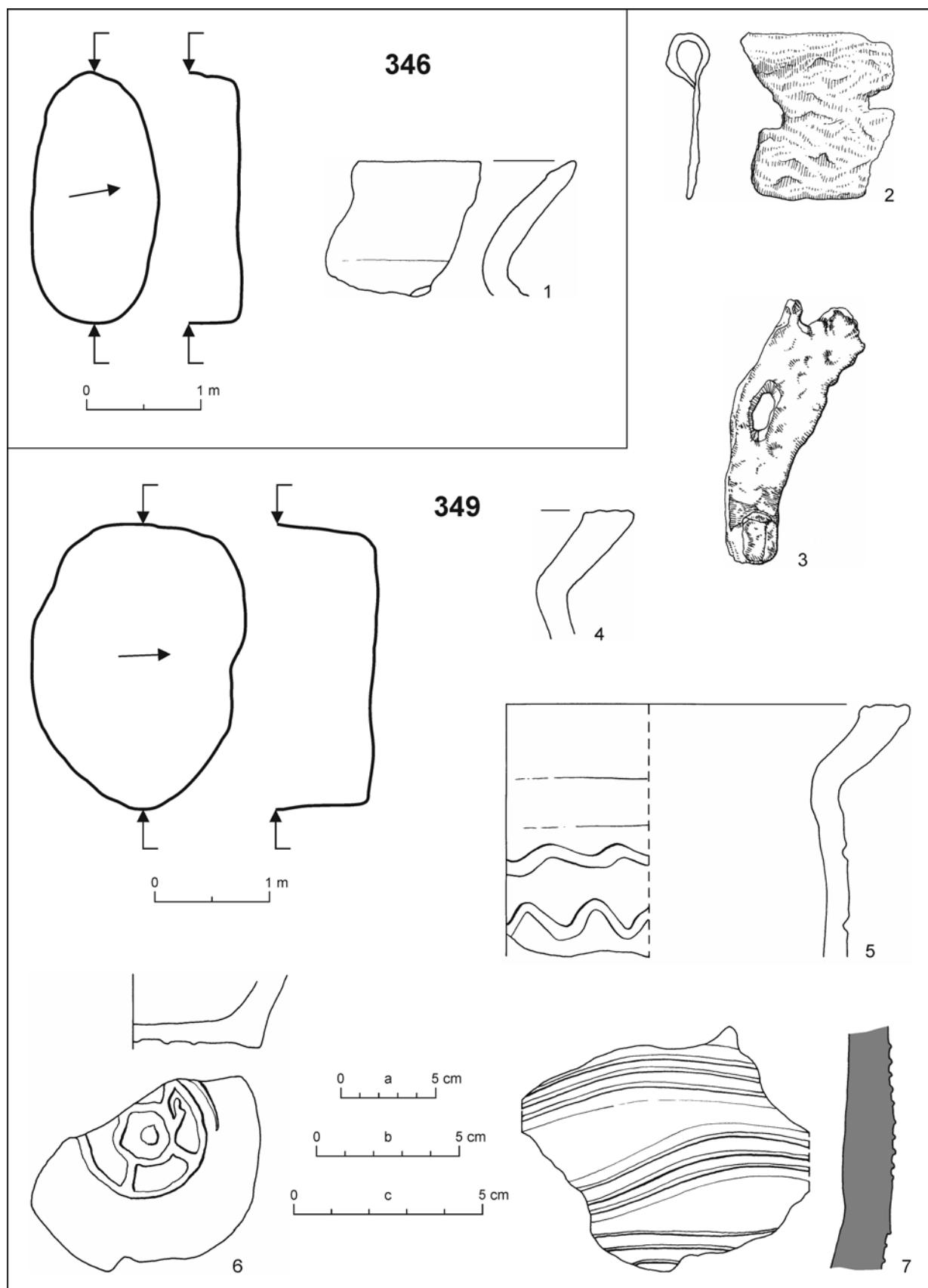
Tab. XX. Beckov. Objekt 331, plán a nálezy. Mierka: a – 5; b – 1–4, 6–10.

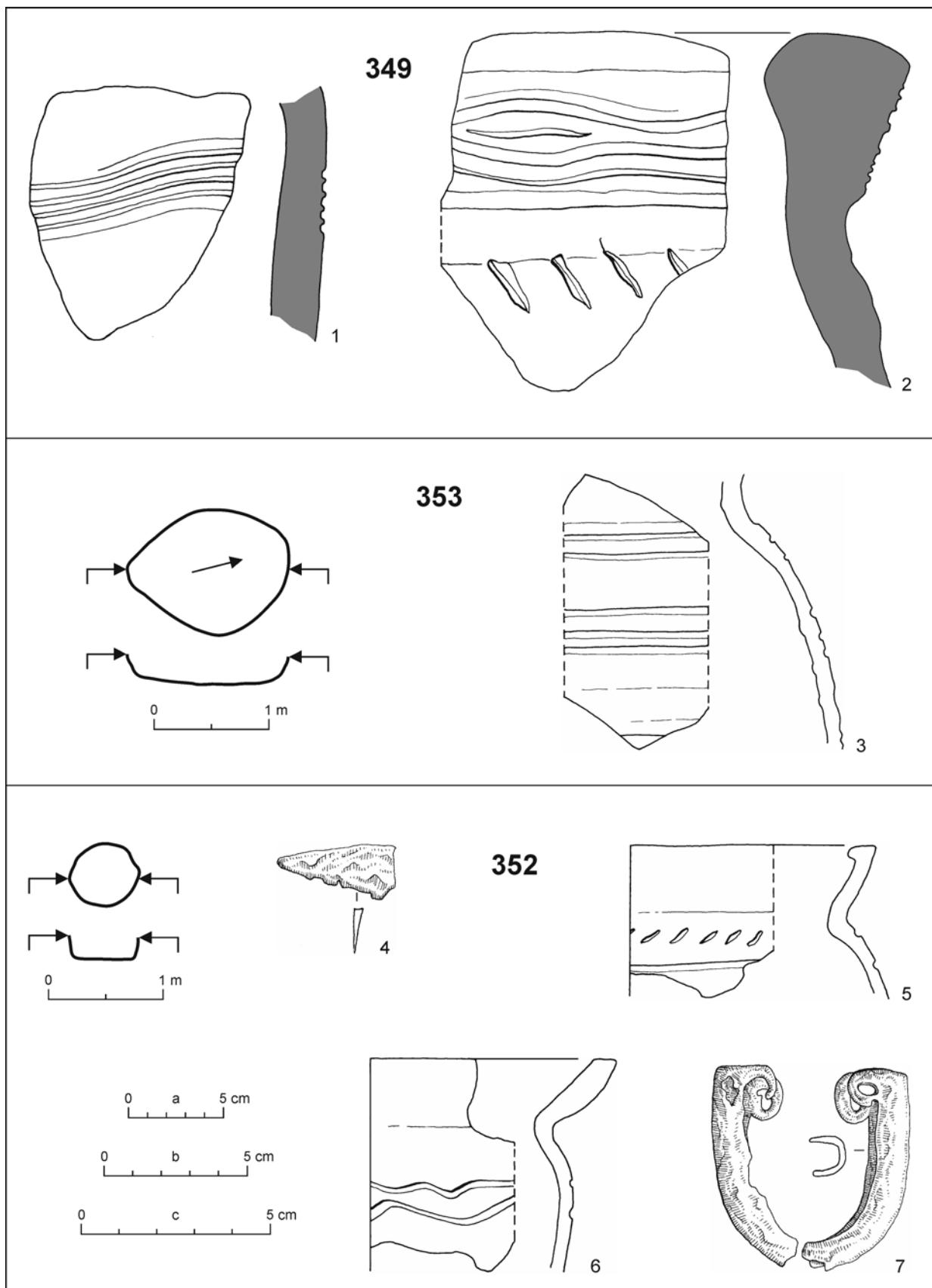
Tab. XXI. Beckov. Objekt 331, nálezy; objekty 332, 333, 335 a 336, plány a nálezy. Mierka: a – 3–8; b – 1, 2.

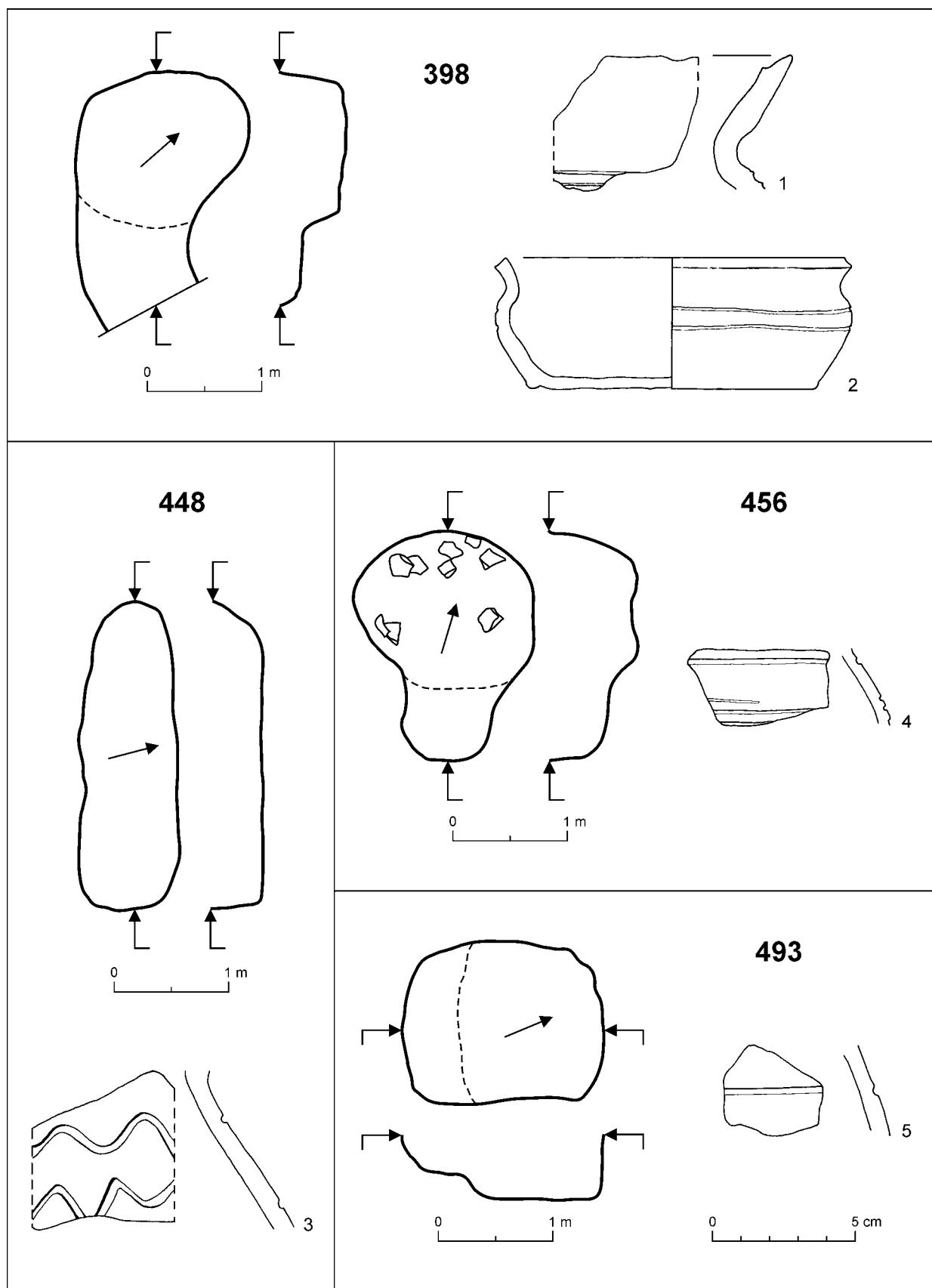
Tab. XXII. Beckov. Objekty 337, 338, 339 a 344, plány a nálezy. Mierka: a – 1–6; b – 7.

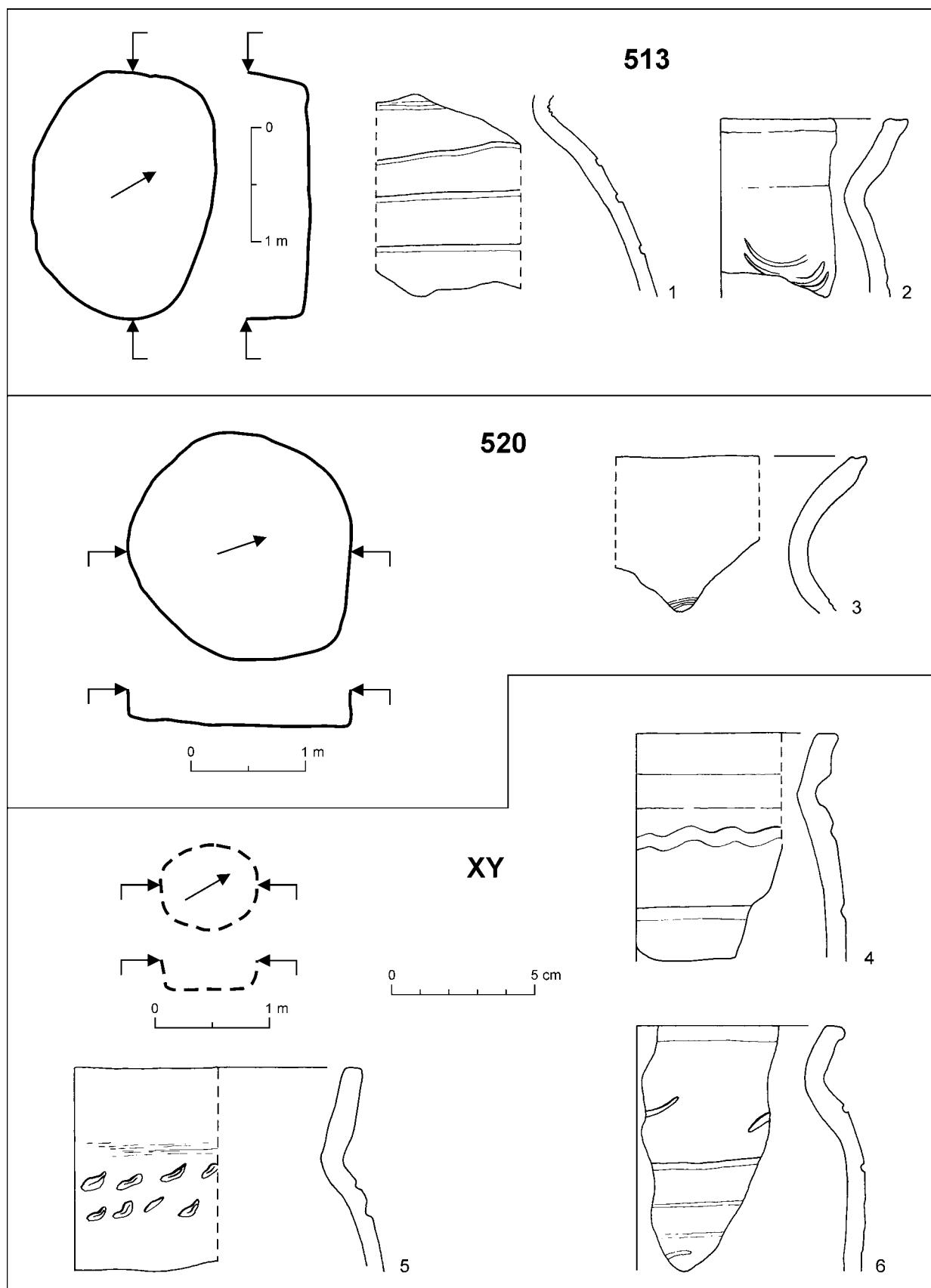
Tab. XXIII. Beckov. Objekty 346 a 349, plány a nálezy. Mierky: a – 7; b – 1, 4–6; c – 2, 3.

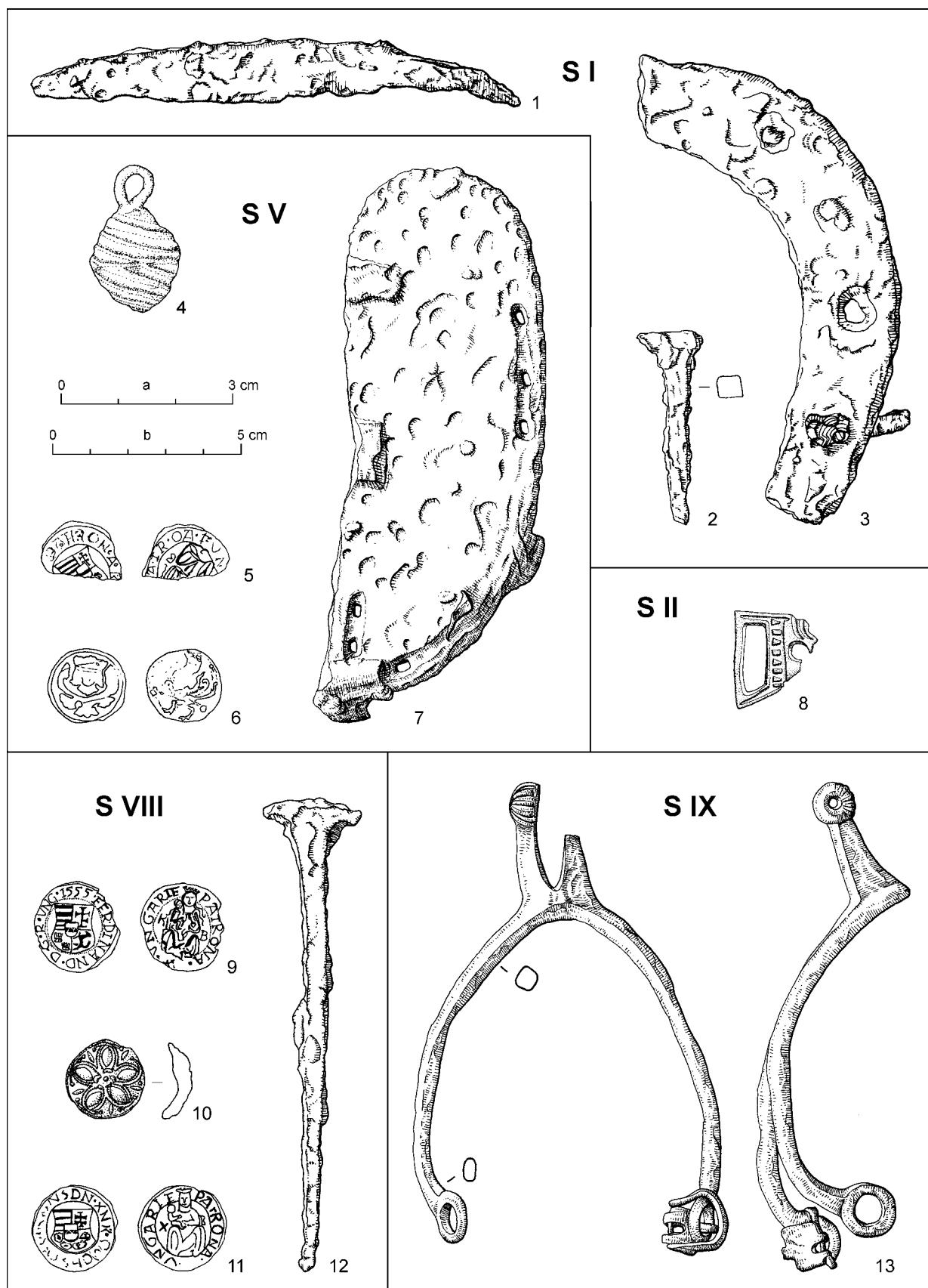
Tab. XXIV. Beckov. Objekt 349, nálezy; objekty 352 a 353, plány a nálezy. Mierky: a – 1, 2; b – 3, 5, 6; c – 4, 7.

Tab. XXV. Beckov. Objekty 398, 448, 456 a 493, plány a nálezy.

Tab. XXVI. Beckov. Objekty 513, 520 a XY, plány a nálezy.

Tab. XXVII. Beckov. S I, S II, S V, S VIII a S IX, nálezy zo sídliskovej vrstvy. Mierka: a – 5, 6, 9, 11; b – 1–4, 7, 8, 10, 12, 13.

LITERATÚRA

- Atlas krajiny 2012 – Atlas krajiny Slovenskej republiky.* Bratislava 2002.
- Baxa 1981 – P. Baxa:* Podkúvanie na Slovensku. *Slovenská archeológia* 29, 1981, 425–443.
- Belcredi 2006 – L. Belcredi:* *Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Drahamské vrchovině 1975–2005.* Brno 2006.
- Beranová 1980 – M. Beranová:* *Zemědělství starých Slovanů.* Praha 1980.
- Beranová/Kubáček 2010 – M. Beranová/A. Kubáček:* *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě.* Praha 2010.
- Bialeková 1958 – D. Bialeková:* Záchranný výskum slovanských sídlisk v Nitrianskom Hrádku a Bešeňove, okr. Šurany. *Slovenská archeológia* 6, 1958, 388–413.
- Borzová 2016 – Z. Borzová:* *Poľnohospodárske náradie v časného stredoveku na Slovensku.* Nitra 2016.
- Botík 1998 – J. Botík:* Geografické, kultúrno-spoločenské a interetnické súvislosti ľudovej architektúry. In: J. Botík/M. Ruttkay/P. Šalkovský: *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie.* Bratislava 1998, 67–101.
- Budinský-Krička 1944 – V. Budinský-Krička:* *Prvé staroslovenské radové pohrebištia v Turci a Liptove. Prvé nálezy staroslovenských radových pohrebišť na strednom Slovensku.* Martin 1944.
- Budinský-Krička 1970 – V. Budinský-Krička:* Príspevok k poznaniu včasnostredovekej dediny na východnom Slovensku. *Slovenská archeológia* 18, 1970, 167–188.
- Čaplovič 1983 – D. Čaplovič:* Stredoveké zaniknuté dedinské osídlenie na východnom Slovensku. *Slovenská archeológia* 31, 1983, 357–413.
- Čaplovič 1997 – D. Čaplovič:* Stredoveký dedinský dom v Uhorsku. In: J. Kubková/J. Klápště/M. Ježek/P. Meduna (ed.): *Život v archeologii stredověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi.* Praha 1977, 108–116.
- Dostál 1975 – B. Dostál:* *Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec.* Brno 1975.
- Dresler/Měřinský 2009 – P. Dresler/Z. Měřinský (ed.):* *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana. Supplementum 2.* Brno 2009.
- Dvořáková 2010 – D. Dvořáková:* Beckov. In: M. Štefánik/J. Lukačka (zost.): *Lexikon stredovekých miest na Slovensku.* Bratislava 2010, 99–104.
- Frolíková-Kaliszová 2009 – D. Frolíková-Kaliszová:* Hrnce, hrnky, hrnečky. In: *Dresler/Měřinský 2009*, 93–98.
- Fusek 2000 – G. Fusek:* Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. *Slovenská archeológia* 48, 2000, 101–158.
- Fusek 2009 – G. Fusek:* Odtlačky na dnach nádob v Nitre-Šindolke. In: *Dresler/Měřinský 2009*, 99–108.
- Fusek/Spišiak 2005 – G. Fusek/J. Spišiak:* Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. *Slovenská archeológia* 53, 2005, 265–336.
- Galuška 2003 – L. Galuška:* Zaniklá hrncířská pec stredovekého Veligradu-Starého Města – důsledek vpádu Matouše Čáka Trenčanského na Moravu roku 1315? *Archaeologia historica* 28, 2003, 591–609.
- Goš 1982 – V. Goš:* Hrnčířské pece severní Moravy. *Zkoumaní výrobních objektů a technologií archeologickými metodami* 2, 1982, 25–33.
- Goš/Karel 1979 – V. Goš/J. Karel:* Slovanské a stredověké zásobnice severní Moravy. *Archeologické rozhledy* 31, 1979, 163–175.
- Habovštiak 1961 – A. Habovštiak:* Príspevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI.–XIII. storočí. *Slovenská archeológia* 9, 1961, 451–482.
- Habovštiak 1985 – A. Habovštiak:* *Stredoveká dedina na Slovensku.* Bratislava 1985.
- Hajnalová, M./Mihályiová 2005 – M. Hajnalová/J. Mihályiová:* Beckov-Pažitné. Nálezová správa archeobotanická. AÚ SAV 15797/05. Nitra 2005.
- Hajnalová, E./Hunková/Šteffek 1993 – E. Hajnalová/E. Hunková/J. Šteffek:* Nálezy organických zvyškov získaných preplavovaním a analýzou odtlačkov. In: Hanuliak/Kuzma/Šalkovský: *Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.–12. storočia.* Nitra 1993, 101–134.
- Hanuliak 1989 – M. Hanuliak:* Pravé, včasnodejinné a stredoveké osídlenie v Chlabe. *Slovenská archeológia* 37, 1989, 151–212.
- Hanuliak 1992 – M. Hanuliak:* Rozdiely v stavebnej podobe objektov na sídlisku 9.–12. storočia v Chlabe a ich význam. *Archaeologia historica* 17, 1992, 337–347.
- Hanuliak 2007 – M. Hanuliak:* Vrcholnostredoveká osada v Beckove. *Archaeologia historica* 32, 2007, 335–349.
- Hanuliak 2008 – M. Hanuliak:* Stredoveké sídlisko v Seneci-Svätom Martine. *Slovenská archeológia* 56, 2008, 293–399.
- Hanuliak 2015 – M. Hanuliak:* Včasnostredoveké osídlenie v Beckove. *Slovenská archeológia* 63, 2015, 115–149.
- Hanuliak 2016 – M. Hanuliak:* Sídliská z 8.–10. storočia v Chlabe. *Slovenská archeológia* 64, 2016, 95–143.
- Hanuliak/Kuzma 2012 – M. Hanuliak/I. Kuzma:* Vrcholnostredoveká osada v Mužle-Čenkove. *Archaeologia historica* 37, 2012, 257–272.
- Hanuliak/Kuzma 2015 – M. Hanuliak/I. Kuzma:* *Mužla-Čenkov II. Osídlenie z 9.–13. storočia.* Nitra 2015.
- Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993 – M. Hanuliak/I. Kuzma/P. Šalkovský:* *Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.–12. storočia.* Nitra 1993.
- Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008 – M. Hanuliak/V. Mináč/J. Pavúk:* Vrcholnostredoveká dedina zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča. *Slovenská archeológia* 56, 2008, 103–146.
- Hanuliak/Nešporová 2001 – M. Hanuliak/T. Nešporová:* Rekonštrukcia stredovekého osídlenia v Skalke nad Váhom. *Archaeologia historica* 26, 2001, 325–342.
- Hanuliak/Varsík 2005 – M. Hanuliak/V. Varsík:* Určujúce charakteristiky osídlenia vo Vlčkovciach. *Slovenská archeológia* 53, 2005, 133–168.
- Hanuliak/Vladár 2008 – M. Hanuliak/J. Vladár:* Veľkomoravské sídlisko z Branča. *Slovenská archeológia* 56, 2008, 81–102.
- Havrda/Matějková 2014 – J. Havrda/K. Matějková:* Hrnčíři ve stredověké Praze. Výsledky výzkumu výrobních zařízení z Malé Strany v kontextu dosavadních poznatků. *Archaeologia historica* 39, 2014, 23–51.

- Hoch 2015 – A. Hoch: Dřevěné artefakty. In: *Plaček/Dejmal 2015*, 252–279.
- Hoššo 1981–1982 – J. Hoššo: Značky na keramike vrcholného stredoveku a novoveku. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica* 32–33, 1981–1982, 19–34.
- Hoššo 1983 – J. Hoššo: Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku. *Archaeologia historica* 8, 1983, 215–233.
- Hrubý 1965 – V. Hrubý: *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha 1965.
- Hunka/Kolníková 2006 – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 2004. *AVANS 2004*, 2006, 98–102.
- Huszár 1979 – L. Huszár: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*. München – Budapest 1979.
- Cheben 1987 – I. Cheben: Výskum neolitickeho sídliska v Patinciach. *AVANS 1986*, 1987, 51, 52.
- Cheben 1988 – I. Cheben: Ukončenie výskumu v Patinciach. *AVANS 1987*, 1988, 54, 55.
- Cheben 2003 – I. Cheben: Hrobové a sídliskové nálezy z Trenčína-Biskupíc. *AVANS 2002*, 2003, 65–67.
- Cheben/Bielich 2006 – I. Cheben/M. Bielich: Stredoveké nálezy z Beckova. *AVANS 2004*, 2006, 105, 106.
- Janiš/Šenkýřová 2004 – D. Janiš/J. Šenkýřová: Hranice statků a pozemků – jejich zachycování v písemných (právnych) pramenech. *Archaeologia historica* 29, 2004, 193–202.
- Johnová 1986 – H. Johnová: *Šperk*. Bratislava 1986.
- Kavánová 1995 – B. Kavánová: Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice. In: F. Daim/L. Poláček (Hrsg.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice I*. Brno 1995, 113–378.
- Kaźmieczyk 1978 – J. Kaźmieczyk: *Podkowy na Śląsku w X–XI wieku. Studia z dziejów kultury materialnej*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978.
- Klápště 2005 – J. Klápště: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005.
- Kočár/Kočárová 2015 – P. Kočár/R. Kočárová: Rostlinné zbytky. In: *Plaček/Dejmal 2015*, 122–145.
- Kodoňová/Tóthová 1995 – M. Kodoňová/Š. Tóthová: *Hrad Beckov. Výsledky výskumu národnej kultúrnej pamiatky*. Bratislava 1995.
- Koch 1994 – B. Koch: *Corpus nummorum Austriacum I. Mittelalter*. Wien 1994.
- Kostrouch 2009 – F. Kostrouch: Stredovécké dýhové misky z Olomouce. *Archaeologia historica* 34, 483–499.
- Koóšová 2004 – P. Koóšová: Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostrôh z územia Slovenska (12.–15. storočie). *Archaeologia historica* 29, 2004, 523–547.
- König 2014 – T. König: *Nitra-Mlyny. Stredoveké osídlenie lokality*. Bratislava 2014.
- Krajc 1982 – R. Krajc: Výzkum keramické pece v Táboře. *Archeologické rozhledy* 34, 1982, 269–277.
- Krajc 2003 – R. Krajc: Kovárna v Sezimové Ústí a analýza výrobků ze železa. *Archeologie středověkého poddanského města 3. Díl I., II.* Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2003.
- Krupica 1978 – O. Krupica: Stredoveké Krásno. *Západné Slovensko* 5, 1978, 169–333.
- Kudrnáč 1970 – J. Kudrnáč: *Klučov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách*. Praha 1970.
- Loskotová/Procházka 1996 – I. Loskotová/R. Procházka: Keramik von Brno des 12./13. Jahrhunderts. *Pravěk. Nová řada* 6, 1996, 199–238.
- Lukačka 2004 – J. Lukačka: Ohraňčovanie majetkových celkov v stredoveku. *Archaeologia historica* 29, 2004, 61–65.
- Lukačka 2010 – J. Lukačka: Nové Mesto nad Váhom. In: M. Štefánik/J. Lukačka (zost.): *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava 2010, 307–311.
- Marsina 1986 – R. Marsina: Obdobie rozvinutého feudalizmu. Na prahu vrcholného feudalizmu. In: R. Marsina (zost.): *Dejiny Slovenska I*. Bratislava 1986, 226–382.
- Marsina/Marek 2008 – R. Marsina/M. Marek: *Tatársky vpád. Budmerice* 2008.
- Měřinský 1985 – Z. Měřinský: *Velkomoravské kostrové pochrebíště ve Velkých Bílovicích*. Brno 1985.
- Miňo 2010 – M. Miňo: Príspevok k životu v stredovekom vojenskom tábore. *Archaeologia historica* 35, 2010, 81–94.
- Nekuda 1975 – V. Nekuda: *Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic*. Brno 1975.
- Nekuda 1985 – V. Nekuda: *Mstěnice. Zaniklá středověká ves I. Hrádek – tvrz – dvůr – předsunutá opevnění*. Brno 1985.
- Nekuda 1990 – V. Nekuda: Vybavení a provoz venkovské domácnosti ve středověku. *Archaeologia historica* 15, 1990, 7–17.
- Nekuda 2000 – V. Nekuda: *Mstěnice 3. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště*. Brno 2000.
- Nekuda 2004 – V. Nekuda: Das frühmittelalterliche Dorf in Ostmitteleuropa. *Archaeologia historica* 29, 2004, 365–414.
- Nevizánsky 1982 – G. Nevizánsky: Príbytky s jazykovitým vchodovým výklenkom v Kameníne. *Castrum Novum* 1, 1982, 63–75.
- Plaček/Dejmal 2015 – M. Plaček/M. Dejmal (ed.): *Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě*. Brno 2015.
- Polla 1962 – B. Polla: *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)*. Bratislava 1962.
- Polla 1986 – B. Polla: *Košice-Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom*. Košice 1986.
- Procházka/Peška 2007 – R. Procházka/M. Peška: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století. *Přehled výzkumů* 48, 2007, 143–299.
- Rappoport 1975 – P. A. Rappoport: Drevnerusskoje žilišče. In: *Drevneje žilišče narodov Vostočnoj Evropy*. Moskva 1975.
- Richter 1982 – M. Richter: *Hradišťko Davle – městečko ostrovskeho kláštera*. Praha 1982.
- Ruttikay 1989 – M. Ruttikay: Výskum stredovekého osídlenia v Bajči. *Archaeologia historica* 14, 1989, 299–305.
- Ruttikay 1990 – M. Ruttikay: Pece na ranostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska. *Archaeologia historica* 15, 1990, 337–348.
- Ruttikay 1992 – M. Ruttikay: Sídisko z 10.–11. stor. v Slážanoch, okres Nitra. *Archeologické rozhledy* 44, 1992, 593–610.
- Ruttikay 1995 – M. Ruttikay: Príspevok k poznaniu stredovekej keramiky na juhozápadnom Slovensku. *Archaeologia historica* 20, 1995, 563–585.
- Ruttikay 1996 – M. Ruttikay: Die Grundveränderungen in der Keramikproduktion in 12.–14. Jh. in der Westslowakei. *Pravěk. Nová řada* 6, 1996, 261–284.

- Ruttkay 1997* – M. Ruttkay: Vykurovacie zariadenia v domoch na ranostredovekých sídliskách západného Slovenska. In: P. Michna/R. Nekuda/J. Unger (ed.): *Z pravéku do stredoveku. Sborník k 70. narozeninám L. Nekudu*. Brno 1997, 237–249.
- Ruttkay 1998* – M. Ruttkay: Dedina a dom vo vrcholnom a neskorom stredoveku. In: *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*. Bratislava 1998, 37–66.
- Ruttkay 1999* – M. Ruttkay: Výskum stredovekých dedinských sídlisk na Slovensku (Stav a perspektívy). *Archaeologia historica* 24, 7–40.
- Ruttkay 2002* – M. Ruttkay: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht). *Slovenská archeológia* 50, 2002, 245–322.
- Ruttkay/Cheben 1992* – M. Ruttkay/I. Cheben: Včasnostredoveké sídlisko a pohrebisko v Bíni. *Slovenská archeológia* 40, 1992, 109–134.
- Ruttkay/Ruttkayová/Bielich/Zajacová/Nemergut 2016* – M. Ruttkay/J. Ruttkayová/M. Bielich/B. Zajacová/A. Nemergut: Sídlisko z 10.–12. storočia v Nitre-Janíkovciach. *Archaeologia historica* 41, 2016, 41–56.
- Ruttkayová/Ruttkay 2002* – J. Ruttkayová/M. Ruttkay: Záchranný výskum stredovekej osady v Zlatých Moravciach. *Archaeologia historica* 27, 2002, 447–461.
- Sedláčková 2015* – L. Sedláčková: Stredověká keramika. In: *Plaček/Dejmá 2015*, 188–211.
- Slivka 1980* – M. Slivka: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku. 2. časť. *Historica Carpathica* 12, 1980, 218–288.
- Slivka 1984* – M. Slivka: Parohová a kostená produkcia na Slovensku v období feudalizmu. *Slovenská archeológia* 32, 1984, 377–429.
- Snášil 1971* – R. Snášil: Záblacany, okres Uherské Hradiště. In: R. Snášil (sest.): *Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů* 1. Uherské Hradiště 1971, 89–116.
- Snášil 1982* – R. Snášil: Hrnčířská pec z trhové vsi Veligradu. In: *Zkoumaní výrobních objektů a technologií archeologickými metodami* 2, 1982, 3–24.
- Szőke 1992* – B. M. Szőke: 7 és 9. századi településmaradványok Nagykanizsán. *Zalai Múzeum* 4, 1992, 129–167.
- Šalkovský 2001* – P. Šalkovský: *Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt*. Nitra 2001.
- Šalkovský 2007* – P. Šalkovský: Stredoeneolitické a včasnostredoveké sídlisko v Čataji. *Študijné zvesti AÚ SAV* 42, 2007, 263–276.
- Šalkovský/Vlkolinská 1987* – P. Šalkovský/I. Vlkolinská: Včasnostredoveké a vrcholnostredoveké sídlisko v Komjaticiach. *Študijné zvesti AÚ SAV* 23, 1987, 127–172.
- Takács 1998* – M. Takács: Dörflische Siedlungen der Árpádenzeit (10.–13. Jh.) in Westungarn. In: J. Fridrich/J. Klápník/Z. Smetánka/P. Sommer (ed.): *Ruralia II. Conference Ruralia II – Spa, 1st–7th september 1997*. Památky archeologické. Supplementum 11. Praha 1998, 181–191.
- Točík 1992* – A. Točík: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.–14. storočí. *Študijné zvesti AÚ SAV* 28, 1992, 5–248.
- Toranová 1976* – E. Toranová: *Šperkárstvo na Slovensku*. Bratislava 1976.
- Uličný 2004* – F. Uličný: Vpády Mongolov na Slovensko v roku 1241. *Vojenská história* 3, 2004, 3–20.
- Unger 1994* – J. Unger: Kováčov. *Slechtické sídlo z 13. století na Moravě*. Brno 1994.
- Váňa 1973* – Z. Váňa: Značky na keramice ze slovanských hradišť v Zabrušanech a Bílině, okr. Teplice. *Archeologické rozhledy* 25, 1973, 196–217.
- Vágner 2007* – Zs. Vágner: Overview of medieval pottery kiln types of the Carpathian basin. In: J. Klápník/P. Sommer (ed.): *Ruralia VI. Conference VI, 22nd–29th september 2005 – Dobogókő. Brepols* 2007, 83–101.
- Varadzin 2007* – L. Varadzin: Značky na dnech keramických nádob ze Staré Boleslaví. *Archeologické rozhledy* 59, 2007, 53–79.
- Varsík/Hanuliak/Kovář 2006* – V. Varsík/M. Hanuliak/B. Kovář: Záchranný výskum v Beckove. *AVANS 2004*, 2006, 204–211.
- Vignatičová 1992* – J. Vignatičová: *Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí*. Brno 1992.
- Vlkolinská 2007* – I. Vlkolinská: Torzo stredovekej dediny v Beluši. *Slovenská archeológia* 55, 2007, 23–107.
- Vlkolinská 2008* – I. Vlkolinská: Pozícia stredovekej osady v Beluši voči územiu Moravy. In: L. Galuška/P. Kourík/J. Mitáček (ed.): *Východní Morava v 10. až 14. století*. Brno 2008, 287–295.
- Vojteček 2014* – M. Vojteček: *Stredoveká dedina na severozápadnom Slovensku*. Dizertačná práca. Nitra 2014. Nepublikované.
- Zatloukal 2000* – R. Zatloukal: Archeologické doklady hrnčírství ve 13. až první polovině 16. století na Moravě a ve Slezsku. *Archaeologia technica* 11, 2000, 60–74.

Rukopis prijatý 30. 1. 2018

*Abstract translated by Ludmila Hanuliaková
Zusammenfassung übersetzt von Lubomír Novotný*

PhDr. Milan Hanuliak, DrSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
milan.hanuliak@savba.sk

Mittelalterliche Siedlung aus dem 13. Jahrhundert in Beckov

Milan Hanuliak

ZUSAMMENFASSUNG

Im südlichen Teil des Katasters von Beckov (Bezirk Nové Mesto nad Váhom) liegt eine polykulturelle Fundstelle. Sie befindet sich in der Flur Pažitné. Ihr Niveau ist im Inundationsmilieu des Flusses Váh (Waag) mäßig erhöht. Von dem Fundort mit einem Ausmaß von 1 ha wurde im Jahr 2004 fast die gesamte Fläche, liegende neben dem neuzeitlichen Meierhof Ráta (Abb. 1), untersucht. Auf dem Gesamtplan sind nur die Objekte aus dem hohen Mittelalter (Abb. 2) markiert. Anhand des Grundrisses, des Profils, der Ausmaße und der vorausgesetzten Art der Nutzung können ihre Vertreter in sechs Gruppen mit einer unterschiedlichen Zahl der Repräsentanten eingereiht werden (Abb. 3).

Die bedeutendste Gruppe bilden die in der Siedlungsansammlung C (Abb. 1; Tab. 1) platzierten Bauten. Zu ihnen gehören zwei Grubenhäuser 52 und 311 (Taf. VIII; XX). Zu mehreren verwandten Merkmalen der Wohnstätten gehören der Grundriss, seine Ausmaße, Vertiefung im Terrain, Form des Einganges, verwendete Feuerstelle und mit Schotter bedeckter Fußboden. Der dritte Bau 34 (Taf. IV), hat einen kreisförmigen Grundriss. Im Interieur befindet sich die Getreidegrube 78. Laut weiterer Informationen wurde diese wirtschaftliche Grubenhaus, von den Wohnstätten 4 und 11 m entfernt, als Scheune benutzt.

Die zweite bedeutendste Gruppe bilden sechs Getreidegruben mit einem Volumen von 0,7–3,8 m³ mit einem vorwiegend kegelförmigen ausgeweiteten Profil (Tab. 2; z. B. Taf. II; VII; VIII). Die Bedeutung der Getreidegruben verrät auch ihre Position, die sich nur auf die Ansammlungen A, C und D mit der größten Zahl der Objekte (Tab. 11) beschränkt. Die zahlreichste Gruppe bilden die Vorratsgruben. Anhand der Grundangaben sind sie in drei unterschiedliche Typen aufgeteilt. Von ihnen den 1. Typ mit einem kreisförmigen bis ovalen Grundriss und geradem Boden repräsentieren 13 Objekte (Tab. 3; z. B. Taf. I; V; VII). Für den 2. Typ ist ein länglicher Grundriss mit wechselhafter Breite und unterschiedlicher Nivelette des Bodens (Tab. 4; z. B. Taf. I; III; IX) typisch. Die Vorratsgruben des 3. Typs charakterisieren ein rechteckiger Grundriss und gerader Boden (Tab. 5; z. B. Taf. VI; VII; XI). Ein gründlicher Vergleich der Grundangaben brachte keine Informationen über einer spezifischen Nutzung der drei unterschiedlichen Typen der Vorratsgruben. Eine Ausnahme bilden nur die Gruben des 3. Typs, die saisonal auch zur Einstallung der Haustiere verwendet konnten. Die restlichen zwei Gruppen dienen zur kurzfristigen Lagerung der Vorräte und anderer Lebensmitteln mit einem kleinen Volumen.

Zur Aufbereitung der landwirtschaftlichen Früchte und zur Vorbereitung der Nahrung dienten die Exterieurfeuerstelle (Taf. I) und sieben horizontale Öfen mit Tonkuppeln (Tab. 6; z. B. Taf. II; VI; XI). Anhand des Grundrisses, der Ausmaße, der Lage der Kuppel und der Orientierung der länglichen Achsen waren die Öfen in drei Gruppen verteilt. Fünf Objekte bilden den Bestandteil der Siedlungsansammlungen A, C und D (Tab. 11). Die Art der Nutzung der Öfen 29, 42 und 160 deuten die vier Getreidegruben, vertieft neben den tönernen Kuppeln (Abb. 2), an. Aus dem Gesichtspunkt der Konstruktion ist der Ofen 176 (Taf. XVI) mit der Kuppel und der Feuerstelle auf dem entgegengesetzten Ende anders, ebenfalls auch der Schachtofen 85 (Taf. XI), benutzt für Räucherung des Fleisches und der Fische. Fünf Pfostengruben (Tab. 7; z. B. Taf. I; VI; XIX) haben eine traditionelle Form. Sie kommen vereinzelt vor, was das Bemühen um Verständnis ihrer ursprünglichen Bedeutung kompliziert. Zwei Rillengruben (Tab. 8; Taf. XXI) erinnern auf die Viehtränke, jedoch ihre tatsächliche Funktion kann nicht mehr nachgewiesen werden.

Unter den Gegenständen materieller Kultur dominieren markant die keramischen Gefäße, die aus allen Siedlungsobjekten gewonnen wurden. Außer vier vollständigen Formen (Taf. V: 7; VI: 5; XI: 2; XXV: 2) gehören in diese Kollektion auch 1196 Fragmente. Diese Artefakte stammen aus verschiedenen Teilen der Gefäße (Abb. 4–6). Außer zwei Deckeln (Taf. VI: 5; XX: 1) gehören die übrigen zu Vertretern von topfartigen Formen. Die keramische Kollektion ist in verschiedenen Typen der Siedlungsobjekte nicht gleichmäßig vertreten (Tab. 9). Bei der Analyse der topfartigen Formen wurde die Betonung auf die Formierung der Mündung (Abb. 7; 8), die Ziermotive (Abb. 9–11), die technologische Merkmale der Produktion und das Ausbrennen sowie die Zusammensetzung der keramischen Masse gelegt. Die Auswahl der Abdrücke der plastischen Zeichen auf den Böden (Abb. 12) hat keinen Ausgangspunkt zum Verständnis ihrer Bedeutung gebracht. Demgegenüber hat die Tektonik der Mündung und die Zusammensetzung der geritzten Verzierung, ergänzt um Analogien datiert durch die Münzen aus anderen Fundstellen, zu einer rahmenhaften Einreichung der Kollektion aus Beckov in das 13. Jahrhundert beigebracht.

Mit der entworfenen Datierung korrespondieren 132 Bruchstücke von Vorratsgefäß mit unterschiedlichem Anteil des Graphits in der keramischen Masse. Ihre Vertreter wurden in der Ausfüllung von 14 Objekten unterschiedlicher Ausnutzung (Abb. 13; Tab. 10)

gefunden. Es handelt sich jedoch nicht um einheimische Erzeugnisse, sondern um Import aus dem Gebiet des heutigen Mährens. Signifikant sind vor allem die Randbruchstücke aus dickwandigen Vorratsgefäßen (Abb. 14: 1–5; Taf. III: 2, 5; V: 2; XV: 4; XXIV: 2) und topfartigen Vorratsgefäßen (Abb. 14: 6–8; Taf. XII: 8; XIX: 2, 3). Die registrierten Artefakte, ergänzt um Verzierung aus dem Körper (Taf. VI: 3; IX: 1, 2; XVII: 8; XX: 5; XXIII: 7; XXIV: 1), wurden im Mähren vor allem seit dem Ende des 12. Jh. und auch während des 13. Jh. hergestellt.

Zur Präzisierung der Datierung der Fundstelle hat eine bestimmende Bedeutung die Münze von Přemysl Ottakar II. (1251–1276; Taf. XXVII: 6), die die Besiedlung auch in die zweite Hälfte des 13. Jh. verschiebt. Mit diesem Abschnitt hängen auch der Sporn mit fehlendem Rädchen (Taf. XXVII: 13), Hufeisenbruchstücke (Taf. IV: 4; XIII: 2) und Zaumzeugbruchstück (Taf. XII: 7) zusammen. Auch dank dieser Exemplare geht die Abschlussetappe der Besiedlung im letzten Viertel des 13. Jh. aus. Anhand der abgeschätzten Beständigkeit der Wohnstätten und der vorausgesetzten Zweigenerationsstruktur des Familienbundes können die Anfänge der Besiedlung der Lokalität in den zweiten Viertel des 13. Jh. geschoben werden.

Die anderen Gegenstände sind chronologisch nicht empfindlich. Zu ihnen gehören Exemplare der alltäglichen Nutzung (Messer, Schleifstein, Abschläge, Spinnwirtel, Knochenglättter, Krampe, Nägel und andere Bestandteile der Baubeschläge), die eine Gürtelschnalle (Taf. XXIII: 3) und Beschlag der Scheide einer Hiebwaffe (Taf. XXIV: 7) ergänzen. Mit der Besiedlung der Fundstelle der Römerzeit hängen ein Spinnwirtel, Eisenschlacke, bronzen Schmelzstücke und Glasscherben zusammen. In die neuzeitliche Periode gehören Knöpfe, Münzen, Hufeisen und Nägel, die in der Siedlungsschicht mit dem Metallsuchgerät gefunden wurden (Taf. XXVII: 2–5, 7–12).

Zu außergewöhnlichen hochmittelalterlichen Funden gehören ohne Zweifel Schmuck in Form eines Schildringes, eine Glasperle und zwei Ohrringe (Taf. II: 4; IX: 3–5). Nach ihrer Ergänzung um die schon erwähnte Münze, Sporn, Hufeisen, Zaumzeug, Beschlag der Scheide einer Hiebwaffe und eine Gürtelschnalle (Taf. XXIII: 3) werden

Indizien gewonnen, die auf einen höheren sozialen Status der Kommunität aus der Siedlung von Beckov hinweisen. In Bezug auf die zwei Wohnobjekte, die wirtschaftliche Halberdhütte und eine kulminierende Menge von anderen Siedlungsobjekten (Tab. 11), lebten ihre Angehörigen in der Siedlungsansammlung C. Dieser Raum hat einen regelmäßigen rechteckigen Umfang mit Maßen 43 x 27 m und einer Fläche von 1160 m². Den bedeutendsten Bestandteil dieser Siedlungseinheit stellt der Kern einer Dreieckform, der in den Ecken die Wohnstätte und einen wirtschaftlichen Bau platziert hat. Zwischen ihnen befindet sich ein freier unbebauter Raum mit einem Ausmaß von 165 m², vorbehalten für gesellschaftliche Aktivitäten der lokalen Kommunität. Auf angeführter Art wird die primäre Entwicklungsetappe der hochmittelalterlichen Ansiedlung präsentiert. Beispieldhaft ist die Ansammlungsbebauung der Hofparzelle ohne abgetrenntem Wohn- und Wirtschaftsteil. Die zur Lagerung oder Bearbeitung von unterschiedlichen Kommoditäten benutzten Objekte bilden Ansammlungen oder Reihen, die je nach Bedarf vom Kern der Ansiedlung entfernt sind.

In den Siedlungsansammlungen A, B und D sind nicht alle Typen der Siedlungsobjekte vorgekommen, ihre Zahl ist auch umso kleiner (Tab. 11). Anhand der fehlenden Wohnstätten bilden diese Formationen keine Kerne von neuen Ansiedlungen, da sie nicht dauerhaft bewohnt waren. Mehr annehmbar klingt die Ansicht, laut der sie mit den Individuen verbunden werden können, die in ihr gewirtschaftet, doch nicht dauerhaft gewohnt hatten. Solch eine Eventualität schließt eine gemeinsame Nutzung der 17 Siedlungsobjekte, zerstreut im Areal außerhalb der Segmente, nicht aus.

Nach der Annahme der vorhergehenden These über Eigentumsverhältnissen auf der Siedlung von Beckov wird es zur Korrektion von einigen globalen Anzeigen kommen. In der ersten Reihe betrifft dies die Menge des eingespeicherten Getreides, das mehr reale Werte für jedes Segment annehmen wird. Aus demselben Grund wird die Kollektion von 40 Vorratsgruben, die in der erfassten Gruppe 62,5 % bilden, nicht überdurchschnittlich vertreten.

Abb. 1. Ausschnitt aus dem Katastralgebiet von Beckov mit der analysierten archäologischen Lokalität.

Abb. 2. Beckov. Gesamtplan der untersuchten Fläche mit hochmittelalterlichen Objekten und den abgegrenzten Siedlungssegmenten A, B, C, D.

Abb. 3. Beckov. Vorkommen der ausgegliederten Gruppen der Siedlungsobjekte. 1 – Bauten; 2 – Getreidegruben; 3 – Vorratsgruben; 4 – Exterieuröfen; 5 – Pfostengruben; 6 – Rillengruben.

Abb. 4. Beckov. Zahl der Bruchstücke von topfartigen Gefäßen. 1 – 1–5 Stücke; 2 – 6–10 Stücke; 3 – 11–15 Stücke; 4 – 16–20 Stücke; 5 – 21–30 Stücke; 6 – 31–50 Stücke; 7 – mehr als 51 Stücke.

Abb. 5. Beckov. Vorkommen der Bruchstücke aus traditionellen Teilen der topfartigen Gefäße. 1 – Mündung; 2 – verzierter Körper; 3 – unverzierter Körper; 4 – Boden.

Abb. 6. Beckov. Vorkommen der topfartigen Gefäße aus drei Größengruppen. Größe: 1 – unterdurchschnitt-

lich; 2 – durchschnittlich; 3 – überdurchschnittlich. Lokalität: a – Beckov; b – Slovenská Nová Ves und Zeleneč.

Abb. 7. Beckov. Haupttypen der Mündung der topfartigen Gefäße. Mündung: A – gebogen mit abgerundetem Rand; B – gebogen mit trichterförmig abgeschnittenem Rand; C1 – schräg aufgesetzt mit horizontal abgeschnittenem Rand; C2 – schräg aufgesetzt mit horizontal abgeschnittenem und ausgekehlttem Rand; D – schräg aufgesetzt mit nach Innen abgeschnittenem ausgekehlttem Rand und herausgezogener Außenkante; E – schräg aufgesetzt mit Andeutung einer gesimsartigen Profilierung.

Abb. 8. Beckov. Vorkommen der Haupttypen der Mündung der topfartigen Gefäße (nach Abb. 7).

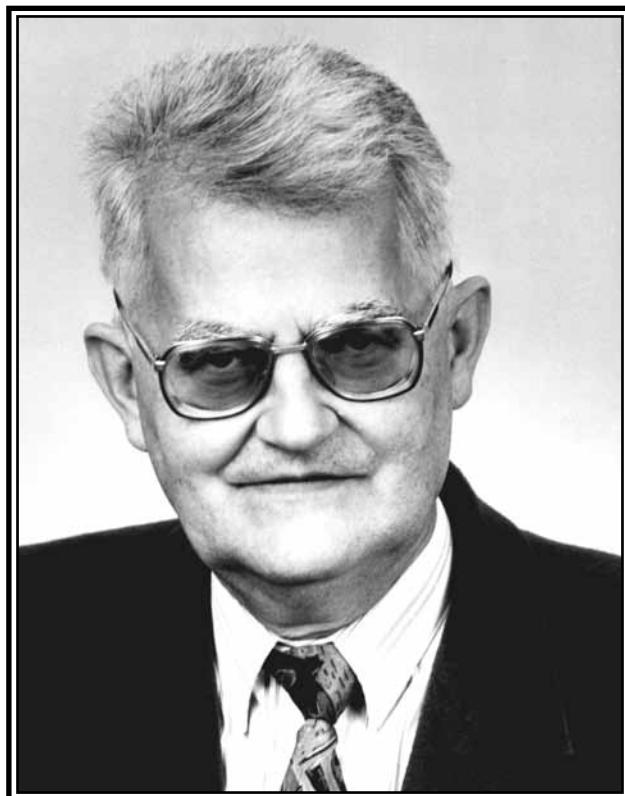
Abb. 9. Beckov. Hauptmotive der Verzierung der topfartigen Gefäße.

Abb. 10. Beckov. Vorkommen der Gruppen mit den Hauptmotiven der geritzten Verzierung der topfarti-

- gen Gefäße. Gruppen: 1 – P; 2 – R; 3 – S; 4 – T; 5 – U; 6 – V. (nach Abb. 9).
- Abb. 11. Beckov. Vorkommen der häufigsten Typen der geritzten Verzierung der topfartigen Gefäße. Typen: 1 – R/2; 2 – S/2; 3 – T/1; 4 – U/3 (nach Abb. 9).
- Abb. 12. Beckov. Auswahl aus der registrierten Kollektion der Bodenmarken der keramischen Gefäße.
- Abb. 13. Beckov. Vorkommen der Bruchstücke aus traditionellen Teilen der Vorratsgefäß. 1 – Mündung; 2 – verzierter Körper; 3 – unverzierter Körper.
- Abb. 14. Beckov. Haupttypen der Mündungen der Vorratsgefäß.
- Abb. 15. Beckov. Vorkommen der angebauten Arten der Agroprodukte gewonnen durch Durchschleusung. 1 – Gerste; 2 – Hirse; 3 – Einkornweizen; 4 – Weizen; 5 – Dinkel; 6 – Linse; 7 – Roggen; 8 – nicht festgestellte Taxone.
- Tab. 1. Beckov. Bauten, Grundangaben. Grundriss: A – kreisförmig; B – rechteckig; C – quadratisch.
- Tab. 2. Beckov. Getreidegruben, Grundangaben. Mündung: A – kreisförmig; B – oval. Profil: 1 – kegelförmig erweitert; 2 – kegelförmig verengt; 3 – zylindrisch.
- Tab. 3. Beckov. Vorratsgruben des 1. Typs, Grundangaben. Mündung: A – kreisförmig; B – oval. Profil: 1 – kegelförmig verengt; 2 – zylindrisch.
- Tab. 4. Beckov. Vorratsgruben des 2. Typs, Grundangaben. Mündung: A – tropfenförmig; B – rechteckig; C – oval. Boden: 1 – vertieft; 2 – gerade; 3 – stufenartig.
- Tab. 5. Beckov. Vorratsgruben des 3. Typs, Grundangaben. Mündung: A – rechteckig mit ausgewölbten Endseiten; B – rechteckig mit gewölbten Ecken.
- Tab. 6. Beckov. Exterieurfeuerstellen, Grundangaben. Feuerstelle: A – kreisförmig; B – oval. Vorofengrube: 1 – tropfenförmig; 2 – rechteckig.
- Tab. 7. Beckov. Pfostengruben, Grundangaben. Mündung: A – kreisförmig. Wände: 1 – vertikal.
- Tab. 8. Beckov. Rillengruben, Grundangaben. Mündung: A – rechteckig mit ausgewölbten Endseiten.
- Tab. 9. Beckov. Zahl der Bruchstücke aus traditionellen Teilen der topfartigen Gefäße (Bruchstücke der Vorratsgefäß – summarische Zahl) in den Siedlungsobjekten. Typen der Objekte: A – Bauten; B – Getreidegruben; C – Vorratsgruben des 1. Typs; D – Vorratsgruben des 2. Typs; E – Vorratsgruben des 3. Typs; F – Exterieuröfen; G – Pfostengruben; H – Rillengruben.
- Tab. 10. Beckov. Zahl der Bruchstücke der Vorratsgefäß in den Siedlungsobjekten. Typen der Objekte: A, B, D–G nach der Tab. 9 (C, H fehlen).
- Tab. 11. Beckov. Vorkommen der ausgegliederten Typen der Objekte im Siedlungsareal. Typen der Objekte nach der Tab. 9.
- Taf. I. Beckov. Objekte 1, 20, 24 und 26, Pläne und Funde.
- Taf. II. Beckov. Objekte 28 und 29, Pläne und Funde. Maßstab: a – 1–3, 6–10; b – 4; c – 5.
- Taf. III. Beckov. Objekt 29, Funde; Objekt 36, Plan und Fund. Maßstab: a – 2, 3, 5; b – 1, 4, 6.
- Taf. IV. Beckov. Objekt 36, Funde; Objekt 34, Plan und Funde. Maßstab: a – 1, 2, 5–7; b – 3, 4.
- Taf. V. Beckov. Objekt 34, Funde; Objekte 38 und 39, Pläne und Funde. Maßstab: a – 2; b – 1, 3–5, 7–9; c – 6.
- Taf. VI. Beckov. Objekte 42, 44 und 45a, Pläne und Funde. Maßstab: a – 3; b – 1, 2, 4–8.
- Taf. VII. Beckov. Objekte 45b, 46 und 47, Pläne und Funde. Maßstab: a – 1, 2, 5 – 8; b – 3, 4.
- Taf. VIII. Beckov. Objekte 49 und 52, Pläne und Funde.
- Taf. IX. Beckov. Objekt 52, Funde; Objekt 70, Plan und Funde. Maßstab: a – 1, 2; b – 8, 9; c – 3–7.
- Taf. X. Beckov. Objekte 73, 78 und 110, Pläne und Funde. Maßstab: a – 1–4, 6–8; b – 5.
- Taf. XI. Beckov. Objekte 85 und 113, Pläne und Funde. Maßstab: a – 1, 2; b – 3.
- Taf. XII. Beckov. Objekt 113, Funde; Objekt 116, Plan und Funde. Maßstab: a – 8; b – 1–5; c – 6, 7.
- Taf. XIII. Beckov. Objekte 130a und 130b, Pläne und Funde. Maßstab: a – 1, 2, 5, 6; b – 3, 4, 7–9.
- Taf. XIV. Beckov. Objekte 139, 159 und 161, Pläne und Funde. Maßstab: a – 1, 3–5, 8, 9; b – 2, 6, 7.
- Taf. XV. Beckov. Objekt 161, Funde; Objekte 160 und 218, Pläne und Funde. Maßstab: a – 4; b – 1, 3, 5; c – 2.
- Taf. XVI. Beckov. Objekte 162, 166 und 176, Pläne und Funde. Maßstab: a – 1–5, 7–9; b – 6.
- Taf. XVII. Beckov. Objekte 187 und 274, Pläne und Funde. Maßstab: a – 8; b – 1–5; c – 6, 7.
- Taf. XVIII. Beckov. Objekte 230, 276 und 281, Pläne und Funde.
- Taf. XIX. Beckov. Objekte 289, 301, 320 und 322, Pläne und Funde. Maßstab: a – 2, 3; b – 1, 4, 5.
- Taf. XX. Beckov. Objekt 331, Plan und Funde. Maßstab: a – 5; b – 1–4, 6–10.
- Taf. XXI. Beckov. Objekt 331, Funde; Objekte 332, 333, 335 und 336, Pläne und Funde. Maßstab: a – 3–8; b – 1, 2.
- Taf. XXII. Beckov. Objekte 337, 338, 339 und 344, Pläne und Funde. Maßstab: a – 1–6; b – 7.
- Taf. XXIII. Beckov. Objekte 346 und 349, Pläne und Funde. Maßstab: a – 7; b – 1, 4–6; c – 2, 3.
- Taf. XXIV. Beckov. Objekt 349, Funde; Objekte 352 und 353, Pläne und Funde. Maßstab: a – 1, 2; b – 3, 5, 6; c – 4, 7.
- Taf. XXV. Beckov. Objekte 398, 448, 456 und 493, Pläne und Funde.
- Taf. XXVI. Beckov. Objekte 513, 520 und XY, Pläne und Funde.
- Taf. XXVII. Beckov. S I, S II, S V, S VIII und S IX, Funde aus der Siedlungsschicht. Maßstab: a – 5, 6, 9, 11; b – 1–4, 7, 8, 10, 12, 13.

IN MEMORIAM

Titus Kolník

Dňa 26. novembra 2017 po ťažkej chorobe vo veku 85 rokov zomrel náš dlhoročný kolega a priateľ, významný slovenský archeológ PhDr. Titus Kolník, DrSc.

Ťažko je v primeranej skratke vystihnúť a po zásluhe oceniť dlhé a plodné pôsobenie doktora Titusa Kolníka na jeho celoživotnom pracovisku, v Archeologickom ústave SAV Nitra, kde začal svoju profesionálnu dráhu ešte počas štúdia archeológie na Univerzite Komenského, a kde spoznal aj svoju životnú partnerku Evu. Mnohé z jeho významných vedeckých zásluh boli zosumarizované pri príležitosti jeho životných jubileí v domáčich i zahraničných časopisoch (napr. Slovenská archeológia 30, 1982, 222–224; Slovenská archeológia 50, 2002, 359, 360; Zwischen Rom und Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag, Nitra 2002; Historický zborník Matice slovenskej 12/1–2, 2004, 237–240).

Patril k bádateľom s veľkými skúsenosťami a znalosťami tak v terénnom, ako aj teoretickom výskume. Úctyhodná životná bilancia Titusa Kol-

níka predstavuje bohaté vedecké dielo v podobe úspešných objavov, výskumov i publikácií. Germánske pohrebiská a sídliská, rímsko-germánske vojenské i mierové interakcie, umenie, písma, počiatky kresťanstva, obchod, import, spoločnosť a mnohé ďalšie témy tvorili základ vedeckých analýz a štúdií.

Narodil sa 1. januára 1932 v obci Hrachovište v kraji pod Javorinou. Azda aj meno Titus už predznamenalo jeho budúce pôsobenie a zameranie sa najmä na dobu rímsku. Po absolvovaní rímsko-katolíckej ľudovej školy a štátneho gymnázia v Novom Meste nad Váhom v rokoch 1950–1955 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského odbor archeológia a národopis. Už počas štúdia začal v Očkove viesť svoj prvý archeologický výskum pohrebiska.

Od 1. decembra 1954 sa stal pracovníkom Archeologického ústavu SAV a natrvalo sa usadil v Nitre. Aj neskôr rád spomíнал na svoje prvé vzory – Antona Točíka (riaditeľa ústavu), Štefana Janšíka a Jána Dekana. V rokoch 1961–1964

a 1966–1970 pôsobil ako vedúci Protohistorického a slovanského oddelenia Archeologického ústavu SAV, v rokoch 1958–1962 ako tajomník Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV.

Vedený svojím zápalom pre kvalitu vedeckej práce významne profiloval život slovenskej archeologickej obce, pričom mu bol vzorom jeho mentor z čias dlhodobého pobytu na štipendiu Alexandra von Humboldta v Mnichove (1964–1965), profesor Joachim Werner, s ktorým sa po prvý raz stretol v roku 1963 v Petrohrade v Ermitáži. Práve Titus Kolník bol v rámci celého Československa prvým štipendistom Humboldtovej nadácie.

Jeho osobný rast začiatkom sedemdesiatych rokov silne poznačila doba normalizácie, kedy jeho principiálne postoje mali za následok radiálne obmedzenie vedecko-výskumných aktivít. Tu sa však prejavil aj jeho pevný charakter, za čo si vyslúžil úctu svojho okolia. Je tragédiou, že excelentného bádateľa mohla vtedajšia politika obráť o najtvorivejšie roky svojho života.

Po páde starého režimu v roku 1989 sa s preneho tak príznačnou vervou pustil do budovania a zefektívňovania svojho pracoviska. Podieľal sa na tvorbe mnohých strategických dokumentov ústavu a ako hlavný redaktor dokázal nezabudnuteľným spôsobom nanovo profilovať nás najvýznamnejší odborný časopis – Slovenskú archeológiu (1990–1998). V tomto období bol členom Česko-slovenskej komisie pre obhajoby doktorských prác, členom Grantovej agentúry VEGA pre vedy historické, členom Vedeckého kolégia SAV pre historické vedy, členom Vedeckého kolégia SAV pre kultúrno-historické vedy a členom Rady vedcov SAV.

Dôležitým medzinárodným uznaním jeho vedeckých kvalít bolo členstvo vo významných zahraničných vedeckých inštitúciách a spoločnostiach. Bol napríklad členom Conseil Permanent UISPP (od 1995), predsedom Národného archeologickej komitétu (od 1995), predsedom Komisie pre obhajoby kandidátskych dizertácií v odbore archeológia (1990–1998), korešpondujúcim členom Nemeckého archeologickej ústavu v Berlíne (od 1992) a korešpondujúcim členom Rakúskeho archeologickej ústavu vo Viedni (od 1991).

V osobných rozhovoroch viackrát, trochu so zármutkom, prejavil ľútosť nad tým, že sa nikdy nedostal k aktívnomu učeniu na vysokej škole. A je to skutočne škoda. Učil však popri svojej každennej práci a k jeho žiakom a nasledovníkom sa dodnes hlásia mnohí jeho úspešní odchovanci vo výskume doby rímskej na Slovensku i v zahraničí. Svojich žiakov aktívne zapájal do medzinárodného výskumného priestoru, čo v tých časoch zdaleka nebolo bežným zvykom.

Titus Kolník na Archeologickom ústave SAV viedol úspešne terénné výskumy germánskych pohrebísk, sídlisk a rímskych architektúr, ktoré priniesli zásadné nové poznatky najmenej v stredoeurópskom rozmere. Germánske pohrebiská (Abrahám, Bešeňov, Kostolná pri Dunaji, Očkov, Sládkovičovo), osady (Branč, Lipová-Ondrochov, Pobedim, Štúrovo), či usadlosti v Cíferi-Páci, Veľkom Kýri a v Bratislave-Dúbravke aj vďaka Kolníkovej príslovečne precíznej práci v teréne zostávajú trvalým zdrojom poznatkov o dobe rímskej na Slovensku. Citačné ohlasy od domáčich a zahraničných odborníkov potvrdzujú, že viaceré jeho články a knižné publikácie majú nadčasovú hodnotu. Spomedzi veľkého množstva publikácií je potrebné zvýrazniť diela Skvosty antiky na Slovensku (1979), Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei (1980), Staroveká plastika (1981), Rímske a germánske umenie na Slovensku (1984), Pramene k dejinám Slovenska I. (kolektív, 1997). Nesmierne dôležité sú aj štúdie K typológií a chronológií niektorých spôn z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku (Slovenská archeológia 13, 1965, 183–236) 5. Neskorantická pyxida z Čiernych Kľačian. Ikonografia, datovanie a vzťahy k Veľkej Morave (Slovenská archeológia 31, 1983 17–70), Kontakty ranného kresťanstva s územiami strednej Európy vo svetle archeologickej a historických prameňov (Studia archaeologica Slovaca mediaevalia, 2000–2001, 51–92). Dôležitou súčasťou jeho práce bola i organizácia konferencií, napríklad Limes Romanus Konferenz Nitra (1957), medzinárodné sympózium Ausklang der Latène Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung in mittleren Donaugebiet (1972), Medzinárodné sympózium Laugaricio (1979), exkurzia v rámci Limes-kongresu na Slovensku v roku 1986 a ďalšie.

Dr. Kolník sa s nadšením venoval propagácií slovenskej archeológie doma i v zahraničí. Tu využil svoje obsiahle vedomosti i nemalé literárne nadanie. Rozsiahly súbor kníh a článkov, venovaných Germánom, Rimanom, ale i našim slovanským predkom sú svedectvom práce tohto poctivého bádateľa, človeka i zanieteného slovenského vlastenca, ktorý môže byť aj v tomto smere vzorom mladším generáciám výskumníkov. Za jeho všeestrannú činnosť mu boli udelené mnohé významné ocenenia a vyznamenania, okrem iného Zlatá čestná plaketa SAV Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách a Cena Daniela Rapanta za výrazný prínos pri rozvoji historickej vied. Stal sa prvým nositeľom Zlatej plakety Archeologickej ústavu SAV a čestným členom nášho ústavu, ocenenia, ktoré je určené iba pre tých výnimočných.

Titus Kolník je príkladom naplnenia životnej púte so vztýčenou hlavou, s vysokým vedeckým a morálnym kreditom. Bol charakterou a vysoko profesionálnou osobnosťou s veľkým vplyvom na dianie na pracovisku, na domácej aj na širokej medzinárodnej vedeckej scéne.

Je a zostane legendou slovenskej a európskej archeologickej vedy a vzorom pre svojich následovníkov. Zanechal po sebe ten najcennejší

pomník – hodnotné bádateľské dielo v publikáciách a v spomienkach jeho kolegov, priateľov a žiakov.

Sit ei terra levis, requiescat in pace.

Česť Tvojej pamiatke!

Karol Pieta a Matej Ruttkay

DODATKY K BIBLIOGRAFII TITUSA KOLNÍKA*

1995

Genéza ikonografie a symboliky štátneho znaku Slovenskej republiky. In: *Slovakia plus*. Zborník príspevkov zo 4. zasadnutia Stálej konferencie slovenskej inteligencie konaného v dňoch 27.–29. 11. 1995 v Častej-Papierničke. Bratislava 1995, 80–91.

1998

Niekto sa Nitranom narodí a niekto sa ním stáva. In: *Nitra, naša Nitra. Literáti, divadelníci a výtvarníci jubilujúcemu mestu*. Nitra 1998, 72–74.

Solúnski bratia pod hradbami. In: *Almanach Nitra 2000*. Nitra 2000, 262–267.

2001

Dych Ríma. Slovensko na hraniciach impéria. In: *Národný kalendár 2001*. Martin 2001, 28–32.

2002

„100 Jahre Römisch-Germanischen Kommission“ (Kolokvium a oslavu poprednej európskej archeologickej inštitúcie). *Slovenská archeológia* 50, 2002, 374, 375.

15. Internationales Symposium Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum. „Wasserwege. Lebensadern – Trennungslinien.“ *Slovenská archeológia* 50, 2002, 375–377.

2003

Zlato v archeologických náleزوch v praveku a včasnej dobe dejinnej zo Slovenska. In: *Ludia, peniaze, banky*. Zborník z konferencie Národnej banky Slovenska 6.–8. novembra 2002. Bratislava 2003, 9–32.

Archeológ a historik Emanuel Šimek (1883–1963). K stému výročiu narodenia. *Historický zborník* 13, 2003, 309–311. Archeológ a muzeológ Béla Szőke (1913–1961). K 90. výročiu narodenia. *Historický zborník* 13, 2003, 304–306.

2004

Das mitteldanubische Barbaricum – eine Brücke zwischen Zentren und Peripherie am Beispiel der medizinischen Messerfunde. In: H. Friesinger/A. Stuppner (Hrsg.): *Zentrum und Peripherie – gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte*. Materialien des 13. Internationalen Symposiums „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum“, Zwettl, 4.–8. Dezember 2000. Wien 2004, 195–210.

Neue Angaben zur Ausdehnung und Funktion der römisch-germanischen Anlage Cífer-Pác. *Študijné zvesti AÚ SAV* 36, 2004, 203–210 (spoluautor J. Rajtár).

Mince a spony – depot z neskororlaténskeho hradiska Rochovica pri Žiline (numizmaticko-archeologicke súvislosti). *Slovenská archeológia* 52, 2004, 1–34 (spoluautorka E. Kolníková).

Praveké a včasnohistorické zlato v archeologických náleزوch zo Slovenska. Katalóg zlatých predmetov a mincí – pravekých a včasnohistorických náleزوch zo Slovenska. *Historický zborník* 14, 2004, 87–135.

Archeológ Jozef Vladár 70-ročný *Historický zborník* 14, 2004, 271–277.

Die Vandalen. Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker. Katalóg výstavy. Trigena. Nordstemmen 2003 (rec.). *Slovenská archeológia* 52, 2004, 198–200.

* Dodatky k bibliografii zverejnenej v zborníku *Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag*, Nitra 2002, 17–25.

2005

Branč, objekt 60. *Zborník Slovenského národného múzea* 99. *Archeológia* 17, 2005, 313–323 (spoluautor V. Varsik a J. Vladár).

2006

Rímskoprovinciálna keramika z germánskej osady v Štúrove. In: *Archeologie barbarů 2006*. Sborník příspěvků z II. protohistorické konference. České Budějovice 21.–24. 11. 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 3. České Budějovice 2006, 134–159 (spoluautor J. Beljak).

Das mittlere Donaugebiet – ein Kreuzungsbereich der Kulturen und Handelstrassen von der ausgehenden Hallstatt – bis zur Völkerwanderungszeit. In: M. Gálik/T. Štefanovičová (ed.): *Trade, Journeys, Inter- and Intracultural Communication in East and West (up to 1250)*. Papers presented at the International Workshop (Humboldt Kolleg) Dolná Krupá, Slovak Republic, June 2.–6. 2004. Bratislava 2006, 112–142.

Hrnčiarske pece z mladšej doby rímskej v Cíferi-Páci. *Zborník Slovenského národného múzea* 100. *Archeológia* 16. Bratislava 2006, 409–432 (spoluautor V. Varsik).

Germánske hroby z Čaky a Gbeliecu. Príspevok k osídleniu juhozápadného Slovenska v dobe rímskej. *Slovenská archeológia* 54, 2006, 57–91 (spoluautor J. Beljak).

Za Bertou Nieburowou (1919–2006). *Slovenská archeológia* 54, 2006, 170–172.

Zahynula Tamara Nešporová (1942–2006). *Slovenská archeológia* 54, 2006, 389, 390.

2007

Branč. *Germánska osada z 2. až 4. storočia. Eine germanische Siedlung vom 2. bis zum 4. Jahrhundert*. Nitra 2007 (spoluautor V. Varsik a J. Vladár).

Péter Prohászka: Das vandalische Königsgrab von Osztrópataka (Ostrovany, SK) (rec.). *Slovenská archeológia* 55, 2007, 190–197.

Stredné Podunajsko – priestor križovatiek kultúr a obchodných ciest od konca starnej železnej doby po sťahovanie národov. *Historický zborník* 17, 2007, 13–31.

Životné jubileum archeologičky Zlaty Čilinskej. *Historický zborník* 17, 2007, 229–234.

2008

Germanic Settlement from the Late Roman and Early Migration Periods in Štúrovo. In: B. Niezabitowska-Wiśniewska/M. Juściński/P. Łuczkiewicz/S. Sadowski (ed.): *The Turbulent Epoch. New Materials from the Late Roman Period and Migration Period I*. Lublin 2008, 63–83 (spoluautor J. Beljak).

Germánska osada v Bohdanovciach nad Trnavou. *AVANS* 2006, 2008, 93, 94 (spoluautor V. Mitáš a J. Rajtár).

Kamenný kríž z Bratislavu-Rusoviec – významný doklad ranobyzantského kresťanského umenia. *Konštantínove listy* 1, 2008, 2–25.

Nález európskeho významu. V Ostrovanoch našli najbohatší germánsky hrob z rímskych čias. In: *Národný kalendár 2008*. Nitra 2008, 44–46.

2009

Ďalšie nálezy z Bohdanovciach nad Trnavou. *AVANS* 2007, 2009, 110–112 (spoluautor V. Mitáš).

Objekty zo začiatocnej fázy doby sťahovania národov v Cíferi-Páci. *Zborník Slovenského národného múzea* 103. *Archeológia* 19. Bratislava 2009, 257–270 (spoluautor V. Varsik).

Sloveni – starí Slováci – Slováci. In: R. Marsina/P. Mulík (zost.): *Etnogenéza Slovákov. Kto sme a aké je naše meno*. Martin 2009, 22–30.

Súsošie solúnskych bratov na Nitrianskom hrade. In: *Národný kalendár 2009*. Nitra 2009, 199–201.

Bolo v 3. storočí v okolí Piešťan kráľovstvo Kvádov? *Historická revue* 20, 2009, 54–57.

2010

Tkáčske dielne z neskorej doby rímskej v Cíferi-Páci. In: J. Beljak/G. Březinová/V. Varsik (ed.): *Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliskové a ekonomicke štruktúry od neskorej doby laténskej po včasné stredovek*. Nitra 2010, 467–485 (spoluautorka T. Štolcová).

Straže-Krakovany a Ostrovany/Osztrópataka. Poznámky k novým súvislostiam a nálezom z hrobov germánskej elity. In: J. Beljak/G. Březinová/V. Varsik (ed.): *Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliskové a ekonomicke štruktúry od neskorej doby laténskej po včasné stredovek*. Nitra 2010, 615–638.

Antická slonovinová pyxida – unikátny svedok byzantskej misie na Veľkej Morave. In: S. Bajaník (zost.): *Čierne Klačany a európsky unikát. Dávnovek. 1209–2010. Čierne Klačany* 2010, 19–28.

Unikátny krížik z Dojča – ďalší doklad veľkomoravského kresťanstva na Záhorí. *Historická revue* 21/2, 2010, 78, 79 (spoluautor R. Bača).

Rimania na Slovensku. Pokus o zjednotenie Európy pred 2000 rokmi. *Historická revue* 21/7–8, 2010, 96–100.

Územie Slovenska pred príchodom Slovanov. In: P. Dvořák (ed.): *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov I.* Druhé upravené wydanie. Bratislava 2011 (spoluautori E. Kolníková, D. Škoviera a P. Valachovič).
Ludmila Cvenčrošová a dávne Slovensko (medaily, reliéfy, sochy). Bratislava 2010 (spoluautori E. Kolníková a J. Vladár).

2011

Die spätromische Töpferei von Cífer-Pác, Westslowakei. In: J. Bemmann/M. Hegewisch/M. Meyer/M. Schmauder (Hrsg.): *Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums.* Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie 13. Bonn 2011, 333–353 (spoluautor V. Varsik).

Das Steinkreuz aus Bratislava-Rusovce – ein bedeutendes Denkmal frühbyzantinischer Kunst in der Slowakei. In: M. Gálik/M. Slobodník (ed.): *Eastern Christianity, Judaism and Islam between the Death of Muhammad and Tamerlane (632–1405).* Proceedings of the Humboldt-Kolleg, June 25.–28. 2008, Dolná Krupá, Slovakia. Bratislava 2011, 49–72.

Pravouhlé jamové žiaroviská s prepálenými stenami z neskorej doby rímskej v Pobedime. *Zborník slovenského národného múzea* 105. *Archeológia* 21, 2011, 183–186 (spoluautor P. Roth).

Včasnostredoveké sídlisko Cífer-Pác. *Študijné zvesti AÚ SAV* 50, 2011, 47–100 (spoluautor M. Odler).

Olovený krížik z Dojča (okr. Senica) a jeho geograficko-historický kontext. *Slovácko* 52, 2011, 111–120 (spoluautor R. Bača).

Dvojítý kríž – znak víťazstva a Vzkriesenia. Korene, symbolika a premeny. *Almanach Nitra* 2011. Nitra 2011, 45–56.

2012

Na hranici Rímskeho impéria. Doba rímska na území dnešnej Bratislavы (1.–4. storočie). In: J. Šedivý/T. Štefanovičová (zost.): *Dejiny Bratislavы I. – Brezaluspurc – na križovatke kultúr.* Bratislava 2012, 217–254 (spoluautori V. Varsik a H. Wolfram).

Pravouhlé jamové žiaroviská z doby rímskej. K výskytu a funkciu v kontexte výskumu v Pobedime. In: G. Březinová/V. Varsik (ed.): *Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu.* Nitra 2012, 303–330 (spoluautor P. Roth).

Archeologické nálezy k osídleniu Bohdanoviec nad Trnavou a niekoľko poznámok k činnosti detektoristov. *Študijné zvesti AÚ SAV* 51, 2012, 35–74 (spoluautor V. Mitáš).

Počiatky kresťanstva v strednom Podunajske vo svetle historických a archeologických prameňov. In: B. Panis/M. Ruttkay/V. Turčan (zost.): *Bratia, ktorí menili svet. Príspevky z konferencie.* Bratislava – Nitra 2012, 9–46.

Rozhovor pri príležitosti 40. výročia samostatného fungovania Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV. *Informátor SAS* 23/1–2, 2012, 8–10.

2013

Cífer-Pác – Neue Erkenntnisse zur spätantiken quadischen Elitenresidenz. In: M. Hardt/O. Heinrich-Tamáska (Hrsg.): *Macht des Goldes, Gold der Macht. Herrschafts- und Jenseitsrepräsentation zwischen Antike und Frühmittelalter im mittleren Donauraum.* Wienstadt 2013, 71–90 (spoluautor V. Varsik).

Historiografia v zahraničí používa termín „Slováci“ už pre 9. storočie. *Literárny týždenník* 26, 33–34/2013, 17.

Misia solúnskych bratov a pyxida z Čiernych Klačian. *Informátor SAS* 24/1–2, 2013, 6–10.

Nedožité osemdesiatiny Ladislava Bánesza. *Informátor SAS* 24/1–2, 2013, 46, 47.

Kronika. Spomienky väzna na nezvestné nálezy z kniežacieho hrobu II v Strážach. *Informátor SAS* 24/1–2, 2013, 51–58.

2014

Cífer-Pác. Nové poznatky o neskoroantickom sídle kvádskej elity. In: B. Komoróczy (ed.): *Archeologie barbarů 2011. Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů.* Brno 2014, 277–292 (spoluautor V. Varsik).

Stráže und Ostrovany/Osztrópataka – einige Anmerkungen und Anregungen zu den spätkaiserzeitlichen Gräbern der germanischen Elite in der Slowakei. *Archaeologia Austriaca* 96, 2014, 101–114.

Historiografia v zahraničí používa termín „Slováci“ už pre 9. storočie. In: *Almanach Nitra* 2014. Nitra 2014, 57–61.

Ad: Príspevok „Bezvládie odboru“. *Informátor SAS* 25/2, 2014, 8–11.

2015

Keramika z hlavnej budovy v Cíferi-Páci. *Zborník Slovenského národného múzea* 119. *Archeológia* 25, 2015, 401–412 (spoluautor V. Varsik).

Pravnuk H. Schliemann brigádoval v Cíferi-Páci. *Informátor SAS* 26/1–2, 2015, 44, 45.

2016

Skyphoi and Kantharoi – norditalische glasierte Reliefkeramik in Gräber des regnum Vannianum? In: H.-U. Voß/N. Müller-Scheeßel (Hrsg.): *Archäologie zwischen Römern und Barbaren. Zur Datierung und Verbreitung römischer Metall-*

arbeiten des 2. und 3. Jahrhunderts n. Chr. Im Reich und im Barbaricum – ausgewählte Beispiele (Gefäße, Fibeln, Bestandteile militärischer Ausrüstung, Kleingerät, Münzen). Internationales Kolloquium Frankfurt am Main, 19.–22. März 2009. Bonn 2016, 887–909.

Römisch versus germanisch. Zum Bauwesen des quadischen Herrensitzes in Cífer-Páč (SW-Slowakei). In: M. Novotná/W. Jobst/ K. Kuzmová/V. Varsik (ed.): *Anodos. Studies of the Ancient World* 12/2012. Trnava 2016, 257–268.

Prstene a náramky z Cíferu-Pácu. In: I. Bazovský (zost.): *Zborník na pamiatku Magdy Pichlerovej. Zborník Slovenského národného múzea. Supplementum 11.* Bratislava 2016, 181–190 (spoluautor V. Varsik).

Fero Fenič začína úspešnú kariéru aj v Páci. *Informátor SAS* 27/2, 2016, 7–8.

Urnengrab Nr. 2 aus Kostolná pri Dunaji mit einem römischen Schwert mit Bundmetallinkrustation. In: *Na hranicích impéria. Extra fines imperii. Jaroslavovi Tejralovi k 80. narozeninám.* Brno 2017, 209–226. (spoluautor J. Rajtár).

Podľa podkladov Evy Kolníkovej zostavila Zuzana Staneková.

SPRÁVA

3. medzinárodné sympózium keramiky a skla Ostrakon

V dňoch 27.–29. septembra 2017 sa vo Vratislavi (Wrocław) konalo 3. medzinárodné sympózium keramiky a skla Ostrakon. Hlavnými organizátormi boli Ústav archeológie a etnológie PAV, Oddelenie skúmania kultúry neskorej antiky a včasného stredoveku PAV a Katedra konzervácie a reštaurovania keramiky a skla Fakulty keramiky a skla Akadémie umenia vo Vratislavi.

Sympózium otvoril prof. K. Pawlak, dekan Fakulty keramiky a skla Akadémie umenia. Nasledovala inauguračná prednáška A. Gruszczyńskiej-Ziółkowskej „Miera zвуку. Keramické hudobné nástroje kultúry Nazca (Peru)“.

Sympózia sa s referátmi zúčastnilo približne 60 účastníkov z Poľska, Čiech a Moravy, z Rakúska, Ukrajiny, Ruska a zo Slovenska. Referáty boli rozdelené do štyroch sekcií. Čo sa týka územného i časového rozsahu, témy príspevkov boli značne rozmanité, preto v niektorých prípadoch nebolo vôbec jednoduché začleniť ich. Prvá sekcia bola venovaná výskumu, reflexiam a objavom v štúdiu keramiky a skla. Druhá bola zameraná na otázky a výsledky súvisiace s konzerváciou, reštaurovaním a rekonštrukciou. Tretia obsahovala referáty zamerané na historické a kultúrne štúdie, kym posledná sekcia bola venovaná starým technológiám, modernej technológií a novým možnostiam. Pri prezentácii technických výsledkov boli zúročené skúsenosti a zručnosti z laboratórií a sklárskych i hrnciarskych dielní fungujúcich v domovskej inštitúcii vo Vratislavi. Významným prínosom boli i diskusie nasledujúce vždy po určitých tematicky príbuzných referátoch.

V prvý deň poobede začala rokovanie prvej sekcie. Viaceré referáty boli venované problematike skla z rôznych aspektov. Napríklad sklárska dielňa z neskorej doby rímskej v Komarove (O. Rumjancevá, Moskva); sklo z neskorej antiky z Efezu (L. Schintlmeisterová, Viedeň); sklo z doby rímskej z Murcie v Španielsku (A. Cholujová, Varšava). E. Stoljarová (Moskva) sa venovala zriedkavým skleným príveskom z predmongolského obdobia v Kyjevskej Rusi, zatiaľ čo J. Utzigová (Krakov) sa zamerala na špeciálne vitrážne stredoveké sklo v Poľsku. Referát D. Polińského (Toruň) bol venovaný neskorostredovekej a novovekej keramike, a to hlavne z metodického a metodologickeho hľadiska, možnosti a ohanničenia jej vypovedacích schopností

a publikovania. T. I. Levčenková, V. O. Krijanovskij a O. K. Ivanov (Kyjev) sa zamerali na fajansu, ktorá bola nájdená pri výskume paláca kniežaťa Vladimíra v Kyjeve. Na záver sekcie M. Wolyńska prezentovala špeciálne keramické nálezy z Gdańska datované do 14.–20. stor.

V druhej sekcií na nasledujúci deň vystúpili s referátmi hlavne kolegovia z Vratislavi, využívajúc možnosti a výsledky tamojších dielní a laboratórií. U. Wawraszeková sa venovala aplikácií termoanalýz. Na špeciálnu keramiku označenú ako *bisque* a jej prírodrovedné analýzy sa zameraла M. Rudyová (Toruň). M. Sienkiewiczová prezentovala možnosti a výsledky skúmania vitráže za účelom jej reštaurovania. Na využitie mikroskopov pri analýze techniky konzervácie a ochrany skla pochádzajúceho z archeologických nálezov všeobecne sa sústredili K. Wantuch-Jarkiewiczová a N. Moszaková, kym M. Ziolkowská a K. Wantuch-Jarkiewiczová prezentovali možnosti konzervácie a reštaurovania dvoch čiaš z Nisy datovaných do 14.–15. stor.

Do tretej a štvrtnej sekcie bolo zaradených najviac referátov. Určitým problémom bola skutočnosť, že obe sekcie pracovali súčasne v dvoch rôznych miestnostiach. Predmetom prvého referátu v tretej sekcií (M. Krueger, Poznaň) bola keramika z doby železnej pochádzajúca z juhozápadu Pyrenejského polostrova. I. Modrzewska-Pianetti (Varšava) analyzovala rímske amfory použité v rámci importu pre špeciálne produkty z rýb, a to hlavne na základe nálezov z Benátok a Friuli v severovýchodnom Taliansku (vtedajšia predalpská Galia).

Špeciálny umelecký džbán zrejme holandského pôvodu odkrytý v Gdaňsku, ktorý bol v 16. stor. medzinárodným obchodným centrom, priblížil W. Orliński (Varšava). K. Tatoňová charakterizovala hlinené hrkálky z Kališa a okolia, kym S. Kucharska (Kališ) sa zamerała na nové spôsoby, ako priblížiť muzeálne exponáty mladým ľuďom.

I. Kuzinová (Moskva) sa venovala výskytu sklených nádob (mimoriadne luxusný tovar) vo vrstvách ruských miest, hlavne novým nálezom z Pereslavla Zaleského, jedného z mestských centier Vladimirsко-suzdaľského kniežatstva. Kým A. Pankiewiczová a S. Siemanowská (Vratislav) zhŕnuli najnovšie poznatky o ranostredovekých sklených prsteňoch zo Sliezska, tak K. Břečková (Brno) skúmala sortiment sklených výrobkov na území

českého Sliezska v 13. stor. a na produkty zo sklárskych dielní na východnej Morave v 19.–20. stor. sa zamerala K. Valoušková (Vsetín). K. Chrzan (Vratislav) vo svojom referáte prezentoval keramické nálezy z hradiska Milicz v povodí rieky Barycz datované do 10.–11. stor. a možný odraz spoločenských zmien na keramike. Predmetom príspevku A. Lisovej (Varšava) bola stredoveká keramika zo zámku v Ciechanówe, kým S. Wajdová (Varšava) sa sústredila na včasnostredoveké koráliky s kovovou fóliou z Mazovska. Nechýbal ani archeologicko–etnografický pohľad z mimoeuropskych lokalít, a to najmä z Burkina Faso (B. Franczyk, Varšava).

V rámci štvrtej sekcie ako prvý vystúpil M. Borowski (Krakov) s výsledkami prírodovedných analýz grafitovej keramiky. H. Dobrzańska (Krakov) sa zaoberala výsledkami analýz sivej keramiky z doby rímskej, s dôrazom na jej techniku a technológiu výroby. S. Rodaková (Vratislav) priblížila prítomným stredoveké nádoby obsahujúce depoty a ich možnosti datovania. B. Miazgová (Vratislav) charakterizovala keramické nádoby obsahujúce výlučne poľské groše.

I. Vlkolinská (Nitra) a J. Spišiak (Banská Bystrica) priblížili keramiku z 9.–10. stor. z Nitry-Lupky, z hrobov aj hrnčiarskych pecí. Výsledky prírodovedných analýz ukazujú na rovnaký pôvod keramiky. S. Valjulinová (Kazaň) prezentovala nálezy zo strediska Biljar na Volge v predmongolskom období, hlavne špeciálne sklené výrobky, ktoré aj podľa výsledkov prírodovedných analýz pochádzajú z Iránu a z Kaukazu.

K. Tomková, Z. Zlámalová-Cílová, Š. Jonášová a T. Vaculovič (Praha) zhŕnuli najnovšie zistenia o olovených korálikoch z 10.–12. stor. v Čechách, vrátane aplikácie prírodovedných analýz. Následne P. Rzeźnik a H. Stoksik (Vratislav) prezentovali nové zistenia o technológií sklených výrobkov z Dolného Sliezska. Na potrebu a možnosti vyhotovovania kópií sklených predmetov pre výstavné účely názorne poukázali D. Krysiaková a M. Zaborski (Vratislav).

S. Španihel (Vsetín), J. Petřík, K. Slavíček (Brno) sa sústredili na neskorostredovekú keramiku zo

severozápadného Slovenska, najmä z regiónu Žiliny a okolitých hradov, vrátane využitia výsledkov prírodovedných analýz. M. Pytlaková, P. P. Szymański a J. M. Szalański (Gorzów) prezentovali vyhotovovanie nádob na hrnčiarskom krahu v neskorom stredoveku. Na záver sekcie sa S. Siemanowská, K. Sadowski, P. Rzeźnik a H. Stoksik (Vratislav) venovali analýzam stredovekej olovenej glazúry z 12.–14. storočia, vychádzajúc zo vzoriek keramiky pôvodom z lokality Racibórz.

Počnúc prvým dňom sympózia boli k dispozícii postery. Väčšinu z nich predstavili bádatelia z Kyjeva. Tureckej keramike z Ukrajiny sa venovali S. Biljajeva a O. Fialková. Veľmi dobré výsledky priniesla spolupráca archeológov so špecialistami z odboru aplikovanej fyziky, jednak pri skúmaní výroby lesného skla na Ukrajine (hlavne v kyjevskom Polesí) v 17.–19. stor. (E. Pochynoková a kol.), jednak pri analýzach tureckej glazovanej keramiky zo 17. stor. z výskumov v Kyjeve (L. Chmilová a kol.). I. Teslenková v rámci historiografického prehľadu priblížila výsledky a možné interpretácie prírodovedných analýz glazovanej stredovekej keramiky z Krymu. Dve metódy výroby skla v rímskej dobe v Poľsku charakterizovala M. Kryžanowská (Poznaň).

Ako vyplynulo z programu sympózia, na príprave mnohých referátov spolupracovali archeológovia s rôznymi špecialistami prírodných a technických vied, na základe čoho boli dosiahnuté dôležité nové výsledky a zistenia. Na konci druhého dňa prednášok bolo sympózium slávnostne ukončené. Referáty budú publikované v samostatnom zborníku.

Na záver sympózia bola zorganizovaná exkurzia do dvoch sklární, kde sa účastníci mohli oboznámiť s niektorými výrobnými postupmi predovšetkým krištáľového skla. Prvá skláreň sa nachádza v Piechowiciach na poľskom území, druhá v Harrachove v Čechách, kde bolo možné sa i osviežiť v tamojšom malom pivovare.

Príspevok vznikol s podporou grantového projektu 2/0037/17 agentúry VEGA „Úloha materiálnej kultúry pri formovaní ekonomických, sociálnych a interetnických väzieb v stredovekých komunitách“.

Ivana Vlkolinská

RECEZIA

Jiří Macháček – Petr Dresler – Renáta Přichystalová – Vladimír Sládek: Břeclav-Pohansko VII. Kostelní pohrebiště na Severovýchodním předhradí. Spisy Masarykovy univerzity 455. Brno 2016. 506 strán. ISBN 978-80-210-8455-1, ISSN 1211-3034.

Autorský kolektív archeológov J. Macháčka, P. Dreslera, R. Přichystalovej a antropológa V. Sládka sa podujal spracovať niekoľkosezónny výskum Masarykovej Univerzity v Brne, na lokalite Břeclav-Pohansko, Severovýchodní předhradí. Pohansko patrí k lokalitám s dlhorčnou výskumnou tradíciou. Odkryvanie začalo už František Kalousek v roku 1959, pričom sa mu podarilo preskúmať pozostatky kostola a prilahlého pohrebiska z obdobia Veľkej Moravy. Počas ďalších rokov bádania pribudali nálezy sídliskových objektov a hrobov, ktoré boli priebežne spracovávané a publikované. Ďalší kostol, rotundu, sa však podarilo objaviť až v roku 2006, v polohe Severovýchodní předhradí. Pohansko sa delí na tri základné areály a predmetná poloha je z nich najmenšia, zaberá plochu len 2,5 ha. Jeho priestor začali odkrývať v 60. rokoch minulého storočia, z dôvodu výstavby základne Masarykovej univerzity. Výskumy mali hlavné záchranný charakter (s. 11–14).

Recenzovaná publikácia spracováva poznatky o cintoríne odkrytom na Severovýchodním předhradí lokality Břeclav-Pohansko. Ten sa nachádzal pri už spomínanej rotunde, objavenej v roku 2006. Výsledky výskumu boli publikované v roku 2014 (*Macháček a i. 2014*). Vydaniu recenzovanej monografie predchádzala publikácia určená nielen pre odbornú, ale aj laickú verejnosť nazvaná Pád Veľkej Moravy aneb Kdo byl pochoven v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi? (*Macháček/Wihoda 2016*). V nej sa siedmi poprední bádatelia (D. Kalhous, P. Kouřil, J. Macháček, V. Sládek, I. Štefan, M. Wihoda a R. Zehetmayer) zaoberajú analýzou hrobu 153, v ktorom bol pochovaný muž, považovaný za možného vlastníka kostola a zasadzujú ho do širšieho dobového a priestorového kontextu.

Knihu má členenie typické pre analýzu pohrebísk. Na úvod autori predstavujú polohu v kontexte dlhorčného systematického výskumu Pohanska. Nasledujú kapitoly o metodike výskumu a spracovania nálezov, rozsahu pohrebiska, charakteristike pohrebného rítu a kostrových ostatkov, analýze hrobových nálezov, datovaní, priestorovej analýze pohrebiska, sociálnej štruktúre komunity a vzťahu obytných a pohrebných komponentov. Výnimku zo zvyčajného členenia publikovaných pohrebísk predstavujú posledné kapitoly, kde po závere nasleduje katalóg hrobov a nálezov a popisy k tabuľkám. Až za nimi sa nachádza zoznam literatúry a zhrnutie v anglickom jazyku. Musíme subjektívne konštatovať, že toto členenie pôsobí prehľadnejšie a hlavne umiestnenie cudzojazyčného záveru na koniec publikácie praktickejšie. Bádateľ, ktorý siiahne po knihe, nemusí hľadať v publikácii resumé, ale jednoducho si na konci knihy nájde základnú informáciu o tom, čím sa publikácia zaoberá. Autori tiež predstavujú ciele, ktoré sa snažili v publikovanej práci splniť. Primárnu úlohou bolo zverejnenie kompletnej archeologickej terénnej dokumentácie (s. 9). Okrem toho však práca obsahuje aj analytickú a syntetickú časť. V nich sa autori pokúsili zodpovedať

niekoľko otázok, ktoré vychádzali tak z doterajších znalostí o lokalite, ako aj o Veľkej Morave (s. 11).

V počiatočných kapitolách autori približujú výskum lokality a zasadzujú ho do širšieho kontextu archeologickeho bádania na Pohansku, ktoré je realizované už niekoľko desaťročí. Skúmané pohrebisko pritom patrí k najnovším objavom, keďže jeho výskum sa uskutočnil v rokoch 2008–2012. Je mimoriadne pozitívne, že publikácia vychádza už štyri roky po ukončení výskumu a ponúka tak aj ďalším bádatelom prístup k najnovším poznatkom. Z tohto trendu by si mohli zobrať príklad aj iní archeológovia, keďže aj v súčasnosti sa bohužiaľ stále stáva, že publikácia je odovzdaná do tlače až dlhé roky po ukončení výskumu, respektíve vôbec nevyjde.

Nasledujúce tri kapitoly už poskytujú informácie o pohrebisku samotnom a jedincoch na ňom pochovaných. Celkovo sa našlo 152 hrobov so 154 jedincami (s. 28). Na niekoľkých miestach bol identifikovaný žliabok, ktorý umožnil určiť pravdepodobný priebeh ohradenia pohrebiska, pričom hroby sa nachádzajú vnútri aj mimo ohradenia a väčšinou ho rešpektujú (s. 21). Zaujímavá je podobná veľkosť ohradenia pri oboch kostoloch nájdených na Pohansku. Dôkladne boli zachytené aj údaje o hrobových jamách, o ich tvaru, kubatúre aj úpravách, pričom všetky parametre sa nevymykajú zo štandardov súvreckého pochovávania. To isté platí aj pri zaznamenanej polohe jedincov. Pozoruhodné sú pravidelné štvoruholníkové kamenné útvary (s. 35–38), ktoré v niektorých prípadoch prekrývajú hrob. V majorite prípadov boli tieto hroby orientované v smere Z – V. Pri kostole na Veľmožskom dvorci, odkrytom v 60. rokoch 20. stor., sa nad hrobov podarilo identifikovať jedno takéto prekrytie. Tento jav nebol zaznamenaný na iných známych včasnostredovekých lokalitách. V tafonomico-demografickej charakteristike sa autori sústredili nielen na obvykle sledované ukazovatele ako vek dožitia a pohlavie, ale zaoberali sa aj výškou a hmotnosťou postavy, čo v analýzach pohrebísk nebyva bežným zvykom (s. 61–63).

Najrozšiahlejšia, ôsma, kapitola sa zaoberá nálezmi z hrobov. Ako prvé sú analyzované šperky, ktorých zloženie bolo zisťované röntgenovou fluorescenčnou spektroskopiou a skenovacou elektrónovou mikroskopiou. Sedem vzoriek korálkov bolo použitých na zistenie chemického zloženia ich sklenej hmoty (s. 102–107). Následne sú skúmané zbrane. Nástroje, predmety dennej potreby a ostatné nálezy boli zlúčené do jednej kategórie. Samostatná podkapitola bola venovaná keramike a analýze fragmentov textilu. Pozornosť si zaslúží nález tkaniny vyrobenej z lykových vlákien, pravdepodobne zo žihľavy. Nájdená bola v hrobe 95 na železnej kaptorse (s. 135).

Deviata kapitola sa zaoberá datovaním pohrebiska. Pre čo najpresnejšie výsledky bola použitá kombinácia viacerých metód. Vychádzalo sa jednak zo stratigrafie, ale aj z časového zaradenia hrobového inventára. Lokalita bola tiež porovnaná s prvým kostolom nájdeným na veľmožskom dvorci Pohanska. Niektoré hroby boli datované rádiokarbónovou metódou, pri všetkých však pri miere pravdepodobnosti 95,4 % zomrelých pochovali v čase od konca 8. do prvej štvrtiny 11. stor. S nižšou hladinou pravdepodobnosti na úrovni 68,2 % sú relevantnejšie

intervaly z konca 9. a prvej polovice 10. stor. Na lokalite boli identifikované nálezy z veľkomoravského aj poveľkomoravského horizontu.

Pri priestorovej analýze hrobov aj vo vzťahu ku kostolu, ktorou sa zaobrá 10. kapitola, boli tieto rozdelené do viacerých skupín (s. 170–190). Pri triedení zohrávala úlohu ich orientácia, vzdialenosť od kostola aj fyzické parametre pochovaných jedincov. Na základe takto vytvorených skupín bolo možné vyčleniť niekoľko skupín jedincov, ktoré naznačovali ich postavenie v spoločnosti. Sociálne vzťahy medzi jednotlivcami boli hlbšie rozpracované v nasledujúcej kapitole (s. 191–202).

Po výskume kostola a príahlého cintorína sa archeológovia od roku 2013 zamerali na obytnú a výrobnú časť, ktorá sa nachádzala v ich okolí. Zistenia ešte neboli plnohodnotne spracované, no v 12. kapitole (s. 203–205) autori prezentovali prvé výsledky ich ďalšieho úsilia. Zistilo sa, že sídlisko bolo od pohrebiska oddelené štyri metre širokým koridorom. Dôležitý je nález stavby drevo-kamennej konštrukcie, ktorá sa podobá na domy z veľmožského dvorca, považované za obydlia panovníka.

Záver je rozdelený do niekoľkých podkapitol. Po počiatocnej rekapitulácii výsledkov výskumu sa autori venujú zodpovedaniu základných otázok, ktoré si kládli na začiatku monografie. Prvá otázka je typickou otázkou archeológa pri analýze každej lokality. Pokúsili sa určiť dobu, počas ktorej sa okolo rotundy pochovávalo. Po sklíbení poznatkov vertikálnej a horizontálnej stratigrafie, datovania predmetov a výsledkov C¹⁴ analýzy, vyšla doba pochovávania od konca 9. stor., resp. jeho poslednej štvrtiny do prvej polovice 10. stor., s možným neskorším pochováním niektorých jedincov (s. 211). Autorov tiež zaujímalo, akú úlohu hrala lokalita v rámci Pohanska a aký mala miestna komunita spoločenský status, tretia otázka tiež súvisela so sociálnou štruktúrou, ale tentoraz vo vnútri komunity (s. 211, 212). Autori konštatujú, že populácia pochovávajúca na Pohansku pri druhom kostole predstavovala reprezentatívnu zložku stredovekej famílie. Tiež ich zaujímalu možnosť spojenia objavených archeologických štruktúr s konkrétnymi spoločenskými procesmi, ktoré prebiehali vo včasnostredovekej Európe (s. 213).

Rozsiahlu časť recenzovanej publikácie predstavuje katalóg hrobov. Situovaný je za poznámkovým aparátom a obsahuje informácie o 154 jedincoch nájdených v 152 hroboch, pričom číslovanie hrobov nadvázuje na predchádzajúce výskumy Severovýchodného predhradí. Na pohrebisku boli zaznamenávané aj nálezy izolovaných kostí, kolových jamiak a antropogénnych zásahov do zeme alebo geologických útvarov. Tie však netvoria súčasť katalógu. Sú v ňom však zhromaždené všetky podstatné informácie o hroboch. Hneď na začiatku sa nachádza odkaz k príslušnej kresbovej dokumentácii, nasledujú údaje

o roku preskúmania hrobu, jeho umiestnení a vzdialenosťi od kostola, čísla kontextov, stratigrafickom vzťahu, zásype, nálezoch zo zásypu, hrobovej jame, jej úpravách, pochovanom jedincovi, inventári, jeho popise a prípadné ďalšie poznámky. Tieto informácie sú dostačujúce pre vytvorenie si predstavy o pochovaní jedinca, aj keď textová forma katalógu ich robí mierne neprehľadnými. Pri každom hrobe je priložený jeho obrázok zároveň s jeho bezprostredným okolím, takže čitateľ si môže vytvoriť reálnu predstavu o tom, aká nálezová situácia bola zachytená v blízkosti miesta posledného odpočinku jednotlivca. Túto skutočnosť prepojenia textovej a obrazovej dokumentácie, bez mnohokrát zaťažujúceho listovania, treba ohodnotiť veľmi kladne.

Po katalógu nasleduje obrazová dokumentácia, kde sú v tabuľkách nakreslené jednak jednotlivé predmety nájdené v hroboch, a tiež ich pozícia v hrobe, respektíve pri kostre. Na záver sú zaradené kresby tých jedincov, ktorých kostry boli zle zachované (hroby 57–59, 62, 69, 81, 94, 96, 115, 123, 139, 144, 147 a 175). Nie je prekvapivé, že ide výlučne o detské kostry.

V publikácii nechyba ani fotografická dokumentácia nájdených šperkov, zbraní a súčasti výstroja, ako aj niektorých iných kategórií predmetov. Zverejnené sú tiež röntgenové snímky vybraných kovových predmetov. Posledné sú zobrazené fotografie jednotlivých hrobov.

Záverom mi neostáva nič iné ako autorskému kolektívu pogratulovať. Publikácia je prepracovaná a je skvelou ukážkou súčasného trendu zverejňovania výskumov. Nie je len strohým katalógom, poskytujúcim základné informácie k odkrytým hrobom, ale taktiež vyhodnocuje skúmané atribúty. Neponúka tak len základné, ale aj nadstavbové informácie o populácii, ktorá na tomto mieste pochovávala svojich mŕtvych. Umožňuje preto aj ďalším bádateľom detailne sa oboznačiť s odkrytou situáciou, zahrňnúť výsledky do nadstavbových analýz a inšpirovať sa pri publikovaní výskumov iných lokalít.

LITERATÚRA

- Macháček a i. 2014 – J. Macháček/A. Balcarcová/P. Dresler/ A. Přichystal/R. Přichystalová/E. Schuplerová/V. Sládeček: Velkomoravská rotunda z Pohanska u Břeclavi. *Památky archeologické* 105, 2014, 87–153.
 Macháček/Wihoda 2016 – J. Macháček/M. Wihoda (přip.): *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pochaben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi?* Praha 2016.

Príspevok vznikol s podporou grantového projektu 2/0037/17 agentúry VEGA „Úloha materiálnej kultúry pri formovaní ekonomických, sociálnych a interetnických väzieb v stredovekých komunitách“.

Lucia Nezvalová